

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

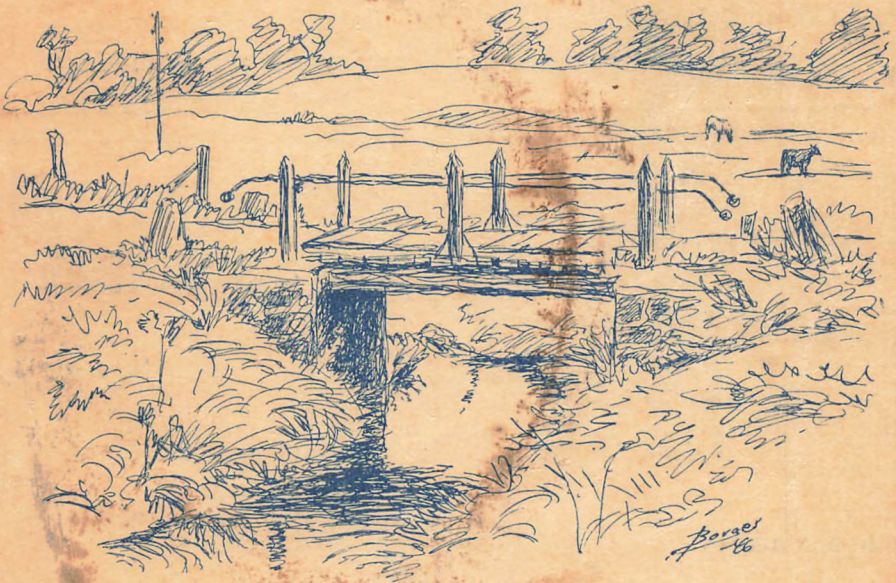
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Østjydske Hjemstavn

1946

SKANDERBORG, AMTSBOGTRYKKERI . HOLGER C. BRIX

Andelsbanken

udfører Bankforretninger af enhver Art.

Andelsbanken

betjener Kunder fra alle Erhverv. Enhver - Andelshaver som Ikke-Andelshaver - kan nyde godt af Bankens sunde Forretningsgang.

Andelsbanken

er alene oprettet for at tjene Kundernes Interesser.

Andelsbankens

Andelskapital og Reserver, ialt 26 Millioner Kroner, tjener til Sikkerhed for Indskyderne.

Andelsbankens

Afdeling i **Skanderborg** har Kontorer i **Hørning, Ry** og **Stilling**.

Spare- og Laanekassen

for Skanderborg
By og Omegn

Byens ældste
Pengeinstitut

Stiftet 1856

Telf. 37

Kontortid:

10¹/₂—12¹/₂ og 14—15¹/₂

Landbosparekassen

i Horsens

Telefon 1112 — 2 Linier

Postkonto 16890

Kontortid 9¹/₂—12¹/₂ og 14¹/₂—16¹/₂

Kontor i Hovedgaard

Tirsdag og Fredag Kl. 14—16

Telefon 55

ØSTJYDSK HJEMSTAVN

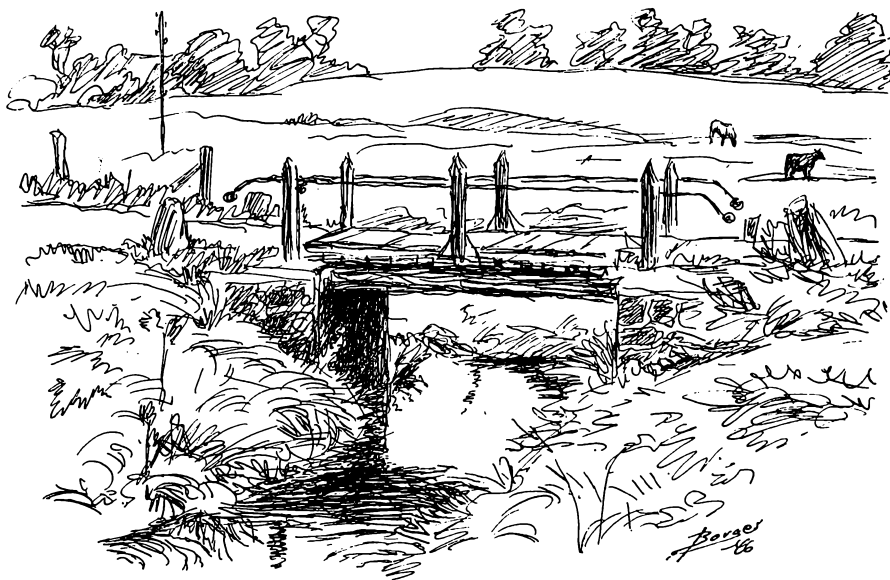
1946

Østjydske Hjemstavn

REDIGERET AF
N. P. ØSTERGAARD

UNDER MEDVIRKNING AF
RS. NIELSEN OG SIGFRED KNUDSEN

11. AARGANG

1946

SKANDERBORG AMTSBOGTRYKKERI
HOLGER C. BRIX

Vi staar i Døren til en ny Tid. Og mange mener, at Fortiden ikke er mere — de føler sig løst fra den og vender demonstrativt Ansigtet mod det, som ligger foran. Tanken er i og for sig skøn og frejdig, men i Længden alt andet end holdbar. I deres Glæde over Frigørelsen og det nye, de gaar i Møde, glemmer de, at Fortiden er Grundstenen under Huset vi skal bo i — lader vi den forfalde, er der Fare for, at vi før eller senere bliver husvilde.

Johan Falkberget.

»Heimena«, Maj 1946.

Østjylland.

Som Havets Maage sin Vinge spiler
til Flugt mod Vidderne vesterpaa,
gaar alle Fjordenes blanke Kiler
mod grønne Furer langs Eng og Aa.
I glade Bugter og skælmske Vige
fortoner Grænserne for dit Rige
og bærer ind i din lyse Nat
en Underdønning fra Kattegat.

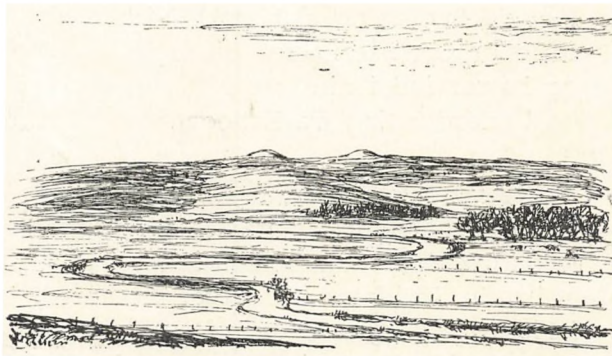
Af Langsødale i Bunden kløftet
din Krop tog Form under Bræens Kyst
i rolig Vælde mod Himlen løftet
af brede Skuldre og hvælvet Bryst.
I Flugt med Agrenes lyse Felter
gaar dunkle Skove i svungne Bælter.
Fra Hedens Høje til Havets Bryn
er du et straalende Langvejssyn.

Der lyder Stemmer fra Ødeklostret,
hvor krænket Abbed stod Bisp imod,
og Jorden synger, hvor du har fostret
en ubrugt Kraft af din Stammes Rod.
En Vitus Bering ved dine Kyster
har drømt om Verdener fjernt i Øster,
og af din hjemlige Sommer stemt
har Morten Børup sin Hjælle glemt.

Nu er Aartusinder rundne, siden
den første Ard i din Vildmark skred,
og Slægten høster, i Pagt med Viden,
den sene Frugt af de gamles Sved.
Til Jord og Hjemstavn af Arild bundet
har Folkets Sjæl imod Lyset stundet,
ombrust af Larmen fra Døgnet's Fælg,
og dog med Higen mod Drøm og Helg.

Hver Stengrav, baaret af Højlandsbuer,
hvert Taarn, der hilser os milevidt,
de Sagn og Sange fra Gildestuer,
der kvidrer lystigt og nynner blidt,
hvert Træk, der tegner dit Aasyn's Vælde,
skal staa i løbende Tid som Helle,
omgærdet varligt af en og hver,
som har sit Hjem og sit Hjerte her.

Olaf Andersen.

Strejftog i Østjylland.

Stræde ved Aaen i Gylling.

Foto: Helge Andersen.

Viby Kirke.

Foto: H. Pors.

Ved Bryrup Langsø.

Foto: H. Pors.

Kalø Hovedgaard.

Foto: E. Hounsgaard.

Astrup Præstegaard

Astrup Præstegaard, Stuehuset set fra Lindealleen.

Astrup Præstegaard og Præstegaardshave samt lidt om Kirken og Præsterne.

Tekst af H. Birch Andersen. — Tegninger af H. E. Jensen.

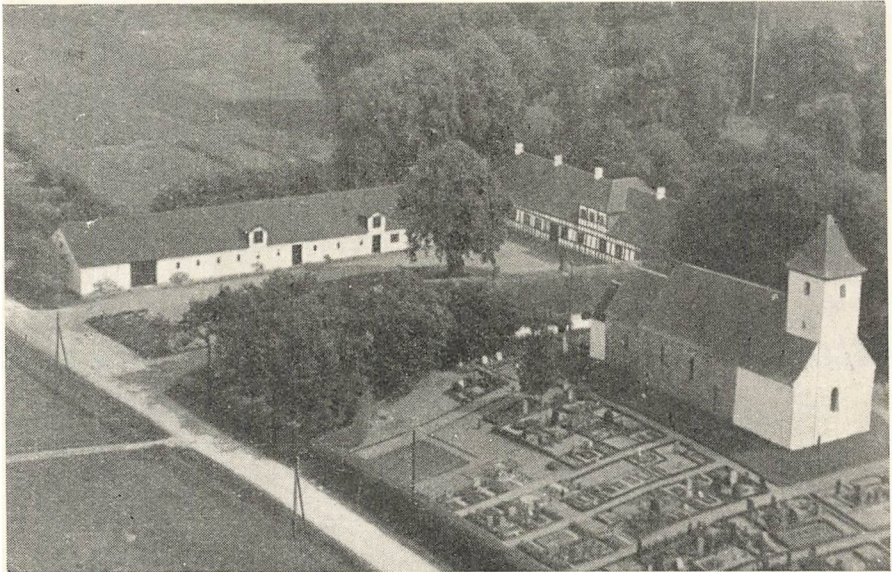
I Aaret 1767 blev den 24-aarige teologiske Kandidat Christen Begtrup kaldet til Sognepræst i Astrup, der ligger et Par Mil Syd for Aarhus i Ning Herred. Knap et halvt Aar efter sin Embedseksamen tiltraadte han dette sit første og eneste Præsteembede. Pastor Begtrup kom dertil som en initiativrig Mand, der havde Livet liggende for sig. Hvor rigt et Initiativ denne unge Præstemand var i Besiddelse af, skulde den kommende Tid snart vise. Hans Tiltrædelse af Embedet fik stor og indgribende Betydning baade for Præstegaardens og Kirkens Historie.

Præstegaarden.

Til Præstegaarden hørte et Jordtilliggende paa c. 80 Tdr. Land, heraf 10 Tdr. Land Skov, af Sognets bedste Jord. Hvordan Præsteboligen dengang har set ud, ved vi intet om. Den har sandsynligvis været gammel og faldefærdig. Den unge Præst er i hvert Tilfælde ret hurtigt blevet klar over, at den trængte til at fornyes.

Han tog først fat paa Stuehuset. I en »Udskrift af Ning Herreds Bog fra 1772 for saa vidt angaar Astrup, Tulstrup og Hvilsted Sognekalds Indkomster«, som nu findes i Astrup Præstegaards Arkiv, oplyser Pastor Begtrup ikke alene, at »Præstegaarden er frie og indløst«, men tilføjer ogsaa det

saare betydningsfulde, at »Stuehuset er fra Grunden af nylig af mig opbyggt«. — Dette viser, at Stuehuset er bygget forholdsvis kort efter hans Embedstilltrædelse. Kirkelig Haandbog angiver Aarstallet 1770. Saa meget er vist, at det har været en ny og flot Præstegaard, hvortil han i Oktober 1772 kunde hjemføre sin unge 18-aarige Brud Anna Elisabeth Scheebye, Datter af Krigsraad Scheebye, Ejer af Østrupgaard i Lunde Sogn paa Fyen. Pastor Begtrup angiver selv Stuehusets »Capacitet« til en Længde af 23 Favne, og oplyser, at det bestaar af 27 Fag. At denne Præstebolig var noget ud over

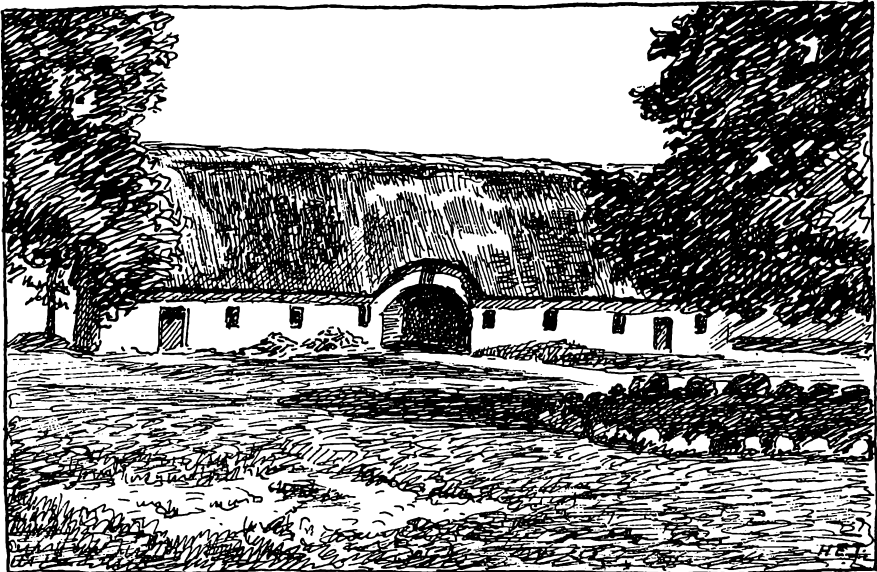

Astrup Kirke og Præstegaard, set fra Luften.

det sædvanlige fremgaar da ogsaa klart af den første Synsforretning, hvori det hedder, at Stuehuset »indeholder gipsede og betrukne Værelser . . . er teglhængt overalt . . . og den skønneste Præstebolig i Herredet«.

Men Stuehuset var kun en Begyndelse paa Begtrups Byggeri. Faa Aar efter kom Turen til Laden, som han i den omtalte Udskrift af Herredsbogen benævner som slet. I Synsforretningen 1804 oplyses, at den »er bygget af nye for 27 Aar siden«. Det vil altsaa sige, at Laden har staaet færdig i 1777. Den karakteriseres som »en skøn og rumlig Bygning . . . uden brøstfæld i nogen Deele«. Denne gamle Lade med den store, smukke Indkørselsport har staaet lige til 1923, da Præstegaardens Udstykning gjorde den overflødig, men det var med Sorg, at mange saa denne gamle, skønne Bindingsværksbygning falde.

Foruden Stuehuset mod Syd og Laden mod Nord byggede Begtrup ogsaa Stalden eller Huslængen mod Øst samt »et lidet Røghuus« ved den østre Ende af Stuehuset, »som bruges til Mælkekammer, Tørvehuus, Træhuus etc.«. Synsforretningen 1804 meddeler, at det er opbyggt for en Snes Aar

Laden, nedrevet 1923.

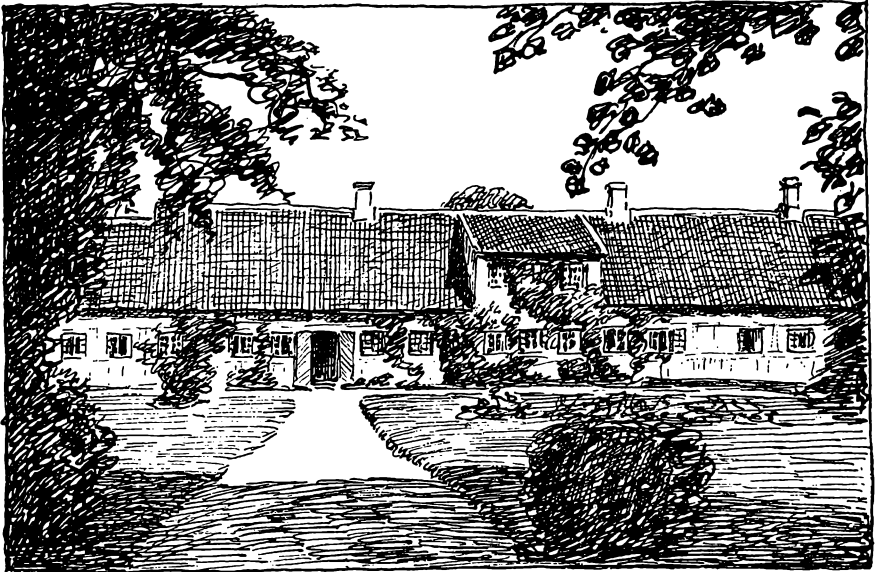
siden og godt vedligeholdt i alle Dele. Dette »Røghus«, bygget ca. 1784, som har staaet indtil for en lille Snes Aar siden, syntes foreløbig at være Slutstenen paa Begtrups Præstegaardsbyggeri.

Siden tog han det op paany. Tilbage stod jo Vesterhuset. Om dette udtaler Synsmændene i 1804: »Huuslængden mod Vesten er alleene en gammel Bygning; vel vedligeholdt med Tag, men brøstfældig heelt igiennem paa Tømmerværket og Væggene, og derfor af Consistorialraaden (d.v.s. Begtrup)

Stuehuset før Istandsættelsen 1924, set fra Ladeporten.

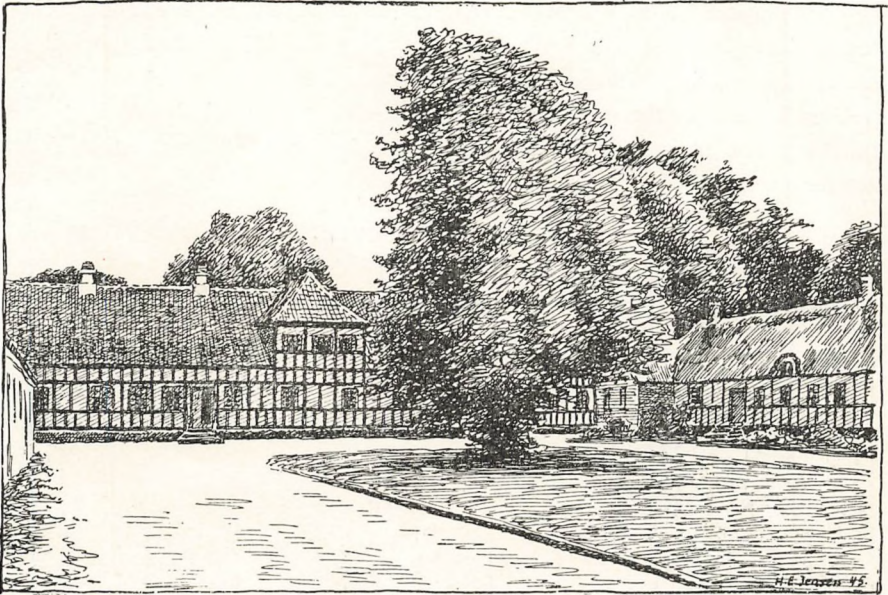
bestemt om mueligt til næste Aar at ombygges; skønt det med Tilsyn endnu kunde staae og benyttes i nogle Aar«. Alt tyder da paa, at Consistorialraaden fik færdigbygget sin firlængede Præstegaard, inden han tog sin Afsked i 1808, og i Synsforretningen, som afholdtes, efter at Begtrup var entlediget, lovprises hans Værk i høje Toner. »Astrup Præstegaard er den skønneste i Herredet . . . enkelte og ubetydelige Mangler, der aarlig afhjelpes, naar Tid og Lejlighed gives, ville vi ikke anføre som Mangelposter ved en Gaard, der i saa mange Henseender udmærker sig fra de sædvanlige gode Præstegaarde«.

Stuehuset før Istandsættelsen 1924, set fra Haven.

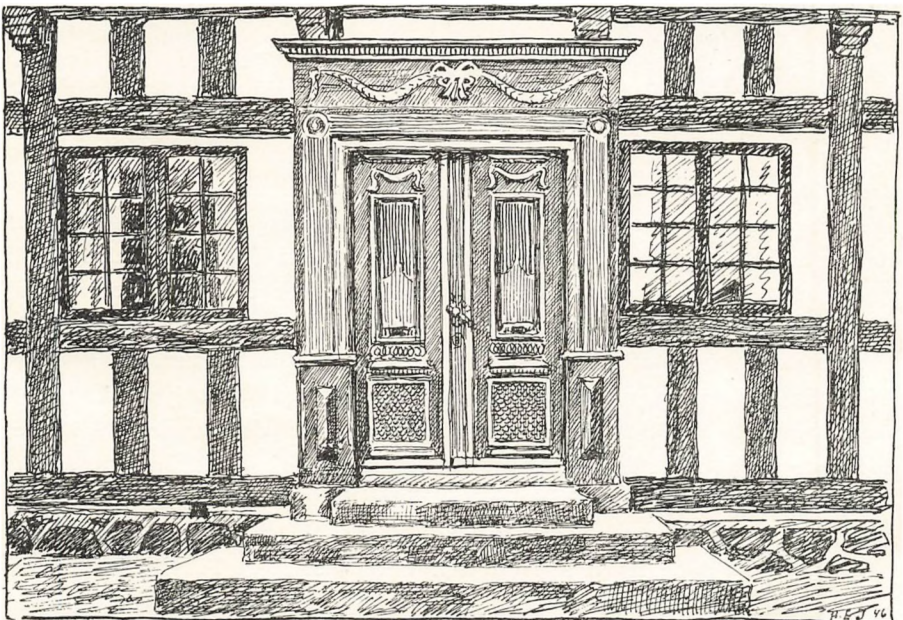
Af Consistorialraadens gamle Præstegaard vil nu snart alene Stuehuset staa tilbage. Laden blev — som tidligere omtalt — nedrevet i 1923 ved Præstegaardens Udstykning. Det lille »Røghus« forsvandt i 1930. Stalden, som ombyggedes i Begyndelsen af dette Aarhundrede, brændte 23. April 1945. Mens Præstefamilien sad og hørte B.B.C. fra London, slog Flammerne pludselig ud fra Staldbygningens Tag. Hele Bygningen nedbrændte. Ildens Opkomst er uopklaret. Takket være Vinden, som bar fra, reddedes Begtrups gamle, smukke Præstebolig fra at blive Luernes Bytte.

Begtrups Stuehus staar altsaa endnu. I Tidens Løb har det dog været nødvendigt at foretage enkelte større Istandsættelser, sidst i 1924. Den gamle Grund, som var ved at skride ud, blev erstattet af et muret Fundament med en Skalmur af kløvet Granit, og en Del af Ydermuren blev helt ommuret. Det gamle Bindingsværk, som hidtil havde været overkalket, blev rettet op og afstolpedes i en smuk og varm rødbrun Farve. Kvisten paa Stuehusets Nord- og Sydside blev grundig istandsat, og det kedelige skraa Halvtag fra Midten af forrige Aarhundrede erstattedes af et højere gennem-

Stuehuset efter Istandsættelsen 1924, set fra Gaardspladsen.

gaaende Sadeltag med Valm. Dette sammen med Afstolpningen bidrog til at give Bygningen en hel ny Karakter, saaledes at den gamle Bygning nu fremtræder i en smuk og værdig Skikkelse. Det lykkedes at bevare den gamle, smukke Hoveddør i Stuehusets Gaardfacade.

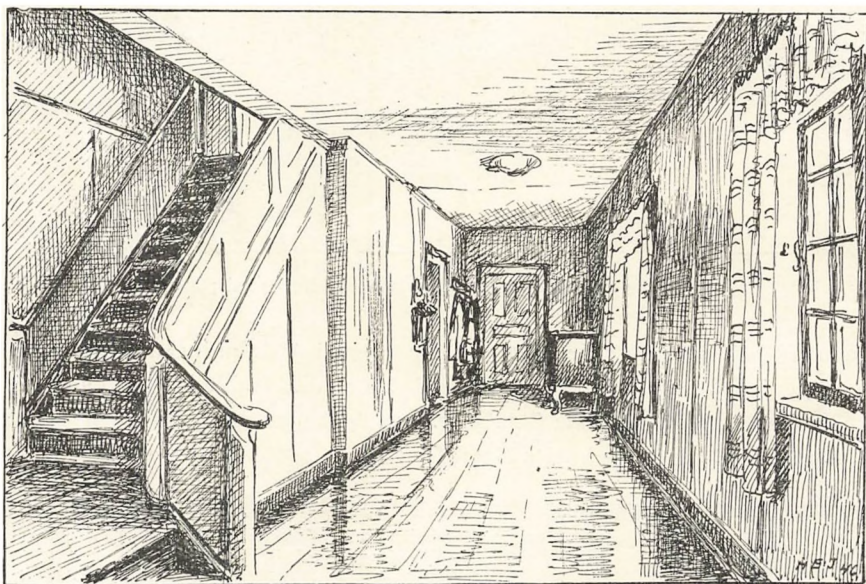
Hoveddøren.

Vesterhuset har i de senere Aar været anvendt som Forpagterbolig. Naar denne sidste Udlænge fra Begtrups Tid nu om kort Tid forsvinder, vil det gamle Stuehus ligge tilbage i ensom Majestæt. Upraktisk er det vel at bebo, men en Skønhedsaaftenbaring for den, der elsker gammel, dansk Bygningskunst og ved at værdsætte den Poesi, der hviler over en gammel, dansk Præstegaard.

Præstegaardshaven.

Da den unge Begtrup kom til Astrup, byggede han sig som sagt en ny Præstegaard. Han gjorde mere. Han anlagde ogsaa den 4 Tdr. Land store Have,

Trappeinteriør fra Stuehuset.

der skulde danne en værdig Ramme om hans nye Hjem. — I den Begtrupske Slægt har der været mange, som har haft udpræget Haveinteresse. En af dem var Magister Erik Gjörup Begtrup, som i 1740 blev kaldet til Sognepræst i Vistoft paa Mols. Han var ikke alene en velstuderet Mand, men ogsaa en fremragende praktisk Landmand og Havedyrker. Han byggede Præstegaarden i Vistoft op og anlagde en Have med Frugttræer, mange Slags Blomster og Lægeurter, Det var dengang usædvanligt for en jydsk Landsbypræst og vakte Kritik hos hans Embedsbrødre. Men det varede ikke længe, inden de andre Præster i Egnen efterlignede ham deri, da de saa, hvor smukt og billigt hans Anlæg var. Han var ogsaa den første i de Egne, som dyrkede Kartofler, lavede Kompost og dyrkede Pilehegn. Meget kan tyde paa, at den nye Præstegaard og Have i Vistoft har været det store Forbillede for den unge Sognepræst i Astrup, da han stod overfor at skulle løse en lignende Opgave.

Det ligger nær at spørge, hvilket Slægtskabsforhold, der har været mellem disse to haveinteresserede Præster i den Begtrupske Slægt. Det har ikke været muligt for Wiberg, der ellers har givet os saa mange værdifulde Oplysninger om danske Præster, at afgøre, hvorfra den unge Christen Begtrup stammer. Han antyder blot »maaske af Vistofte« og opstiller altsaa den Mulighed, at Vistoft Præstegaard skulde have været dennes Barndomshjem. Det har dog siden vist sig, at denne Formodning ikke er rigtig. I 1932 udkom en fuldstændig Stamtavle over Slægten Begtrup. Af denne fremgaar det,

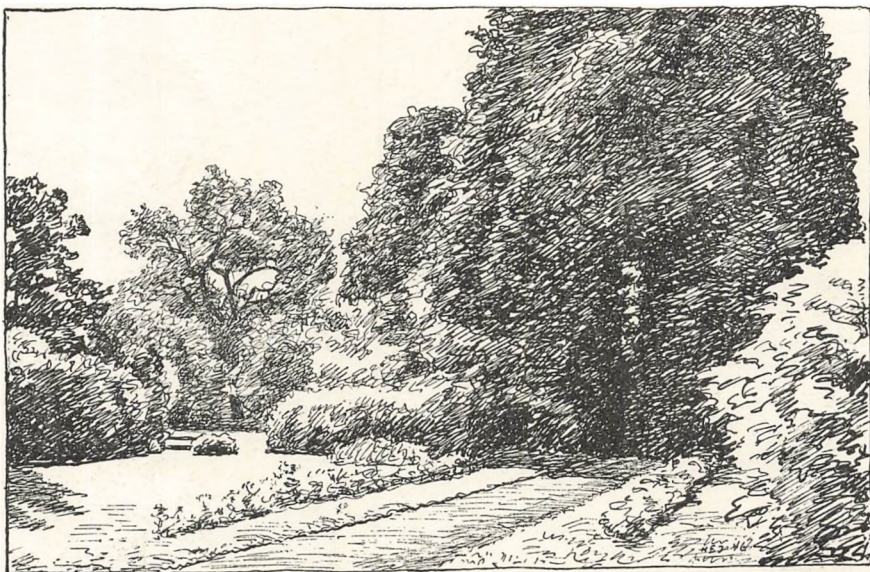
Den lange Gang, Kig mod Vest.

at Christen Begtrups Forældre var Lauritz Christian Begtrup og Hustru Marie Mogensdatter. Endvidere oplyses, at Faderen var Degn i Odder, hvor han døde 1778, en halv Snes Aar efter, at Sønnen var blevet Sognepræst i Astrup. Det fremgaar endvidere af Stamtavlen, at Degnen i Odder og Magister Erik Begtrup i Vistoft var kødelige Fætre. Det ligger saaledes nær at antage, at den unge Begtrup gentagne Gange har besøgt Faderens Familie i Vistoft, og der er ogsaa en vis Sandsynlighed for, at det virkelig er der, at han har hentet Inspirationen til det storslaaede Haveanlæg, som endnu den Dag i Dag gør Astrup Præstegaard til den Seværdighed, den er.

Kort efter at Stuehuset stod færdigt, tog Begtrup fat paa Haven. At det virkelig lykkedes for ham at skabe noget ret enestaaende i sin Art, kan ses af Synsmændenes Udtalelser i 1804: »Haugen, der her i Egnen er den eneste i sit Slags og indeholder Terrain af flere Tønder Land, er anlagt af nuværende Sognepræst for en 30 Aar siden og med megen Fliid og Bekostning

bragt til Fuldkommenhed med Træer, Blomster, Urter, Vexter, Alleer og Buegange, der maae glæde og forlyste Enhver, der beseer den«. Videre hedder det i denne Beretning: »Foruden denne prægtige og høist gavnlige Hauge er endnu at mærke, at samme er indhægned overalt med Levende giærder og foruden for flere Plantager af alle Slags Træer, der formeerer som en Skov ved Gaarden«. Synsmændene slutter: »Hvilken Forklaring vi herved afgiver under vore Hænder og med Tilbud af Eed«.

En saadan Have som den, Pastor Begtrup anlagde i 1774, var dengang

Astrup Præstegaardshave med Lindealleen, Egen og en ægte Kastanie, set fra Forhaven.

noget helt nyt. Før den Tid havde Jordfællesskabet været en Hindring for Indtagelse af større Arealer til Haver. Viden om saas kun Marker, Tofter og Vaaninger. Ved Udskiftningen ændredes dette Landskabsbillede efterhaanden. Det blev nu muligt at anlægge større eller mindre Haver, og mange Præster blev Foregangsmænd paa dette Omraade. De vilde derigennem anspore deres Sognebørn til at gøre ligesaa, alt efter deres Kaar og stedlige Forhold. Lige saa lidt som andre Steder i Landet har der været Bondehaver i denne Egn. Astrup Præstegaardshave er »den eneste i sit Slags«, og, hvad der gør et ikke mindre stærkt Indtryk paa Synsmændene, er dette, at den i Modsætning til andre Jorder »er indhegned overalt med Levende giærder«.

Det er her lykkedes Pastor Begtrup at forme en Have, som langt overgaar den i Vistoft. Det gælder baade i Størrelse og med Hensyn til Indholdets Rigdom. Den blev efter Datidens Stil anlagt efter de rette Liniers Princip og inddelt i rektangulære Felter, der hver for sig var afgrænset af en lukket Nøddegang, lange Hække eller høje Trærækker. Professor Molbech, der

besøgte Astrup Præstegaard fire Aar efter Begtrups Død, giver i sine Rejseerindringer følgende Skildring: »I Haven seer man, lige fra Havestuedøren, men i nogen Frastand, en colossalsk, usædvanlig høi og virkelig smuk Lindehæk, der lige fra Roden til Toppen er fuldkommen tæt og lukket. — Denne Allee fører til en anden bred og meget lang Gang indfattet med brede og tæt klippede Tjørnehække, som i regelmæssig Afstand ere udskaarne for Udsigtens Skyld. I disse Hække er der lige regelmæssigt, imellem ethvert saadant Udsnit, hugget smaa Nicher eller Løvhytter, hvor

Lindealleen, set fra Havedøren.

en Stol eller en lille Bænk kan staa, og hvor man kan sidde i Ly og Skygge heel inde i Hækken. Paa et Sted er der en saadan Aabning i Hækken, som man antager for en Løvhytte ligesom de øvrige, da en lille fritstaaende Hække er plantet bag Aabningen; men gaar man ind og bøjer om Siderne, finder man en lille nydelig Blomsterhave med eet Lysthuus i Baggrunden, omringet og ganske skjult af høie og uigennemtrængelige Tjørnehække, saaledes at en Fremmed mange Gange kan vandre Haven igennem uden at opdage dette lønlige Sted. Desuden er her prægtige, tætte Gange med store Nøddehække, og i Havens ene Hjørne en lille Kråtskov.

En hel Del er ændret siden da. Den gamle Have er nu en Blanding af engelsk og fransk Stil, og Størstedelen af de gamle Hække med de morsomme Nicher, som engang indfattede den lange Gang i næsten hele dens Længde, er forsvundet. En Rest af disse klippede Tjørnehække er dog tilbage og minder om Havens Storhedstid. Nøddegangen er der tildels, og den gamle Lindealle med den mægtige og majestætiske Krone er endnu den

Dag i Dag Havens skønneste Pryd. — Begtrup havde en sjælden Sans for at forme sin Have med Huset for Øje. Det ligger nær at paastaa, at Huset er intet uden Haven. Paa den anden Side vil den, der staar ved Dammen, som siden er gravet, og ser mod den gamle Bindingsværksbygning, der ligger saa harmonisk i Havens Baggrund, med lige saa stor Ret kunne hævde, at Haven er intet uden Huset. Det var da ogsaa godt, at Stuehuset ikke blev nedrevet i 1924 for at erstattes af en moderne Villa, saaledes som det en Tid var paa Tale, men fik Lov at blive staaende, thi faa Steder

De klippede Tjørnehække ved den lange Gang.

gælder det som her, at Hus og Have er en Enhed, som under ingen Omstændigheder taaler at brydes, uden at en væsentlig Del af denne særegne Skønhedsvirkning vil gaa tabt.

Professor Molbech tager vel nok Munden for fuld, naar han i den førnævnte Beskrivelse siger om Haven, at den næppe har sin Lige i Jylland. Derimod maa man give ham Ret, naar han fremhæver, at den overrasker og imponerer enhver ved sin Størrelse og Originalitet.

Pastor Begtrup har gennem Præstegaard og Have sat sig et Minde, der endnu bevarer hans Navn.

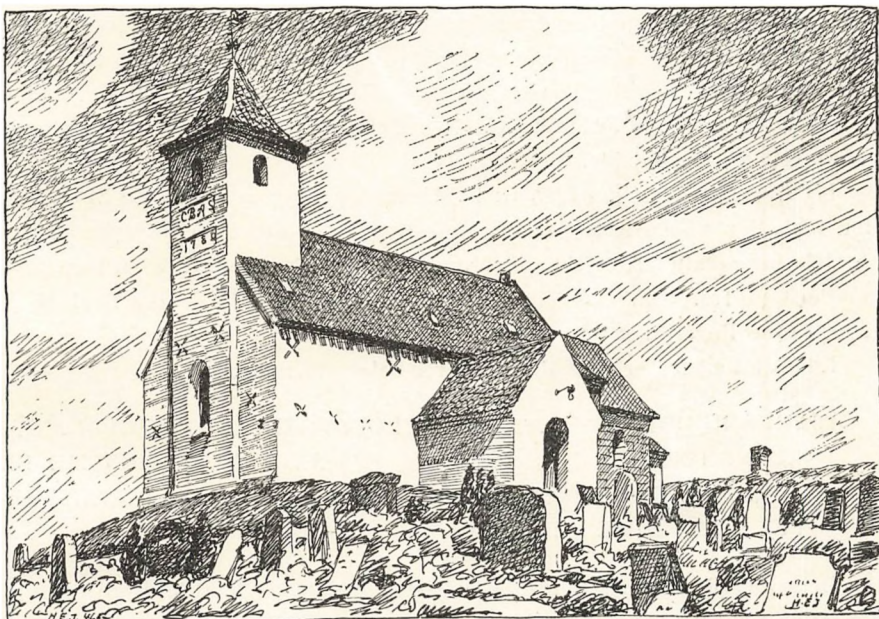
Kirken.

Kommer man ad Aarhus—Horsens gamle Landevej, lægger man allerede paa lang Afstand Mærke til Astrup Kirke, der ligger højt paa en Bakkekam omgivet af en lille Lund og Præstegaardshavens frodige Trævækst, hvis Profil ses viden om.

Astrup Kirke bestaar af Kor og Skib, Taarn mod Vest, Vaaben-

hus mod Syd og Sakristi ved Korets Østside. De ældste Dele, Koret og Skibets østlige Parti, stammer fra den romanske Tid og er bygget af tilhugne Granitkvadre paa Sokkel med Skraakant. Taarnet (fra 18. Aarh.), Vaabenhuset (fra 16.—17. Aarh.) og Sakristiet (fra 18. Aarh.) er af Mursten.

Syddøren, som Mændene benyttede, er bevaret. Paa Dørens Karmsten er udhugget to større Løvefigurer og paa Tympanon (Stenen over Døren) to mindre, der adskilles ved en Kristusskikkelse med Kongekrone.

Astrup Kirke, set fra Sydvest.

Herom siger Mackeprang (i sin Bog: Vore Landsbykirker): »Mulig hænger disse Løverelieffer sammen med den i den klassiske Oldtid udbredte Skik at anvende Løvefigurer som Dørvogtere, der fandt Næring i den i Middelalderens Dyremyter gængse Forestilling, at Løven sover med aabne Øjne, men forøvrigt er det vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at give en paalidelig, almengyldig Tolkning. Og dette vanskeliggøres yderligere ved, at Løven i middelalderlig Symbolik kan betegne saa vidt forskellige Personer som Christus, Løven af Juda Stamme, og Djævelen, der gaar omkring som en brølende Løve, rede til at opsluge Mennesket«. Det er derfor ogsaa i dette Tilfælde vanskeligt at afgøre, om Løverne paa Astrup Kirkes Dørkarm og Dæksten skal betegne Dørvogtere, eller de skal opfattes som et Sindbillede paa de onde Magter, der vil spærre Vejen til det hellige, men tæmmes og besejres ved Kristi Magt.

Medens Syddøren er bevaret, er Norddøren, som Kvinderne benyttede, derimod tilmuret. Hvis man betragter Kirken udefra, ser man dog tyde-

ligt, hvor Kvindedøren har haft sin Plads. Ogsaa flere af de oprindelige Vinduer er tilmurede. Enkelte af de smaa lysfattige og højtsiddende romanske Vinduer findes dog endnu i den nordre Kirkemur.

Sidst i Middelalderen tilbyggedes et Taarn i samme Bredde som Skibet, men uvist af hvilken Grund nedtoges det senere til Skibets Taghøjde, og Kirken var atter kullet (Trap). Det nuværende mindre Taarn med Pyramidetag er opført i Slutningen af 18. Aarhundrede af Pastor Begtrup, som da ejede Kirken. Han har saaledes ikke alene indlagt sig Fortjeneste ved at bygge Præstegaarden og anlægge Haven, han har ogsaa givet Astrup Kirke dens nuværende Taarn. Nedenunder Glamhullerne paa Taarnets vestre Side staar da ogsaa Bygherrens og hans Hustrus Navne: C. B. — A. S. — og Aarstallet for dets Fuldførelse: 1780. Samme Aar byggede han Sakristiet ved Korets Østside.

I Taarnet findes Opgangen til Klokken, der hænger i øverste Stokværk, Her fortæller »Sagnet«, at Taarnets Bygherre ofte i Sommeraftener gik op, dels for at studere, dels for at nyde den storslaaede Udsigt, som man har deroppe fra. Han skal ogsaa der have ladet indrette et lille Skab til at gemme sine Bøger i.

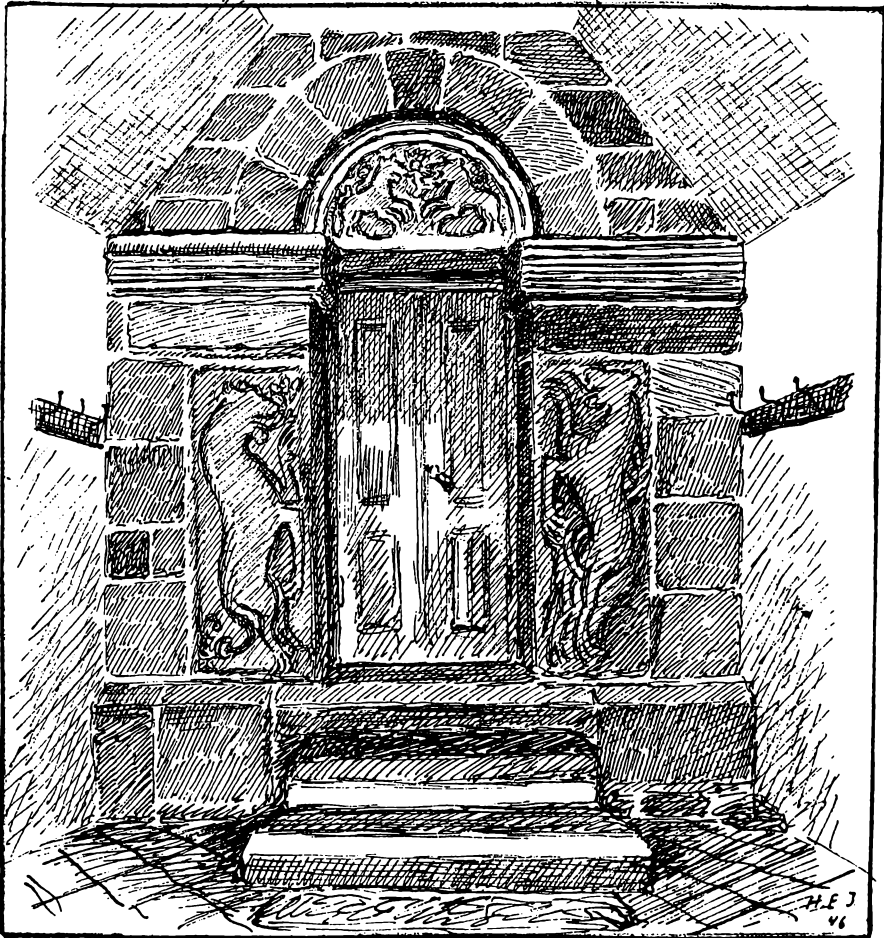
Klokken, der er af Kobber, bærer følgende Indskrift:

JANUS RODSTEEN DOMINUS DE RODSTEENSEGET REGIS DANIÆ
ET NORVEGIÆ ADMIRALIVS HUIUS ÆDIS PATRONUS ME EX
ÆRE FUNDI CURAVIT LÜBECÆ MDCXCVIII. PETER CHRISTOF-
FER GEIGER ME FECIT.

Dette betyder paa godt Dansk: Janus Rodsteen, Herre til Rodsteenseje, kgl. Admiral for Danmark og Norge, denne Kirkes Patron, lod mig støbe af Malm i Lübeck i 1698. Peter Christoffer Geiger skabte mig.

Janus eller Jens Rodsteen til Rodsteenseje, der nævnes som denne Kirkes Patron, gjorde i en Aarrække Tjeneste i den danske Flaade og avancerede til Admiral. Han deltog ved Niels Juels Side i flere vigtige Søslag og førte Arrieregarden i Slaget ved Køge Bugt 1. Juli 1677. Admiral Rodsteen døde 1707 og ligger sammen med sin Hustru begravet i Odder Sognekirke, hvor der findes et stort Epitafium af Sandsten og Marmor i Rokokostil over dem. I 1698 lod han som anført Astrup Kirkes nye Klokke støbe i Lübeck. Af Klokkestøberens Peter Christoffer Geigers Klokker findes der i vore Dage kun to i danske Kirker foruden den i Astrup. Den ene hænger i den nærliggende Fruering Kirke.

Astrup Kirkes Indre har sengotiske Hvælvinger, paa hvilke der findes samtidige, kalkmalede Dekorationer. Disse er først blevet afdækket i Begyndelsen af dette Aarhundrede under Sognepræst Kr. Mogensen (1894—1912). I 1901 indberetter han til Provstiet: »Ved en i denne Tid stedfindende nødvendig Reparation af Astrup Kirke — deriblandt Kalkning — er det blevet opdaget, at der under Kalklaget paa Hvælvingerne er skjult en

Sydportalen i Vaabenhuset.

gammel Dekoration. Den skimtes ganske tydelig nogle Øjeblikke efter, at den friske Hvidtekost er bleven paastrøget. Hvorvidt der ogsaa findes Kalkmalerier ved jeg ikke«. Dette Fund blev nu gjort til Genstand for sagkyndig Undersøgelse. Paa den østlige Hvælving i Skibet afdækkedes Aarhusbispen Niels Clausens Vaaben med de to Halvmaaner. Og over Korrundingen kom følgende Indskrift til Syne:

anno domini m^oxi thene gernig worde giorth i her per niilsens tid then
tid han var sogenprest i astop anno domini m^ox primo.

Det antages almindeligvis, at den Gerning, som omtalte Hr. Per Nielsen virkede i det Herrens Aar 1511, mens han var Sognepræst i Astrup, gik ud paa at erstatte det flade Bjælkeloft med de nuværende Hvælvinger.

Prædikestolen har — efter hvad der oplyses i ældre Kirkeprotokoller — gentagne Gange skiftet Plads. Da Pastor Begtrup i 1780 tilbyggede

Taarn og Sakristi, lod han ogsaa Prædikestolen flytte hen over Alterbordet, som findes i Korets bageste Del. Da Menigheden imidlertid klagede over, at man intet kunde høre af Prædikenens Ord, naar man sad længst nede i Kirken, blev den i 1857 flyttet til det Sted, hvor den nu staar. Det nuværende Alterbillede blev sat i dens Sted. Det er malet af Dreisler og forestiller den korsfæstede Kristus.

Baade Prædikestol og Stolestader er af nyere Dato. Det samme gælder ogsaa Døbefonten. Den gamle Døbefont var meget simpel af oliemalet

Kirken, set fra Præstegaardshaven.

Træ. Ved en Synsforretning i 1895 bemærkes derfor, at der bør anskaffes en ny af Sten, da den gamle »er ganske som en almindelig Servante af Træ med et Vaskefad af Messing uden Zirater«.

Det er og bliver Per Nielsens sengotiske Hvælvinger og kalkmalede Dekorationer, som i 1933 paany fik en gennemgribende Restauration, der fremfor noget andet bidrager til at give det gamle Kirkerum dets Præg af Højhed og Skønhed.

Kirken har i Tidernes Løb været i forskellig Eje. Det er allerede bemærket, at Admiralen Jens Rodsteen til Rodsteenseje i Klokkeindskriften benævnes som »denne Kirkes Patron«. Det vil sige, at han havde Ret til Kirkens Indtægter, men ogsaa var forpligtet til at sørge for den fornødne Vedligeholdelse. Derfor lod han — som nævnt — Kirkens Klokke omstøbe. Med Patronasretten fulgte ogsaa Rettigheden til at kalde den nye Sognepræst. Jens Rodsteen ejede ogsaa Gaarden Kanne i Hvilsted Sogn. I 1765 testamenterede Admiralsens Dattersøn Franz Rantzau Canegaard til sin Søsterdatter Øllegaard Rodsteen Sehested († 1817). Hun skænkede en

smuk Oblatæske af Sølv til Astrup Kirke. Æsken, der endnu benyttes ved Altergang, bærer hendes Navn samt Aarstallet 1766. Dette tyder paa, at Astrup Kirke i en Aarrække har hørt under Canegaard, som i 1768 fik Navnet Rantzausgave. Pastor Begtrup, som i 1780 byggede Taarn og Sakristi, omtales gentagne Gange som Kirkens Ejer. Som Kirkeejer nævnes senere Slægthusbesidder Herschend til Herschendsgave. Ogsaa nogle af Sognets Beboere har været Medejere af Kirkens Tiende. 1. Januar 1912 overgik Astrup Kirke til Selveje.

Præsterne.

Det er en lang Række af Præster, som gennem de skiftende Tider har boet i Astrup og haft deres Gerning ved Astrup Kirke. Præsteembedet omfattede i tidligere Tid de tre Sogne Astrup, Tulstrup og Hvilsted. I 1872 udskiltes dog Hvilsted Sogn som et selvstændigt Pastorat. Præsterækken (series pastorum) kan føres helt tilbage til Reformationstiden. Den ser saaledes ud:

1. Peder Nielsen.....	—c. 1546
2. Jens Hansen.....	c. 1546—c. 1585
3. Laurits Winther.....	c. 1585—c. 1593
4. Christopher Andersen.....	c. 1593—
5. Thomas Nielsen.....	—1641
6. Søren Simonsen.....	1641—1649
7. Peder Jensen.....	1649—1667
8. Christian Hirtznach.....	1667—1714
9. Niels Olsen Holmboe.....	1714—1748
10. Thøger Jacobsen Møller.....	1748—1767
11. Christen Begtrup.....	1767—1808
12. Rasmus Gjeding Møller.....	1809—1845
13. Frederik Vilh. August Kjerrumgaard.	1845—1851
14. Mathias Lindhard.....	1851—1855
15. Niels Johan Wagtman.....	1855—1870
16. Frederik Christian Begtrup.....	1870—1887
17. Bertel Christian Henriksen.....	1887—1894
18. Mogens Kristian Møgensen.....	1894—1912
19. Frederik Stridsland Bendix.....	1912—1923
20. Søren Nyegaard.....	1923—1929

Der er ikke mange af de ældste Præster, som vi ved noget om. Der er egentlig kun een. Det er tidligere omtalt, at det var i Hr. Per Nielsens Tid, at Astrup Kirke fik det flade Bjælkeloft erstattet med de sengotiske Hvælvinger. Hans Navn vil derfor altid være knyttet til Astrup Kirkes Historie. Om de følgende Præster ved vi intet. Nogle har siddet paafaldende længe i Embedet. Det gælder Jens Hansen, som var Sognepræst i Astrup i 39 Aar, og Christopher Andersen eller Andreasen, om hvem det vides, at han har beklædt Præsteembedet i samfulde 49 Aar. I de hundrede Aar fra 1667—1767 sad der kun tre Sognepræster i Astrup. Det var Christian Hirtznach (1667—1714), som havde været Hører i Lund, Niels Olsen Holmboe (1714—1748), der begyndte som personel Kapellan i Torrild-Vedslet, og Thøger Jacobsen Møller (1748—1767), der ordineredes som Kapellan i Astrup i August 1748 og allerede i Oktober samme Aar blev kaldet til Sognepræst.

Den første Sognepræst, om hvem vi har nogenlunde udførlig Besked, er

Christen Begtrup (1767—1808), som byggede Præstegaarden og anlagde Haven. Efter de senest fremkomne Oplysninger fødtes han i Aaret 1743, og som før nævnt stod hans Barndomshjem i Odder, hvor Faderen, Lauritz Christian Begtrup, var Degn. Ogsaa Farfaderen var Degn samme Sted. Christen Begtrup blev Student fra Aarhus 1761, teologisk Kandidat i Juni 1767 og allerede i November, knap et halvt Aar efter sin Embedseksamen, kaldet til Sognepræst i Astrup, hvor han skulde gøre sit Navn kendt gennem sin omfattende Byggevirksomhed. Og var der nogen, som fortjente at hædres for sit Arbejde i Samfundets Tjeneste, maatte det være en Foregangsmand som Begtrup. I 1796 kom Paaskønnelsen, idet han udnævntes til Consistorialraad, og det har sikkert glædet den driftige Mand at se, at man ogsaa udefra forstod at værdsætte, hvad han havde udrettet.

Dette kunde dog ikke raade Bod paa hans mange personlige Sorger. I 1792 mistede han sin 38-aarige Hustru Anna Elisabeth Scheebye, der som purung var flyttet ind i hans nye og flotte Præstegaard. Efter hendes Død lod Begtrup — efter Sigende — hendes Buste opstille i en Niche, som endnu findes paa den indvendige Side af Astrup Kirkes Nordvæg. Det tilføjes dog, at Synet deraf indvirkede saa stærkt paa ham, at han atter lod den fjerne. Alle hans Børn døde, to som spæde og to som voksne. — Størst Sorg var det sikkert, da den 26-aarige Søn Lauritz Scheebye Begtrup, der af ham selv som Kirkeejer skulde kaldes til hans Eftermand, døde i 1805, kun to Aar efter at han havde fuldendt sit teologiske Studium.

I Aaret 1806 ægtede Begtrup sin anden Hustru Constance Krarup. Dette Ægteskab var barnløst. Han tog sin Afsked i 1808 og døde Aaret efter i Kolding, men blev — som naturligt er — begravet paa Astrup Kirkegaard. I en gammel Kirkeprotokol meddeles, at hans Grav skal være norden for Kirken. Det har dog ikke været muligt at efterspore den, og det er beklageligt, at der ikke af Efterslægten er vist saa megen Pietet overfor Begtrups Minde, at denne Grav er blevet bevaret til i Dag.

Begtrup efterfulgtes af Rasmus Gjeding Møller (1809—45), født 1774 paa Marselisborg, hvor hans Fader var Forvalter. Han var efter Sigende ikke som Præster er flest. Wiberg omtaler ham som »en velbegavet Særling« og oplyser, at han »kaldte sig selv Sorte-Ras til Forskjel fra Præsten i Frue-ring, hvem han titulerede Røde-Ras«.

Ofte voldte det Vanskeligheder for Præsterne at faa de Smaaintægter in natura, den saakaldte Smaaredsel, som dengang udrededes til Embedet. Møllers Eftermand Frederik Vilhelm August Kjerrumgaard (1845—51) indberetter herom: »Til Paaske skulde svares en Snes Æg af hver Gaard, gammel Hartkorn. Til St. Hansdag et Pund Ost af hver Td. Hartkorn og til Michaelis en mager Gaas af hver Gaard«. Præsten tilføjer: »Med disse Ydelser gaar det, som det kan bedst. Nogle leverer Æg og Ost, andre ingen af Delene. En Del betaler Gaasen med 3 Mark, en Del nægter at ville betale den, skønt Kaldet har Hjemmel paa denne Rettighed«.

De tre Præster R. G. Møller, F. V. A. Kjerrumgaard og Mathias Lindhard (1851—55) »ere begravede ved den søndre Side (d.v.s. af Kirkegaarden) imellem Hovedindgangen og Laagen, der fører ind til Præstegaarden«.

Niels Johan Wagtmann (1855—70) foretog en grundig Reparation af Stuehuset i Præstegaarden. — I hans Embedstid holdt Biskop Brammer. Aarhus, to Gange Visitats i Astrup. Om den første Visitats udtaler Biskoppen: »Den 15. og 16. Juli 1859 var det mig en Glæde at visitere i Astrup Pastorat, som i Sognepræsten, Hr. Pastor Wagtmann, og i Kapellanen pro

Under den store Gran.

loco, Hr. Pastor Bugge, har tvende værdige og nidkære Sjælesørgere. Skolevæsenets Tilstand fandt jeg i det hele god. Med Katekumenernes ved Kirkevisitatsen prøvede christelige Kundskab var jeg meget vel tilfreds. Orden og Nøiagtighed vises ved den præstelige Gerning, hvilken Gud velsigne ved den Hellig Aands Liv, Kraft og Naade«. Ved sin anden Visitats i 1866 hørte Biskoppen til megen Opbyggelse en Prædiken af Sognepræsten og glædede sig ved »flere umiskjendelige Tegn paa det kirkelige Livs Fremgang i Pastoratet«.

Iøvrigt kendetegnes Pastor Wagtmanns Embedstid af de skiftende Kapellaner, som hjalp ham med Præstegerningen:

1. Niels Georg Bugge ..... 1856—59
2. Niels Friis Hansen ..... 1860—63
3. Vilhelm Skalstrup Stilling ..... 1853—70
4. Carl Erasmii Otterstrøm ..... 1871—72

Da Hvilsted Sogn i 1872 udskiltes som selvstændigt Pastorat, blev Carl Erasmii Otterstrøm, der havde været Bestyrer af Uth Folkehøjskole, dette Pastorats første Sognepræst.

Det var Sæd og Skik gennem Aarhundreder, at Sognepræsterne endte deres Dage i Astrup. Pastor Wagtmann brød denne Tradition. Han søgte i 1870 Forflyttelse til Besser og blev Provst over Samsø Herred.

Han efterfulgtes i Astrup af Frederik Christian Begtrup (1870—87), hvis Farfader anlagde den tidligere omtalte Præstegaardshave i Vistoft. Hans Fader var Pagehovmester og Bibliotekar hos Enkedronning Juliane Marie paa Fredensborg Slot, hvor Familien beboede den saakaldte Kavalerlænge. Han voksede op i tarvelige Kaar, men i kongelige Omgivelser, hvori han og hans Søkende kunde tumle sig usædvanlig frit. Familien Begtrups Børn havde sammen med deres Kammerater alle de aabne Pladser om Slottet og hele den store Slotshave til næsten fri Raadighed.

Som flere af den Begtrupske Slægt studerede ogsaa Frederik Christian Begtrup Theologi og tog i 1838 sin Embedseksamen, 25 Aar gammel. Hele hans Præstegerning faldt paa Aarhusegnen: Kapellan i Mørke, Hjælpepræst hos den blinde Pastor Harpøth i Randlev-Bjerager, Sognepræst i Sjelle-Skørring for tilsidst at slutte af som Sognepræst i Astrup-Tulstrup.

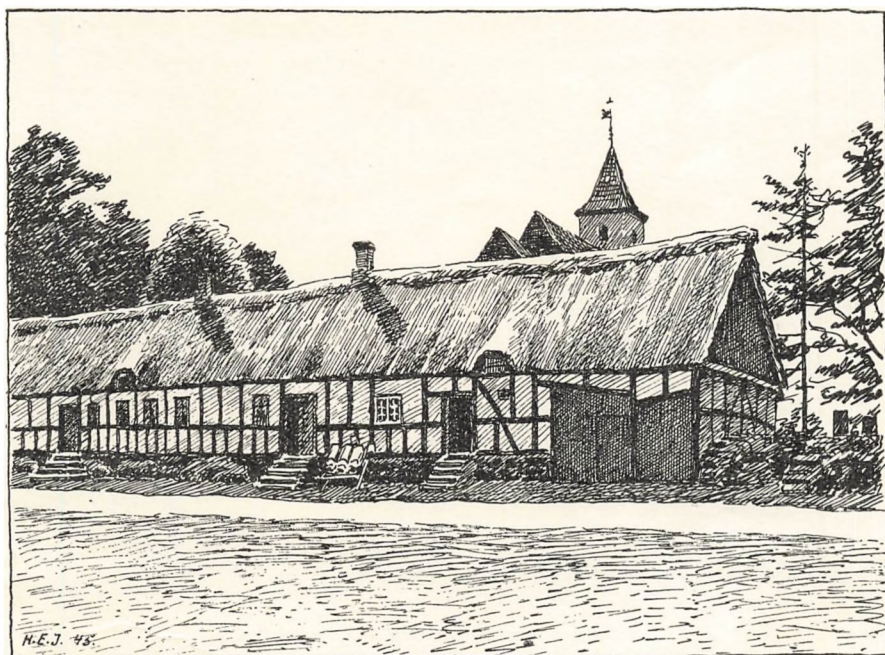
I Sjelle havde Pastor Begtrup nær sat Livet til. 30. Juni 1853 brændte Præstegaarden. »Min Hustru og jeg vare nær ved at indebrænde, da vi halvt paaklædte maatte over det brændende Straatag, som var nedskredet«.

Som ung, nybagt Student aflagde den senere saa kendte Højskoleforstander Holger Begtrup i 1876 et Besøg hos sin Farbroder i Astrup. I sit »Levned« fortæller han om den store smukke Have og om Sommerferielivet med Besøg hos Nabopræster og paa Herregaarde. »Vi levede højt med Mad og Drikke. En Dag var vi først til Barselgilde med Suppe, Steg og Kage hos en Lærerfamilie og umiddelbart efter til fin Middag med fire Retter Mad paa Rantzausgave«.

Pastor Begtrup var ikke saa lidt af en Sportsmand og Naturelsker. Brodersønnen skriver om ham: »Jeg tør ikke sige, om hans kristelige Forkyndelse blandt Bjørnbakkerne bar synderlig Frugt, skønt den visse- lig var ærlig ment. Derimod var han i Ry som en udmærket Havemand. — Han var høj og mager, og skønt han stadig rystede nervøst paa Hovedet, var han dygtig til alskens Idræt, en ivrig Fisker, en utrættelig Fødgænger og udmærket Kroketspiller. Skønt han var oppe i Treserne, kunde han vinde over os alle i Kroketspil og løb saa rask paa sine lange Ben, at vi havde svært ved at vinde med, naar han trak os om i Skovene«. Og det fremgaar tydeligt af dette og lignende Udtalelser, at Begtrup var »en ivrig og kyndig Gartner«, der ligesom den første Begtrup havde arvet Slægtens Haveinteresse, som vel yderligere var blevet næret gennem hans Barn- doms Indtryk fra Slotshaven i Fredensborg.

Da Begtrup i 1887 tog sin Afsked, flyttede han da ogsaa, som naturligt var, til Fredensborg, hvor han købte en Villa i Asminderød. Her døde han 1891. Hans eneste Datter Louise holdt en Tid Privatskole i Astrup Præstegaard i den Længe, der siden blev benyttet som Forpagterbolig.

En af de ejendommeligste Skikkelser i Astrup Sogns Præstehistorie er Begtrup's Eftermand, Præsten Bertel Christian Henriksen (1887—94). Han var Præstesøn fra Thorsager, begyndte først at studere i en ret sen Alder og tog i 1868 sin teologiske Embedseksamen, 31 Aar gammel. Hans lykkeligste Præstetid faldt i Vejby-Sejlstrup i Vendsyssel (1878—87), hvor han blev Midtpunktet i et stærkt aandeligt Røre. Folk kørte fra mange Kirkesogne til Vejby for at høre ham, og efter Gudstjenesten samledes man i Hjemmene til Samtale og Sang.

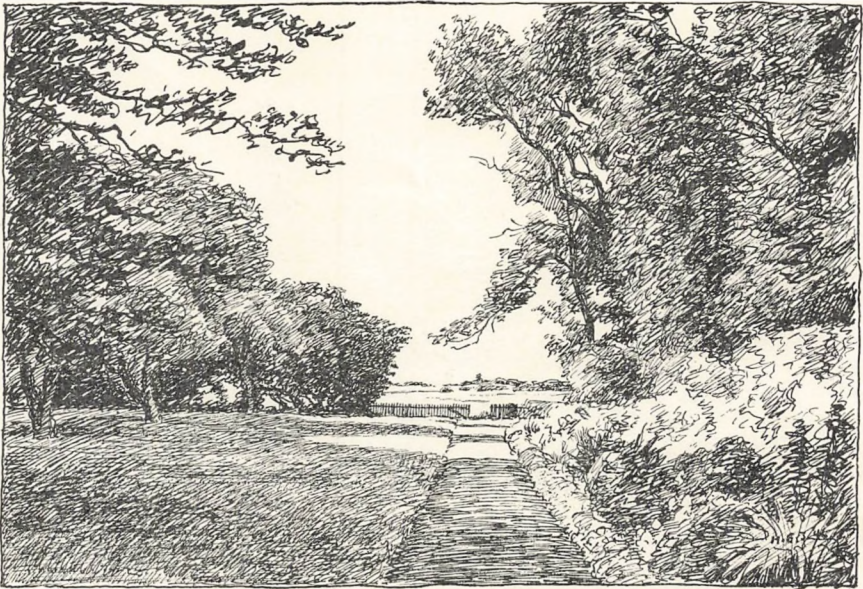

**Præstegaardens vestre Længe, den nuværende Forpagterbolig,
hvori Louise Begtrup holdt Skole.**

Trods hans skrøbelige Helbred var hans Forkyndelse i Besiddelse af stor aandelig Kraft. Herom fortæller L. Bøgeskov i sine »Skildringer fra Menighedslivet i Vendsyssel«: »Omtrent hele Tiden, mens han var Præst i Vejby, var han saa svag, at han døjede med at være »oven Senge«. Mange Søndage kunde han ikke bestige Prædikestolen, men maatte sidde i en Lænestol, der blev baaret frem paa Kirkegulvet. Her begyndte han da siddende sin Prædiken for den talrige Tilhørerkreds, der flokkedes om ham, i Begyndelsen næppe hørlig, men efterhaanden som han kom i Aande, fik hans Røst Klang, den blev stærk og gennemtrængende, det blege Aasyn prægedes af Liv og Kraft og hans mørke Øjne fik en aandfuld Glans. Han kunde da uvilkaarlig rejse sig fra Stolen og, støttende sig til denne, tale over en Time med en Kraft, der maatte forbavse alle«.

Ogsaa i Thomas Larsens Bog »En Gennembrudstid« omtales Henriksens

Virke. Han skriver: »Mange saa i ham en virkelig Aandens Høvding, og det var ikke de mindst betydende Grundtvigianere, der sluttede sig til ham. Hans hele Personlighed og hans orakelmæssige Maade at udtale sig paa gjorde, at han kom til at øve en mægtig Indflydelse paa mange, der saa op til ham som en Forkynder, der i visse Maader endog stod over Grundtvig. Og naar han sad i Kredsen af sine Venner »med oprakt Pegefinger«, som det blev sagt, og gav uomstødelige Svar paa de Spørgsmaal, der rettedes til ham, bøjede Vennerne sig for hans aandelige Myndighed. Hans Tale om Fri-

Udsigt gennem den vestre Gang mod Syd.

gørelse fra alle Dogmer og Hævdelsen af det mundtlige Ord som Aandens Redskab samt Talen om Gyldenaaret greb mange med uimodstaaelig Kraft.

Til Henriksens folkelige Trosbekendelse hørte Troen paa den danske Folkeaaand. En Pinseprædiken, som han holdt i Astrup Kirke, lød i al sin Korthed: »Guds Rige bestaar i Retfærdighed og Fred og Glæde i den Helligaand. Ja, Ja. Danmarks Rige bestaar i Retfærdighed og Fred og Glæde i den danske Folkeaaand. Ja. Ja!«. — Dette turde, siger min Hjemmelsmand, være den korteste Pinseprædiken, som nogensinde er holdt i en dansk Kirke.

Astrup-Tiden blev iøvrigt en dyb Skuffelse, baade for Præst og Menighed. Man forstod ikke hinanden. Hans mest trofaste Venner blandt Vendelboerne holdt Forbindelsen vedlige med deres gamle Præst og rejste nu og da den lange Vej for at høre den Mand, der engang havde varmet deres Hjerter, ja sendte endog deres Børn til Konfirmationsforberedelse, men i Astrup kom Præst og Menighed længere og længere fra hinanden. Tilsidst klagede man til Biskoppen.

Søndag den 22. Februar 1890 afholdt Biskop Clausen Visitats i Astrup Kirke. Det forlyder, at Biskoppen spurgte Pastor Henriksen, hvad han vilde gøre, hvis han blev sat fra sit Embede. Han skal dertil have svaret: »Den Gud, som sørger for Himlens Fugle, vil ogsaa nok sørge for mig«. Der er dog næppe Tvivl om, at Biskop Clausen har gjort, hvad han kunde for at forlige de to Parter. Han bemærker i Astrup Kirkes Protokol, at Henriksen holdt en god, evangelisk Prædiken, og Biskoppen slutter med at skrive: »Jeg udtaler et levende Ønske for den varmhjertede Mand, at det maa komme

Den gamle Gran i Præstegaardshaven, plantet af Provst Mogenssen.

til en hjertelig Forstaaelse mellem ham og hans Menighed«. — Efter hvad man kan skønne, ejede Henriksens Forkyndelse dog ikke mere den gamle Kraft. Han var en svækket og nervenedbrudt Mand. I sine sidste Aar maatte han holde Kapellan, og hans Død kom sikkert som en Befrielse,

Henriksens Efterfølger, Mogens Kristian Mogenssen (1894—1912), var i en kort Tid Medforstander af Ask Højskole og udnævntes i 1905 til Provst for Hads og Ning Herreder. Han efterfulgtes af Frederik Stridsland Bendix (1912—23) og Søren Nyegaard (1923—29).

Under den nuværende Sognepræst oprandt »de fem lange Aar«. Store Bededag 1945, en Uge før Kapitulationen, foretog tyske Tropper Husundersøgelse i Præstegaarden. Vi saa dem komme listende gennem Haven fra Busk til Busk for tilsidst at slutte Ringen om Hus og Gaard. Natten

før var der i Nærheden nedkastet engelske Vaaben, som man formodede var skjult i Præstegaarden, hvilket dog ikke var Tilfældet. Tyskerne optraadte ret brutalt. En Dør, som vi ikke hurtigt nok fik aabnet for de Herrer, søgte de at slaa ind med Kolbeslag. Til Held for Døren knækkede Kolben. Hos Forpagteren var »Husundersøgelsen« saa grundig, at der forsvandt baade rede Penge og Værdigenstande til en Værdi af over 500 Kr. Saa helt resultatløs var Husundersøgelsen altsaa ikke.

Desværre lykkedes det ikke for Forpagterens Karl, der var Frihedskæmper og havde været med til at bringe nogle af »de himmelske Gaver« i Sikkerhed, at slippe bort fra Præstegaarden, før denne blev omringet. Han søgte Ly i Kirkens Taarn, men blev opdaget. Tyskerne gjorde Anskrig, og snart begyndte Maskingeværerne at knalde. Det endte med, at han maatte overgive sig. Overmagten var for stor.

Under den Ildkamp, der udspandt sig mellem de tyske Soldater og den danske Sabotør, blev Kirkens Tag og Klokke alvorligt beskadiget. Ikke mindre end 5 Steder blev Kirkeklokken gennemhullet af de tyske Kugler. Desuden faldt Klokkeknubelen ned, da Remmen, som holdt denne, blev overskudt. Astrup Kirkes Klokke var blevet tavs. Den følgende Søndag blev der ikke ringet til Gudstjeneste. En Klokkeekspert havde fraraadet dette, da Klokken muligvis kunde slaa Revne fra Hul til Hul, saafremt der blev ringet med den, som den var.

En Uge efter oprandt saa 5. Maj. Nu kunde vi ikke dy os længere. — Trods alle Søgkundskabens Advarsler vovede vi Forsøget. Vi fik hurtigt lavet en intermistisk Rem, Klokkeknubelen blev hængt op saa godt, vi kunde, og snart efter havde Klokken atter faaet sit tabte Mæle tilbage. Saaledes kom ogsaa Janus Rodsteens gamle Kirkeklokke til hin skønne Majmorgen at ringe Freden ind i et frit Danmark. — Og Klokken holdt.

Dammen i Astrup Præstegaardshave.

Bidrag til Brabrand Bys Historie i Middelalderen.

Af Poul Rasmussen.

Ejerne af Byens Gaarde.

Ifølge Eline Gøyes Jordebog (Thisets Udgave, S. 231) 'havde hendes Moder, Mette Albrechtsdatter Bydelsbak, der døde i 1513, fra sin Moders Slægt arvet 12 Gaarde i Brabrand By. I 1664 laa der foruden Præstegaarden netop 12 Gaarde i Brabrand, af hvilke der praktisk talt blev svaret samme Kornlandgilde, som Fæsterne af Fru Mettes Gaarde havde maattet betale. Der kan derfor ikke være Tvivl om, at hele Brabrand i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede tilhørte Mette Bydelsbak.

Fru Mettes Adkomster til hendes Gods i Brabrand var ifølge Eline Gøyes Jordebog (Thisets Udgave, S. 259 f.) en Række Breve, som dokumenterede, at hendes Moders Farfader, Lage Jensen Brok, og hendes Morfader, Axel Lagesen, havde erhvervet de Dele af Brabrand, som tilhørte Henrik Knudsen Gyldenstjerne, Anne Clausdatter Lange, David Andersen Hak, Mogens Andersen Hak, Ingeborg Andersdatter Hak og Henrik Hartvigsen Krummedige. — Lage Brok og Henrik Gyldenstjerne var gift med Døtre af Mogens Pedersen Munk, medens Anne Lange, David Hak, Mogens Hak, Ingeborg Hak og Axel Lagesen var hans Datterbørn og Henrik Krummedige hans Datterdatters Søn. Da Købere saavel som Sælgere altsaa var i Familie med Mogens Munk, maa man formode, at de alle har ejet Gaarde eller Parter af Gaarde i Brabrand, som de er kommet i Besiddelse af ved Arv efter ham eller hans Hustru, Kirsten Pedersdatter Thott. Mogens Munk tilhørte en gammel jydsk Slægt, hvorimod Kirsten Thotts fædrene og mødrene Slægt havde sine Hovedgaarde i det østlige Danmark. Det er følgelig det mest sandsynlige, at det var Mogens Munks Slægt, som i det 14. Aarhundrede ejede Brabrand By.

Brabrand, som ved Skiftet efter Mogens Munk (eller hans Hustru) deltes i flere Arvelodder, blev atter samlet paa een Mands Hænder af Dattersønnen, Axel Lagesen Brok. Axel Lagesen havde kun eet Barn, Datteren Pernille Axelsdatter, hvis Datter, Mette Albrechtsdatter Bydelsbak, arvede sin eneste Broder. Selv havde Mette Bydelsbak derimod mange Børn, og ved Arvedelingen efter hendes Død i 1513 fik Brabrand derfor paa ny flere Ejere.

Medens saa godt som alle Fæstegaarde i Resten af Hasle Herred tilhørte Bispem, Domkapitlet eller et af Stiftets Klostre, har den katolske Gejstlighed ikke ejet andre Gaarde i Brabrand By end Præstegaarden. Forholder det sig saaledes, at Brabrand har været et Eneinærke i en mægtig Adelslægts Besiddelse, bliver det imidlertid lettere at forstaa, hvorfor denne By er blevet uberørt af alle gejstlige Arronderingsbestræbelser.

En af Gaardene i Brabrand, der altid har indtaget en Særstilling ved sin Beliggenhed lidt uden for Byen, bærer Navnet Hovgaard, som betyder Gaard, hvortil der blev gjort Hoveri. Af Markbogen 1683 fremgaar det, at denne Gaard hører til en Gruppe Gaarde, der ikke alene normalt havde deres Agre liggende ved Siden af hinanden, men desuden er de eneste, der havde Andel i et Par af Bymarkens store Fald. Da det netop er karakteristisk for de gamle Landsbyhovedgaarde, at de havde saadanne Særjorder, som laa midt i den i øvrigt fælles Bymark, er det altsaa højst sandsynligt, at den paagældende Gruppe Gaarde er dannet ved Udstykning af en gammel Hovedgaard, der har ligget der, hvor Brabrand Hovgaard nu ligger. Paa denne Gaard maa man formode, at et Medlem af den Slægt, der ejede Brabrand By, eller en af dens Fogeder har resideret.

Sognets Præster.

Den ældste Præst i Brabrand, hvis Navn kendes, hed Peter og nævnes som Vidne i et Skøde fra 1340 (se »Scriptores Rerum Danicarum«, Bd. VI, S. 489).

Ifølge Eline Gøyes Jordebog stod der skrevet i Brabrand Kirkemessebog: »Bemærk, at der skal bedes for Niels Petersens Sjæl, fordum Brabrand Kirkes Sognepræst, som overdrog Præstebordet (d. v. s. Præstekaldets Gods) sammesteds en Gaard i »Seuendrup«⁽¹⁾ Mark for sin Aartid, saaledes at Kirkens Præst til enhver Tid skal lade holde 6 Messer aarlig for ham i Kirken«. (Oversat efter A. Thisets Udgave af Jordebogen, S. 260).

Ved Brev af 6. Maj 1432 (se »Acta Pontificum Danica«) godkendte Paven, at Aarhuspræsten Arnold Nielsen fik Præbendet St. Olafs Kirke overdraget tillige med Brabrand Præstekald, der var blevet ledigt ved Præsten Niels Pe(tersens) Død. Niels Petersen er rimeligvis identisk med den Niels Petersen, der skænkede Præstekaldet sin Gaard i Sindrup, og som altsaa maa være død i 1431 eller i Begyndelsen af 1432.

Straks efter Arnold Nielsens Embedstiltrædelse kom det til en Trætte mellem Hr. Eske Brok til Gammel Estrup og Brabrand Kirke om »Gramegaard« eller »Grauinggaard« paa Sindrup Mark, som Hr. Eske sagde, var Per Krempe (eller Kempes eller Krampes) rette Gods, medens den Kannik, der førte Sagen for Kirken, paastod, at den var Brabrand Kirkes rette Pante-gods. I et Tingsvidne, som Hr. Eske Brok i den Anledning lod tage den 7. Juli 1432 paa Hasle Herreds Ting, vidnede otte Dannemænd, »at Gramegaard var Per Krempe's rette Gods og aldrig afhændet fra ham; item (d. v. s. ligeledes) vidnede de, at Per Krempe skulde have pantet det til Præsten i Brabrand, som da kaldtes Hr. Jens Hvid« (se Repertoriet 7. Juli 1432 og Eline Gøyes Jordebog, udg. af Thiset, S. 260). Da Tingsvidnet i Eline Gøyes Jordebog refereres umiddelbart før Udtoget af Kirkens Gavebog, drejer det sig sandsynligvis om det samme Gods. Det maa derfor formodes, at Niels Petersen havde købt (eller arvet) sin Forgænger, Jens Hvids, Fordring paa Per Krempe og senere overdraget Kirken den pantsatte Gaard, skønt han ikke havde erhvervet Ejendomsdom paa den.

Ifølge Hans Pedersen Horsens's Bispfortegnelse (Det kgl. Bibliotek, Cod. phot., 26, 4°, Fol. 19) var Mag. Philippe du Pr é²) i 1551 Præst i Brabrand. Da Magister Philippe desuden var Indehaver af Præbendet St. Olafs Kirke (se Kancelliets Brevbøger, 28. Marts 1556) ganske som Arnold Nielsen, er det sandsynligt, at Brabrand Præstekald lige siden 1432 har fulgt St. Olafs Præbendet, uden at Kirken dog nogensinde er blevet inkorporeret i Præbendet.

Brabrands Præsteliste i den sidste Del af Middelalderen skulde herefter se saaledes ud: Jens Hvid, Niels Petersen, Arnold Nielsen (fra 1432), de øvrige Indehavere af Præbendet St. Olafs Kirke, Mag. Philippe du Pré.

Kirkens Inventar og Gravminder.

En af de middelalderlige Gravsten i Aarhus Domkirke har paa den ene Side af en Korsstav et Baandslyng og paa den anden Side en Spiralranke. Samme Motiv genfindes paa en Gravsten fra Kolt Kirke og paa Brabrand Kirkes Døbefont, der altsaa efter al Sandsynlighed stammer fra det samme Værksted (se nærmere M. Mackeprang, »Danmarks middelalderlige Døbefonte«, S. 336 ff.).

Af en Tavle, som hænger i Brabrand Kirke, fremgaar det, at den tidligere Biskop i Aarhus, Ove Bille, i 1551 skænkede Kirken dens Alterkalk. Hans Pedersen Horsens fortæller i sin Bispefortegnelse (Det kgl. Bibliotek, Cod. phot. 26, 4°, Fol. 19), at Kalken var smukt forgyldt, og at Kirkens daværende Præst, Mag. Philippe du Pré, havde udvirket, at Bispens betænkte Kirken med den smukke Gave. Alterkalken, som er uden Inskription, er smykket med Bispens fædrene og mødrene (Gyldenstjernes) Vaaben. (Jvnf. Beskrivelsen af Kalk og Tavle i Aug. F. Schmidts »Brabrand og Aarslev Sognes Historie«, II, S. 25).

Indmuret i Brabrand Kirkes Mur sidder der en Gravsten³⁾ fra den ældre Middelalder, som bærer følgende Indskrift: »Hac clausus petra cum Christo regnet in ethra« (Gid den, som ligger indelukket under denne Sten, maa herske med Kristus i Himmelen). Paa den Ligsten, som blev lagt over den i 1423 afdøde Biskop Bo Mogensen, staar der: »Hac clausus petra jacet ecce Boetius Arhusiensis olim præclarus præsul, rogo vivat in æthra« (Indelukket under denne Sten ligger Bo, fordum berømmelig Biskop i Aarhus, jeg beder til, at han maa leve i Himmelen). De to Indskrifter, hvis Forbindelse med hinanden er utvivlsom, kan naturligvis have fælles Kilde. Udelukket er det dog ikke, at Stenen i Brabrand har været Forbillede for Bispens Ligsten. Formelt set er Brabrandindskriften langt at foretrække, da Aarhusindskriften af Hensyn til Bispens Navn og Titel er blevet udvidet til to Heksametre, hvorved Rimet er gaaget tabt, og de to Led i Antitesen, Graven — Himmelen, er kommet til at staa alt for langt fra hinanden.

NOTER

- 1) D.v.s. Sindrup, en for længst nedlagt Landsby i Brabrand Sogn.
- 2) Magister Philippe var kommet her til Landet med Christian den Andens Dronning. I 1555 skaffede han sin Søn, den kendte Læge, Johannes Pratensis, Embedet som Præst i Brabrand (se Kancelliets Brevbøger, 8. Maj 1555, og Artiklen om Johannes Pratensis i Biografisk Leksikon).
- 3) Afbildet i J. B. Løfflers »Danske Gravsten fra Middelalderen«, Tavle II, Fig. 7. Angaaende Stenens Form se Løffler l. 1., S. 8—9. — Angaaende det i Stenen indhuggede Kors med Stamme og Fod se Løffler l. 1., S. 9—12. Angaaende Indskriften se Løffler l. 1., S. 20.

Tjenestekarl i 1860'erne.

Optegnelser af Anders Nielsen Kaae, udgivet ved Alfred Kaae*).

1. En Sommer i Mergelgraven.

Sommeren efter min Konfirmation var haard nok. Jeg stod i Mergelgraven og læssede 30 Læs Mergel hver Dag i flere Maaneder. Det blev til mange Læs i Løbet af Sommeren. Min Husbond stod selv nede i Graven, hvor han gravede Mergelen løs og langede den op paa et Lad, som var anbragt en halv Alen under Jordens Overflade. Paa dette Lad havde jeg min Plads, idet jeg læssede den opkastede Mergel paa Vognen, som altsaa stod noget højere end jeg. Det var strengt Arbejde for en Dreng paa fjorten Aar. Tilmed havde jeg lige haft Kolden, og det gjorde ikke Sagen bedre. Jeg kan da ogsaa huske, at naar vi om Mandagen begyndte paa en ny Arbejdsuge, kunde det ligefrem gyse i mig, naar jeg tænkte paa hele den lange Uge. Og hvor glædede jeg mig til Hvilen om Søndagen. Man maa nu ikke tro, at Manden var særlig haard, eller at det var en daarlig Plads. Vi fik en god Kost, rigelig Søvn og blev behandlet ualmindelig godt; men Arbejdet var altsaa træls for mig, det mindes jeg tydeligt. Min Husbond stod jo selv i Graven og havde det haardeste Arbejde; han skønnede vel ikke, hvor haardt det var for mig, der stod paa Fjælen ovenfor ham.

Denne Husbond, der selv arbejdede saa strengt og fordrede det samme af os andre — der var en Dreng til foruden mig — havde dog paa sin Maade Omsorg for os. Han var ikke særlig kristelig. Det skete, at han kom hjem og var noget fuld og blev skældt rædsomt ud af Konen. Det skete ogsaa, at han bandede, men det var ikke ret tidt. Der var dog en Ting, som han aldrig glemte. Hver Morgen, naar vi begyndte vort Arbejde, enten det var i Mergelgraven eller et andet Sted, saa sagde han altid ganske stille: »Saa i Jesu Navn«. — Det var hans Morgenbøn, og han lagde ikke Skjul paa, at han mente, at uden denne Begyndelse vilde Arbejdet ikke lykkes. Han sagde flere Gange til mig: »Du skal, lille Anders, altid begynde dit Arbejde i Guds Navn, for ellers vil det ikke blive velsignet af Gud«. — Hans Ord har vel nok haft sin Indflydelse paa mig. Jeg var jo et Barn endnu — og ejede noget af den samme enfoldige Tro, som hans Ord gav Udtryk for. Jeg kan huske fra den foregaaende Vinter, at jeg fik Lov til at gaa hjem til Juleaften. Jeg løb og sang »Et Barn er født i Betlehem«. Tonen var jo nok ikke ren i musikalsk Henseende, for det har mine Toner aldrig været, men jeg følte saadan en Glæde den Dag og en Tak til Julens Frelser som kun meget sjældent i mit Liv siden.

*) Afdøde Lærer A. N. Kaae, Flensted, der var født i Grebdalshuset paa Voel Mark d. 19. Decbr. 1847, nedskrev paa sine gamle Dage sine Erindringer fra Barndom og Ungdom. Barndoms minderne offentliggjordes i Fjor i »Østjydske Hjemstavn« under Tittlen »Husmandsliv i Gjern Herred for 100 Aar siden« og sluttede med hans Konfirmation i Linæa Kirke. Skildringen fortsættes i Aar med hans Optegnelser fra Ungdomsaarene i Tredserne.

2. En lang Tjeneste.

Den 1. November 1862 flyttede jeg til en ny Plads. Det var i en lille Gaard tæt ved mine Forældres Ejendom og hos et Par ældre Folk, som ingen Børn havde. Vi var kun fire Mennesker i Gaarden: Manden, Konen, Pigen og jeg. Saa havde de en voksen Plejesøn, der af og til kom hjem. Jeg var i denne Plads, til jeg kom ind som Soldat i April 1870. Manden var haard og streng og kunde tit blive helt rasende. Konen var af et blidere Gemyt og hun var altid god imod mig. Der var meget at bestille, for Marken var ret udstrakt. Vi havde fem Køer, en hel Del Faar og nogle Svin. Til at begynde med brugte vi ligesom hjemme Stude som Trækkraft, men senere fik vi Heste. Studene var gode nok til Arbejdet, men de kunde navnlig om Sommeren, naar det var varmt, blive meget slemme at tumle med. Engang var det nær gaaet rent galt for mig. — Det var om Høsten. Jeg havde været henne efter et Læs Havre; paa Vejen hjem kom vi forbi en vandfyldt Mergelgrav, og der vilde Studene ned. Jeg kunde jo ikke holde dem. De vilde i Vandet, og de løb da ogsaa ud i Mergelgraven med baade Vogn og Kusk og hele Redeligheden efter sig. Til alt Held blev de staaende i Kanten for at drikke. Jeg trimlede ned i Hammelen, men fik Studene løs fra Vognen, saa den blev staaende i Vandkanten, mens Studene svømmede over Graven.

Vi havde langt til Naboer og levede afsondret og stilfærdigt, og jeg kom sjældent i By, uden naar jeg gik hjem til mine Forældre. Lønnen var jo ogsaa lille, saa der var ikke Raad til at tage ud. Saa vidt jeg husker, var jeg til Dans een Gang i alle de Aar, og det morede mig ikke; jeg fik aldrig lært at danse. Jeg vilde gerne læse Romaner og hvad andet, jeg kunde faa fat paa, og det brugte jeg en stor Del af min Fritid til. Men Bøgerne var jo ikke saa lette at faa fat paa. Jeg maatte laane dem.

Pigen og jeg var som Medlemmer af Familien. Om Vinteraftenerne sad vi inde i Stuen, som forresten kaldtes Sovekammeret. Der var Trægulv. Mandens og Konens Senge stod ved den ene Side. Pigen sov i en Slagbænk, som ogsaa stod her inde, mens jeg havde et Rum ude ved Stalden at sove i. Vi havde en Stue mere; den kaldtes den pæne Stue. Derinde var dog Lergulv, og der stod Skabe og Kister samt et Bord og et Par Stole. I den pæne Stue var der ingen Kakkellovn. Køkkenet saa ud som i mit Barndomshjem; der var aaben Skorsten. I den ene Ende af Stuehuset var en Lo og et Korngulv. Mit Kammer ude ved Stalden var meget primitivt. Det var ca. tre Alen paa den ene Led og fire paa den anden. Til den ene Side var Kostald og til den anden Hestestald. Fra Hestestalden førte en Dør ind i Kammeret, d.v.s. der var nu ingen Dør, men der kunde godt have været en, og det var mit Ønske i alle de mange Aar, at jeg maatte faa en Dør sat i Hullet. Det Ønske fik jeg nu aldrig opfyldt, og det skete af og til, at en af Hestene om Natten stak Hovedet ind af Døren og satte Snuden til Næsen af mig, naar jeg laa i min sødeste Søvn. Den kunde dog ikke komme helt ind i Kammeret, det var der alt for lidt Plads til. Gulvet i Kammeret var pikket med Kampesten. — Jeg havde en lille Kuffert staaende der, men saa var der ogsaa kun saa megen Plads paa Gulvet, at jeg lige kunde staa der og trække i Tøjet. Sengen gik fra den ene Væg til den anden. Der var et lille smalt Vindue med tre Ruder i; det kunde selvfølgelig ikke lukkes op.

Maskiner havde vi slet ingen af, og vor Plov var af Træ, men vi havde en Svenskharve og en almindelig otte Bul Harve med Jerntænder. Saa r. eget som muligt af Redskabstøjet var af Træ. Malkespenden var ligeledes af Træ. Inde i Køkkenet stod Haandkærnen, som ogsaa var af Træ. Den Dag, da der skulde kærnes Smør, maatte jeg gerne ind at hjælpe dem. Konen og Pigen

lede sig dog vist en Del klogere, end hun var, men det kommer jo ikke Sagen ved. Hun undersøgte mig igen og mente, at der var gode Udsigter til, at vi kunde komme af med Skidtet, som hun kaldte det. Hun gav mig saa en Krukke med Salve, som vist bestod af Fløde, Svovl og grøn Sæbe, som vi jo ogsaa tidligere havde brugt. Hun forklarede mig, at vi skulde smøres ind med denne Salve tre Aftener i Træk, og den fjerde skulde vi bades i lukket Sæbevand. Men vi skulde blive ved med Annisdraaberne og med Udluftningen af Sengetøjet og Gangklæderne, ligesom vi ogsaa skulde fortsætte med Badningen. Naar der saa var gaaet en Maaned, maatte jeg komme igen. Jeg vandrede hjem med Krukken, og vi begyndte at smøre endnu samme Aften. Og vi vedblev at følge Konens øvrige Anordninger. Da vi var færdige med at smøre, og da der var gaaet en Uges Tid, mærkede vi en kendelig Bedring. Der kom ikke flere Knopper, Kløen tog af, og vi fattede nu Haab om, at vi kunde blive færdige med den Historie. — Da Maaneden var gaaet, vandrede jeg for tredie Gang til Ane Storgaard, som efter en Undersøgelse erklærede, at nu var jeg ren. Men hun raadede os dog til at blive ved med Draaberne og Udluftningen af Tøjet samt med Badningen en Tid endnu, for der kunde jo være lidt tilbage endnu, som hun ikke kunde se. Jeg betalte hende og takkede mange Gange, og den Tak var meget hjerteligt ment. Der kom da heller ikke mere Fnat; vi var rene, og jeg har ikke siden haft »Skidtet«.

Den rige og den fattige Møller.

En Beretning fra 1761.

Af Chr. Heilskov.

I Hornborg Sogn har der fra gammel Tid ligget to Vandmøller tæt ved hinanden, begge ved et Tilløb til Bygholm Aa. Det er Klaks Mølle og Hornborg Mølle. Hvor gamle de er, lader sig ikke bestemt sige. Den første nævnes 1610, den anden 1661, men højst sandsynligt er de begge ældre. Om disse Møllers Tilstand i 1761 handler en Skrivelse, som findes i Rigsarkivet. Den er forfattet af Kancelliraad Hans Marcussen, som paa den Tid var Ejer af Rask Hovedgaard. Regeringen havde nemlig forlangt Indberetninger fra hele Jylland om Vand- og Vindmøllers Tilstand, og fra Proprietæren og andre »distingverede« Mænd paa Landet blev der følgelig indsendt Redegørelser til de respektive Amtmænd.

For Hornborg Sogns Vedkommende blev det altsaa Marcussen paa Rask, der afgav Beretning, og den lyder saaledes:

»Deris Excellence vilde gunstigt pardonnerer at dette saa lunge er udebleven. Aarsagen er det ieg paa nogen tjd har været i Fyen. Hvad mig ellers angaaende Møllerne, er befalet at indlevere min Betenckning om, da kand ieg iche udfinde Rettere end at jo var gaunligt enhver Mølle efter sin Mølle-skyld blef tildeelt Sine visse Møllegiæster, thj Som det nu er haves exemplar at naar en Riig og en fattig Møller boer noget nær hverandre, dend fattige da bekommer ichuns faae giæster mod dend Rige, og det fordj dend velhavende kand giøre trengende Bønder adskillige smaatiënister med Pengelaan

til kvartal skatter og andet, hvor ved de obligeres at Søge hans Mølle, ja dend Rige fordj hand formaar det, bruger og undertjden dend Maade, at paa de tjder hand har Vand noch at maale med, tolder hand nogle Kopper mindre end hans Ret er, for at faae stoer Søgning; Dette har ieg i Hornborg Sogn fuldkommen funden prøver af, der liger 2de Møller Saa nær paa hin anden at der allene er et par bøsse skud imellum, Nembl: Klags Mølle Som tilhører og beboes af Søren Wilstrup en meget velhavende Mand der detzunder [desuden] er Ejer af en temmelig deel Iordegods, dend anden Hornborg Mølle tilhør mig, af armod er i min tijd 2 fæstere gaaet derfra, og dend 3^{die} som nu er, gaaer vel med første samme Vej. Det er og ved denne Leilighed Deres Excellence at indberette, at Hans Kongl: Mayts iche nyder af forommelte Klags Mølle hvad Rett er, thi dend har Meere end dobbelt Vand mod mine og staar dog allene for 3 td. 4 skp., Men derimod for 4 td. 2 skp. Maaleverch, — Hvad Møllegiester angaar, da naar de først hver Mølle efter Hart Kornet ere bleven tildeelt, vil det uforbigengeligt og være fornøden at de store Møller visse districter tillæges at modtage I dend tijd de Smaa formedelst mangel af Vand ej noget synderlig kand Maale. I øfrig Har ieg dend ære med største Respect min tijd at Forblive

Deris Excellence Høyvelbaarne Hr Conferentz Raad
og Stifts Befalnings Mand Høy Gunstige Herres underdanige Tiener
Rasch d. 27. Junj 1761 [H. L.?] Marcussen«.

Kancelliraaden bruger i ovennævnte Skrivelse Udtrykket »mine« Møller. Han havde nemlig foruden Hornborg Mølle en anden, som laa nærmere Hovedgaarden, nemlig Rask Mølle, som dengang kaldtes Navlhale Mølle, og hvor nu Raskmølle Stationsby ligger omgivet af sin Skovidyl. Hornborg Mølle kaldes i Pontoppidans »Danske Atlas« 1768 Lillemølle, et Navn, som man jo nok kan forstaa af det foregaaende ikke var upassende. Den fik senere samme Ejer som Klaks Mølle, indtil Enkefru Ammitzbøll i Begyndelsen af dette Aarhundrede solgte den til P. Bech. Den rige Søren Wilstrup fik 1776 Landhusholdningsselskabets store Sølvmedalje og har jo sikkert fortjent den. Han havde Møllen til sin Død 1781 og ligger begravet paa Hornborg Kirkegaard. Men hvad den fattige Møller i Hornborg Mølle 1761 hed, har jeg ikke fundet noget om. Saadan er det jo gerne her i Verden, at Fattigdom og Glemsel følges pænt Arm i Arm.

Borgerskabsbreve gennem tre Slægtled.

Ved Andr. Blinkenberg.

Halvt ved en Tilfældighed er jeg kommet i Besiddelse af nogle gamle Familiepapirer. Blandt disse er ogsaa et Borgerskabsbrev, som set med Nutidsøjne synes mig saa ejendommeligt baade i Form og Indhold, at det formodentlig maa kunne paaregne mere almindelig Interesse. Det aftrykkes derfor her.

»Andreas Claus von Wedel Heinen, kongelig Majestæts Kammerjunker, Byfoged i Varde samt Magistrat gjør vitterlig, at Aar 1828, Onsdagen den 11. Juny, har Christen Sørensen Blinkenberg, født her i Varde, indfunden sig for Varde Raadstueret og godtgjort at være over Fuldmyndigheds Alder, og i Anledning af at have tilforhandlet sig et Ejendomssted her i Byen begjæret at meddeles Borgerskab som Wærtshuusholder. — Da der intet vidstes til Hinder for at meddele Comparanten det begjærte Borgerskab, blev hans Begjæring opfyldt og bevilget, til hvilken Ende han og aflagde sin Borger-Ed med oprakte Fingre efter Loven, og derunder forbandt sig til at ville bygge og bo samt holde Dug og Disk her i Byen med Ildsted, være hans kongelige Majestæt og Arve-Successores i Regjeringen huld og tro, Øvrigheden her paa Stedet, som nu er eller allernaadigst anordnet vorder, hørig og lydlig, give og udrede hans kongelig Majestæts Skatter og andre Byens Udgifter, som ham efter Evne og Vilkaar bliver paalagt, Ingen af sine Medborgere være til Skade eller Nakdeel, men udi alt opføre sig, som det en ærlig Borger egner og anstaar efter den Ed, han derpaa aflagt haver.

Om hvilket alt som dette Borgerskabsbrev meddeles.

Under Byens Segl og min som Raadstueskrivers Underskrift.
Varde Raadstue, den 11. Juny 1828.

Hans W. Øllgaard.

I Lakseglet findes en springende Løve med Omskriften:
Sigillum civitatis vardensis.

Da ovennævntes Søn i 1862 fik Borgerskab som Drejermester i Ribe, lyder »Brevet« derom mere jævnt og ligetil saaledes: »Da Comparanten godtgjorde at de i Loven foreskrevne og for Opfyldelsen af hans Begjæring nødvendige Betingelser var til Stede, blev det attraaede Borgerskab ham tilstaaet, og meddeles ham dette Borgerbrev som Adkomst paa det ovennævnte Næringsbrug overensstemmende med Loven«.

Og da den sidstes Søn »løser Borgerskab« i Aarhus, hedder det endnu kortere i Skrivelsen saaledes: »12. September 1890 har Johannes Weis Blinkenberg, som er født i Ribe, vundet Borgerskab her i Staden som Drejer samt Paraply- og Stokkefabrikant«.

I Løbet af omtrent et Par Menneskealdr foreligger der her tre Borgerskabsbreve, som er ret forskellige baade af Form af Indhold.

Dette ses — særligt for Indholdets Vedkommende — endnu bedre, naar man medtager Beviset for, at der den 20. August 1838 er tilstaaet Christen Sørensen Blinkenberg et Tillægsborgerskab som Feldbereder. I dette nævnes der nemlig, at han har tilberedt 2 Skind saaledes, at det efter to andre Feldberederes Udsagn — altsaa som »Skuemestre« — er »et forsvarligt Mesterstykke«. Og som Følge heraf meddeles der ham det ønskede Borgerskab.

Kravet om Udarbejdelsen af et Mesterstykke som Forudsætning for Opnaelse af Borgerskab som Haandværker faldt jo senere bort. Men man forstaaer, synes jeg, at der paany er vaagnet et Ønske om dets Genindførelse for at forhindre, at ganske ukyndige, blot mod Betaling, faar Haandværker-Borgerskab, hvad jeg ogsaa har Eksempel paa i de ovennævnte Papirer.

Brædstrup Folketingskreds 1848-1918.

Af Kjeld Jensen.

II. 1881—1918.

I Aarene omkring 1880 var Forholdene i Venstre ret opløste. »Det forenede Venstre« havde fra 1870 i nogenlunde Enighed kæmpet mod de skiftende Ministerier og var 1876 steget til $\frac{3}{4}$ af Folketingets Medlemmer. Men Partiet sprængtes i Marts 1878, da Berg og Hørup skilte sig ud og dannede Folketingets Venstre med ca. 30 Medlemmer, der som Regel kaldtes de Radikale. Under Ledelse af Bojsen, Høgsbro og Holstein-Ledreborg blev de tilbageværende ca. 40 Medlemmer kaldt de Moderate. De to Partier bekæmpede hinanden af yderste Evne ved Valget $\frac{3}{1}$ 1879, hvor Hørups Parole lød: »Hellere en Højremand end en Moderat«. Det lykkedes ogsaa de Radikale at tilføje de Moderate et føleligt Nederlag. De tabte 11 Mandater, men var efter et Par Omvalg dog 28 Medlemmer, der havde den Fordel, at de var af en nogenlunde ensartet Støbning.

Anderledes gik det de Radikale. De vandt frem til 35, men ikke $\frac{1}{2}$ Aar efter meldte en halv Snes Medlemmer sig ud med C. Alberti i Spidsen. De kaldte sig »de Udtraadte«, og Venstre var nu tredelt. Det er ikke uden Grund, at N. Neergaard skriver, at Tiden 1877—81 var en streng Tid at komme igennem for de unge Akademikere, der havde Sympati med Venstre.

Valgene i Brædstrup i 1880erne. Ministeriet Estrup blev under Venstres indbyrdes Stridigheder mere og mere fordringsfuld, og da Folketinget ikke vilde opfylde alle Ministeriets Ønsker paa Finansloven, opløstes Tinget 7. Maj 1881. I det aabne Brev stod, at Folketinget »har vist sig at mangle Evne eller Villie til at tilendebringe endog kun en mindre Del af de Rigsdagen forelagte vigtige Sager«.

Denne Udæskning førte med sig, at Venstregrupperne nærmede sig hinanden og gik nogenlunde enige til Valg. Kun faa Steder opstilledes baade moderate og radikale Kandidater og ingen Steder, hvor der var Fare for, at Højre kunde sejre. I enkelte Kredse tog de dog Livtag, saaledes i Brædstrup, der var ledig ved Faaborgs Afgang. Valget i Brædstrup 24. Maj 1881 blev et af de mest spændende i Kredsens Historie.

De Radikale opstillede Gaardejer Johan Bøtker af Møldrup i Voerladegaard Sogn. Paa et Møde i Brædstrup 15. Maj optraadte Højskoleforstander G e l t z e r, Sinding, som Kandidat og anbefaledes af Søren Andersen og Amsraadsmedlem N. Schougaard, begge fra Velling. Ogsaa Faaborg var mødt, og han udtalte, at kunde Vælgerne bedre samles om ham end om Bøtker, vilde han tage under Overvejelse, om han endnu engang vilde tilbyde Kredsen sin Tjeneste. Denne Overvejelse fik han dog ikke Brug for, Geltzer forsvandt, og Bøtker blev alene.

De Moderate opstillede Gaardejer Niels Jensen, Toustrup, som Kandidat. Det synes særlig at være Folk fra Østbirkegnen, der har opfordret ham, saaledes Jens Peder Nielsen, Monbjerg, Jørgen Iversen, Saaby, Lærer Friis og R. Aase, Østbirk, og Anders Jensen, Tønning.

Kandidaterne var to unge Mænd, begge 34 Aar. Udattil var Niels Jensen mest kendt, han havde trods sin unge Alder været Folketingsmand i Skanderborg 6—7 Aar, men var bleven slaaet 1879. I politisk Udvikling var han sikkert videre fremme end Bøtker, men denne havde den Fordel, at han boede i Kredsen. I Oktober 1880 havde han været Venstres Kandidat i Horsens ved et Suppleringsvalg til Landstinget, hvor Grev Mogens Frijs blev valgt. Ellers var han ret ukendt.

Valghandlingen aabnedes af Amsraadsmedlem J. P. Nielsen, Monbjerg, der var Formand for Valgbestyrelsen. Niels Jensen havde ca. 112 Stillere, Bøtke ca. 83.

Ikke mindre end 3 af Kredsen tidligere Folketingsmænd var anbefalende Stillere. Den fjerde, P. J. Randløv, havde forud i en Avisartikel anbefalet at vælge Bøtke. Rasmus Mathiassen og Lærer Dahl talte for at vælge Niels Jensen, der ogsaa blev anbefalet af Søren Andersen, Velling. Den gamle Mathiassen sagde bl. a., at vi skulde virke for Forsonlighed, men Berg havde fremkaldt Spaltning. Kroejer Faaborg anbefalede Bøtke som sin Afløser, da han var vis paa, at denne var den rette Mand for Kredsen, og endvidere anbefalede Bøtke af Lærer Hansen, Bryrup, Amsraadsmedlem Schougaard, Velling, og Lærer Nissen, Tørring.

Kandidaterne udtalte sig hver fra sit Standpunkt. Om kirkelige Spørgsmaal var de enige.

Valgdeltagelsen i Kredsen havde hidtil aldrig været større end ved dette Valg, skønt kun 50,9 pCt. af Vælgerne stemte. Bøtke blev den sejrende, han fik 1063 St., N. Jensen 817. Det var især de østlige Kommuner, der satte hans Valg igennem. Her havde »Skanderborg Amts Avis«, som dengang under Oluf Jørgensens Ledelse var stærk radikal, arbejdet ihærdigt for hans Valg.

I de forskellige Kommuner var Afstemningen saaledes:

	Bøtke	N. Jensen
Ring-Føvling.....	39	95
Kløvborg-Tyrsting-Grædstrup.	85	70
Tønning-Træden.....	18	70
Vinding-Bryrup-Vrads.....	54	70
Sdr. Vissing-Voerladegaard...	177	38
Rye.....	70	20
Them.....	47	180
Nr. Snede-Ejstrup.....	29	24
Linnerup-Hammer.....	41	23
Aale-Tørring.....	76	52
Nim-Underup.....	68	37
Østbirk-Yding.....	124	103
Ousted-Taaning.....	132	33
Hylke.....	103	2

Om de følgende 3 Valg kan vi fatte os i Korthed, da Bøtke ingen Modkandidater havde paa Valgdagene, og hans Valg gennemførtes med Glans. Det første fandt Sted 26. Juli 1881, kun to Maaneder efter at Bøtke første Gang var valgt. Der var fremdeles Strid om nogle Bevillinger paa Finanslo-

ven, og maaske tænkte Ministeriet, at Folketinget vilde falde til Føje ved gentagne Opløsninger. Det lykkedes ikke. I Maj tabte Højre 3 Mandater og i Juli 6, og saa forsøgtes der ikke mere med Opløsninger i denne Omgang.

De Moderate opstillede ikke i Brædstrup, Niels Jensen valgtes derimod i Nyborg, hvor han var Folketingsmand i 29 Aar.

Jens P. Nielsen, Monbjerg, var ogsaa denne Gang Formand for Valgbestyrelsen. Han meddelte, at der var anmeldt 2 Kandidater: Bøtke og Grev Holstein, Nedergaard; men den sidste havde trukket sin Kandidatur tilbage.

Bøtke anbefaledes af Faaborg og Søren Andersen, Velling. Sidstnævnte havde tidligere været Stiller for Faaborg, derefter for Niels Jensen og nu for Bøtke. Ved skriftlig Afstemning genvalgtes Bøtke med 1492 Jastemmer mod 108 Nej.

Ordinært Valg afholdtes 25. Juni 1884. I Brædstrup var Bøtke eneste Kandidat. Han anbefaledes af Faaborg og valgtes ved Kaaring. Valget lededes af Larvid Hansen af Føvling. Der var mødt omtrent 2000 Mennesker.

Den 8. Januar 1887 forsøgte Ministeriet med en ny Opløsning, fordi Folketingets Finansudvalg havde afgivet en Betænkning, som Ministeriet fandt utilfredsstillende.

Valget holdtes den 28. Januar. Skønt det var en kold Vinterdag, var der mødt et overvældende Antal Mennesker i Brædstrup; der menes ca. 5000. Bøtke, der var eneste Kandidat, fandt en Tilslutning som aldrig før eller senere. Ligesom sidst var Larvid Hansen af Føvling Formand for Valgbestyrelsen. Bøtke blev anbefalet af Lærer Dahl, Aale, og Gaardejer Fr. Sørensen af Tømmerby. Ogsaa Faaborg, der denne Gang ikke var Stiller, fordi han ikke havde været til Stede ved noget Møde, fik Lejlighed til at anbefale Bøtke. Han udtalte, at han i et og alt billigede Bøtkes Stilling. Kaaringen viste, at næsten hele Forsamlingen ønskede Bøtkes Valg, kun en Præst og en Proprietær rakte Hænderne i Vejret ved Modprøven.

Der forlangtes dog skriftlig Afstemning. Vælgerne vilde vise, hvor talrig man var mødt, og hvorledes Kredsens Indstilling var i Provisorietiden. Ved denne Afstemning blev Bøtke genvalgt med 2504 St. Kun 23 stemte Nej. 64 pCt. af Vælgerne havde afgivet deres Stemme.

Bøtke Johan Poulsen Bøtke var født 11. Januar 1847 i Møldrup, indtil 1890. Voerladegaard Sogn, og han boede altid i dette Sogn. Hans Forældre var tilflyttet Sognet 5 Aar før hans Fødsel. Faderen, Poul Jensen var fra Todbjerg, og Moderen, Elisabeth Marie Bøtke, var Datter af Kromand Simon Johan Bøtke i Nim. De købte en Gaard i Møldrup, som de senere flyttede ud paa Marken og kaldte den Eliselund. 1868—69 af tjente Johan Bøtke sin Værnepligt som Dragon, og Aaret efter overtog han sin Fødegård og blev gift med Maren Jørgensen, Datter af Gaardejer Jørgen Hansen i Dørup, ogsaa i Voerladegaard Sogn. De opnaede at holde Guldbryllup 1920.

1877—83 var Bøtke Sogneraadsmlem, og 1879 valgtes han til Sogneraadformand; men dette Hverv opgav han, da han blev Folketingsmand. 1887 blev han Landvæsenskommissær. I nogle Optegnelser om sin Slægt og sit Arbejde, som han har nedskrevet for sine Efterkommere, nævner han, at han har været medvirkende ved Oprettelsen af Vestbirk Højskole og Voervadsbro Mejeri samt i Arbejdet for Bryrupbanen og desuden i nogen Grad virket for Plantningssagen. Sit politiske Arbejde omtaler han kun ret flygtigt.

Ved sin Indtrædelse i Folketinget sluttede Bøtke sig uden Vaklen til Berg og Hørup og fulgte dem, indtil de i 1884 skiltes. Det var i Visnepolitikens

Dage, Førerne ordnede det meste selv, og de menige Medlemmer førte en meget stille Tilværelse, kun deres Stemmegivning betød noget. Det var ogsaa Bøtkers Lod. Indtil 1887 talte han kun 1 Gang i Tinget, om Forlængelse af en midlertidig Jagtlov.

Efter Valget 1884 talte det radikale Venstre 46 Medlemmer, de Moderate 23. De Radikale havde haft Tilgang ved Valgene, og de fleste af »de Udtraadte« var efterhaanden vendt tilbage til de gamle Stier. Da forsøgte Berg at samle hele Venstre i et Parti for at give Modstanden mod Ministeriet større Vægt. De Moderate var villige; men Hørup var imod, og Berg blev overstemt i sit eget Parti og traadte ud med 20 Mand. Med Berg og Bojsen som Førere dannedes saa 8. Nov. 1884 »Det danske Venstre« med 48 Medlemmer, nemlig 23 Moderate, 21 Radikale og 4 Løsgængere. Hørups Parti blev paa 25 Medlemmer. Det beholdt det gamle Navn »Folketingets Venstre«, men blev almindelig kaldt **E u r o p æ r n e**.

Gdr. **J. Bøtker**, Møldrup, Folketingsmand 1881—1901.

Bøtker sluttede sig til Hørups Parti, maaske fordi Jens Busk var et fremtrædende Medlem af dette. Efterhaanden forlod dog mange af de 25 Hørup. Bøtker var den første (sammen med Bertelsen-Vrigsted og Redaktør A. Sørensen, Kalundborg). Det skete omtrent samtidig med, at Berg i Foraaret 1887 dannede »Det rene Venstre« med en halv Snes Mand. Men Bøtker blev Bojsens Mand

og fulgte ham, indtil de begge i 1901 forlod Rigsdagen. — I Samlingen 1887—88 traadte Bøtker mere ud af Ubemærketheden. Det var i den store Strid om Margarinen, hvoraf der her skal gives et Rids.

Otto Mønsted havde 1883 grundlagt den første Kunstsmørfabrik i Aarhus, og Brugen af Kunstsmør fik et ret stort Opsving. Dette vakte Frygt hos Landbostanden, som var bange for, at Margarineforfalskning skulde ødelægge det danske Smørs Omdømme paa det engelske Marked. 1885 blev det ved Lov bestemt, at Kunstsmørret skulde kaldes Margarine; men denne Lov tilfredsstillende langtfra, og 1887 blev der rejst Krav om »rent Land«, d. v. s. at Fabrikation, Forhandling og Udførsel af Margarine skulde forbydes. Det »rene Land« havde særlig sine Tilhængere blandt Landboerne, ikke mindst de store Godsbesiddere. Der oprettedes en Agitationsfond, og Mænd som Redaktør Vilhelm Lassen ved Aarhus Amtstidende og Chr. Leth Espensen, Vibygaard, drog Landet rundt og fik vedtaget Resolutioner om Margarineforbud. Ogsaa Hørup holdt paa »rent Land«, dog næppe saa meget for Margarinens Skyld som for at vinde Landboerne for sin Politik og maaske bevæge Landstingets Godsejere til at slutte Forlig om en Finanslov. Han skal have sagt til Vilhelm Lassen, at det var ikke saa meget Smørret som Finansloven, det gjaldt. Holstein-Ledreborg var paa Hørups Side og stod i de følgende Aar ham nærmere end Bojsen.

Margarinen havde dog ogsaa sine Forsvarere. Bojsen var fra første Færd Modstander af »rent Land«, Berg og Socialdemokraterne ligesaa. De vilde ikke være med til at berøve Folk det gode og billige Næringsmiddel, som Margarinen var. Naar strenge Straffebestemmelser indførtes, vilde vi sikkert ikke komme i Miskredit i England.

Indenrigsminister Ingerslev var sikkert Tilhænger af »rent Land«; men et Forslag herom forelagde han dog ikke i Folketinget, sagtens fordi Halvdelen af Højres Folketingsmænd holdt paa Margarinen. Derimod fremkom han i Januar 1888 med et Forslag, der bl. a. indeholdt Forbud mod Blanding af Margarine med Smør, Forbud mod Farvning af Margarine og ligeledes mod Udførsel.

Vældige Bataljer udkæmpedes baade i og udenfor Rigsdagen om dette Forslag, der sprængte Partirammerne, som sjældent noget Forslag har gjort. Højre var som sagt delt i to omtrent lige store Dele. De fleste Høruppere holdt paa Forbud, men nogle, som til dels var valgt paa Arbejderstemmer, holdt paa Margarinen. Bojsens Gruppe fulgte som Helhed Føreren, men der var dog nogle Undtagelser. Selv i den lille Bergske Gruppe var der en Revne. Kun Socialdemokraterne var enige, de samlede en Adresse med ca. 70000 Underskrifter til Fordel for Margarinen; men de havde kun een Repræsentant paa Rigsdagen paa den Tid.

Det blev en drøj Omgang for de Folketingsmænd af Venstre, som ikke var Forbudsmænd, især naar de var valgt i rene Landkredse. Resolutioner strømmede ind fra Landboforeninger og Landbomøder med Krav om »rent Land« eller i det mindste Regeringsforslaget. Og de enkelte Rigsdagsmænd fik Adresser fra talrige Skarer af deres Vælgere, der opsagde dem politisk Huldskab og Troskab, hvis de vovede at støtte Margarinen.

Hvordan stod nu Bøtker i den Hurlumhej? Han fulgte Bojsen, skønt de allerfleste østjydske Folketingsmænd var paa Hørups Side. I Folketinget blev nedsat et Udvalg paa 15 Medlemmer, og Bøtker var Medlem af Udvalget, ja, endog dets Sekretær. Baade Bojsen og Hørup sad i Udvalget. 9 Medlemmer var for Margarinen, 6 imod, deraf dog 2 kun Modstandere af Farvningen. Forslaget blev oversendt til Landstinget uden Blandings- og Farveparagrafer og Udførselsforbud. Landstingets Flertal holdt imidlertid med Ministeren, og Sagen syntes at skulle strande. Men i et Fællesudvalg opnaaedes Enighed. Straffebestemmelserne enedes man let om. Forbudet mod Blanding, der for Margarinefabrikationen var det vigtigste Spørgsmaal, blev ikke vedtaget, men Farvningen blev forbudt. I en Række Aar fik Husmødrene udleveret en lille Tube Smørfarve, naar de købte Margarine, saa kunde de selv foretage Farvningen, hvis de vilde. Indenrigsministeren fik Bemyndigelse til at udstede Udførselsforbud, som dog aldrig blev benyttet. Det var lige ved, at begge Parter tilskrev sig Sejren. Men Margarinen gik dog frelst gennem Skærsilden.

Et lille Intermezzo skal anføres. Ved 3. Behandling i Folketinget var usædvanlig mange Medlemmer fraværende. Det var især jyske Folketingsmænd, der havde været hjemme, men paa Grund af Togstandsning ikke naaede tilbage paa Afstemningsdagen, skønt det var midt i Marts. Bøtker var bleven i København, men Forbudsmænd som Jens Busk, Jens Sørensen-Vitved, Viggo Bjørnbak og mange andre kom ikke til at stemme. Redaktør Oluf Jørgensen, Skanderborg, der var ivrig Forbudsmand, var lige ved at bebrejde Vejrguderne, at de ikke ogsaa havde faaet Bøtker indesneet.

I Brædstrupkredsen, den rene Landkreds, var Stemningen næsten paa Kogepunktet hele Vinteren. Modstanden mod Bøtker var stærk, faa Folketingsmænd blev angrebet som han. Han fik en Mistillidsadresse fra 500 Vælgere med Anmodning om at nedlægge sit Mandat. Mange Protestmøder afholdtes med Vilhelm Lassen, Chr. Leth Espensen og mange af Kredsens mest kendte Landmænd som Talere. Flere Steder, f. Eks. i Hylke og Tebstrup, havde han saa godt som ingen Meningsfæller, og hans Forgænger og tidligere Stiller Faaborg udtalte, at han ikke mere ønskede Bøtker som Kredsens Re-

præsident. I Østbirk var Stemningen ham dog noget mere gunstig. Men det blev af Modstanderne udlagt saaledes, at det var Lærerne og Eleverne fra Vestbirk Køjskole, der havde præget Mødet. Senere oplystes, at kun 2 Lærere og 13 Elever havde været til Stede. Den unge R. P. Randsløv fra Taaning, der endnu ikke var Vælger, men kunde vente at blive det ved det kommende Valg, skrev i en Artikel i Skanderborg Amts Avis: Jeg skal med god Villie gøre mit til, at Bøtke paa Grund af sin Stilling til Margarinen ikke oftere skal blive valgt til Folketingsmand for Skanderborg Amts 3. Valgkreds.

I samme Blad skrev Oluf Jørgensen, at Bøtke, som Aaret før blev valgt med 2500 St., nu næppe havde 200 af dem tilbage. Det var dog en stor Overdrivelse; thi Bøtke havde Horsens Folkeblad paa sin Side, og dette Blad var vel nok det mest udbredte i Kredsen. Men mærkeligt er det, at da Bøtke første Gang valgtes 1881, mødte han Modstand i Horsens Folkeblad og Tilslutning hos Skanderborg Amts Avis. Nu var Stillingen helt vendt om. Trods al Modstand stod Bøtke dog fast paa det Standpunkt, han fra første Færd havde indtaget i Margarinekrigen.

En mærkelig Episode var Striden om Margarinen; thi saa snart Loven var vedtaget, forstummede Raabet om »rent Land« ganske. Naar Sagen saa hurtigt gik i Glemmebogen, skyldes det maaske noget, at Sindene blev optaget af en anden Bevægelse, nemlig de saakaldte »Paaskeforligsforhandlinger«. Bøtke var mellem de 26, der stemte for at afbryde disse Forhandlinger.

I Samlingen 1887—88 var Bøtke stærkt optaget, da han var Medlem af 14 Udvalg. Men han talte kun 1 Gang: om Margarineoven.

Ogsaa i den følgende Samling hendledtes Opmærksomheden paa Bøtke. Bojsen og Hørup var paa den Tid det forhandlende Vestres Førere, og de og deres Partifæller skulde udadtil vise Enighed, men det indbyrdes Forhold i Partiet var nærmest Splid og Kævl. Hver af de to Førere havde sin Gruppe, hvoraf Bojsens var den talrigeste. I Foraaret 1888 blev Jens Busk sat ud af Partiets Bestyrelse, sagtens paa Grund af hans Stilling til Margarinen. Hørup fremkaldte stor Forbitrelse med nogle heftige Angreb paa Bojsen, hvem han betegnede som den »uudelige og holdningsløse« Leder, hvis Karaktermærke var hans »hartad majestætiske Tanketomhed«. Følgen udeblev ikke. Da den nye Rigsdagssamling begyndte i Oktober 1888, blev Hørup kastet som Bestyrelsesmedlem og kort efter som Viceformand. Til Vestres Bestyrelse valgtes Bøtke med 25 St., Hørup fik kun 16.

Hørup lod, som om det var den ligegyldigste Sag af Verden, men at det har berørt ham og hans Venner ilde, kan bl. a. ses af en Artikel, som Edv. Brandes mange Aar efter skrev i »Det nye Aarhundrede«, hvor han omtaler Affæren og navnlig lader sin Bitterhed gaa ud over Bøtke.

Valgene i 1890'erne og Bøtke til 1901.

Efter hvad der var foregaaet i Margarinekrigen, skulde man tro, at der vilde blive rejst en Storm mod Bøtke i Brædstrupkredsen ved det kommende Folketingsvalg, men den udeblev ganske. Valget holdtes 21. Januar 1890, og hverken ved dette Valg eller det følgende fik han nogen Modkandidat fra Venstre. Valghandlingen lededes af Johannes Jensen, Ring, og Bøtke blev anbefalet af Højskoleforstander Grønvald Nielsen, Vestbirk, og Søren Andersen, Velling. Højre opstillede denne Gang en Kandidat, Sognefoged J. P. Rasmussen, Vinding. Han fik 215 St., medens Bøtke genvalgtes med 1918. Deltagelsen i Valget var ikke stor, kun 53 pCt. mod 64 i 1887.

Det sidste Valg inden Valgkredsoplægningen afholdtes i Brædstrup 20. April 1892. Da havde Bøtke en socialdemokratisk Modkandidat, Ekspe-

dient Johan Frederik Lehmann fra Aarhus. Han var senere Kandidat i Hjørring, og Vanggaard skriver i sine Erindringer, at han var en dygtig og sympatisk Agitator. Bøtker genvalgte med 1353 St., Lehmann fik 295. Kun 42 pCt. af Vælgerne stemte. Som man ser, er Bøtkers Stemmetal gaet kendelig tilbage. Efter Anbefaling af Faaborg stemte en Del Venstremænd paa Socialdemokraten. Det var især Tilfældet i Østbirk-Yding og Ousted-Taaning.

Valget 1890 bragte det forhandlende Venstre et føleligt Nederlag. Især gik det ud over Bojsens Gruppe, mindre over Hørups. Det følgende Efteraar gik Hørup sammen med Berg, men en halv Snæs af hans gamle Stab forlod ham og sluttede sig til Bojsen, deriblandt Folk som Rasmus Claussen, Ole Hansen, Dr. Pingel og Viggo Bjørnbak.

1890—95 blev derved det forhandlende Venstres gyldne Tid, især efter Valget 1892, da Partiet havde Medgang. Berg var død, og Hørup og nogle af hans Meningsfæller faldt ved dette Valg. Ikke faa betydelige Love blev gennemført, og samtidig førtes Forhandlinger med Højre om at komme bort fra Provisorierne. Som bekendt kom Forliget 1. April 1894, men paa dette Spørgsmaal sprængtes Partiet. Kun 25 Medlemmer stemte for Forliget, medens 15 under Høgsbros Førerskab stemte imod.

Skønt Bøtker i snart mange Aar havde fulgt Bojsen, har han dog vist haft sine Betæneligheder forud for Forliget. Høgsbro meddeler i sin Dagbog, at Bøtker til Dels udtalte sig mod Forliget. Alligevel stemte han til sidst derfor og blev hos Bojsen.

Det er ikke usandsynligt, at en Grund til hans Afstemning har været Udsigten til en Gennemførelse af Horsens-Bryrupbanen; thi en Række Jernbane-love skulde følge med Forliget.

1889 var der nedsat et Udvalg for at tilvejebringe en Jernbane fra Horsens til Bryrup. Bøtker var Formand for dette Udvalg og har sikkert arbejdet ihærdigt for Sagen. Loven blev da ogsaa vedtaget kort efter Forliget, og Bøtker var fra 1894 Medlem af Udvalget for nævnte Banes Anlæg. Man maa sige, at han havde bedre Held med sit Jernbanearbejde, end Rasmus Mathiassen havde haft; thi den ny Bane gik gennem en betydelig Del af hans Valgkreds.

I Samlingen efter Forliget gennemførtes en ny Valgkredslov, hvorved der oprettedes 12 nye Kredse. Herom førtes meget skarpe Forhandlinger, som medførte, at Høgsbro nedlagde sit Formandshverv, da han ansaa Forslaget som grundlovsstridigt. Siden i 1870erne havde der mange Gange været Forslag fremme om at opfylde Grundlovens Bud om en Folketingsmand for hver 16.000 Indbyggere. I de derom nedsatte Udvalg havde Bøtker flere Gange haft Sæde og støttet Høgsbro, sidst 1893. Nu stemte han dog for det nye Valgkredsforslag. Forslaget blev for saa vidt skæbnesvangert for Bojsens Parti, som det medførte det afgørende Brud mellem de 25 Venstremænd, der stemte for Forliget, og de 15, der gik imod, og endvidere ved det paafølgende Valg maaske ligesaa meget som selve Forliget bidrog til, at Forligspartierne mistede Flertallet.

I Skanderborg Amt oprettedes hele 2 nye Kredse: Horsens Landkreds og Silkeborg. Brødstrupkredsen blev en af Landets mindste med kun 14.145 Indbyggere. Them Sogn lagdes til Silkeborg, Ousted-Taaning og Hylke til Skanderborg og Østbirk-Yding og Nim-Underup til Horsens Landkreds. Tilbage blev kun 9 Kommuner.

Et Aar efter Forliget var der Valg den 9. April 1895. I Brødstrup var Deltagelsen i Valget som sædvanlig sløj, kun 38,5 pCt., og dog var der to Venstremænd at vælge imellem, nemlig Bøtker og pens. Lærer A. J. Dahl i Aale. Den sidste var Modstander af Forliget, godt kendt og vel anskreven i

Kredsen, hvor han som tidligere nævnt var valgt 1866. Nu var han næsten 70 Aar. Gaardejer Rasmus Jensen, Brædstrup, var Formand for Valgbestyrelsen. Driftsbestyrer Stensballe, Tørring, anbefalede Bøtker som en Mand, der altid gik efter sin egen Overbevisning, og mindede om Smørkrigen, da han fastholdt sit Standpunkt imod næsten alle sine Vælgere. Ligesaa i Fjor ved Forliget, da Bøtker havde ytret, at han hellere vilde tage sine store Ord i sig igen end sætte Land og Rige paa Spil. I Jernbanesagen gik han mod sin egen Kommunes Interesser, fordi han saa mere paa det heles Vel. Endvidere blev Bøtker anbefalet af Jens Madsen, Hammergaard (som Agrar), Lærer M. Nielsen, Sdr. Vissing, og af Kristensen, Sølyst, for Banesagens Skyld.

Dahl anbefaledes af Lærer Laursen, Aale, Hans Laursen, Velling, Socialdemokraten Maler Monrad, Brædstrup, og vistnok flere. Selv udtalte Dahl, at han ikke vilde slutte sig til noget Parti, i hvert Fald ikke til de 25. Resultatet af Valget blev, at Bøtker genvalgte med 662 St., Dahl fik 365.

Aarene efter 1895 er de Moderates Nedgangsperiode, hvor de tabte Mandater ved hvert Valg, især 1901. I 1906 havde de kun 9 Mand tilbage. Efterhaanden mildnedes dog Luften mellem de Moderate og Reformpartiets Flertal. Neergaard blev Ordfører for Toldloven 1907 og Minister 1908, og i de følgende Aar indtog han og Klaus Berntsen en meget fremskudt Stilling i vort politiske Liv.

Den 5. April 1898 stod Bøtker for sidste Gang paa Valgtribunen i Brædstrup som Kandidat. Han havde da faaet en farlig Medbejler i den unge Landarbejder Laust Jensen fra Bjørnskov. Men Bøtker sejrede dog og genvalgte med 731 St., medens Laust Jensen fik 598. Der stemte kun 47,7 pCt. af Vælgerne.

Om selve Valget har Bladene kun meget sparsomme Oplysninger. Silkeborg Avis meddeler dog, at Rasmus Jensen, Brædstrup, ledede Valget, men af Bøtkers anbefalende Stillere nævnes kun Stensballe, og af Laust Jensens er kun Lærer Laursen nævnt. Kaaringen viste omtrent lige mange Stemmer for begge Kandidater, men Bøtker erklæredes dog for valgt, hvorpaa Laust Jensen forlangte skriftlig Afstemning, der gav det forannævnte Resultat. Da Rigsdagen ikke sluttede før 25. Marts, havde Folketingsmændene kun deltaget i faa Vælgermøder.

Ved Valgene 1895 og 1898 stemtes i Kommunerne saaledes:

	1895		1898	
	Bøtker	Dahl	Bøtker	Jensen
Rye	49	34	52	50
Sdr. Vissing-Voerladegaard.....	91	77	95	128
Vinding-Bryrup-Vrads	102	29	89	48
Ring-Føvling	97	48	98	61
Tønning-Træden.....	67	28	66	35
Nr. Snede-Ejstrup	71	30	98	82
Kløvborg-Tyrsting-Grædstrup..	94	43	110	84
Linnerup-Hammer.....	42	5	47	13
Aale-Tørring.....	49	71	76	97

Efter 1901. Ved Valget 3. April 1901 trak Bøtker sig tilbage. I den foregaaende Valgperiode havde Laust Jensen gennemagiteret Kredsen. Han havde Tid til det, da han paa den Tid var ugift og ikke havde Ejendom, men boede hos sin Broder i Bjørnskov og befattede sig næppe med stort andet end Politik. Bøtker har muligvis tænkt, at han vilde falde for Laust Jensen. Det er dog længtfra usandsynligt, at han kunde være bleven genvalgt; thi det har aldrig været nogen let Sag at kassere en Folke-

tingsmand, der som Bøtker uden Slingren havde fulgt den samme politiske Linie i en Aarrække, og Laust Jensen fik kun 139 Stemmers Overtal ved Valget. Den dybeste Grund til Bøtkers Tilbagetræden var dog den, at han allerede paa den Tid led af Sukkersyge.

Ogsaa i de nærmest følgende Aar fulgte Bøtker det moderate Parti, bl. a. som Stiller for Morits Madsen 1906. Men senere sluttede han sig til det radikale Venstre, og vi træffer ham som Stiller for dette Partis Kandidat i Brædstrup 1909 og 1910, og han fulgte dette Parti til sin Død. Han nærrede en afgjort Uvillie mod Venstre-Reformpartiet, og da Neergaard og Klaus Berntsen nærmede sig dette forlod han dem.

Efter at have overdraget sin Gaard til en Søn flyttede han til Vorvadsbro, hvor han døde 29 Decbr. 1926, efterladende sig en talrig Efterslæggt

Laust Jensen stillede sig selvfølgelig som Reformpartiets Kandidat i Brædstrup 1901. De Moderate opstillede en Kandidat udefra. Det var Gaardejer Knud Peter Carl Skaarup fra Haslund ved Randers, født 1846, død 1924.

Efter alt at domme var Skaarup en dygtig Mand, meget anset paa Randerseggen. Oprindeligt var han Lærer, derefter Gaardejer og fra 1906 Sparekassedirektør i Randers. Fra 1895—98 var han Folketingsmand for Randers Landkreds, men faldt for P. Bjerre. Under Valgkampen anbefaledes han bl. a. af Amtsraadsmedlem Mikkel Andersen, Ulstrup. Den senere Landbrugsminister Anders Nielsen deltog i et Møde i Tørring for at støtte Laust Jensen.

Paa Valgdagen var Mikael Mikkelsen, Haarup, Formand for Valgbestyrelsen. Som anbefalende Stillere for Laust Jensen talte Lærer Laursen, Aale, Tømrer Chr. Jensen, Brædstrup, Jens Hansen af Petersbjerg, Lærer Jensen, Nr. Snede, Anders Laursen, Velling Mark og Carl Jessen, Voerladegaard. Skaarup anbefaledes af Bøtker og Stensballe samt Husmand Anton Søndergaard af Aastrup og Lærer M. Nielsen, Sdr. Vissing.

Valget skal have været meget livligt, og mens Bøtker og Stensballe talte, var der en Del Uro i Forsamlingen. Laust Jensen valgtes med 1003 St., Skaarup opnaaede 864. Der havde stemt 68,9 pCt. Om hvorledes der stemtes i de forskellige Kommuner, faar man intet at vide af de statistiske Beretninger. Den hemmelige Afstemning var indført, og Statistisk Bureaus Meddelelser bringer ingen Kommuneafstemninger fra 1901 til 1924.

Saaledes blev Laust Jensen Folketingsmand, en Plads, som han med Ære beklædte i 12 Aar, selv om han langtfra hørte til de fremtrædende. Han var født i Bjørnskov i Nr. Snede Sogn 13. Juni 1865 og Søn af Gaardejer Jens Jensen. I sin Ungdom var han Elev paa Vestbirk og Ollerup Højskoler. 1885—92 var han Medejder af sin Fødeggaard. Derefter kaldes han Landarbejder, indtil han 1908 købte en mindre Ejendom i Bjørnskov, som han dog afhændede 1912. Han døde i København 16. April 1914. Om hans sørgelige Død skrives i J. C. Christensens Blad »Tiden«: »Folketingsmand Laust Jensen, Brædstrup, er forleden paa ulykkelig Vis afgaaet ved Døden. I Folketinget holdt Viceformand Stauning en smuk Mindetale over ham«.

Ved det første Valg efter Systemskiftet stillede de 2 Kandidater fra 1901 sig igen i Brædstrup. Det afholdtes 16. Juni 1903. Laust Jensen blev anbefalet af Tømrer Jensen, Brædstrup, og Lærerne Laursen, Aale, J. Skjærbæk

Hmd. Laust Jensen, Bjørnskov,
Folketingsmand 1901—1909
og 1910—1914.

Olesen fra Addit og Jensen fra Nr. Snede samt Socialdemokraten Fr. Jensen, Voerladegaard. Som Stillere for Skaarup talte først Karl Torbensen, Føvling, og derpaa Mikkel Andersen, Ulstrup, Husmand Rasmus Peder Jensen, Rye Skov, og Sognepræst H. L. Larsen, Nr. Snede. Stemmeprocenten var 72,8 mod 68,9 i 1901. Laust Jensen blev genvalgt med 1084 St., Skaarup fik 861.

I det store Reformparti viste sig efter Valget dybtgående Modsætninger, der betegnedes som »Uroen i Venstre«. Aarsagerne var flere, især drejede det sig om Forsvarsspørgsmaalet, idet en Del Medlemmer fastholdt Nedgang i Militærudgifterne, hvad J. C. Christensen mente, man næppe kunde opnaa. Resultatet blev, at baade Ministeriet Deuntzer og Partiet sprængtes ved Nytaarstid 1905 og J. C. Christensen dannede sit Ministerium 14. Januar 1905.

Medens Ministeriets Dannelse foregik, havde 21 af Reformpartiets Medlemmer fremsat Forslag om, at man fulgte de samme Retningslinier som i 1901, saaledes at Partiets forskellige Afskygninger blev repræsenteret i Ministeriet. De 21 var væsentligt Mænd, der havde fulgt Hørup, men der var dog ogsaa andre, saaledes Laust Jensen. J. C. Christensen tilbød Christoffer Hage, der stod de 21 nærmest, men var falden ved Valget 1903, at fortsætte som Finansminister. Hage forlangte imidlertid baade Finansministeriet og Trafikministeriet, hvorfor han ikke kom med. I det hele blev Ministeriet ret ensartet sammensat, og de 21's Forslag blev ikke taget til Følge. Flertallet af de 21 stiftede et radikalt Parti under Navnet »Folketingets Venstre« med Zahle som Formand. 7 af de 21 blev dog i Reformpartiet og fulgte dette til stor Misfornøjelse for det nystiftede Parti. Laust Jensen var en af de 7.

Det var ogsaa i denne bevægede Samling, at man i Marts 1905 vedtog Albertis saakaldte Pryglelov. Partirammerne sprængtes om denne Lov ligesom i sin Tid om Margارينen. Laust Jensen kunde godt indtage et meget selvstændigt Standpunkt, og han var en ubetinget Modstander af Legemsstraf. En Del af Reformpartiets bedste Mænd var ogsaa imod Loven; men de fleste af dem bøjede af og enten stemte for Loven eller undlod at stemme, fordi de ikke vilde svække Ministeriet. Kun Laust Jensen og 2—3 andre stemte imod til det sidste. Han blev dog altid betragtet som et trofast Medlem af Reformpartiet.

Ved Valgperiodens Udløb afholdtes nyt Valg 29. Maj 1906. Laust Jensen stillede sig igen i Brædstrup, og han havde denne Gang to Modkandidater, nemlig den kendte Højskolelærer Morits Madsen fra Vestbirk, der var Moderat, og Socialdemokraten Gaardejer Jakob Kristensen fra Gl. Revl ved Kjellerup. Sidstnævnte var Søn af Christen Kolds gode Ven, den fynske Rigsdagsbonde Chr. Larsen i Dalby. Han havde været Venstres Kandidat tre Gange i Kjellerup og en Gang i Stubbekøbing. Misfornøjet med Venstres Politik efter Systemskiftet gik den ret velstillede Gaardmand over til Socialdemokratiet og stillede sig nu i Brædstrup.

Købmand J. P. Pedersen, Ring, var Formand for Valgbestyrelsen. Laust Jensens anbefalende Stillere var Gaardejer Jens Hansen, Petersbjerg, Pastor Terkelsen, Vinding, og Gaardejer Søren Jensen, Ring. Jakob Kristensen havde hele 5 anbefalende Stillere: Træskomager Anders Laursen, Rye, Lærer Hans L. Larsen, Grædstrup, Træskomager Chr. Johansen, Brædstrup, Husmand Mads Jensen, Aale, og Skrædder Karl Andersen, Bryrup. Morits Madsen anbefaltes af Johan Bøtke, Lærer M. Nielsen, Sdr. Vissing, og Boelsmand Søren Salling, Voerladegaard.

Foruden de talende Stillere, kan anføres, at Mikael Mikkelsen, Pastor Larsen, Nørre Snede, og Lærer Pedersen, Vrads, var paa Laust Jensens Stillerliste. En god Støtte havde Laust Jensen i Pastor Terkelsen (senere Jets-

mark og Gelsted), der var hans ordførende Stiller ved alle senere Valg indtil Laust Jensens Død. Blandt Morits Madsens Stillere kan nævnes Lærerne Rasmussen i Møldrup og Hansen i Aale, Gaardejerne Niels Jensen, Rye, og Mikkel Andersen, Ulstrup, Plantør Jacobsen, Kongsø, og Læge Østergaard, Bryrup.

Valgets Udfald blev, at Laust Jensen genvalgtes med 1128 St., Madsen fik 507 og Kristensen 196.

De første to Aar efter Valget gik ret roligt. Mangfoldige Love blev vedtaget, saaledes om almindelig Valgret til Byraad og Sogneraad, der gav Kvinderne Adgang til at stemme. Da ramtes Landet af Albertikatastrofen. Syvaarsdagen efter Systemskiftet, 24. Juli 1908, var Alberti afgaaet som Justitsminister paa Grund af de mange Angreb, der blev rettet mod ham, og som viste sig ikke at være grundløse; thi den 8. September meldte han sig selv for Falsk og Bedrageri. Ministeriet maatte trække sig tilbage og efterfulgte 12. Oktober af Ministeriet Neergaard.

I Juli 1908 havde Forsvarskommissionen afgivet Betænkning. Det blev Neergaards Lod at forelægge et Forsvarsforslag i Folketinget, hvilket skete 12. Februar 1909. Med Undtagelse af Anders Nielsen var Ministeriet enig om Forslaget, der i betydelig Grad afveg fra Kommissionsflertallets, særlig ved Anlægget af de saakaldte fremskudte, forberedte Stillinger, en Slags Landbefæstning. Forslaget fik Støtte hos Militæret, Højre, de Moderate og en lille Gruppe af Reformpartiet, medens det mødte Modstand hos Reformpartiets Flertal med J. C. Christensen i Spidsen samt selvfølgelig hos de Radikale og Socialdemokraterne.

Forslaget blev forkastet i Folketinget, og kort efter var der ordinært Foltingsvalg, der afholdtes 25. Maj 1909. Kampen stod især om Forsvarssagen, men de Radikale og Socialdemokraterne udnyttede ikke mindst Albertikatastrofen.

I Brødstrup stillede Laust Jensen sig som J. C. Christensens Tilhænger. Vennerne af Neergaards Forslag opstillede Gaardejer Karl Kristensen af Tørring, og de Radikale mødte med en fynsk Gaardmand, Peder Knudsen fra Taarup i Gelsted Sogn. Mikael Mikkelsen, Haarup, var Formand for Valgbestyrelsen. Laust Jensen anbefaledes af Uddeler Th. Thomsen af Vinding (senere Købmand i Skanderborg), Pastor Terkelsen og Lærer Fr. Sørensen, Store Thorlund. Mellem hans andre Stillere var Forpagter Askhøj, Tønning, og Amsraadsmedlem L. P. Nielsen, Ejstrupholm, samt Lærerne Mortensen, Rye, Nielsen, Løve, og Svendstrup i Hjortsvang.

P. Knudsens anbefalende Stillere var Tømrer Chr. Jensen, Brødstrup, og Gaardejer Ole Troelsen og Lærer Laursen, begge af Aale. Af andre Stillere havde han bl. a. Johan Bøtke, og Jens Hansen, Petersbjerg. Den sidste havde ved forrige Valg været anbefalende Stiller for Laust Jensen.

Karl Kristensen blev anbefalet af Søren Salling, Voerladegaard, Gaardejer Jens Chr. Jørgensen, Hvillum, og Pastor Ebbesen af Tørring. Af hans andre Stillere kan anføres Proprietær Petersen, Aastrupgaard, Søren Skovbølling i Haarup og Lærer Nielsen, Glarbo.

Der har sikkert været Spænding om Valgets Udfald, da der ikke var nogen betydelig Forskel paa Antallet af de 3 Kandidaters Vælgere. Karl Kristensen valgtes med 745 St., Laust Jensen fik 716 og Knudsen 632 St. Af Vælgerne stemte 72,5 pCt.

Valgdagen viste et stort Nederlag for Reformpartiet, der tabte 19 Mandater og kun fik valgt 38, hvoraf de 11 endda holdt med Neergaard i Forsvarsspørgsmaalet. De Radikale og Højre vandt. Der blev dog langtfra Flertal for Neergaards Forslag.

Karl Kristensen sluttede sig til det moderate Venstre. Han fik sin Stemmer fra dette Parti, fra Højre, fra en Del Reformmænd, der holdt paa Neergaards Befæstningsforslag, og fra Indre Mission, hvilken kirkelig Retning han tilhørte.

Han var født i Tørring 22. Januar 1865, Søn af Gaardejer Kr. Mortensen, og han var Ejer af Overbygaard i Tørring. I mange Aar var han Sogneraadsformand, senere blev han Branddirektør, og han var i det hele en Mand, som nød fortjent Tillid. Paa Rigsdagen stemte han for Forsvarslovene. Ved en enkelt Lejlighed tog han Afstand fra Venstre. Det var ved Behandlingen

Gaardejer **Karl Kristensen**,
Tørring, Folketingsmand 1909—1910.

af Lovforslaget om Menighedsraad, hvor han stemte sammen med Radikale, Socialdemokrater og yderste Højre mod et Forslag fra Fællesudvalgets Flertal. Det var sikkert paa Grund af hans kirkelige Indstilling, da han holdt paa en Kirkeforfatning. Forslaget blev forkastet med faa Stemmers Majoritet, og Loven bortfaldt. Selv var han Medlem af Fællesudvalget. Hans Rigsdagsvirksomhed blev for kort til at sætte videre Spor, kun et Aar var han Medlem af Tinget. Han døde 17. Oktober 1940.

Om Valgsituationen ved det følgende Valg skal kun anføres dette: Forsvarslovene blev vedtaget i September 1909, efter at Ministeriet Neergaard var traadt tilbage og afløst af Holstein-Ledreborg. I Oktober faldt Holsteins Ministerium og efterfulgtes af Ministeriet Zahle, der betegnede sig som »det sidste Hold af Politikere«, som Landet endnu troede paa. Hen paa Foraaret 1910 opløste Ministeriet Folketinget, især for at faa Forsvarsudgifterne nedsat. De Radikale og Socialdemokraterne indgik Valgforbund, og flere Steder arbejdede de tre Venstregrupper og Højre sammen.

De nye Valg fandt Sted 20. Maj 1910. I Brædstrup stillede sig de samme 3 Kandidater som Aaret før, og Mikael Mikkelsen ledede atter Valget. Heller ikke i Stillerlisten var der store Forandringer, skønt de to Kandidater havde udelukkende ny anbefalende Stillere. Laust Jensen blev anbefalet af Pastor Terkelsen, Lærer Sørensen, Store Thorlund, Forpagter Askhøj og Lærer N. H. Nielsen, Løve. Peder Knudsens ordførende Stillere var Johan Bøtker, Socialdemokraten Chr. Johansen, Brædstrup, og Gaardejer Jens P. Sørensen, Haarup. Karl Kristensen anbefalede af Proprietær J. Petersen, Aastrupgaard, Pastor Nielsen, Vrads, og Lærer Frode Kristensen, Tørring. Blandt Laust Jensens nye Stillere var Lærer Andersen, Dørup, blandt P. Knudsens var Læge Madsen, Nr. Snede, og Chr. Johansen, og blandt K. Kristensens var Lærer Sørensen, Vinding, og de to Ordførere Pastor Nielsen og Frode Kristensen. Forespørgsler stilledes i lange Baner, saaledes af Jens Hansen, Petersbjerg, Pastor Bak, Sdr. Vissing, og Laursen, Aale.

Det blev Laust Jensen, som gik af med Sejren. Han blev valgt med 861 St., Kristensen fik 814 og Knudsen 603. Godt 78 pCt. af Vælgerne havde stemt, det højeste Tal i Kredens Historie.

Valget gav ikke de Radikale og Socialdemokraterne nogen Fremgang. De tre Venstregrupper fik derimod tilsammen 57 Mandater, og Klaus Berntsen dannede Ministerium 5. Juli. Nogle Dage før havde Venstregrupperne samlet sig i et fælles Parti under Navnet **V e n s t r e**.

Paa Treaarsdagen efter Valget 1910 var der igen Valg, 20. Maj 1913

Ministeriets Politik blev angrebet fra to Sider. Højre var misfornøjet med det Grundlovsforslag, som Klaus Berntsen søgte at gennemføre, og Partierne mente, at det bedst kunde hindre denne Lov ved at svække Venstre. Derfor opstillede det Kandidater saa godt som overalt og hjalp paa ingen Maade Venstre. De Radikale og Socialdemokraterne arbejdede som sædvanlig i Enighed og delte Kredsen imellem sig. De udtalte, at de vilde støtte Ministeriet for Grundlovssagens Skyld, men samtidig angreb de Regeringen paa det hæftigste, især for dens Finanspolitik, da Finansminister Neergaard havde gennemført nogle Skattelove. De gik frem under Edvard Brandes Devise: »Gaa paa Landevejen ud og slaa ihjel«.

I Brædstrup var Laust Jensen Venstres Fælleskandidat. De Radikale overlod Kredsen til Socialdemokraterne, der opstillede Husmand Anders Sørensen af Haarby, og Højre mødte med Skolebestyrer Olaf Gudme, Marselisborg. Sogneraadformand, Boelsmand Kr. Mogensen af Føvling var Formand for Valgbestyrelsen. Gudme havde 10 Stillere, og kun een af dem var Bonde: Gaardejer Jens Jensen, Kandsborg. Hans Ordførere var Stationsforstander Poulsen, Tørring, og Skovrider Holten, Palsgaard.

Laust Jensens Stillerliste var omtrent som i 1910, dog var de to Amsraadsmedlemmer Mikael Mikkelsen, Haarup, og Mads Jørgensen, Nr. Snede, nu med, de havde før været Medlemmer af Valgbestyrelsen. Anbefalende Stillere var som tidligere Lærer Sørensen, Thorlund, Pastor Terkelsen og Forpagter Askhøj.

Som Stillere for Anders Sørensen var der kun 6 af dem, som var med, da Socialdemokraterne opstillede i 1906. Mellem de mange nye var senere Amsraadsmedlem, Karetmager Søren Jensen i Aale og Husmand Rasmus Jensen, Sdr. Vissing. Paa Valgdagen talte Chr. Johansen, Skrædder Karl Andersen af Bryrup og Anders Laursen, Rye, for Anders Sørensens Valg.

Da Laust Jensens Genvalg kunde betragtes som sikkert, var Interessen mindre end sidst. Stemmeprocenten dalede til 63,8. Laust Jensen fik 1304 St., Sørensen 438 og Gudme 161. Valget blev en Sejr for de Radikale og Socialdemokraterne. De opnaaede en solid Majoritet i Folketinget, men dog paa et Mindretal af Stemmer. Venstre tabte 13 Mandater, Højre 6, og den 21. Juni 1913 dannede Zahle sit andet Ministerium.

Efter Laust Jensens Død blev der afholdt Suppleringsvalg i Brædstrup 29. September 1914, noget næsten uhejrt i Kredsen Historie. Kun en Gang, i 1865, havde der været et Suppleringsvalg til Rigsdagen, hvor R. Mathiassen kaaredes af en meget faatallig Forsamling. Denne Gang gik det ikke saa stille af.

Venstre opstillede Amsraadsmedlem Mikael Mikkelsen, der var vel kendt og meget anset i Kredsen, men ikke havde været stærkt fremme i det politiske Liv.

Højre undlod at opstille. Socialdemokraterne overlod Pladsen til de Radikale, og i Forening satte de alle Sejl til for at erobre Kredsen. De fik en slagfærdig og paagaende Kandidat i fhv. Trafikminister Jens Jørgen Jensen-Oreste, der paa dette Tidspunkt var Fortinneriejer i Tranbjerg. Han havde før været Husmand i Mjesing, Gaardejer i Onsted og døde som Husmand i Torrild, 1901 blev han Folketingsmand for Bjerrekredsen, men faldt 1906, fordi han havde sluttet sig til de Radikale. Da Zahle dannede sit første Ministerium i Oktober 1909, blev han Trafikminister. Godt 3 Maaneder efter maatte han afgaa paa Grund af nogle Udtalelser om Militæret. Næsten ved alle Valg 1898—1929 var man sikker paa at træffe ham paa en eller anden Valgtribune som Kandidat, og han blev ogsaa valgt i Vinderup 1918, men faldt 1920. I Brædstrup foretrak man den paa Egnen hjemmehørende sym-

patiske Kandidat, selv om Jensen-Onsted var ham overlegen i Diskussionen.

Søren Skovbølling fra Haarup var Formand for Valgbestyrelsen. Først talte Jensen-Onsteds Stillere: Lærer Sørensen, Thorlund, Jens Hansen, Petersbjerg, Lærer Laursen, Aale, og Jørgen Møller, Gribstrup. For Mikael Mikkelsen talte først Forpagter Askhøj, som bl. a. stærkt angreb Sørensen, Thorlund, der hidtil gentagne Gange havde været ordførende Stiller for Laust Jensen. Endvidere anbefaledes Mikkelsen af Fotograf Christensen, Tørring, Lærer Karl Pedersen, Vrads, og Anton Søndergaard, Aastrup. — Mikael Mikkelsen blev valgt med 810 St., Jensen-Onsted fik 614. Kun 47 pCt. havde stemt.

Gaardejer Mikael Mikkelsen, Haarup, Folketingsmd. 1914-18.

Efter megen Tovtrækning var man i Foraaret 1915 paa Rigsdagen bleven enig om en ny Grundlov og en ny Valglov, der vedtoges i begge Ting mod nogle faa Højremænds Stemmer. Grundlovsforslaget skulde atter vedtages af en nyvalgt Rigsdag, og begge Ting opløstes. Bekræftelsesvalgene afholdtes i Maj, hvorpaa Kongen underskrev Grundloven 5. Juni 1915. Valgloven var stadfæstet 10. Maj, og heri bestemtes, at Brædstrupkredsen skulde nedlægges. Bekræftelsesvalgene, der næsten overalt foregik som Fredsvalg, fandt for Folketingets Vedkommende Sted 7. Maj 1915. I Brædstrup var Mikael Mikkelsen eneste Kandidat. Tilslutningen til Valget var ikke stor, skønt Vejret var godt, og der forud var opfordret til at møde talrigt. Man regnede med, at ca. 800 Mennesker var til Stede. Søren Skovbølling var ligesom sidst Formand for Valgbestyrelsen.

De anbefalende Stillere var Forpagter Askhøj og Lærer Pedersen, Vrads. Baade de og M. Mikkelsen omtalte den Vemod, der laa i, at det var sidste Gang, der holdtes Valg i Brædstrup. Nu bliver Vælgerne splittet som Avner for Vinden.

Mikael Mikkelsen valgtes ved Kaaring. Ingen ønskede skriftlig Afstemning, inden den bestemte Frist af et Kvarter var udløbet.

Mikael Mikkelsen var født i Aale 25. April 1866 og Søn af Teglblænder Jens Mikkelsen. Han var i sin Ungdom Elev paa Vestbirk Højskole og Dalum Landbrugsskole. 1893 blev han Gaardejer i Haarup, Føvling Sogn, og samme Aar blev han gift med Karen Skovbølling, Datter af Gaardejer Hans S. i Haarup. Tidlig kom han til at deltage i det kommunale Liv, i en Række Aar var han Sogneraadformand i Ring-Føvling og flere Gange Formand for Valgbestyrelsen ved Folketingsvalg. 1910 blev han Medlem af Skanderborg Amtsråd, hvor han havde Sæde til sin Død. Det var den dygtige og skolede Kommunalmand, der blev Rigsdagsmand, og formentlig havde han større Betydning paa det kommunale end paa det politiske Omraade. Politisk havde han fulgt Laust Jensen og været hans Stiller, og paa Rigsdagen fulgte han altid Venstre.

Ved Valget efter den ny Valglov 1918 var han ledig, men 11. Maj 1918 blev han valgt til til Landstingsmand for 5. Kreds. Han genvalgtes i August 1920, men afgik 1. Oktober s. A., da man besluttede at vælge to sønderjydske Venstremænd ind i Landstinget. Han døde 31. Juli 1930.

Man kan godt forstaa, at Vælgerne skiltes med Vemod i Brædstrup hin Valgdag 7. Maj 1915; thi det er jo rigtigt, at de splittedes som Avner for Vinden. Tre Sogne gik til Silkeborg, 8 til Skanderborg og 8 til den nyoprettede Østbirkkreds. Brædstrup kunde meget godt være bibeholdt som Valgsted for Thyrsting, Vrads og Nim Herreder, naar man havde lagt Gjern Herred til Silkeborg og Hjelmlev og Voer Herreder til Skanderborg. Man havde kun behøvet at foretage ganske enkelte Reguleringer.

De geologiske Forhold i Vedslet Sogn.

Af Statsgeolog V. Nordmann.

Vedslet Sogn, Sydøst for Skanderborg, hører til den Del af Jylland, som har været dækket af den sidste Istids Indlandsis, der som bekendt naaede øst- og nordfra frem til Randen af de store, midtjydske Hedesletter. Ja, Sognets Omraade har endog to Gange under den sidste Istid været isdækket, idet Indlandsisen efter at være smeltet tilbage fra sin yderste Stilling paany foretog et Fremstød, det saakaldte østjydske Isfremstød, hvorom vi senere skal tale.

Landets Overflade her i Sagnet er altsaa ligesom for den allerstørste Del af Danmarks Vedkommende opbygget og udmodellet af Indlandsisen og dens Smeltevand; men før vi omtaler dette nærmere, vil vi et Øjeblik se paa Forholdene i Dybgrunden. Dennes Dannelser har vi dog intet Sted i Sagnet eller dets nærmeste Omgivelser Lejlighed til at iagttage direkte. Først østpaa, i Gravene ved Odder Teglværk, kan vi se, at de bestaar af Glimmerler fra den foregaaende Jordperiodes, Tertiærperiodens tredje ældste Afsnit, den saakaldte Oligocæntid. At tertiære Jordarter dog — som ventelig — ogsaa maa findes i Dybgrunden i Vedslet Sogn, kan man slutte af to Boringer, der er udført tæt ved Sognegrænsen i Nord og Sydvest, nemlig ved Mejeriet »Skovly« ved Gjesing og ved Hovedgaard Teglværk. Det første Sted fandtes der under 40 m's Istidsdannelser tertiære Jordarter, der i det mindste naaede ned til 74,4 m under Jordoverfladen, hvor Boringen standsedes. Af disse tertiære Jordarter bestod de øverste 24 m af »Brunkulser«, d.v.s. brunt Glimmerler, og de næste, mere end 10 m, af graat, glimmerholdigt, meget kalkrigt Ler, der muligvis er Plastisk Ler fra Tertiærperiodens næstældste Afsnit, Eocæntiden. Ved Hovedgaard Teglværk, der ligger omkring 94 m over Havfladen, fandtes de tertiære Jordarter dækkede af 64 m Istidsdannelser. Under disse kom grønt, sandet Ler med smaa Sandlag, et to Decimeter tykt Lag af Brunkul, dernæst et 2½ m tykt Lag af rødt Sand og saa blaasort, fedt Ler (Plastisk Ler?)¹⁾.

Hovedmængden af de undertiden meget mægtige danske Tertiærdannelser er, som Forsteningerne viser, Havaflejringer eller dannede i Strandsøer (Laguner) og viser altsaa, at der i lange Tidsrum af Tertiærperioden var Hav paa Danmarks Plads. Ved Jordskorpebevægelser hævedes nu og da denne gamle Havbund op over Havfladen og blev til tørt Land, paa hvis Overflade der opstod Søer og Moser. Tørven i disse Moser blev i de følgende Tidsafsnit stærkt sammenpresset af de yngre Jordmasser, der efterhaanden aflejreredes over Moserne, og blev derved omdannet til Brunkul. Til de yngste Tertiærdannelser regnes det hvide, undertiden meget grovkornede Kwartssand, som forekommer flere Steder i Østjylland, især i Vejle-Egnen; det er, som de krydslejrede Lag viser, afsat af rindende Vand, Bække og Floder.

¹⁾ Oplysningerne skyldes Danmarks Geologiske Undersøgelseres Borearkiv.

Efter Tertiærtiden kom saa den nuværende Jordperiode Kvartærperioden. Dennes Begyndelse, som havde stærkt vekslende Temperaturforhold, kaldes Istiden eller Diluvialtiden. Sidstnævnte Betegnelse kommer af et latinsk Ord, diluvium, som betyder Vandflod eller Oversvømmelse, fordi man i Geologiens »Barndom« troede, at Periodens Aflejninger af lagdelt Sand og Ler hidrørte fra »Syndfloden«.

Den vigtigste af Istidens Jordarter er vort almindelige, stenede Markler, Moræneleret, som er afsat direkte af Indlandsisen ved dens Bortsmelting. Det er af meget vekslende Beskaffenhed, snart mere sandet, snart mere leret og mere eller mindre stenrigt. De øvre Dele af det er mere eller mindre udvasket, hvorved Kalken i det for Størstedelen er opløst, medens Jernpartiklerne er rustede. Leret har derfor sædvanligvis en graagul eller gulrød Farve (»Rødler«) og anvendes i Teglværksindustrien til Fremstilling af røde Mursten; de dybere liggende, uforvitrede Partier af Moræneleret er derimod af graasort eller blaasort Farve og mere eller mindre kalkholdigt (Mergel). Kalkindholdet er gennemsnitlig 10—30 pCt.; naar Kalkmængden er paa 25 pCt. eller derover, kan Leret med Fordel anvendes til Mergling, naar Transporten ikke er for lang eller Afrømningsmasserne ikke er for store. I Grumstrup er der taget Morænemergel (gul) med 15—18,3 pCt. kulsur Kalk (i Tørstof), paa Gaarden Eriksholm smst. 17,5—25,8 pCt. i gult Moræneler og 18—22 pCt. i graat. Af det uforvitrede Moræneler faar man gule Mursten. Moræneleret er ganske usorteret: store og smaa Sten sidder Side om Side, blandede mellem hverandre. Det er den hyppigste Overfladedannelse i den sydøstlige Halvdel af Vedslet Sogn.

Den anden almindelige Istidsdannelse, det lagdelte Bakkesand (Diluvialsandet) er derimod afsat af Indlandsisens Smeltevandsfloder og er derfor gennemgaaende godt sorteret efter Kornstørrelse: Sand og fint Grus for sig, grovere Grus og Smaasten for sig. I Grus- og Sandgravenes Vægge viser Lagene sig sjældent vandrette (i alt Fald ikke over længere Strækninger), men mere eller mindre hældende, ofte i flere Retninger (Krydslejring). Graver man i en saadan Grav to Vægge vinkelret paa hinanden, ses Lagene ofte i den ene Væg med en nogenlunde ensartet Hældning i een bestemt Retning, medens de i den anden Væg er krydslejrrede i to eller flere Retninger. Det er den samme Aflejningsmaade, som vi ser, hvis vi, efter at have bortledt Vandet, graver Vægge i en Aas eller Flods Bundlag: de ensartet hældende Lag ses i den Retning, hvori Vandet løber, Krydslejringen derimod paa tværs af Strømretningen. Denne Lejring fremkommer paa den Maade, at Floden samtidig med, at den udhuler sit Leje, delvis opbygger sin Bund; naar Strømmen har aflejret en vis Mængde Sand i Form af en i Bevægelsesretningen langstrakt Banke, skifter den Plads og flytter sig snart til den ene, snart til den anden Side, stadig opbyggende nye, flade Banker, som griber over hverandre med deres Rande. Paa Tværnit vil saadan Bankedannelse vise Krydslejring, og vi kan deraf slutte, at det lagdelte Bakkesand (Diluvialsandet) er afsat af rindende Vand, og da der ikke findes Spor af, at der har været Dyre- eller Planteliv i dette Vand, slutter man, at det maa være de iskolde Smeltevandsfloder, som har aflejret Sandet. Naar Sand- og Gruslagene veksler med hverandre, hidrører det fra, at Floden ikke hele Tiden har samme Strømhastighed og derfor ikke samme Transportevne: snart løber Vandet (navnlig om Foraaret) hurtigt, og derved kan groft Grus og mindre Sten transporteres, snart langsommere, saa kun det fine Materiale, Sandet, kan følge med. Naar Vandet bliver helt roligt, f. Eks. naar det kommer ud i en Sø eller samles i en Afsøring af Flodløbet, kan det fineste Materiale, Leret,

afsættes. Saadant fint, stenfrit, lagdelt Ler kan undertiden have temmelig stor Udstrækning og er særdeles anvendeligt til Teglværksbrug (Moræneleret kan naturligvis ogsaa bruges, men Stenindholdet maa da først slæmmes fra, eller Stenene knuses). Naar det stenfri Ler senere er bleven dækket af Indlandsisen, og denne har aflejret sit Moræneler eller Diluvialsand over det, benævnes det Diluvialler, og den oprindelig vandrette Lagdeling kan ofte være forstyrret af Isens Tryk.¹⁾ Er Leret derimod afsat i Bassiner u d e n f o r den tilbagesmeltende Isrand fra sidste Nedisning, kalder man det sen-glacialt²⁾, d.v.s. hørende til Slutningen af Istiden; Lagdelingen er da som Regel ganske uforstyrret. I Vedslet Sogn er saadant stenfrit Ler truffet i Foden af Bakkeskraaningene Nord for Grumstrup; det indeholdt 31,5 pCt. kulsur Kalk i (Tørstof), og er derfor en god Mergel. I det lidt udenfor Sognegrænsen liggende Hovedgaard Teglværks østlige Grave (i 1945 nærmest Landevejen) saas i den nordlige Halvdel stenfrit Ler, der mod Syd gik jævnt over i stenfattigt Moræneler. Overgangen betegnedes derved, at der efterhaanden forekom flere og flere Smaasten, hovedsagelig Flint. I Bunden af de vestligere Grave saas temmelig typisk Moræneler med hovedstore og endnu større Sten.

Endvidere er der i Engene omkring Bakken Hindholm i den nordvestlige Del af Sognet under Tørv og andre Ferskvandsdannelser truffet sen-glacialt, stenfrit Ferskvandsler, Farven er graahvid og en Prøve af Leret indeholdt 33,5 pCt. kulsur Kalk i Tørstof.

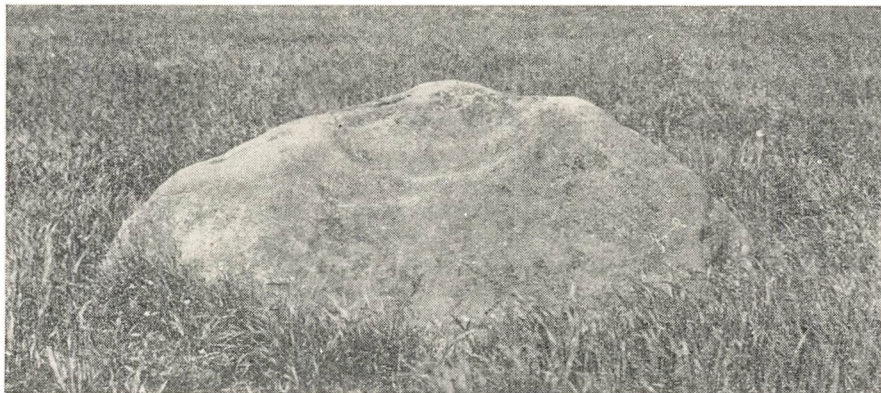
Størstedelen af Stenene i vort Moræneler og Diluvialsand er af fremmed Oprindelse. Vel findes der en stor Mængde Sten, først og fremmest Flint, men ogsaa Kridtsten og andre Kalksten, som stammer fra vor egen dybere liggende Jordbund og er løsrevne derfra af Indlandsisen; men langt de fleste Sten, bl. a. alle dem, som man med et populært Navn kalder »Kampesten«, d.v.s. Granit, Gnejs, krystallinske Skifere, Porfyr og flere Slags Sandsten er ikke danske i deres Oprindelse, men stammer fra forskellige Steder i Skandinavien, Finland og Østersøens Bund, hvorfra Indlandsisen førte dem med sig, da den i de strenge Kuldeperioder, som karakteriserer visse Afsnit af Istiden, tiltog i Mægtighed paa Skandinaviens Højfjelde og derfra gled ned og bredte sig over Lavlandet. For de allerfleste Stens Vedkommende kan man ikke opgave det oprindelige Hjemsted, saaledes for de fleste Granitters og Gnejsers Vedkommende, fordi de har en meget stor Udbredelse som fast Fjæld indenfor det skandinaviske Omraade (og Stenene er jo kun fraspærte og løsrevne Brudstykker af det faste Fjæld); men der er enkelte Stenarter, som vi kender som faststaaende Fjælde paa smaa Omraader, og deres Tilstedeværelse i Moræneleret og Diluvialgruset kan altsaa give os et Fingerpeg om, fra hvilket Verdenshjørne Indlandsisen er kommen til os. Saadanne Sten kaldes derfor Ledeblokke. I Grus- og Sandgrave ved Assendrup Nord for Vedslet er der saaledes fundet Sten fra Ålandsøerne, Rød og Brun Østersøporfyr fra Bunden af Østersøen mellem Ålandsøerne og Gotland, Porfyr fra Smaaland, Porfyrer fra Dalarne (deriblandt Bredvad- og Grönklittporfyr), Kinnediabas fra Kinnekulla i Vestergötland og Rhombeporfyr fra Oslo-Egner. Da Aalandsblokkene og Østersøporfyrerne er langt de almindeligste i disse Grusgrave, er Indlandsisen kommen til Vedslet Sogn hovedsagelig fra Østersøen og har passeret Sønden om Sverige. Disse Ledeblokke er nu langtfra

¹⁾ Ogsaa Diluvialsandet og -gruset kan naturligvis være forstyrret af Istryk og Lagene mere eller mindre bøjede eller rejste paa Højkant, saaledes som det bl. a. kan ses i Sand- og Grusgravene Nord og Øst for Assendrup.

²⁾ Af det latinske Ord *glacialis*, som betyder Is; Istiden kaldes derfor ogsaa Glacialtiden, og man taler om Glacialdannelser = de af Indlandsisen afsatte eller til Istiden hørende Aflejringer.

fordelt jævnt i Istidsdannelserne: i een Grusgrav kan man finde mange af dem, medens man i en anden, tæt ved liggende Grav kun finder ganske enkelte eller maaske slet ingen. Dette er saaledes Tilfældet i Grus- og Sandgravene ved Assendrup. Stenene kan variere meget i Størrelse, fra nødde- til hovedstore og endnu større (dog er de fleste Ledeblokke af Middelstørrelse). Den største Sten, der kendes fra Vedslet Sogn, er en stor Granit (?), der staar i Engen 800 m Nordnordvest for Vedslet Kirke, Syd for Vejen mellem Assendrup og Gaarden Kjærsholm: den har en tilspidset Form og rager ca. 1 m op over Jorden og har en Omkreds ved Jorden paa ca. 8—8½ m, men Omfanget tiltager sikkert i Dybden (se Figuren).

Istiden omfatter flere Kuldeperioder med mellemliggende varme Perioder, de saakaldte Interglacialtider (af de latinske Ord inter = imellem og glacies = Is). Her i Landet har man paavist 3 Kuldeperioder, som man kal-

Den store Sagnsten i Assendrup Enge.

der 1., 2. og 3. Istid. Da det lyder underligt at sige, at Istiden omfatter 3 Istider, er det rimeligere at sige, at vi her i Landet har haft 3 Nedisninger, i hvilke Landet var begravet under Indlandsisen. Under de to første gik Isen ud over hele Danmark, men under den sidste standsede dens Rand ved en Linie, som stort set strakte sig fra Bovbjerg mod Øst til Skelhøje Sydvest for Viborg og derfra med et noget uregelmæssigt Forløb sydpaa over Brørup, Vest om Rødning og ned gennem Sønderjylland og Holsten til Øst om Hamburg og derfra mod Øst.

Man skelner mellem »levende« og »død« Is. Saa længe Isen er levende, føres de enkelte Ispartikler stadig udad mod Randen, presset frem af de bagved liggende Ismasser, der kommer fra de centrale Dele af Skandinavien, hvor ny Is stadig dannes paa Grund af de faldende Snemasser, der ikke kan tømme om Sommeren. Isen rykker frem saa langt, til den naar Egne, hvor Temperaturen er saa høj, at Isen ikke længere kan holde sig i fast Form. Israndens Plads bestemmes derfor hovedsagelig af Ligevægten mellem Tilførsel og Afsmeltning. Under Afsmeltningen kan større eller mindre Dele (undertiden endog meget store Dele som f. Eks. en Trediedel af Fyn) smelte fri fra Hovedmassen; al Bevægelse i disse Dele ophører, fordi de ikke længere faar Tilskud af ny Is, og disse Dele bliver da »Dødis«. Saadan Dødis kan i høj Grad bidrage til at forme Landskabet, idet den ved sin endelige Bortsmeltning kan efterlade sig større eller mindre Fordybninger i Jordoverfladen.

Hvor Isranden af forskellige Grunde (hvis f. Eks. Temperaturen i længere Tid er nogenlunde den samme) gør Holdt i længere Tid, kan Isranden efterlade forskellige Tegn i Terrænet paa dette sit Ophold; der kan opstaa større eller mindre Sandsletter foran den (f. Eks. de midt- og vestjydske Hedesletter), dannede af alt det Sand og Grus, som Smeltevandet fra Isen skyller ud i Lavningerne i det isfri Land foran Isen, eller der kan fra selve Isranden fremsmelte saa meget af det medførte Sten, Grus, Sand og Ler, at der dannes en større eller mindre Vold, en R a n d m o r æ n e, langs Iskanten. Smelter Isen saa — i Løbet af en Række varme Somre og nogenlunde milde Vintre — atter hurtigt tilbage, staar Sandslettens »Bagkant« eller Randmorænen tilbage som et Vidnesbyrd om Israndens fordums Plads. Der er flere andre Tegn, som jeg ikke her skal komme nærmere ind paa.

Man vil heraf forstaa, at Afsmeltningen af Isen ingenlunde foregaar jævnt. Efter Svingninger i Lufttemperaturen kan Isen rykke hurtigere eller langsommere tilbage, ja, den kan endog, naar der atter kommer en streng Kuldeperiode, paany rykke fremad. — Efter at den sidste Nedisnings Isrand var rykket et godt Stykke tilbage mod Øst og Sydøst (hvor langt vides ikke), rykkede den paany frem, dog ikke slet saa langt som tidligere, idet dens Rand standsede ved en Linie, der med et uregelmæssigt Forløb gaar fra Grenaa mod Vest og Sydvest, Nord og Vest om Ebeltoft og Kalø Vig, et godt Stykke Vest om Aarhus og lidt Øst om Skanderborg ned til Engum ved Vejle, hvorfra den atter bøjer mod Nordvest. Dens videre Forløb skal ikke omtales her. Dette Fremstød kaldes »det østjydske Isfremstød« og Linien »den østjydske Israndslinie« eller den Hardserske Linie efter den i 1931 afdøde danske Geolog Poul Harder, som i 1908 paaviste dens Eksistens¹⁾. Det Sted, hvor denne Israndslinie kommer nærmest ved Vedslet Sogn, er mellem Ustrup og Hylke Station, omkring 4 km Nordvest for Vedslet Kirke. Under sin Tilbage-smeltning fra den østjydske Israndslinie har Isranden paany gjort Holdt (eller maaske er det Grænsen for et nyt Fremstød) ved en Linie, der fra Aarhus gaar over Fløjstrup, Øst om Beder, lige Syd om Malling og lige Nord om Tulstrup, derfra ned tæt Øst og Syd om Torrild og ned gennem Tornsbjerg Skov og videre mod Sydvest, d. v. s. at den løber tæt op ad Vedslet Sogns Sydøstgrænse; den er karakteriseret ved det smaabakkede Landskab²⁾.

Det er ikke blot selve Indlandsisen, men i nok saa høj Grad dens Smeltevand, som har udformet Landskabet. Smeltevandet, der under Indflydelse af Solbestraalingen fremkommer paa Isens Overflade, løber ned gennem Revner og Sprækker i Isen og samler sig i Hulrum inde i denne eller i Istunneller langs Isens Bund. Heri strømmer Smeltevandet som større eller mindre Floder i rivende Hast frem mod Isranden og forlader denne gennem Tunnellens Munding, den saakaldte »Gletscherport«. Efter at være kommet ud i det frie, taber Vandet efterhaanden sin store Transportevne; derfor ser vi, at det grove Materiale, Sten og Grus, aflejres i Gletscherporten eller indtil en forholdsvis kort Afstand fra denne, Sandet derimod længere borte. Men paa Grund af Flodens stærke Strømhastighed, saa længe den er inde under Isen, graver den ogsaa sit Leje ned i den Jord, som Isen staar paa; der fremkommer derved en mere eller mindre dyb Dal under Isen, og naar Indlandsisen engang er smeltet helt bort, staar disse Dale, de saakaldte

¹⁾ Poul Harder: En østjydske Israndslinje og dens Indflydelse paa Vandløbene. Danmarks Geolog. Undersøgelse. II. Række Nr. 19. 1908.

²⁾ Der har hersket lidt Usikkerhed om denne Israndslinies Forløb, idet Lektor Mathias Møller fra Aarhus Kathedralskole mente at burde lægge den tæt Syd for Vedslet By og lige Syd for Grumstrup; det ovenfor skildrede Forløb er det, som Statsgeolog V. Milthers angiver i »Meddelelser fra Dansk Geologisk Forening« Bd. 8. 1931 (Kortet).

Tunneldale, tilbage i Landskabet. I Modsætning til de Dale, som er dannet af det rindende Vand uden for Isranden, er Tunneldalenes Bund og Sider meget ujævne, og i Bundens store, langstrakte Fordybninger samler der sig Vand, Langsøer, der ofte groer til og bliver til Tørvemoser. Naar Tunneldalenes Bund nu ser meget jævne og plane ud, skyldes det de Tørvemoser og Enge, som efterhaanden har planeret alle Ujævnheder. Som Eksempler paa saadanne Tunneldale kan nævnes alle de østjydske Fjorddale med deres Fortsættelser langt ind i Landet; disse meget lange Dales østre Ende ligger saa lavt, at Havet langt senere har kunnet trænge ind i dem. Naar deres vestre Ende ofte ligger betydelig højere, skyldes det, at Smeltevandsfloderne inde under Isen kan løbe »opad Bakke«, fordi Flodvandet er underkastet saa stærkt et Tryk fra de højere liggende Vandmasser i den over og bag Tunnellen liggende mægtige Ismasse. Naar Indlandsisen er bortsmeltet og Tunneldalen frigjort, kan Vandet naturligvis kun løbe »nedad Bakke«, og derfor løber de nu værende Vandløb i Tunneldalene ofte den modsatte Vej af de gamle Smeltevandsfloders. En saadan under Indlandsisen dannet Tunneldal er den, der østfra forbi Snerild og Fensholt løber til Torrild og derfra i en Bue forbi Gaarden Sofienlund (der ligger i en svagt udformet Kløft paa en Terrasse i Dalen) ned til Gjessing By; her deler Dalen sig i to Grene, hvoraf en løber mod Nordvest mellem Nissumgaard og Tammestrup Øde, medens Hovedgrenen gaar søndenom Nissumgaard og udvider sig til en anelig Bredde mellem denne Gaard og Dalsgaard Vestnordvest for Assendrup for atter at bøje mod Nordvest og Nord til Ringkloster, hvor den udmunder i Skanderborg Søs Lavning. I den nævnte Bredning ligger et Par mindre »Bakkeøer«, begrænsede mod Nord af Gjessing Aa, medens Hede Aa løber mellem »Øerne«. Paa Nordskraaningen af den sydligste og højeste af disse Øer (38 m) ligger Gaarden Kjærsholm ved Vedslet Sogns Nordgrænse, Vestnordvest for Hede Vandmølle. Lidt Vestnordvest for denne »Ø« rager en mindre Bakke, Hindsholm, (32 m) op over Dalbunden.

Nordspidsen af Vedslet Sogn ligger saaledes i denne Tunneldals brede Del, men desuden findes i Sognet andre Dale, som muligvis er dannede under Indlandsisen, men har et fra de sædvanlige Tunneldale noget afvigende Udseende. Der sigtes hermed til de paafaldende smalle, retlinede, forholdsvis lange Dale, som fra Syd til Nord findes i den sydlige to Trediedel af Sognet, og af hvilke en bærer Navnet Kirkedal. Den strækker sig fra Sognets Sydgrænse Vest for Skavetgaard til Vedslet Kirke, hvor den, idet den bøjer lidt mod Nordvest, forener sig med en lignende, men kortere, parallelt løbende Dal, der begynder lidt Nordnordvest for Ravsballegaard. De forenede Dale bøjer saa mod Nordvest og Vest og løber ud i den store Tunneldals Bredning mellem Dalsgaard og Hede Vandmølle. Lidt vestligere kommer en anden Dal, der sydfra forbi Peterslund ved Sognets Sydvestgrænse først løber i nordøstlig Retning til Grumstrup, passerer mellem Hesselhøj og Kirkebalde Høj og drejer saa stik mod Nord, til den falder ud i den store Tunneldal paa Vestsiden af Dalsgaard. En fjerde Dal begynder lidt Sydvest for Grumstrup, men faar først den karakteristiske og nogenlunde retlinede Form ved Landevejen, der fra Grumstrup fører vestpaa ud over Sognegrænsen. Ogsaa denne Dal udmunder i den store Tunneldal.

Disse Dale er ikke indskrænkede til Vedslet Sogn, men findes ogsaa i Terrænet vestpaa helt til Tebstrup og er især smukt udviklede umiddelbart Øst for Elbjerg, hvor de kan naa en Dybde af omkring 30 m. De fleste af dem har et svagt Fald mod Nord, enkelte af dem, f. Eks. den, der gaar forbi Peterslund, tillige et ganske kort Fald mod Syd eller Sydvest. Ved den første

Betragtning af disse Dale kommer man til at tænke paa de smalle, retlinede i Nord—Syd gaaende Dale, som Statsgeolog V. Milthers har beskrevet¹⁾ fra Egnen mellem Ulstrup og Hammel, og som han opfatter som Spaltdale, hvis Bund er dannet efter Indlandsisens Bortsmeltning ved Indsynkning af den før Dalens Dannelse oprindelige Jordoverflade. Fælles for disse Dale og Dalene Syd og Vest for Vedslet er, at de synes ganske uafhængige af de nuværende Terrænforhold. Poul Harder har derimod i sin Beskrivelse af den østjydske Israndslinje²⁾ beskrevet og opfattet disse Dale eller Kløfter som dannede under Isen ligesom de egentlige Tunneldale eller rettere af Smeltevand, der er styrtet ned i Gletscherspalter, der har strakt sig som »radiære Længdespalter« ud mod den frie Isrand. Hertil maa nu bemærkes, at Harder kun synes at have fæstet sig ved Terrænet mellem Tebstrup og Grumstrup; men Kløfterne Øst for Grumstrup har næppe ført ud til nogen fri Isrand. Dalenes Oprindelse er altsaa endnu uklar.

De nys skildrede Forhold er de væsentligste Træk i Landskabets Udformning i Løbet af den sidste Nedisning, og vi kan nu forlade Istiden for at skænke den postglaciale Tid (Efteristiden) en ganske kort Omtale. I denne Del af nuværende Jordperiode er der ikke sket nævneværdige Forandringer med Landskabsformerne i disse Egne, og de faa Ændringer skyldes næsten udelukkende det rindende Vand, Bække og Aaer, som har uddybet Kløfter i Skrænterne og udvidet Aadalene eller skaaret sig ned i Tunneldalenes Bund. Vedslet Sogn har jo, som et Omraade langt indenfor de foruds og nuværende Kyster, ingensinde efter Istiden været udsat for Havets Paavirkning. Vegetationen har udviklet sig i Overensstemmelse med Vegetationsforholdene i det øvrige Land, idet den fra en væsentlig urteagtig Tundravegetation af kuldetaalende Planter har gennemgaaet den sædvanlige Udvikling af Storskoven med dens skiftende Bevoksninger af Birke-, Fyrre- og Hasselskove til Egeblandingsskoven, der efterhaanden maa forsvinde ved Menneskets Indgriben. Søer er groet til og langs Aabredderne, især langs Hede Aa og Gjessing Aa, har der dannet sig udstrakte Tilgroningsmoser, der i Følge Hedeselskabets Undersøgelser har en Tørvemægtighed af 0,30—3,00 m; de tilhører Moser af I. Klasse, d. v. s. saadanne, der paa Grund af for stort Askeindhold eller af andre Aarsager ikke kan eller bør bruges til Fremstilling af Brændetørv. De bør derfor afvandes og kultiveres.

Blandt de Jordarter, som er dannede efter Istiden, kunde der her være Anledning til at omtale Kildekalken, fordi denne Dannelse er truffet nogle Steder i Vedslet Sogn, saaledes i Skrænterne ned mod Engene saavel mellem Kjærsholm og Dalsgaard som Vest for Vejen mellem Grumstrup og Hede Vandmølle. Paa disse Steder indeholdt den henholdsvis 80 og 93 pCt. kulsur Kalk. Ogsaa ved Sognets Nordgrænse, paa Skrænterne lidt SSV for Gjessing findes Kildekalk; i en Prøve herfra var Kalkprocenten 56³⁾.

Kildekalken dannes omkring Kildevæld, idet den udskilles af kalkholdigt Vand paa følgende Maade:

Naar det faldende Regnvand siver ned gennem Jordlagene, optager det saavel fra Luften som fra Jorden Kuldioxyd, populært kaldet »Kulsyre«, en farveløs Luftart, en kemisk Forbindelse af Kulstof og Ilt i Forholdet 1 til 2. Naar Vandet i Jorden er »mættet« med Kulsyre, bliver det i Stand til at op-

¹⁾ V. Milthers: Spaltdale i Jylland. Meddel. Dansk Geol. Forening. Bd. 5, Nr. 3. 1916 — og Danmarks Geologiske Undersøgelse. IV Række, Bd. 1, Nr. 3, 1916.

²⁾ Poul Harder i nævnte Arbejde 1908 S. 70—72.

³⁾ Meddelelserne om Analyserne saavel af Kildekalken som af Mergelen (S. 60) skyldes D. G. U.s Mergelafdeling.

løse den Kalk, som i mere eller mindre findelt Tilstand findes i Jorden, fortrinsvis i Moræneleret og det stenfrie Ler. Naar nu det kulsyre- og kalholdige Vand kommer frem til Jordoverfladen og udsættes for Atmosfærens Paavirkning, »iltes« det, og Kulsyren i Vandet gaar bort. Men saa kan Vandet ikke længere holde Kalken opløst, og den udskilles da i fast Form paa Skraanings Overflade omkring Kildemundingen eller paa Bunden af Kildebassinets, hvis Vandet strømmer frem paa flad Mark. Ikke blot Jordpartikler og Smaa- sten, der ligger omkring Kilden, men ogsaa alt andet: Smaakviste, Blade, Frugter, Mostuer o.s.v., som overstrømmes af det rislende Vand, bliver overtrukket eller inkrusteret med Kalkpartikler, der efterhaanden danner en til Tider anselig Kalkaflejring, saavel i Udstrækning som i Tykkelse.

Kildekalken kan optræde paa flere Maader, dels som løse, nærmest pulverformede Masser, der efter Tørring uden videre kan anvendes som Gødningskalk, dels som en fast, forholdsvis haard Kalksten, der snart kan bruges til Kalkbrænding, snart saves i passende Stykker til Bygningsbrug. Mange af vore gamle Kirker, som er byggede i Middelalderen, er opført af Kildekalk eller »Fraadsten«, som den kaldes, fordi de stærkt porøse Varieteter minder om »forstenet Havfraade«. Naar der nemlig har været et rigeligt Indhold i Kalken af Smaakviste og Plantestængler, som senere er raadnet bort, faar Kalkstenen nemlig et hullet, porøst Udseende. Plantedelene, navnlig Bladene, kan i den faste Kalk efterlade særdeles nydelige »Aftryk« og ofte saa fuldstændige, at man med Lethed kan bestemme Plantearten. Dette er af stor Betydning, thi det giver os Midler i Hænde til nogenlunde at bestemme Kalkaflejringerens Alder. Vi har i vore Kildekalklejer fundet saa mange Planteaftryk, at vi kan se, at Kalkdannelse har fundet Sted baade kort efter Istiden, medens Polarplanterne voksede her, og saa sent, at Bøgeskoven havde bredt sig over Landet, ja, nogle Steder, som f. Eks. ved Lellinge Aa Vest for Køge og ved Middelfart, foregaar Dannelsen endnu. Ved Liselund paa Møn har man ved Foden af Klinten fundet Kildekalk med Aftryk af Blæretang, som var blæst op fra Stranden til Klintefoden og der bleven overgydt med kalkholdigt Kildevand.

Ikke blot Planterester, ogsaa Dyrelevninger kan findes i Kildekalken, f. Eks. Knogler af Spidsmus og Frøer, men fremfor alt Skaller af Land- og Ferskvandssnegle og Muslinger. De fundne Vanddyr er saadanne, som kan klare sig i de smaa Vandpytter, som findes i den ujævne Overflade, hen over hvilken Kildevandet flyder.

Træk af Vedslet Sogns Historie indtil Fællesskabets Ophævelse.

Af Henrik Larsen og E. Hauberg Lund.

Vedslet Sogn ligger i Vor Herred, i det tidligere Loversyssell. Det støder op til Hjelmlev og Hads Herreder, Kirken er beliggende 15 km nordøst for Horsens. Sognets Areal er 1623 ha eller 2910 Tønder Land. Hartkornet udgør 203 Tdr. Det havde tidligere 2 Ejerlav, det ene bestod af Vedslet og Assendrup, der havde fælles Marker, det andet af Grumstrup; nu er hver af Sognets 3 Byer et Ejerlav.

Vedslet har 798 Tdr. Land med 46 Tdr. Hartkorn, Assendrup 308 Tdr. Land med 17 Tdr. Hartkorn og Grumstrup, som er Sognets største By, 1804 Tdr. Land og 140 Tdr. Hartkorn.

Sognet ligger i en Egn, hvor mange mindre Skove endnu vidner om tidligere Skovrigdom. Endnu 1683 var Sognet ikke videre godt opdyrket, idet da kun 41 pCt. af Jorden var Agerland, i Grumstrup 39 pCt. og i Vedslet-Assendrup 42 pCt. Bedre stod det forøvrigt ikke til i Nabsognene, i Hylke Sogn var 40 pCt. af Jorden Agerland, i Katstrup Sogn 34 pCt., i Ørreslev Sogn 33 pCt., i Gangsted Sogn 42 pCt. og i Torrild Sogn i Hads Herred 39 pCt.

I Sognet maa der vel tidligere have været Skov, men ved Aar 1600 var der næppe Storskov med Oldentræer i Sognet. Men flere Marknavne minder om, at her har været Skov; ligeledes skulde flere af Gaardene til Ring og Vor Kloster hver yde indtil 30 Læs Sommer- og Vinterved og en Gaard i Assendrup 2 Tønder Kul. Men det er muligt, at de kun skulde fælde og hjemkøre Brændet. Her var dog endnu 1683 og senere en Del Underskov af Hassel, El og Tjørn og et enkelt Sted nogle Risegepurrrer, ligesom der hist og her var mere eller mindre opdyrkede Bakker begroede med Buske. I 1683 var der til hver Gaard i Vedslet og Grumstrup 1 Læs Gærdsel, men til Gaardene i Assendrup 2 Læs til hver.

Sognet havde 1683 næsten intet Tørveskær, uden Beboerne vilde ødelægge deres Enge.

Sognets Jorder siges i Trap at være højtliggende og bakkede og overvejende lermuldede med Lerunderlag, mod NØ sandblandede. Der gaar i Gennemsnit 13 Tdr. Land til en Tønde Hartkorn i Grumstrup og 17 Tdr. til en Tønde Hartkorn i Vedslet og Assendrup.

I Modelbogen til Matriklen 1688 siges om Jorden til Vedslet og Assendrup: »Marken findes overalt lerig, af mere Ler end Sand og Muld og endel med mere Sand, beregnes derfor som følger, den Jord til 9 Aars Hvile alt som skarp, over 9 Aar ond, Toftejorden middel«. Om Grumstrup hedder det: »Denne Grumstrup Mark er endel Ler og Muldjord, noget mere lerig end sandig, endel lerblend sandig Jord, over alt dog lerig, beregnes som følger,

Marken $\frac{1}{6}$ god, $\frac{1}{3}$ middel, $\frac{1}{6}$ skarp, $\frac{1}{3}$ værst, over 9 Aar værst«. Jorden til Assendrup var som til Vedslet, om Takseringen hedder det: »Den Jord til 9 Aars Hvile skarp, over 9 Aars Hvile ond, Toftejorden middel«.

Sognets Hartkorn eller Landgilden ansat til Hartkorn var 1664 237 Tønder, i 1688 blev det nedsat til 169 Tønder, men ved den sidste Matrikulering forhøjet til 203 Tønder.

Ifølge Modelbogen var Sognets Gaarde ansatte til Ottinger, men Antallet af disse angives ikke. — I en Præsteindberetning fra 1660 angives Gaardenes Størrelse i Reb. I Vedslet var 8 Gaarde paa 6 Reb, en paa 5 og en paa 4 Reb, ialt 57 Reb; i Assendrup var der en Gaard paa 6 Reb, to paa 5 og en paa 3 Reb, ialt 19 Reb; i Grumstrup var der en Gaard paa 8 Reb, en paa 7, 8 paa 6, en paa 5, 4 paa $4\frac{1}{2}$, 3 paa 4 og 2 paa 3 Reb eller ialt 104 Reb. Et Reb var i Vedslet ca. 7 Tdr. Agerland, i Grumstrup og Assendrup 10 Tdr. Agerland. En Gaard paa 6 Reb havde Agre, der skulde være 6 Reb, der hver vist var 3 Alen brede, men det passer ikke altid.

Vedslet-Assendrup havde sit Agerland delt i 3 Marker, som brugtes i 2 Aar og hvilte det tredie, forudsat at Jorden var god nok til et saadant Brug, i modsat Fald fik den længere Hvile. Markerne hed: Nedermark, Stenhøjsmark og Ryffuelsmark. I Grumstrup hed Markerne: Vestermark, Sandvadsbergmark og Nordermark, de brugtes paa samme Maade som i Vedslet. — Disse Marker var igen delt i Agerskifter eller Fald, i Vedslets 3 Marker var der henholdsvis 18, 17 og 15 Fald i hver Mark, ialt 50 foruden Tofterne ved Gaardene. I disse Fald var der ialt 1390 Agre foruden 85 Agre i Tofterne. Faldene var af meget ulige Størrelse, det mindste havde 2 Agre, det største 96. Assendrup havde Jord i de samme Marker som Vedslet og henholdsvis 18, 16 og 16 Fald foruden Tofterne, der paa enkelte Undtagelser nær har samme Navn som Faldene til Vedslet. Assendrup's Andel i Faldene maa have ligget for sig selv i den ene Side af Faldene, de 2 Byers Agre laa ikke sammenblandede. I Assendrup Mark var 700 Agre, hvoraf 37 laa i Tofterne. I Grumstrup Byes Marker var henholdsvis 23, 16 og 23 Fald, Agrene er ikke sammentalte, det største Fald havde 179 Agre, det næststørste havde dog kun 103 Agre.

Agrenes Bredde rettede sig efter det Antal Reb, som Gaarden var ansat til, dog havde de største Gaarde undertiden 2 smalle Agre i Stedet for en bred, Længden var som oftest nogle Hundrede Alen, de længste Agre i Sognet synes at være 7—800 Alen lange.

I Grumstrup Vestermark nævnes som det fjerde Fald *Tofterne*, i hvilket der var 56 Agre, der løb i Syd og Nord og blev maalt fra Øst. I dette Fald havde nogle af Byens Gaarde Agre i følgende Rækkefølge regnet fra Øst, nemlig Gaard Nr. 2, 1, 3, 8, 4, 5, 7, 9, 10 og 13, den sidste Ager var Kirkejord. Jorden var god Bygjord. I de øvrige 2 Marker nævnes ingen Tofter, men Byestycherne i Nordermarken maa vist være Tofter, da netop de ikke foran nævnte Gaarde her havde Agre, og da Agrene til hver Gaard var langt bredere end i de andre Fald. Disse Tofter var middelmaadig Havrejord af rød Sand og Ler, de blev besaaet i 2 Aar med Havre og Boghvede og hvilte derpaa 3 Aar. Dette Skifte bestod af 12 Agre, der dog var temmelig brede, nogle endog 120 Alen brede. Agrene løb i Øst og Vest og blev maalt fra Nord. Rækkefølgen af Gaardene var her: Nr. 14, 12, 11, 6, 15, 16, 22, 17, 20 og 18. Nr. 19 og 21 havde ingen Tofter i disse 2 Fald. Nr. 19 er vist den Gaard, som i de ældste Jordebøger for Skanderborg Len kaldes Obistrup Byggested, dens Toft er maaske Agrene Nr. 1 til 6 i Esbjerg Fald; Nr. 21 havde i Kirkeskov Agre de sidste 6 Agre, disse Agre kan være denne Gaards Toft. Om

de foran nævnte Fald, som skulde være Tofter, laa ved Gaardene, anføres ikke i Markbogen. Derimod maa Tofterne til Vedslet og Assendrup have ligget ved Gaardene, thi de kaldes ikke alene Tofterne ved Gaardene, men for mange af dem siges det endog, ved hvilken Side af Gaardene de laa.

I Vedslet bestod Tofterne af 85 Agre, men det ses ikke, fra hvilket Verdenshjørne Maalingen og Nummereringen er begyndt. Gaardene havde Tofter i følgende Rækkefølge: Gaard Nr. 9, 8, 7, 2, 6, 5, 4, 3, 1 og 10.

Om Assendrup gælder det samme som Vedslet, Gaardenes Rækkefølge var her: Gaard Nr. 6, 3, 4, 5, 1, 7 (et Hus), 9 (Degnen) og 2. Nr. 8, der ikke er nævnt, var et Hus.

Den største Toft havde Nr. 16 i Grumstrup, hvilken Gaard var paa 6 Tdr. 2 Skp. 2 Fdk. Hartkorn, dens Toft var 120 og 125 Alen bred og 220 Alen lang, dens Areal var 29.650 Kvadratalen.

Byernes Marker var rebede, det vil sige, at Jorden var med Maal fordelt saaledes mellem deres Gaarde, at disse fik deres Jord jævnt fordelt over hele Byens Mark og i Forhold til deres Størrelse Andel i den gode og daarlige Jord. Den Rækkefølge, i hvilken Gaardene har faaet Agre, er omtrent den samme, som de senere fik Numre i Matriklen.

I Grumstrup Kiels høys Fald, der var maalt fra Nord, havde Gaardene Agre i følgende Rækkefølge: Gaard Nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 19, 15, 16, 17, 18, 20, 21. I en Del Fald har Nr. 18 i Stedet for Nr. 19 Agre mellem Nr. 14 og 15 foruden Ageren efter Nr. 17. Disse 2 Gaarde har vel haft nogen Forbindelse med hinanden. I Vedslet er Rækkefølgen med Markbogens Numre saaledes i Hesselballe Fald, hvor Agrene blev maalt fra Øst, Gaard Nr. 9, 2, 1, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 2, 3, 5, 6, 8, 9, 11, 12, 13, 11, 12, 13, 11, men Nr. 1 og 2 var en Gaard, Nr. 3 og 4 en og Nr. 7 og 8 en Gaard, indsættes i Stedet Matriklens Numre bliver Rækkefølgen Nr. 6, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 8, 9, 10, 8.

I Assendrup var Rækkefølgen i Reglen 1, 2, 3, 4 eller 1, 2, 3, 4, 5, idet Nr. 5 var en mindre Gaard, der ikke havde Agre i hvert Fald. Rækkefølgen i Marken passer altsaa ikke altid med den i Tofterne.

Ejendomsforhold.

Bebyggelsen i Sognet er ældgammel; saavel fra Stenalderen som fra Bronze- og Jernalderen findes der Minder, ikke mindst fra den romerske Jernalder. Mange Gravpladser og Gravfund fra den Tid fortæller, at Sognet da maa have været godt befolket, og der kan vist ingen Tvivl være om, at Sognet siden den Tid har været beboet. Hvor gamle Sognets Byer er og hvilken af dem, der er ældst, kan ikke siges, deres Navne fortæller intet herom. Man ved heller ikke noget om Ejendomsforholdene i Oldtiden, skønt enkelte rige Grave sikkert fortæller, at her har boet velhavende Folk, Storbønder og vel ogsaa Godsejere. Først fra Middelalderens Slutning hører man noget om, hvem der ejede Gods her i Sognet.

Men førend jeg kommer nærmere ind paa Ejendomsforholdene, skal jeg give nogle Oplysninger om Maal og Vægt. I Vor Herred brugte man Aaboomaalet, en Læst var 30 Tdr. Rug, 36 Tdr. Byg eller 60 Tdr. Havre, en Tønde var 8 Skepper. En Læst deltes ogsaa i 24 Ørtuger eller Ørter, saaledes at en Ørte Rug var $1\frac{1}{4}$ Td. eller 10 Skp., en Ørte Byg var $1\frac{1}{2}$ Td. eller 12 Skp. og en Ørte Havre $2\frac{1}{2}$ Td. eller 20 Skp. Et Fornød var et Stykke Kvæg, som en Bonde skulde stalde en vis Tid, en Hovhest skulde fodres nogle Dage; hver Hest blev regnet til 3 Skp. Malt, et Brændsvin var et magert Svin, f. Eks. et Oldensvin. Nogle af Ydelserne var Landgilde, nogle var Afløsning for Gæsteri,

de sidste blev ikke ansat til Hartkorn. En Daler eller senere Rigsdaler var først 64 Skilling, senere blev den sat til 96 Skilling eller 6 Mark.

Af Skanderborg Lens ældste Jordebøger, den ældste er fra 1573, erfarer man hvilke Klostre, der har ejet Gaarde her i Sognet; det er de to nærliggende Vor og Ring Klostre. Vor Kloster ejede da følgende Gaarde i Grumstrup, hvis Fæstere og Landgilde ifølge Jordebogen var: Seffren Jørgensen 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Ørte Gæsteribyg, 1 Ørte Havre, 18 Skilling Smørpenge, 1 Fornød, 1 Brændsvin, 22 Læs Sommer- og Vinterved.

Michel Jensen Bunde, samme Afgift.

Anders Persen Apelgardt 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Ørte Gæsteribyg, 1 Ørte Havre, 2 Mark Penge, 13 Sk. Penge, 1 Fornød, 1 Brændsvin, 22 Læs Sommer- og Vinterved.

Rasmus Erichsen 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Ørte Gæsteribyg, 1/2 Ørte Byg, 1 Ørte Havre, 2 Mark, 13 Skilling, 1 Fornød, 1 Brændsvin, 22 Læs Sommer- og Vinterved.

Ring Kloster ejede 8 Gaarde i Byen, først en Gaard, der i de ældste Jordebøger kaldes Obistrup Byggested Grumstrup, men i de senere alene opføres under Grumstrup uden denne Tilføjelse. Gaarden beboedes 1573 af

Michel Persen og Seffren Jensen 1/2 Td. Smør, 2 Mk. Gæsteri, 1 Svin.

De andre Gaarde var:

Jep Nielsen 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Ørte Havre, 1/2 Ørte Jægerbyg, 1 Mk. Gæsteri, 20 Læs Ved, 1 Svin.

Hans Thamesen 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Ørte Havre, 1/2 Ørte Jægerbyg, 1 Mk. Gæsteri, 1 Mk. Skyldpenge, 1 Svin.

Michel Jensen 1 Mk. Skyldpenge (af et Hus).

Niels Persen 1 Fjerding Smør, 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 4 Skp. Jægerbyg, 1 1/2 Mk. Gæsteri, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns, 1 Svin.

Seffren Lassen 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Ørte Havre, 1/2 Ørte Jægerbyg, 1 Mk. Gæsteri, 20 Læs Ved, 1 Svin.

Jørgen Sterck, ligesaa.

Seffren Seffrensen 1 Fjerding Smør, 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Ørte Havre, 1/2 Ørte Jægerbyg, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns, 2 Mk. Gæsteri, 1 Svin.

Michel Nielsen 1 Fjerding Smør, 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 4 Skp. Jægerbyg, 1 1/2 Mk. Gæsteri, 1 Svin.

Las Nielsen 1 Mk. Skyldpenge.

Laurits Simensen af et Gadehus, han selv byggede, 1 Mk.

Det vides ikke, hvorledes Vor Kloster er kommet i Besiddelse af sit Gods, i et kongeligt Laasebrev fra 1504 nævnes Gods i Grumstrup som Klosters rette Eje.

I en Registratur over Ring Klosters Gods nævnes et Gavebrev fra 1353 paa Gods i Grumstrup givet til Ring Kloster, og at Peder Lykke 1434 gav Klostret en Gaard i samme By.

I Skanderborg Lens Jordebog fra 1581 nævnes en Del Gaarde i Grumstrup, som tidligere havde hørt under Aakjær, der før Reformationen hørte til Aarhus Bispestol. Om alle Gaardene har tilhørt Bispestolen eller er Kron-gods, som først efter Reformationen er lagt under Aakjær, vides ikke. Disse Gaarde var:

Jep Sørensen 1 Fjerding Smør, 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Ørte Havre, 2 Sk. Penge, 1 Svin, 10 Sk. 2 Alb. Gæsteri.

Albert Enuoldsen, ligesaa.

Michel Thamesen, ligesaa.

Jørgen Persen, ligesaa.

G. Søren Jørgensen 1 Fjerd. Smør, $\frac{1}{2}$ Ørte Rug, $\frac{1}{2}$ Ørte Byg, $\frac{1}{2}$ Ørte Havre, 1 Svin, 5 Hestegæsteri.

Seffren Kielsen, ligesaa.

Enkelte Adelige vides at have ejet Gods i Sognet før Reformationen. Erik Ottesen Rosenkrantz til Boller ejede saaledes 1492 3 Gaarde i Grumstrup, nemlig:

Michel Persen 1 Ørte Korn.

Seuerin Michelsen 4 Ørte Korn.

Jens Lundgaard 1 Ørte Korn.

Ved Skiftet efter Fru Karen, Enke efter Hr. Tage Henriksen, 1479 tilfaldt der Fru Elise Eskildsdatter Hegle og hendes Datter Magdalene Olavsdatter Skanke, til hvem hendes Moster Anna havde afstaaet sin Part af Arven, 5 Gaarde i Grumstrup, der tilsammen gav i Landgilde 8 Pund Korn, 15 Skill, og 8 Fjerd. Smør, samt et Bol, hvis Afgift var 1 Skp. Smør. Datteren Magdalene blev senere gift med Niels Brahe, deres Søn var den Niels Brahe, som sluttede sig til Christian 2, og efter at være blevet taget til Fange, blev hals-hugget 1529. Hans Gods hjemfaldt derefter til Kronen. Det bestod bl. a. af 2 Gaarde og 1 Bol i Grumstrup, 1 Gaard i Vedslet og 3 i Assendrup. Gaardene i Grumstrup var:

Jep Jensen 4 Ørte Korn, 1 Fjerd. Smør, 2 Sk. Lampenge.

Sevrin Jensen 3 Ørter Korn, 1 Fjerd. Smør, 3 Sk. Lampenge.

Knud Jensen 1 Mk. af Bolet.

Paa dette Gods med Undtagelse af den ene Gaard i Assendrup fik Hr. Peder Lykke 22. Maj 1529 Ejendomsbrev.

Efter Reformationen tilfaldt alt det gejstlige Gods Kronen, der ogsaa efterhaanden erhvervede det adelige Gods her. Af Holger Rosenkrantz til Boller fik Kronen 1. Februar 1560 ved Mageskifte et Bol, der gav 1 Mk. i Afgift. Af Hans Lindenov til Drenderup fik Kronen 18. December 1584 en Gaard beboet af Jens Rasmussen og Mads Jensen, hvis Landgilde var 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Ørte Havre, 1 Brændsvin, 22 Sk. Smørpenge, 1 Ørte Gæsteribyg. Af Otto Christoffer Rosenkrantz til Boller fik Kronen 13. Nov. 1616 en Gaard og 3 Gadehuse, Gaarden var beboet af Søren Michelsen, der gav 1 Ørte Rug, 2 Ørter Byg, 1 Ørte Havre, 1 Fjerd. Smør, 1 Brændsvin, 2 Ørter Gæsterihavre, Gadehusene gav hver 1 Mark. — Af Falk Gøye til Skærso fik Kronen 27. April 1619 en Gaard beboet af Jens Søfrensen, hvis Landgilde var 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Ørte Havre, 1 Fjerd. Smør, 1 Brændsvin, 11 Sk. Engpenge, 1 Dl. Gæsteri.

I Vedslet havde Vor Kloster intet Gods, derimod havde Ring Kloster her 3 Gaarde, der i 1573 beboedes af:

Erich Seffrensen $\frac{1}{2}$ Fjerd. Smør, 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Ørte Havre, $\frac{1}{2}$ Ørte Jærgæsteribyg, 2 Mk. Gæsteri, 1 Svin.

Jens Nielsen, ligesaa.

Jens Kielsen, ligesaa.

Aarhus Kapitel havde her en Gaard, hvis Afgift til Kronen var Underhold af 5 Hovheste eller 5 Skp. Malt; dens Landgilde til Kapitlet var 1662 1 Fjerd. Smør, 1 Ørte Rug, 1 Ørte Havre, 1 Brændsvin, 15 Skp. Gæsteribyg. I Byen var en Anneksgaard, der til Kongen ydede Herligheden 1 Ørte Havre, 1 Brændsvin og til Præsten Landgilde 1 Fjerd. Smør, 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Ørte Havre.

Den foran omtalte Fru Magdalene, Niels Brahes Moder, ejede en Gaard her heboet af Rasmus Jensen, der i Landgilde gav 4 Ørter Korn, 1 Fjerd. Smør, 3 Sk. Lampenge; denne Gaard fik Hr. Peder Lykke 1529. Af Adels-

gods erhvervede Kronen 16. April 1620 af Fru Edel Ulfeld til Hansted, Kjeld Brockenhus' Enke, 4 Gaarde og 3 Gadehuse, nemlig:

Michel Seyersen 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Ørte Havre, 1 Fjerd. Smør, 1 Fornød, 1 Brændsvin, 2 Mk. Gæsteri. Hans Udsæd og Høavl var 6 Ørter Rug, 6 Ørter Byg, 6 Ørter Havre, 2 Tdr. Boghvede og 40 Læs Enghø.

Niels Ibsen, ligesaa.

Thord Jensen, ligesaa.

Rasmus Nielsen 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Fjerd. Smør, 1 Fornød, 1 Brændsvin, 2 Mk. Gæsteri. Hans Udsæd og Høavl var 5½ Ørter Rug, 5 Ørter Byg, 5 Ørter Havre, 14 Skp. Boghvede, 35 Læs Enghø.

Husene gav hver 1 Mk. i Afgift.

Den 14. Maj 1587 fik Claus Glambæk til Rask Skøde paa noget Gods, bl. a. Kronens Rettighed i nogle Kirkegaarde, saaledes 3 Gaarde i Vedslet og 1 i Assendrup. Gaardene i Vedslet beboedes af

Hans Bruncksen 2 Ørter Malt, 1 Brændsvin.

Rasmus Clementsen 1 Ørte Havre.

Eske Clementsen 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Ørte Havre, 1 Mk. Gæsteri, 14 Sk. Smørpenge, 1 Brændsvin, 9 Sk. Engpenge, 1 Lam, 1 Fornød. — Den sidste Gaard synes ikke at være Kirkegods, den maa senere være kommen tilbage til Kronen, hvis den ikke er anført under Vedslet ved en Fejl.

I Assendrup havde Vor Kloster 1573 intet Gods, Ring Kloster havde her 2 Gaarde og 1 Hus, nemlig:

Rasmus Ibsen 1 Fjerd. Smør, 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Ørte Havre, ½ Ørte Jægerbyg, 1 Mk. Gæsteri, 2 Tdr. Kul, 30 Læs Ved, 1 Svin.

Jørgen Persen 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Ørte Havre, 1 Mk. Gæsteri, 1 Svin. Sefren Persen af et Hus 1 Mk. Skyldpenge.

I Byen var en Selvejergaard, der tillige med de øvrige Selvejere i Vor Herred tidligere havde hørt under Bygholm Len. I 1581 hørte Gaarden under Skanderborg Len og var beboet af Søren Clemidsen, dens Afgift, Herligheden, til Kronen var 1 fed Galt hvertandet Aar, 2 Skp. Kongstødhavre, 2 Grot Leding, 1 Mk. Lysegarn. I 1604 kaldes den et øde Byggested paa Vedslet Mark og ejedes da af Christen Adersen i Hjordbjerg. I 1682 ejedes den af Anders Johansen i Vedslet og Morten Sørensen i Assendrup og kaldes da en øde Jord. Bondeskylden, den Afgift, som en Bruger af Ejendommen skulde betale til Ejeren, var 3 Ørter Byg. Paa Gaardens Grund var et Hus, der gav 1 Ort (24 Sk.) i Afgift.

Fru Magdalene eller Niels Brahe ejede i Assendrup 3 Gaarde, nemlig:

Anders Nielsen 3 Ørter Korn, 1 Fjerd. Smør.

Jens Michelsen 2 Ørter Korn, 1 Fjerd. Smør.

Symon Hansen ligesaa.

Den første og den sidste fik Hr. Peder Lykke 1529.

Ved Mageskifte fik Kronen 13 Nov. 1616 af Otto Christoffer Rosenkrantz til Boller 2 Gaarde og 1 Gadehus, nemlig:

Peder Nielsen ½ Ørte Rug, 1 Ørte Byg, ½ Ørte Havre, 1 Fjerd. Smør, 1 Brændsvin, 14 Skp. Gæsterihavre.

Michel Lassen, 1 Ørte Rug, 2 Ørter Byg, 1 Ørte Havre, 1 Fjerd. Smør, 1 Brændsvin, 24 Skp. Gæsterihavre.

Lasse Rasmussen 1 Mk. (af et Hus).

Af den foran nævnte Fru Edel Ulfeld fik Kronen 1620 2 Gadehuse. Den foran omtalte Claus Glambæk fik 1587 Skøde paa en Kirkegaard, beboet af Hans Søfrensen, der til Kronen gav 3 Skp. Malt.

Af Sognet skulde hvert tredie Aar fødes 19 Fornød, der 1662 blev takseret

til 3 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. Hartkorn, hvilket vil sige, at et Fodernød i aarlig Afgift blev ansat til $\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn.

I Jordebøgerne har Gaardene ingen Numre, saadanne fik de først i Matriklen af 1688. Imidlertid er det muligt at føre Gaardene fremad i Tiden, saa at man kan se, hvilke Numre de Gaarde havde, der ejedes af de forskellige Klostre, Adelsmænd og andre Ejere, der tidligere ejede Gods i Sognet. I Grumstrup ejede Vor Kloster Nr. 5, 11, 16 og 17, Ring Kloster ejede Nr. 1, 4, 10, 13, 14 og 20 samt Nr. 19, Obistrup Byggested, til Aakjær hørte Nr. 3, 7, 8, 9, 15, 18 og 21, Kronen fik Nr. 12 af Hans Lindenov, Nr. 6 af Otto Christoffer Rosenkrantz og Nr. 2 af Falk Gøye.

I Vedslet hørte af Nr. 3, 4, 8 og 9 de tre til Ring Kloster og den ene Gaard, muligvis Nr. 8, til Kapitlet i Aarhus, Nr. 2, 5, 6 og 10 tilhørte Fru Edel Ulfeld, Nr. 1 var Anneksgaard og Nr. 7 hørte tidligere til Selvejergaarden.

I Assendrup ejede Vor Kloster Nr. 2 og 3, Selvejergaarden var Nr. 5 og af Otto Christoffer Rosenkrantz til Boller fik Kronen Nr. 1 og 4.

Kongetienden af Sognet, den gamle Bispetiende, tilfaldt efter Reformationen Kongen og fik heraf sit nye Navn. Den bestod dels af en Trediedel af Korntienden og dels af Halvdelen af Kvægtienden. Sognepræsten i Gangsted, hvis Præstegaard var brændt, fik Aar 1600 Kongetienden i 2 Aar uden Afgift. Den 6. Sept. 1604 stadfæstede Kongen et Fæstebrev for Fru Birgitte Rosenkrantz til Boller paa Kongetienden af Sognet for Livstid, den aarlige Afgift var 9 Ørter Rug, 9 Ørter Byg og 9 Ørter Havre. Sognepræsten i Skanderborg Mag. Jørgen Pedersen Obel fæstede 1631—32 Kongetienden og gav 27 Rdlr. i Indfæstning. Han blev uenig med Sognets Bønder om Transporten af Tjenden, hvorfor Lensmanden 1631 fik Brev fra Kongen om, at Præsten, hvis han modtog den i Kærven, skulde modtage den i Sognet, hvis han modtog den i Skæppen, skulde Lensmanden forhandle med Bønderne om Leveringen. Da han døde, fæstede hans Enke 1638 Tjenden, hun skulde ligeledes give 27 Rdlr. i Indfæstning. I 1662 havde den daværende Præst i Skanderborg Kongetienden i Fæste.

Kirketienden havde Sognemændene 1667 i Fæste for Michel Jensen i Grumstrups Levetid. Af den svaredes samme Afgift som af Kongetienden.

Kongekvægtienden blev leveret paa Skanderborg Slot, den var 1622—23 $1\frac{1}{2}$ Dl. 22 Sk., 3 Lam, 2 Grise, i 1645—46 var den $2\frac{1}{2}$ Mk. 6 Sk., 2 Lam, i 1662—63 $8\frac{1}{2}$ Mk., 1 Lam.

I Sognet var en Del Huse, i 1662 nævnes 8 Huse i Vedslet, hvoraf det ene tilhørte Kapitlet, 16 Huse i Grumstrup og 8 i Assendrup, hvoraf det ene tilhørte Kapitlet og et andet Selvejergaarden.

H. L.

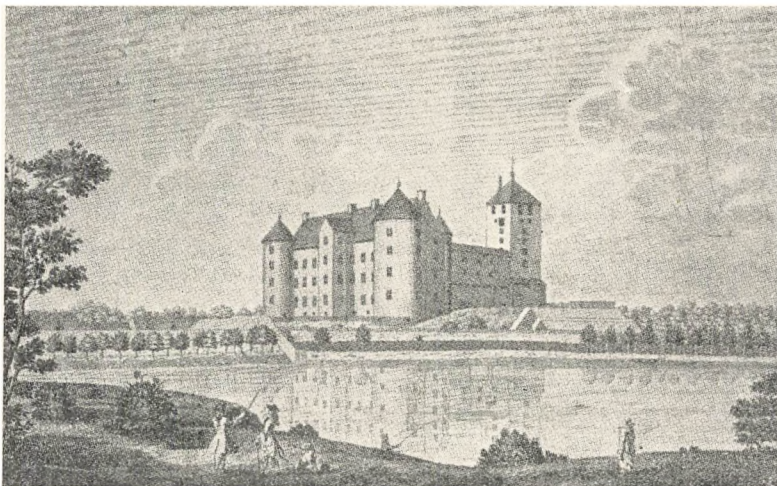
Hovarbejde.

Kronens Bønder gjorde i lange Tider Hovarbejde paa Ring Kloster og Skanderborg Slot. Baade Gaardmænd og Husmænd maatte forrette Hoveri og udføre alt det Hovarbejde, hvortil der ikke fordredes faglærte Haandværkere.

Som bekendt var Ring Kloster i Middelalderen et Nonnekloster. Det nævnes i 1203 Rind Kloster. I 1430 brændte Klostreet. Rigsraad Niels Clemensen var Forstander for Klostreet i 1500 Tallet. Efter ham kom Knud Gyldenstjerne. 1532 fik Mogens Gøye Klostreet i Len, hvorefter Svigersønnen Herluf Trolle paa sin Hustru Bergitte Gøyes Vegne overtog det. Efter Herluf Trolles Død boede Birgitte Gøye i en Aarrække paa Ring Kloster i sin Enkestand. — 1571 indløste Frederik II imidlertid Klosteret og lagde Godset under Skanderborg Slot. Hele Klostreet Bygningskompleks kom snart i stort Forfald. I 1700 boede Amtmanden over Skanderborg og Aakjær Len Jørgen Grabow paa Ring Kloster. Amtmanden var tillige Ejer af Urup og købte 1723 Byerne

Vedslet og Assendrup og lagde dem under Urup Gods. Medens Jørgen Grabow boede paa Ring Kloster brændte dette atter.

Et Begreb om, hvad Vedslet Sogns Beboere maatte yde af Hoveri til Ring Kloster og Skanderborg Slot, faar man ved at læse Skanderborg Lens Regnskaber fra denne og følgende Tid. — Til Indavling af Hø og Korn paa Ring Kloster i Sommeren 1618 blev brugt ialt 5284 Arbejdsdage. Desuden tilbragte Sognefogderne 136 Dage med at holde Opsyn. Den 29. Juni var saaledes 12 Mand fra Grumstrup og 3. August 11 Mand paa Hø- og Høstarbejde paa Ring Kloster. Senere i Lensregnskabet ses det, at den 17. December var 12 Kvinder fra Grumstrup beskæftiget med at rense Rug paa Ring Kloster,

Skanderborg Slot. Efter Thurn, ca. 1745.

og alle deres Navne staar opført. Lørdag den 16. August 1618: 22 Mand fra Vedslet Sogn oplagde Stenmur, som var nedfalden omkring Ring Kloster. — Fredag den 2. April 1619 24 Mand. Foranmeldte af Vedslet Sogn opsatte og færdiggjorde de nye Gierder omkring Urtehaugen. Lørdag den 23. Maj 1619: 25 arbejdede i Urtehaugen paa Ring Kloster. — 30. og 31. Maj: 25 Mand fra Vedslet Sogn arbejdede paa den nye Urtegaard og Kaalhaug paa Ring Kloster.

Af Regnskaberne ses det, at de nærmest liggende Byer, f. Eks. Ustrup og Brørup gjorde Hoveri hver Dag — saakaldte Ugedagstjenen, der omfattede det daglige Arbejde paa Gaarden. Antagelig havde de flere aarlige Hovdage end de længere bortliggende, f. Eks. Vedslet og Grumstrup, der kun gik »til Hov« i visse Perioder.

Hvor gammel Hoveriet til Skanderborg Slot er vides ikke. Maaske gaar det langt tilbage i Slottets Historie. I de ældste Tider har Hoveriet dog sikkert været til liden Tynge. Først da Kong Frederik II 1561 besluttede, at Skanderborg atter skal være Kongeborg, begyndte Hoveriet at blive tyngende. Kongen gav Ordre til, at Øm Klosters store Bygningskompleks skulde nedrives og Materialerne anvendes til Udvidelse af den skønne Kongeborg.

Det imponerende Slot med de vældige, alentykke Mure rejste sig vel langsomt, men med Datidens fuldkomne Mangel paa tekniske Hjælpemidler skete det kun ved et enormt Opbud af menneskelig Arbejdskraft.

Bondebefolkningen i Skanderborg Len, hvilket med Slottet som Midtpunkt havde en Udstrækning paa flere Mil i alle Retninger, blev derfor beordret

til at gøre Hovararbejde ved Slottets Opførelse og senere Udbedringer. Hvilken Byrde dette har været for de enkelte Sogne, faar man et lille Begreb om ved at læse efterfølgende Uddrag af Skanderborg Lensregnskaber.

Lensregnskaberne paa Frederik II's Tid giver dog kun faa Oplysninger. Det er først under den efterfølgende Konge, Christian den IV, at disse Lensregnskaber bliver saa fuldstændige, at man kan danne sig et nogenlunde klart Billede af Forholdene.

Om Hoveriarbejdet, som Vedslet Sogns Beboere maatte yde paa Skanderborg Slot, beretter Lensregnskaberne bl. a. følgende:

Torsdag i 4de Uge efter Trinitatis 1616: Mænd af Vedslet (heraf 20 fra Grumstrup, 4 fra Vedslet og 4 fra Assendrup) og Gangsted arbejdet, tjente og hjalp Tømmermænd, Murmænd og Gravere, der forfærdigede den nye Ride-stald, der blev opført i Staldgaarden, og jænnet Jorden i Staldgaarden og førte den afsted med Hjulbøren.

Fredag og Lørdag samme Arbejde.

Torsdag, Fredag og Lørdag i 9ende Uge efter Trinitatis samme Arbejde.

Torsdag, Fredag og Lørdag i 15ende Uge efter Trinitatis: Samme Arbejde og adskilligt andet Pligtarbejde paa Slottet.

Torsdag, Fredag og Lørdag i 17de Uge efter Trinitatis: 14 Mand af Vedslet Sogn hoeg og saffet [savede] Brænde til Flottens [Flaadens] Behov.

19. Uge i Trinitatis: 10 Mand af Grumstrup drog Vod [Vaad] for Kgl. Mayst og med Slottets Fiskeri.

20de Uge efter Trinitatis: Torsdag, Fredag og Lørdag arbejdet Gangsted, Vedslet og Søvinds Fæstebønder paa Slottet.

23de Uge efter Trinitatis: 21 Mænd af Vedslet Sogn tilhjalp at holde Svin og salte Flæsk.

Fra 1618 følgende Uddrag:

Ugen hvor Nytaarsdag indfaldt 21 Mand af Vedslet Hoeg og saffud Brænde til Slottets Behov.

Ugen hvor Helligtrekonger indfaldt Drog Vod.

Ugen efter Helligtrekonger hoeg og Saffud Ved.

Tirsdag den 3. Juni: 35 Mand af Vedslet Sogn arbejdet og tjente til Hjælp for Tømmermænd, Murmænd og Kalkslagere og adskilligt andet Arbejde paa Slottet.

Onsdag samme Arbejde.

Torsdag den 26. Juli: 29 Mand af Vedslet og Gangsted arbejdet, tjener og hjælper Tømmermænd, Murmænd, Kalkslagere og adskillige andre Embedsmænd, som arbejdet paa Slottet.

Fredag og Lørdag samme Arbejde.

Tirsdag den 21. Oktober: 35 Mand af Vedslet og Brørup arbejdet, tjente og hjalp Tømmermænd, Murmænd og Stenpikkere saa og med Vandkast af den nye Graff paa Slottet.

Ovenstaaende er et lille Uddrag af, hvad Kronens Bønder maatte yde af Hovararbejde paa Ring Kloster og Skanderborg Slot. Hvad de fik at spise og hvor store Mængder Brød, Sild og Øl, der brugtes ugentlig, giver Kostregnskabet Oplysninger om, f. Eks. et Ugekostregnskab fra en Uge i 1618: Fra Søndagen d. 20. Juli til Søndagen d. 27. Juli ibied ere forspist og medgaaet til efterskreffne 474 Personer Kgl. Majstæts Bønder og Ugedagsmænd, som denne Uge haffer Arbeit her till Slottet 2 Tønder 28 $\frac{1}{2}$ Brød, 5 $\frac{1}{2}$ Tønde 12 $\frac{1}{2}$ Kande 1 Pot Øl, 11 $\frac{1}{2}$ Oll og 28 Sild.

Hver Mand fik daglig 1 Stk. Brød, 1½ Pot Øl og 2 Sild. Sognefogderne fik hver ½ Brød, 4 Potter Svendøl, 1 Mark (½ Pund) Smør og 1 Skaalpund Bergfisk. 1 Tønde Brød var 48 Brød hver paa 4 Stk.

I 1615 blev Slottets Ladegaard bortforpagtet.

Fra Tiden omkring Aar 1300 til Enevældens Indførelse, da Lensmanden blev Amtmand, kendes Navnene paa kongelige Lensmænd, der havde Skanderborg Slot i Pant eller Forlening. Da det er højst sandsynligt, at hver enkelt af disse Mænd har haft stor Indflydelse paa de Vilkaar, hvorunder det kongelige Lens Bønder levede, nævnes deres Navne her.

1302 Nicolaus Brok. Efter ham havde Johannes Palnesen, Biskop over Aarhus Stift, Slottet i Pant. 1425 var Jes Olsen Foged paa Skanderborg Slot. 1452 var Otto Nielsen Rosenkrantz Hovedsmand paa Slottet. 1456—1503 (?) Erik Ottesen Rosenkrantz. Derefter havde Niels Clausen, Biskop i Aarhus Stift, Slottet i Forlening af Christian II. Fra 1516—46 Mogens Gøye, Clausholm, 1546 Hans Stygge, 1547 Jørgen Lykke til Overgaard, 1552 Albert Gøye, 1560 Eskild Gøye, 1561—73 Holger Rosenkrantz til Boller, 1573 Claus Glam-bæk, 1592 Mandrup Parsberg, 1602 Volmer Parsberg, 1633 Laurits Ebbesen til Bidstrup, 1655 Anders Bille, 1660 Gunde Rosenkrantz, 1664 Corfits Trolle, der var den første Amtmand. 1670 Christoffer Sehestedt, 1682 Joachim Schak, fra 1700—28 Jørgen Grabow, 1729 C. Reventlow og fra 1730—78 Fr. L. von Woyda til Sofiendal.

I mange Aarhundreder har Egnens Befolkning været nær knyttet til Kronens gamle Kongestol »Skanderborg«.

E. H. L.

Indre Forhold.

Naar en Fæster overtog en Gaard, betalte han Indfæstning eller Stedsmaal enten i Penge eller Varer, i Reglen Øksen eller Havre. Størrelsen af Indfæstningen afgang af Gaardens Størrelse, Tilstand, Tidernes Godhed og meget andet. Foruden dette Beløb skulde han betale 10 pCt. af dette Beløb til Ridefogeden. Selvejerne fæstede ikke deres Gaarde, men tog Husbondehold og betalte en Kendelse, som Regel en Okse. I 1598—99 — Lenets Regnskabsaar gik fra 1. Maj til 30. April — gav Hans Sørensen 11 Dlr. og 1 Okse i Indfæstning af en halv Gaard i Grumstrup, som hans Moder oplod for ham. Samme Aar gav Jens Rasmussen 7 Dlr. i Fæste af et Hus, som Anders Olufsen afstod til ham. Tomes Michelsen fæstede 1630—31 en halv Gaard i Grumstrup, som hans Fader Michel Ibsen fradøde, og gav 12 Rdl. i Fæste. Samme Aar overtog Anders Michelsen den Gaard i Grumstrup, som Peder Kier fradøde. Indfæstningen var 20 Rdl. Jørgen Michelsen, der fæstede et Hus i Grumstrup, gav 2 Rdl. i Indfæstning. Rasmus Rasmussen fæstede samme Aar en forfalden Gaard i Vedslet, som Rasmus Nielsen fradøde, og gav 10 Rdl. i Indfæstning, og Peder Rasmussen en øde og forfalden Gaard i samme By, som Mads Rasmussen formedelst stor Armod oplod for ham. Indfæstningen var 4 Rdl. Søren Andersen overtog ligeledes en øde, forfalden Gaard, som den forrige Fæster, Niels Ibsen, af samme Grund oplod for ham, som maatte betale 8 Rdl. i Indfæstning. I 1631—32 fæstede Jens Hansen den Gaard i Grumstrup, som Lars Jørgensen afstod til ham, og gav 24 Rdl. og 1 Okse i Indfæstning, og Peder Sønisen en Gaard i samme By, som Søren Michelsen havde; han gav 32 Rdl. i Fæste.

Kronen havde ogsaa Indtægt af Sagefald, d. v. s. Bøder. Det kunde være for Skovtyverier, Anders Jensen i Grumstrup fik 1621—22 5 Rdl. i Bøde, fordi han uforvist havde hugget en Gren i Horndrup Kær, og Jørgen Sørensen i

samme By maatte betale 1 Rdl. for en lille skaldet Egestav, han uforvist havde hugget i Hovedskov. Det kunde være for Lejermaal, det er Fødsel udenfor Ægteskabet. Laurids Søfrensen maatte 1631—32 af med 6 Rdl. for Lejermaal med Maren Jensdatter, der ligesom han var fra Grumstrup, hun slap med 3 Rdl. Knud Jensen i Vedslet og Boel Nielsdatter, som senere blev gift, maatte samme Aar betale 9 Ort. Men ogsaa andre Forseelser fandt Sted i Sognet. Niels Rasmussen i Assendrup, der slog Jørgen Michelsen i Vedslet nogle Slag i Hovedet med en Kæp, maatte 1638—39 bøde 3 Tdr. Havre. — I 1617—18 maatte Vedslet Sognemænd af med 3 Dlr., fordi de forsømte et Engskifte paa Ring Klostermark. I 1616—17 maatte Laurits Sørensen Hauffgaard i Grumstrup af med 1 Rdl. og 1 Okse for nogle Ord, han paa Vor Herreds Ting havde tilsagt Jens Sørensen sammesteds, uden at kunne bevise dem.

H. L.

Ildsvaader.

Grumstrup har ofte været hærget af Ildebrande, der har lagt store Dele af Byen i Aske. Den 1. September 1656 var der Ildebrand i Grumstrup, hvorved 4 Gaarde og 6 Huse brændte. De brandlidte Beboere fik i et Aar Fritagelse for Landgilde, Skat, Ægt og Hovarbejde. I 1725 var der igen Ildebrand, hvorved det gik ud over Gaardene Nr. 6 og 7. Branden opstod Natten mellem den 30. og 31. August. Aarsagen til den blev ikke opklaret. Af Gaard Nr. 6 nedbrændte kun Isterraden eller Stuehuset. Gaard Nr. 7 nedbrændte derimod helt. Kun Fæsteren, hans Hustru og 6 nøgne Børn blev frøste. Det indavlede Hø brændte. I 1747 galede den røde Hane atter over Grumstrup. Denne Gang gik det ud over Gaardene Nr. 20 og 21. Branden opstod Natten mellem 1. og 2. Juledag og blev opdaget af en Husmand, der vækkede Folkene paa Gaarden. I Nr. 20, beboet af Peder Jørgensen, blev reddet Kreaturerne og 2 Vogne samt 2 Kister og 2 Senge med Klæder. Paa Jørgen Madsens Gaard, Nr. 21, i hvis østre Gavl Ilden opstod, blev kun reddet Kreaturerne og 2 Vogne. Ialt brændte 102 Fag Hus. Fæsterne fik ved saadanne Lejligheder Frihed for Skatter og Landgilde i 2 Aar, desuden Udvisning af Tømmer i Kronens Skove samt Bygnings- og anden Hjælp.

Nr. 20 og 21 havde ligget tæt ved hinanden. Nu blev det forlangt, at de skulde bygges med mindst 40 Alens Afstand. — Den største Brandkatastrofe indtraf dog 1784.

E. H. L.

Krigene.

Krigene i 1600-Tallet havde deres Følger for Sognet, men Virkningerne synes ikke at have været saa frygtelige som mange andre Steder.

I 1629—30 blev efter Wallensteins Indfald enkelte Gaarde helt fritaget for Landgilde dette Aar og næste Aar for den halve Landgilde. Andre blev fritaget for en Del deraf.

Efter Torstensons Indfald synes Tilstanden at have været værre. Om Vedslet hedder det: »Denne By er ganske forarmet, forskaanes«. Om 3 Gaarde i Assendrup siges det samme, om de øvrige anføres intet. I Grumstrup blev enkelte Gaarde forskaanede for Landgilde det første Aar, andre fik den nedsat. Efter Svenskekrigen var Tilstanden endnu daarligere, der var just ikke mange øde Gaarde i Sognet, og det var maaske heller ikke Krigens, der bevirkede den daarlige Tilstand, der fulgte efter, men snarere de Skatter, der blev paalagte. I 1660 var der, som efter den forrige Krig, Gaarde, der blev fritagne for Landgilde, og andre, som fik større eller mindre Afslag i den, men medens Afslaget i Landgilden tidligere varede et Par Aar, saa vedvarede

den daarlige Tilstand nu længere. Om Assendrup hedder det saaledes 1664: »Den ganske By er ganske forarmet«. Det samme siges om Beboerne paa 4 Gaarde i Vedslet og lige saa mange i Grumstrup, 2 Gaarde her var øde. Resten af Sognets Gaarde fik alle mere eller mindre Nedsættelser i Landgilde. Da Skanderborg Lens Indtægter 1668 blev bortforpagtede, blev der i den Anledning eftergivet en Del Restancer i Lenet.

Det var som foran nævnt ikke alene Krigen, der var Aarsag til de daarlige Tider, men ogsaa de høje Skatter, som fulgte efter. Før 1660 var Skatterne aarlig 1 á 2 Rdl. af hver Gaard, nu blev de lige saa meget eller mere af hver Tønde Hartkorn af Landgildehartkornet fra 1664, der i Reglen var højere end Hartkornet for Matriklen 1688. Hoveriet blev nu erstattet af Arbejdspenge, i Begyndelsen 4 Rdl. af hver Helgaard, senere 6 Rdl.; de fleste Gaarde her regnedes for hele Gaarde, undtagen 1 i Assendrup og 3 i Grumstrup.

H. L.

Matriklen 1688.

I 1683 blev Sognet opmaalt til denne Matrikel, og i 1688 traadte den i Kraft. I den vil man først finde Ejerens Navn, derefter Nummeret, saa Brugeren af Jorden, Hartkornet efter den gamle Matrikel fra 1664 og tilsidst det nye Hartkorn.

Vedslet.

Præstens Anneks 1	Jens Sørensen og Niels Sørensen	4	6	»	»	}	4	4	»	2
	Til Præsten.....	7	»	»	»					
Ryttergods..... 2	Engild Sørensen og Søren Engildsen	8	»	»	»		4	3	»	2
» 3	Jørgen Mickelsen	7	4	»	»		4	4	3	1
» 4	Jep Nielsen.....	7	4	»	»		4	3	3	1
» 5	Gamle Niels Sørensen og Mickel Larsen.....	8	»	»	»		4	4	1	1
» 6	Knud Seiersen	8	»	»	»		4	3	1	2
Kgl. Maj. Herligh. 7	Anders Johansen	»	5	3	»		1	5	2	»
Ryttergods..... 8	Lars Mickelsen	7	4	»	»		4	5	1	»
» 9	Niels Mickelsen.....	7	4	»	»		4	3	2	2
» 10	Niels Pedersen	6	6	»	»		4	»	»	2

Grumstrup.

Ryttergods..... 1	Michel Sørensen.....	7	6	2	2	6	1	3	2
» 2	Anders Hansen	7	7	»	»	6	1	1	2
» 3	Mickel Larsen	6	»	»	»	4	5	3	»
» 4	Oluf Pedersen	6	4	2	2	5	1	2	2
» 5	Hans Mickelsen.....	5	6	»	»	4	3	1	»
» 6	Mickel Pedersen.....	9	»	»	»	7	2	1	»
» 7	Anders Andersen	8	1	»	»	6	1	»	»
» 8	Mads Nielsen og Niels Jensen	8	1	»	»	6	2	»	2
» 9	Niels Ibsen	8	1	»	»	6	2	3	1
» 10	Niels Olsen	4	4	»	»	3	1	3	»
» 11	Anders Larsen.....	5	6	»	»	4	3	»	»
» 12	Rasmus Rasmussen.....	5	1	1	1	4	5	2	2
» 13	Jørgen Madsen	4	4	»	»	4	»	1	1
» 14	Mickel Jensen	4	4	»	»	3	2	»	»
» 15	Peder Rasmussen.....	6	»	»	»	4	4	»	2
» 16	Knud Jensen nu Jens Larsen.	6	2	1	1	6	2	2	»

ØSTJYDSK HJEMSTAVN

Ryttergods.....	17	Jens Andersen	5	4	1	1	4	4	2	2
»	18	Jacob Knudsen og Rasmus Jørgensen.....	6	2	»	»	5	1	1	1
»	19	Peder Jørgensen og Oluf Jensen	6	4	»	»	6	2	2	2
»	20	Søren Rasmussen.....	4	4	»	»	3	»	1	»
»	21	Jørgen Sørensen.....	8	1	»	»	6	1	»	1
		Byens Tyrejord.....						1	»	»
Kirkejord.....		Niels Ibsen.....	»	1	2	»	»	1	»	2

Assendrup.

Ryttergods.....	1	Frands Andersen	7	4	»	»	4	1	»	»
»	2	Unge Jens Rasmussen	7	4	»	»	4	2	1	2
»	3	Anders Nielsen	4	4	»	»	3	1	»	1
»	4	Jes Rasmussen og Michel Lassen	6	7	»	»	5	2	1	2
Christen Frostes Arvinger	5	Morten Sørensen indberegnet med Anders Johansen i Vedslet (Nr. 7).....						2	»	»
Kongens Herlighed										
Kong. Majt.	6	Niels Rasmussen.....	»	3	»	»	»	»	1	2
		Johan Andersen Deigen.....	»	»	»	»	»	»	»	1
		Hans Jensen.....	»	»	»	»	»	»	1	1

H. L.

Ryttergodset.

Under Christian d. V blev Sognet henlagt under det nyoprettede Rytterdistrikt. Efter udenlandsk Mønster var man kommen ind paa at bruge det bevarede Krongods til Rytterhold. Tanken var, at Kronens Bønder enten selv skulde »ride for Gaarden« eller holde en dygtig Karl med tilhørende Hest og Mundering. I 1670 skulde der skaffes Ryttergods, og det blev da Koldinghus og Skanderborg, der blev Kernen i de to Rytterdistrikter.

Det blev i Sandhed en historisk Jordbund, der kom til at danne Kernen i det skanderborgske Rytterdistrikt. Langt mod Øst laa det gamle Kongeslot, der havde givet Rytterdistriktet Navn — et Slot, hvortil Sagn og Overleveringer har henlagt saa mange minderige Begivenheder.

Det viste sig snart, at der kun var meget faa Bønder, der selv vilde ride for deres Gaarde, og der blev saa indkvarteret hvervede Ryttere.

Blot for et Par Menneskealder siden var der mange Mænd (og Kvinder), der bar Rytternavnet som Tilnavn, og endnu lever der i Sognet mange Efterkommere af disse gamle Rytterslægter. Enkelte Stednavne er endnu bevarede. Der, hvor nu Vognmand Selch og Adam Sørensens Ejendomme samt Eriksholm Fodermesterbolig er beliggende, var i gamle Dage en stor Toft, der hed Ryttertoften. Rimeligvis har der her været Samlingsplads for Sognets Rytterskadron.

Oprettelsen af Rytterdistriktet betød vist en Forbedring af Bøndernes Tilstand, idet Godset her blev sat i god Stand for at det ikke skulde gaa ud over Hæren. Af en Besigtigelse fra 1686 over Oberst Hoertes Regiment, hvortil Grumstrup hørte, ses det, at de fleste Bønder i denne By var i Stand til at svare deres Afgifter, enkelte skulde dog først hjælpes med en Ko eller et Bæst, enkelte var dog kun nogenledes ved Magt; om en Mand siges det, at han lever af Kredit, en anden havde antaget Stedet øde.

I 1718 blev Rytterdistrikterne forandrede, hidtil havde et Distrikt haft sit Gods liggende meget spredt, nu blev det samlet i en Egn, og det daarligste og længst bortliggende af Godset udskudt og solgt. Her i Sognet blev Vedslet og Assendrup Byer frasolgte, kun Grumstrup forblev tilbage under det nye skanderborgske Rytterdistrikt. Der blev forfattet en Jordebog over Godset,

der giver mange Oplysninger om det og Beboerne. Af Beboerne var kun 4 i god Tilstand, nemlig Søren Michelsens Enke paa Nr. 6, Niels Olufsen paa Nr. 11, Jens Laursen og Knud Jensen paa Nr. 16 og Laurits Michelsen paa Nr. 17, paa 10 Gaarde var Beboerne i maadelig Tilstand og paa ikke mindre end 7 Gaarde i slet Tilstand.

Besætningerne paa de 21 Gaarde udgjorde tilsammen 118 Bæster, fra 4 til 8 paa en Gaard, 70 Køer, fra 2 til 8 paa en Gaard, 76 Stk. Ungkvæg, fra 2 til 6 paa en Gaard, og 206 Faar, fra 4 til 12 paa en Gaard, desuden var der i Byen 10 Stude. Gaardene var sædvanlig paa 4 Længer og Antallet af Fag var fra 27 til 61.

I Afgift skulde af hver Gaard svares 4 Rdl., hvori dog Skatterne var indbefattede, af hver Tønde Hartkorn og desuden leveres 3 Læs Halm, hver paa 24 Lispund af hver 8 Td. Hartkorn. I Byen var desuden 16 Huse, der hver i Afgift svarede 2 Rdl. 24 Sk. Gaardenes Afgift blev forandret 1733. De skulde nu betale som andre Gaarde. Landgilde skulde dog stadig betales i Penge, For Grumstrup blev Beløbet sat til 1 Rdl. 32 Sk. af hver Td. Hartkorn.

H. L.

Den kongelige Vildtbane.

Grumstrup har i flere Aarhundreder — fra 1500-Tallet til 1767 — ligget inde i »Skanderborg Distrikts Wildt Bane«. Vedslet og Assendrup har ogsaa ligget i Vildtbanen, men kun i de første ca. 100 Aar. Vildtbanerne var store sammenhængende Skov- og Markarealer, hvor kun Kongen havde Jagtret paa Stovvildt. I alle Tilfælde i visse Perioder vejede Hensynet til Vildtet mere end Hensynet til Jordbruget i Vildtbanens Omraade.

Fra Oldtidens Slutning indtil Frederik II's Tid var Vildtmængden stort set i Aftagen. I Frederik II's Tid kneb det ligefrem at skaffe det nødvendige Vildt til Hoffets Brug. Kongen besluttede da at oprette kongelige Vildtbaner. Saadanne havde vel tidligere eksisteret paa Øer og mindre Omraader, f. Eks. i Valdemar Sejrs Tid.

At Frederik II valgte Kongeborgen Skanderborg som Centrum for en af sine Vildtbaner er intet Under. Og den fik et i Sandhed mægtigt Omraade, idet Størstedelen af 7 Herreder blev lagt under Skanderborg Distrikts Vildtbane. Høje Granitsten blev efterhaanden sat som Mærkepæle i hele den vældige Omkreds. Paa Stenene var indhugget en Kongekrone, Kongens Navne-ciffer og Bogstaverne »S D W B« = Skanderborg Distrikts Wildt Bane. Der blev ansat Skovridere og Dyrevogtere for at skaffe Vildtet Fred og sørge for Vildtplejen. Rundt omkring i Vildtbanen blev der indrettet Svinegaarde, hvor Vildsvinene blev fodret om Vinteren. Til Skanderborg Vildtbane blev der i 1581 indført Vildsvin fra Mecklenborg.

Allerede faa Aar efter Vildtbanens Oprettelse begyndte Vildtmængden at stige med foruroligende Hast. I 1593 afholdt Christian IV en af sine store Jagter og der blev nedlagt den enorme Mængde af 1600 »stærke« Hjorte (Krondyr), foruden Hinder, Kalve, Raadyr, Vildsvin, Harer, Ræve o. s. v.

I 1656 skriver Arent Berntsen i sit Værk »Danmarks oc Norges fructbare Herlighed«: Udi Skovene er gementligen god Jagt aff allehaande Wildt, store Dyr, Harer, Ræfve, særdeles i vid Omkreds af Skanderborg findes saa mangfoldigt stort Vildt, at den gennemrejsende det næsten for en Dyrehave maa akte og ansee. Hvorfor ogsaa Kongl. Mayst. samme Egn som en egen Wildtbane eller Frihed seg forbeholden hafver. —

Straffene for at skyde og jage i Vildtbanen var uhyre strenge. Dødsstraf var forordnet, men blev vistnok sjældent fuldbyrdet, derimod var strenge

Fængselsstraffe ikke saa sjældne. Dette Emne har Johs. Therkelsen behandlet i sin Bog »Krybskytten«, hvis Handling netop foregaar i Grumstrup og i Omegnens Skove. De kongelige Skovridere var udstyret med stor Myndighed for at haandhæve Jagtrettens Strenghed. I Kancelliets Brevbøger fra 1580 findes saaledes et aabent Brev til Laurits Nielsen, der berider Kronens Skove, om at paase, at der ikke skydes Dyr i disse. »... Gribe han nogle deri, skal han føre dem til Skanderborg. Gaa Krybskytter ind i Kronens Skove med lange Rør (Jagtbøsser) for at skyde, og han hverken kan gribe dem eller faa dem til at følge med eller give Besked, skal han have Lov til at skyde et »Lod« i dem ...«

Som foran nævnt blev Rytterdistrikterne i 1718 ved Køb og Magelæg samlet til et mere ensartet Hele. Det samme gjaldt ogsaa Vildtbanerne. Nogle Landsbyer kom under Distriktet, men adskillige blev frasolgt. Dette gjaldt saaledes Vedslet og Assendrup. Vildtbanegrænsen kom saaledes til at gaa tværs gennem Sognet. Store Vildtbanesten blev nu opstillet for at mærke de nye Grænser. De kunde være indtil 3 Alen høje og kostede 4 Rigsdaler pr. Stk. Nogle af disse Sten eksisterer endnu, og det kunde være en interessant Opgave at faa en af disse Sten opstillet igen ved den gamle Adelvej (Landevejen), der jo netop ogsaa gaar tværs gennem Sognet.

I Tidens Løb er Skovenes Tilstand og Vildtbestanden paa den kongelige Vildtbane sikkert bleven forringet, thi i 1731 udsender Kong Christian VI Befaling til sine Embedsmænd om at gøre Anstalter til, at Skoven saavel som Vildtbanen atter bringes paa Fode. Det blev paabudt Skovrideren at indsende Beretninger om Skovenes og Vildtets Tilstand i deres Distrikter eller Beritter, som de kaldtes. Af disse Beritter fandtes der 4 i Skanderborg Amt, og disse 4 Indberetninger er alle opbevarede paa Rigsarkivet i København.

I tredje Beridt, der omfatter Sognene Hylke, Vedslet—Grumstrup By, Ørretslev, Katstrup, Ousted, Taaning, Yding og Voerladegaard, er Indberetningerne indsendt af Skovrider Hans Pedersen Zølner. Af den gamle Skovriders Indberetning følger her et lille Uddrag:

»Grumstrup By har god Gierselhugst af Hessel og El og desuden paa Hindholmen et lidet Hoved med god Underskov af Hessel og Torn og deriblandt nogle Ristorne. Ingen Tørvejord uden den skamferer deres Enghund.

Hvad Vildtet i dette Berit anbelanger findes undertiden i Hoved, Katstrup, Overby, Tebstrup Skove nogle Stripdyr baade store og smaa. I Ris, Ejer og Yding Skove er altid Kronstyr og nogle Raadyr. Ellers findes allevegne Vildsvin hvor Skov er. Harer er der god Forraad paa i dette Beridt«.

At Kronens Bønder ofte klagede over den Skade den store Mængde Vildt forarsagede, er saare naturligt. Hvad kunde Vildsvin med hver en halv Snes Grise ikke rode op i en Landsbys Kornmarker en Sommer igennem.

At Klagerne engang imellem var lidt overdrevne, især hvad Antallet af Stykker Vildt angik, er en anden Sag. — I 1743 havde Jægermester Rathlou saaledes Vanskelighed med at skaffe det Antal Vildsvin fra den kongelige Vildtbane i Skanderborg, der var forlangt til Hoffets Husholdning, men alligevel understod nogle Kronbønder sig ved paa en Jagt at fastslaa, at der var Vildsvin — i Millionvis. — Efter alt, hvad der foreligger, var Jægermester Rathlou en meget velmenende Mand. Den gamle Kavaller forstod sikkert meget godt de lune Jyders Sprog — om Vildsvin i Millionvis!

Endnu lever i Folkemunde paa Egnen Sagn om Vildsvinene. Saaledes skal der ved Langvejsbro og i Kulgravene ved Nattetid gaa en stor Vildso med 11 sorte Grise. Vildsvinene opholdt sig netop gerne paa saadanne Lokalteter — i Skovkrat paa fugtige Steder.

I Fællesskabets Tid havde mange af Gaardene Agre, der hed Kolgravene. Navnet kommer sikkert af, at der her i ældre Tider er bleven svødet Trækul. Naar Gaardmændene skulde til Smedie i ældre Tid, maatte de altid selv medbringe Trækul og Jern.

Ogsaa Stednavnene fortæller om Egnens tidligere Vildtrigdom. Ude i Engene ligger saaledes en stor skovklædt Bakke, der hedder Hindholm. Øst for Grumstrup ligger et Højdedrag, der hedder Svinbjerre. Her har muligvis tidligere været Skov, hvor Vildbasserne har rodet efter Olden. I den nedenfor liggende Mose, der hedder Svinbjerre Mose, har Vildsvinene boltret sig i varme Sommerdage.

E. H. L.

Kvægpesten.

Fra 1745 til 1780 blev Sognet hærget af Kvægpesten, der kom fra Holsten og bredte sig over hele Landet. Først efter at den kgl. Veterinærskole var oprettet og der paa dennes Foranstaltning blev foretaget effektive Afspærringer og andre veterinære Forholdsregler, lykkedes det at komme den farlige Landesot til Livs.

2. Juni 1770 sendte Amtmand Woyda en Skrivelse til Birkedommer Munkenberg, Skanderborg, hvori han anker over, at de Baadstrup Mænd lader deres af Fæsyge bortdøde Kreaturer henligge paa Marken uden at nedkule samme. Amtmanden skriver endvidere, at det er kommen ham for Øre, at andre i Egnen skal have gjort det samme — især i Grumstrup.

Det var vel dog Afspærringerne, der viste sig at være effektive. Men var Kvægpesten ikke saa smitsom som Mund- og Klovsygen nu om Stunder, saa var den til Gengæld langt mere dødelig. Kvæget døde i hundredtusindvis Landet over, og i mange Landsbyer uddøde det næsten totalt, og det lyder ikke saa underligt, naar det fortælles, at i visse Egne kostede en Ko næsten lige saa meget som en Bondegaard. — En ældre Mand har fortalt mig, at i Baadstrup døde alt Kvæg paa en Kalv nær. Det døde Kvæg blev der kulet ned i noget, der hed Adserballeager.

Ogsaa i Taaning rasede Kvægpesten særlig voldsom. En gammel Kone har fortalt Evald Tang Kristensen, at hendes Bedstemoder passede og malkede to Køer, der stod paa en afsides Mark, der nu hører under Tammestrup. Naar hun havde malket, bar hun Mælken til Taaning og satte den i et Vindue, hvor saa Beboerne skiftevis kunde hente den.

Rentier Niels Rasmussen, Hansted, der er født i Vedslet, har fortalt mig at han i sin Drengetid efter Ploven kunde samle mange Sække Kvægben op i Engen, der ligger mellem Vedslet Overgaard og Forskolen. Maaske stammer de fra en af de Gruber, hvor det døde Kvæg blev nedkulet i Kvægpestens Dage.

I Rytterdistriktets efterladte Papirer fortælles der ogsaa om Kvægpesten. I 1748 fæstede Eske Jensen Lars Michelsens fradøde Gaard, som Enken afstod, da han havde ægtet Datteren. Besætningen var 8 Bæster. Kreaturerne var døde af Kvædsvagheden uden en Ko og en Kalv, han havde dog alt faaet 5 Køer og 2 Ungnød og 16 Faar og skulde selv anskaffe Resten. Tillige skulde han forsyne Enken med Ophold hendes Levetid og hendes Børn til de selv kunde tjene. Indfæstningen blev sat til 6 Rigsdaler. Hartkornet var 4 Td. 4 Skp. I 1750 fæstede Niels Jørgensen fra Kattrup Niels Olsens fradøde Gaard og ægtede Enken, der havde 4 smaa Børn og en Stifsøn. Bygningerne var paa 61 Fag, og Besætningen var 8 Bæster, 1 Plag, 4 Køer, 8 Ungsvin og 12 Faar. Da Gaarden var straffet med Kvægsvagheden, uddøde alt det i Gaarden hafte Kvæg. Han skulde betale 8 Rigsdaler i Indfæstning. Hartkornet var 6 Tdr. 1 Skp. I 1763 hærgede Pesten i Torrild Sogn og i Assendrup, hvor der i Følge en

Indberetning af 4. Marts døde 4 Stk. Kvæg. Værre var det i Grumstrup i 1770, her døde i Følge en Indberetning af 10. September 75 Stk. Kvæg — eller næsten Halvdelen af Kvæget.

E. H. L.

Indfæstning.

Nogle Indfæstninger skal anføres. Søren Rasmussen fæstede 1721 Jørgen Madsens Gaard og ægtede Enken Karen Pedersen, han skulde svare til Restance. Bygningerne, der var paa 4 Fag, var nogenlunde ved Magt. Besætningen var 4 Bæster, 2 Køer, 3 Stk. Ungkvæg og 6 Faar. Hartkorn var 4 Tdr. 1 Fdk. 1 Alb. I Indfæstning blev betalt 10 Rigsdaler. Det er Gaard Nr. 13, som Søren Rasmussen allerede i Jordebogen staar opført for, hans Besætning var da 4 Bæster, 2 Køer, 4 Stk. Ungkvæg og 8 Faar, hans Stilling var da slet. Jens Sørensen, der havde en halv Gaard i Fæste, fæster nu den anden Halvdel, for at Gaarden kunde blive samlet. Den forrige Beboer, Morten Andersen, var blevet fradømt Gaarden, da han formedelst Armod og ringe Vilkaar ikke kunde svare Afgifterne af den. Den nye Fæster skulde betale Restancerne, 4 Rdl. 1 Mk. 1 Sk. og skaffe Besætning, til Gengæld blev han fritaget for Indfæstning.

Michel Andersen fæstede 1726 Halvdelen af sin Faders Anders Jensens Gaard og fik tillige Ret til at fæste den anden Halvdel senere. Gaardens halve Del var 14 Fag, og den derpaa værende Besætning var 2 Bæster, 2 Køer, 2 Ungnød og 3 Faar. Indfæstningen var 8 Rdl. Dette er Gaard Nr. 3, 1718 paa 29 Fag med en Besætning paa 5 Bæster, 2 Køer, 3 Stk. Ungkvæg og 4 Faar. Faderen var da i maadelig Tilstand. Hans Michelsen fæstede 1761 Faderens, Enkemanden Michel Hansens formedelst høj Alderdom afstaaet Gaard paa 57 Fag, hvorpaa var 8 Bæster, 2 Stude, 4 Køer, 6 Ungnød og 16 Faar, Hartkornet var 4 Tdr. 3 Skp. 1 Fdk. Ved Stedet var en Datter, mere end 20 Aar gammel, der var svag og slet, som skulde forblive ved Stedet og forsynes. Om Indfæstningen hedder det: »Her betales 6 Rdl. med Erindring, at Sønnen omgaas hans gamle Fader, som altid har været en stille og taalmodig Mand, efter sønlig Pligt«.

Samme Aar fæstede Søren Jensen den Gaard, hans Fader, Jens Sørensen formedelst Skrøbelighed havde afstaaet, den var paa 61 Fag, og der var 10 Bæster, 5 Køer, 10 Ungnød og 12 Faar. Ved Stedet var en anden Søn til stor Besværing, 24 Aar gammel, som var uden nogen Samling og havde et Fald. I Indfæstning skulde gives 5 Rdl.

I 1729 blev Jørgen Sørensen formaaget til at fæste det Gadehus, som Rasmus Persens Enke beboede, og i største Armod havde maattet gaa fra, efter at det var nedfaldet over hende. Han blev befriet for Restancen fra 1. Juli 1725 til 1. Oktober 1729, der aarlig var 2 Rdl. 1 Mk. 8 Sk.; desuden fik han to Aars Frihed til Huset blev bragt i Stand. Samme Aar blev Erik Sørensen overtalt til at fæste Karen Jørgensdatters fradømte og i meget ringe Tilstand forladede Gadehus; han blev befriet for Restancerne, ialt 7 Rdl. 30 Sk. og skulde fra 1. Juli 1729 aarlig svare 2 Rdl. 24 Sk.

I 1767 blev det besluttet, at Skanderborg Rytterdistrikt skulde ophæves og Godset sælges ved Auktion. Denne blev afholdt samme Aar, og her købte Beboerne selv deres Gaarde, som de, efterhaanden som de betalte Købesummen, fik Skøde paa. Ole Sørensen fik alt Skøde paa sin Gaard 13. Oktober 1767, men andre fik først Skøde i 1769 eller 1770. Købesummen var 68 Rdl. for hver Tønde Hartkorn, og Godset blev solgt med alle de Rettigheder, som andet Gods havde. Paa 17 jordløse Huse og 1 Skp. Hartkorn, Byens Tyrejord, fik unge Søren Jensen og de øvrige Bymænd Skøde 17. Januar 1769.

Kongetienden var, da Rytterdistriktet bestod, overdraget til Bønderne mod en Afgift af 2 Mk. 8 Sk. af hver Tønde Hartkorn, det bliver efter Dattidens Pris ca. 2 Skp. Byg af hver Tønde. Den blev nu ogsaa stillet til Auktion og sammen med andet Gods solgt til Kancelliraad Andreas Bjørn paa Testrup, som fik Skøde paa den 12. Januar 1768. Tienden kom snart efter til Grev Trampe og blev af ham solgt tilligemed Kirken til Kammerraad Peder Herschend.

Vedslet Kirke med Tiende og Jus patronatus og Vocandi blev 16. Marts 1689 mageskiftet bort til Kammerjunker og Sekretær i Kancelliet Peder Rodsteen. Tiendens Hartkorn var 36 Tdr. og med den fulgte Kirkeskylden af en Mand i Grumstrup med 1 Skp. 2 Fdk. Hartkorn og af en Mand i Assendrup med 5 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. Hartkorn. Tienden og Kirken ejedes 1718 af Amtmand Grabow, senere blev den lagt under Urup, men blev af Grev Trampe solgt til Kammerraad Peder Herschend og lagt under Stamhuset Herschendsgave, hvortil den siden hørte. Kirketienden blev 1770 erlagt i Penge.

Kongens Andel af Kvægtienden for Sognet blev 24. Septbr. 1698 tilskødet Hans Johansen Lønborg, Sognepræst til Fruering, sammen med Kvægtienden af andre Sogne for 183 Rdl. 12 Sk.

Da de gamle Rytterdistrikter 1718 blev ophævede, blev det udskudte Gods som foran omtalt solgt ved Auktion. Ved denne, som afholdtes 1723, blev Byerne Vedslet og Assendrup med Herligheder til Anneksgaarden og noget Kirkejord samt til Selvejergaarden, 58 Tdr. 1 Fdk. 3 Alb. Hartkorn og 11 Gadehuse solgt for 1400 Rdl. 86 Sk. til Amtmand over Skanderborg og Aakjær Amter Konferensraad Jørgen Grabow til Urup, der fik Skøde paa Godset 26. Marts 1725.

Selvejergaarden tilhørte da Jørgen Madsen i Borup. De to Byer hørte derefter i en Del Aar under Urup, der senere ejedes af hans Enke og Sønnen Oberst Hans Rudolf Grabow, som døde 1765, derefter af hans Enke og Grev Fr. Chr. Trampe til Hovedskov, der var gift med en Søster til Oberst Grabow. I 1775 overgik Gaarden til Grev Trampes Søn, Jørgen Ditlev Trampe.

Af General-Hoverireglementet fra 1770 erfarer man lidt om de to Byer Vedslet og Assendrup. De laa $1\frac{3}{4}$ Mil fra Hovedgaarden Urup, deres Mark, som var delt i 6 Indtægter, var halv Sand og halv slet Ler. Landgilde blev svaret i Penge 2 Rigsdaler eller lidt over for hver Td. Hartkorn. I dette Beløb er indbefattet Hoveripenge, idet Bønderne kun gjorde ganske lidt Hoveri, da der af hver Gaard kun skulde gøres aarlig 6 Spanddage (en Spanddag vil sige 1 Mand og 1 Spænd Heste) og 6 Gangdage med en Karl, men ikke i Sæde eller Høsttiden. Til Urup hørte endvidere 6 jordløse Huse og et, der var tillagt noget Jord, de gav en Pengeafgift og skulde hver gøre 4 Gangdage.

I 1784 ejedes Vedslet By af Grev Jørgen Ditlev Trampe, som dette Aar efter Anmodning af Beboerne solgte dem Gaardene, der hver havde 4 Tdr. Hartkorn. Prisen var 150 Rdl. for hver Tønde eller ialt 600 Rigsdaler for hver af de Vedslet Gaarde.

Her følger et Uddrag af et af Skøderne, der antagelig alle har været omtrent enslydende. Skødet stammer fra Revsballe og omhandler derfor rimeligvis denne Gaard. Det maa dog tilføjes, at der senere er købt en Del Parceller til Gaarden. Skødets Ordlyd er følgende:

Da min Bonde Hans Michelsen i Vedslet By har anmodet mig som Ejer om at overlade ham Ejendoms Rett paa sin udi fæste havende Gaard imod at betale mig den for en vis Capital en Gang for alle saa har ieg Greve Trampe i følge hans Kongl Maist. Landskærlige Hensigter til sine Undersaatters Vel som ved forordninger ere Tilkendegivet besluttet at sælge og over-

drage bemeldte fæster af Vedslet Bye sin Beboede Gaard og alt paa følgende Maade.

I.

Bemeldte Gaard, som bestaar af Hartkorn Ager og Eng fire Tønder med ald desses tilhørende af Bygninger Ager og Eng, Skov og Krat, Mose og Kiær Giærselshugst Tørve grøft og Fægang inttet undtagen af ald sligt som der tilhører og tilligger saaledes som jeg det er Ejende og det nu efter udskiftninger og skial Befindes, sælger og afhænder Jeg Greve Jørgen Ditlev Trampe Til endelig Arv og Ejendom for ham og Arvinger imod at han betaler mig til næststundende 11. Juni her paa Gaarden eller og den 16. Juni udi mit Logie i Viborg som den allersidste Betalingstid for hver Td. Hartkorn 150 Rigsdaler, der udgør den Summa 600 Rigsdaler.

II.

Lover og forpligter Køberen sig til at forrette ald lovlig hoveri efter tilsigende til Hovedgaards Avlings Drift, som han desuden er pligtig til Snaps-ting 1785 samt med egen Heste og Vogn at forrette en Kiørerejse fra Hovedkroen til Anskroen, Ligesaa en billig Rejse med Forpagteren og hans Tøj.

4.

Den til dette Aars Mortensdag forfaldende Landgilde betaler den Kiøbende uden nogen Restancer og et halv Aars Landgilde fra Mortensdag til Snaps-ting foruden Kiøbe Summen.

5.

Til Sikkerhed for sit Køb anskaffer den Købende sig en Sufficant til Cautionist og det inden den 1ste December.

Kiøberen betaler Stempel papir til Kiøbe Contracten og Skiødet.

Saaledes ere vi underskrevne Jeg Kammerherre Greve Jørgen Ditlev Trampe som Sælger og Hans Michelsen af Vedslet som Kiøber forenet om Bemeldte Gaards Kiøb. Og til Bekræftelse af denne Contract i alle sine Ord og Meninger uryggelig skal holdes og efterkommes have Vi samme egenhændig underskrevet og forseglet, og til Vitterlighed ombedt forpagter Ziegler og Forvalter Sommer begge paa Hovedgaard at underskrive og forsegle.

Hovedgaard d. 3. Oktober 1784.

Hans Michelsen.

Grev Trampe.

Til vitterlighed

Ziegler.

M. Sommer.

Gaardene i Assendrup blev først langt senere Selveje, da de tilhørte Familiegodset Herschendsgave, hvorfra de ikke uden Tilladelse maatte sælges.

Ved Matriklen af 1688 fik Gaardene i Sognet Numre, men hvorledes svarer disse til de nuværende Matrikelnumre, der stammer fra Tiden 1815—20? Det bliver ugørligt at besvare dette Spørgsmaal for Vedslet og Assendrup, thi disse Byer kom tidligt i Privateje og deres Hartkorn blev derefter delt lige mellem Gaardene, Grumstrup forblev derimod i Kronens Eje, og Gaardenes Hartkorn forblev uforandret til Udskiftningen. Senere er der rigtignok sket mange Forandringer, men ved Hjælp af Udskiftningskortet, hvor Gaardenes Jorder findes afsatte, er det dog muligt at følge i alt Fald nogle af Gaardene til Matrikuleringen fandt Sted. Vil man have nøjere Underretning, maa man gennemgaa Skøde- og Panteprotokollen. I det følgende skal først anføres Numret fra 1688, derefter Numret paa Udskiftningsprotokol og tilsidst det nuværende Matrikelsnummer. Man maa dog ikke tage disse Oplysninger altfor bogstavelig, staar der f. Eks., at gl. Nr. 2 er Matr. Nr. 19, vil det kun sige, at en større eller mindre Del af Nr. 2 indgaar i Matr. Nr. 19, ofte ikke Gaardens gamle Plads i Byen, der ofte blev frasolgt, naar Gaarden blev udflyttet.

- Nr. 1 efter Matrikel 1688, er Kort Nr. 2, Gaarden er udstykket og sammenlagt med Matr. Nr. 14.
 Nr. 2 er Kort Nr. 1, er Matr. Nr. 19.
 Nr. 3 Kort Nr. 3, er Matr. Nr. 18.
 Nr. 4 Kort Nr. 4, Gaardspladsen har Matr. Nr. 17, Jorden er vist udstykket.
 Nr. 5 Kort Nr. 5, er Matr. Nr. 17, som nu er udstykket.
 Nr. 6 Kort Nr. 6, en Del af Jorden hører til Matr. Nr. 10.
 Nr. 7 Kort Nr. 7, maaske delt i Matr. Nr. 16 og 36.
 Nr. 8 Kort Nr. 8, er Matr. Nr. 20.
 Nr. 9 Kort Nr. 9, hører muligvis til Matr. Nr. 12.
 Nr. 10 Kort Nr. 10, er Matr. Nr. 21.
 Nr. 11 Kort Nr. 11, hører maaske tildels til Matr. Nr. 12.
 Nr. 12 Kort Nr. 12, er Matr. Nr. 13.
 Nr. 13 Kort Nr. 13, er Matr. Nr. 15.
 Nr. 14 Kort Nr. 14, er Matr. Nr. 14.
 Nr. 15 Kort Nr. 17, Gaardspladsen er Matr. Nr. 10.
 Nr. 16 Kort Nr. 18, er Matr. Nr. 9.
 Nr. 17 Kort Nr. 19, er Matr. Nr. 8.
 Nr. 18 Kort Nr. 20, er Matr. Nr. 7.
 Nr. 19 blev tidligt delt i 2 Gaarde, paa Kortet Nr. 15 og 16, Nr. 15 er Matr. Nr. 23, Nr. 16 er maaske en Del af Matr. Nr. 8.
 Nr. 20 Kort Nr. 21 er Matr. Nr. 6.
 Nr. 21 Kort Nr. 22 er Matr. Nr. 5.

En Mand fra Skorning fundet død i Holmstrup Mose 1706.

En Søn af Søren Dyr i Skorning var kørt ud i Mosen paa Holmstrup Mark, »sønden for Vejen, som løber til True«, hvor Vognen blev siddende i Moradset. Da han var ganske kraftløs, »saa han ej har kunnet bære en Skæppe Rug, langt mindre tærseke eller gøre andet Arbejde«, formaaede han ikke at bjærge sig og Dyrene paa Land, men omkom i Mosen, hvor han var sunket saa dybt ned, at der ikke var andet at se af ham end Hovedet og noget af dene Skulder. Af Ligsynet fremgaar del, at han var iført »en graa Vadmel skjole og en Skindtrøje med Messingknapper og en hvid ditto med Hægter i samt en rød Brystdug, et Par Skindbukser og et Par Lærreds-ditto, et Par hvide Strømper og et Par Støvler, om Halsen var et gammelt hvidt Klæde, i hans Lommer blev fundet 6 Mark, 12 Skilling«. (Tingbogen for Marselisborg Birk, den 21. December 1706.)

P. R.

En Rønningsmand fra Thorsager.

Den 9. December 1768 bekendtgøres i »Københavnske Tidender, udgivet af Brødrene Berling:

Da en af Calløe-Stamhuses tilhørende Mandskaber, nemlig Jens Larsen, Ø. Torsagger Bye er sidstleden 17de November fra bemeldte sin Fødestavn bortrømt, saa ombedes alle og enhver, som maatte forekomme denne bortrømte Jens Larsen, der er 36 Aar gammel, høi af Statur, sort og langladen af Ansigt, en liden tyk Næse, den mindste Finger paa den højre Haand er krum, sort af Haar med Skiæg, var klæd, saa vidt formodes, i en blaaegraae Kiol, hvide Skind-Buxer, blaae Strømper, en gammel Hat paa Hovedet, at de hannem vilde anholde og derefter samme bekjendtgjøre Fuldmægtigen Søren Asch paa Calløe, da Umagen og de anvendte Bekostninger, dem skal vorde erstattet, og desuden kan forventes en skikkelig Douceur.

Hans Leths Slægtsgaard, Elmelund, i Blegind.

Glimt af Ungdom i 1870'erne.

Af P. L. Balling*).

I Aaret 1869 overtog den da 24-aarige Hans Edslev Leth sin Fødegaard i Blegind. Hans Far Niels Pedersen Leth var død 4. Oktober 1859, efterladende sig Enke (Margrethe Edslev) og 5 Børn.

Om Niels Pedersen Leth véd den nuværende Slægt ikke meget at fortælle. Legemlig svag som han var — angrebet af Lungetuberkulose fra Ungdommen af — har han ikke gjort sig stærkt gældende udadtil. Men han har været en intelligent Mand med en efter Tidens Forhold betydelig Dannelse. Gamle Regnskabsbøger og lignende udviser en smuk Haandskrift og udviklet Ordenssans, og i ledige Timer forlystede han sig selv og sin Familie med at spille paa Violin, hvis Strengene han trakterede med højre Haand, mens han førte Buen med venstre. Denne „Tvehaandethed“ er delvis nedarvet i Slægten, af hvilke flere er — ingenlunde kejthaandede — men i Stand til at bruge venstre Haand med samme Færdighed som højre.

Margrethe Edslev, som altsaa sad for Gaardens Styre i 10 Aar efter Mandens Død, var en myndig og viljestærk Kvinde, rap til Haand og Mund, munter i Arbejde som til Fest. Hun var Datter af Degnen i Harlev, og flere unge Lærere forsøgte sig som Friere

*) Kursusforstander, Kommunelærer P. L. Balling, Silkeborg, der var gift med Helga Leth, D. af Gdr. Hans Leth og Hustru Christine Amalie, f. Lauritzen, Blegind, paabegyndte 1937 disse Optegnelser, men Sygdom og Død hindrede ham desværre i at bringe Arbejdet til Fuldførelse.

hos den kønne og kvikke Margrethe, men uden Held. — Med nogen Betænkelighed var hendes Forældre Vidne til den Resoluthed, hvormed hun affærdigede den ene — efter deres Mening kvalificerede — Bejler efter den anden. Men Margrethe havde sin Motivering i Or-

Anna Margrethe Leth, f. Edslev
(f. i Harlev 1812, d. i Blegind 1884).

den: „A vil itt ha' en Degn“, sagde hun. „A vil missel være kjørend“. — Og kørende blev hun, da hun flyttede ind som Kone i den store, velbesatte Bondegaard i Blegind. Sikkert har hun ogsaa mangen god Gang taget Tømmen og vist, at hun kunde køre, saa hun var ikke uforberedt til at tage Styret, da hendes Mand faldt fra.

Da Hans E. Leth overtog Gaarden og samme Aar holdt Bryllup med Ane Cathrine Jensen*), flyttede Margrethe som Aftægtskone (59 Aar gl.) over i den vestre Længe, hvor Sønnen havde indrettet en god og rummelig Lejlighed til hende: 2 Stuer og Gæsteværelse samt

Køkken, Spisekammer og Pigeværelse. En af Gaardens Piger skulde sove derovre og være „Opholdskonen“ til Tjeneste. Herovre fra kunde Gaardens tidligere Herskerinde holde Øje med „de Unges“ Indgang og Udgang og følge med i al Dagens Sysse. Det glædede hende at se Sønnens og Svigerdatterens Lykke og den Dygtighed, hvormed Arbejdet blev ledet. Derimod huede det hende ikke, at de unge sluttede sig til det grundtvigske Menigheds- og Højskoleliv, som havde sine Talsmænd og Banebrydere i Mænd som Dr. Jens Nørregaard og Christoffer Baagø i Testrup og den unge Kapellan Jørgen Teilmann i Ormslev. Hvad skulde det til at fare til fremmede Sogne til Gudstjeneste og Foredragsmøder, undertiden endda paa søgne Dage midt i Sommertiden, hvor der — Vorherre Død! — var nok at tage Vare paa hjemme for baade Folk og Heste? Tidsspilde og Bekostning! De havde jo Kirken tæt udenfor Gaarden — og de havde gamle Pastor Knudsen, som holdt sin Prædiken og Altergang til de reglementerede

Ane Cathrine Leth, f. Jensen
(f. i Jexen 1848, d. i Blegind 1872).

*) Datter af Sognefoged, Gdr. Jens Sørensen og Hustru Mette Marie, f. Nielsen, Meldballe, Jexen.

Tider, døbte og konfirmerede, viede og begravede, alt efter den Orden og Maade, som Gud og Kongen havde bestemt. Og Pastor Knudsen var sandelig ikke urimelig. Han forlangte ikke, at hans Sognebørn skulde gaa i Kirke hver Søndag, endsige da de søgne Dage. Men blev det for længe imellem, det forstaar sig, saa kunde der vanke en skrap Paamindelse — som da Præsten en Dag mødte Per Hylke paa Bygaden, standsede og sagde med værdig bekymret Mine: „Jeg synes, det er saa længe siden, jeg har set dig i Guds Hus, min Far!“, og Husmanden med Huen i Haanden befippet stammende: „A ska kom o Sonda', Herr Pastor!“ — Margrethe saa op til Pastor Knudsen med venlig Ærbødighed, og Præsten syntes godt om hende og besøgte hende af og til i hendes Opholdsbolig.

(Et tilsvarende Træk meddeler Sophus Bauditz¹⁾ i sin Fortælling „Per Andersen“, i hvilken Hovedpersonen modtager en lignende Bebrejdelse af Pastor Knudsen. Per Andersen var imidlertid ikke slet saa nem at forskrække som Per Hylke, men svarede: „Ja, det er sandt nok, a kommer sjælden i Kirke, men a har ogsaa godt af det længe efter“).

Pastor Knudsen holdt jo ellers mest til med de store som Skovrideren og Herredsfogden, i hvis Selskab han kunde tage et højt Glas og fortælle en god Historie. Fint var der i Præstegaarden, og den tyskfødte Frue²⁾ holdt stor Hovedrengøring og Udluftning efter det traditionelle Tiendegilde, hvor Bønderne, store og smaa, iøvrigt fik et forsvarligt Traktement, saa det var der ikke noget at sige til. Jo, Pastor Knudsen var i alle Maader en Præst, de Bleginder kunde være tjent med, og hvad lignede det saa at kassere ham og farte udensojns til Kirke. Og hvad stort saa de i denne Jørgen Teilmann, der saavist ikke udmærkede sig, hverken ved Lærdom eller Kultur. Pastor Knudsen, som i sine yngre Aar havde været Adjunkt ved Aarhus Latinskole, karakteriserede ham med en Grimace og en foragtelig Haandbevægelse: „Teilmann!“, sagde han, „han har gaaet i Skole til mig“. Og Tonen antydede med stor Sikkerhed, at Teilmann ikke havde været ved den øverste Ende af Klassen.

Men hvad Margrethe Edslev end — med Rette eller Urette — kunde have at indvende mod Sognebaandsløsningen og alt det grundtvigianske Væsen, saa afholdt det ikke Sønnen og hans blide, lyse, unge Hustru fra at søge deres aandelige Næring, hvor de fandt den bedst svarende til deres Trang. — Sammen med den ældre Broder Peder Leth, der ved Giftermaal var blevet Ejer af Ingerslevgaard, og Søsteren Trine, der var gift med Gaardejer Laurs Frandsen i Aabo, løste de Sognebaand til Pastor Teilmann, og nogle Aar senere, da

¹⁾ Sophus Bauditz tilbragte i sin Drengetid og Ungdom næsten alle sine Ferier i Blegind Præstegaard. Hans Fader og Pastor Knudsen var Ungdomsvenner, og han fortæller, at det var Pastor Knudsen, der som ivrig Friluftsmænd og Jæger lærte ham at haandtere en Bøsse.

²⁾ Pastor K. P. Knudsen, f. 1811, d. 1884, var Præst i Blegind-Hørning 1852–84 og gift med Marie Ripche, f. i Hamborg 1820.

denne blev forbigaaet som Ansøger til det ved Faderens Død ledigblevne Præstekald i Ormslev og Koldt, blev de Medstiftere af Bering Valgmenighed (Kirken bygget 1876). Men inden denne Hovedbegivenhed i den unge Valgmenigheds Liv fandt Sted, havde Sorgen

Valgmenighedspræst
Jørgen Tellmann, Bering.
(1835-1919).

lagt sin tunge Haand paa Hans Leths Skulder, saa tungt, at den unge, stærke, livsglade Mand sank i Knæ og var nær ved at fortvivle. Det lyse og lykkelige Samliv mellem ham og Ane Cathrine afbrødes brat, idet hun døde i Barselseng 1872 efter 3 Aars Ægteskab. 1870 havde hun født en Søn, som i Daaben fik Navnet Niels Leth efter Farfaderen. Det Barn, hvis Fødsel kostede hende Livet, saa aldrig Dagens Lys.

I Sorgens tunge Stund har Hans Leth betroet sin Sjæls Kvide til Forsatsbladet af en Andagtsbog i følgende Ord: „O, hvor haardt jeg savner dig, min kære, uforglemmelige Hustru. Gud styrke mig i min Ensomhed!“

Hans Leth var en smuk Mand. Ansigtet bredt og fyldigt med en frisk, rødlig Hudfarve. Panden syntes snarere lav end høj, idet Haaret, der var meget tæt og kraftigt — som Regel kortklippet — voksede langt fremover. Det svære, brunlige Fuldsæk krøllede smukt i Spidserne, naar det ikke netop var studset. Barberkniv brugte han ikke. Bred om Bryst og Skulder og armstærk som en Kæmpe. Hans brede Haand og korte, buttede Fingre holdt fast som en Skruestik, og klemte han til, maatte den grebne bede om godt Vejr, men Indtrykket bevarede et Stykke Tid efter i Form af fem mørkeblaa Pletter. Korte, svære Ben, smaa Fødder, korte Skridt, en let fjedrende Gang trods den svære Krop, hvis Vægt aldrig blev kontrolleret, da Hans Leth bestandig sprang af, naar der var lagt 200 Pund paa Vægtskaalen, uden at Byrden viste Spor af løftende Tendens. — Med et vindende Smil om de fyldige Læber, et polisk Glimt i de blaagraa Øjne og et muntert spøgende Ord til enhver — ikke mindst til Børn og „Smaafolk“ — virkede han i høj Grad sympatisk. Alle vilde gerne i Lag med Hans Leth. Han var saa god at lege med — ret

Gdr. Hans Edslev Leth
(f. 29. Juni 1845, d. 11. Marts 1913).

som et stort Barn. Han havde Barnets livlige Fantasi. Han kunde fortælle Eventyr for de smaa — og rejse med dem ud i Verdens vidunderlige Riger og Lande, hvor de oplevede de mest spændende Situationer, blev fanget af de frygteligste Uhyrer, blev halshugget og parteret i smaa bitte Stykker, men Stumperne blev sat sammen igen og Saarene lægt med Livseliksir, og saa gik Rejsen videre til Kongens Slot, hvor man gik med Guldsko og Perlekranse og store blaa Sløjfer i det gule Haar, og man spiste Sukkerkringler og søde Bær og blev gift med de sødeste smaa Prinser og Prinsesser. Og ved Brylluppet dansede de „Kringlekrans“ og hoppede og klappede i Hænderne, og Hans Leth kildrede dem, saa de hvinede, og hvistede og endevendte dem, saa de blev helt tummelumske og ikke vidste, hvordan de vilde gøre sig til. Endte saa Spektaklet i Skrig og Skraal, lod den svære Mand sig dumpe ned i en Sofa eller Lænestol og raabte til Kvindfolkene, at de skulde ta' de tossede Unger, de var ikke til at styre.

I dette store, muntre Barn, som nu var Enkemand paa andet Aar, forelskede Jomfru Kristine Amalia Lauritzen sig — og han i hende — livsvarigt, med en Følelse saa dyb og ægte, at den kunde afgive Grundlaget for et saare smukt og lykkeligt Samliv, der vedvarede, indtil hun 40 Aar efter lukkede hans Øjne i Dødens Stund.

Jomfru Lauritzen var i samme Alder som Hans Leth (f. 24. Aug. 1844). Hun var Datter af Dyrslæge Kristen Kjeldgaard Lauritzen i Faistrup og Hustru Amalia. Dyrslægefamilien hørte naturligvis til Egnens Honoratiores, og dens Omgangskreds var Forpagterfamilien paa Frijsenborg Gods, Skovrideren o. s. v.

Sønnerne skulde helst studere, og Døtrene var jo Jomfruer, det forstaaer sig. En af de sidstnævnte, Mathilde hed hun, blev som Husjomfru paa en af Grevens Gaarde forlovet og gift med Forvalter Nielsen, der siden købte Landejendom i Sønderjylland. En anden af Christines Søstre blev gaende hjemme til hun blev temmelig til Aars og maatte tilsidst tage til Takke med en Landsbydegn, Lærer H. Kragh i Blegind. — Christine var som ganske ung Pige i visse Perioder i Huset hos sine ældre Søsken, først hos den ældste Broder Christian, der var cand. pharm. og som Kandidat paa Them Apothek var med til at foretage Flytningen til den unge Stad Silkeborg, hvor han kort efter startede en Materialforretning. Her var Christine hos ham det Aar, hun gik til Konfirmationsforberedelse hos Digterpræsten J. C. Hostrup. Senere var hun et Aars Tid hos Søsteren og Svogeren i Sønderjylland. Som voksen tjente hun i 3 Aar hos Forpagter Götsche paa Lyngballegaard, hvor hun lærte Mejerivæsenet og iøvrigt skulde gaa Fruen til Haande med alt husligt Arbejde. Her blev den villige og pligtopfyldende unge Piges

Kræfter taget i Brug, ja, efter vor Tids Betragtning, misbrugt ud over alle rimelige Grænser, idet hun maatte arbejde i Mejeriet og Huset fra tidlig Morgen til sildig Aften og derefter passe de smaa Børn om Natten. Af Fritid havde hun ingen, og Søvnene maatte indskrænkes til det mindst mulige. Men Dyrlægens og Forpagterens var gode Venner og Omgangsfæller, og den unge Pige ofrede uden Klage sine Kræfter paa Venskabets Alter. 1863—64 var hun ung Pige i Huset hos Distriktslæge Fibiger i Silkeborg. Hans Hustru,

Christine Amalia Leth, f. Lauritzen
(f. 24. Aug. 1844, d. 7. Januar 1924).

Forfatterinden Elfrida Fibiger, talte meget med den intelligente og interesse-rede unge Pige om litterære og sociale Emner, og da Jomfru Lauritzen skrev korrekt og smukt, blev hun ogsaa betroet Afskrivning af Fruens Fortællinger og Afhandlinger. Senere, da Fru Fru Fibiger oprettede „Københavns Kogeskole“, udtalte Christine Leth sin Forundring derover, da hun efter sit Kendskab til den meget skrivende Dame ikke kunde nære særlig høje Tanker om hendes Dygtighed i den praktiske Husholdning.

Udlært som Mejerse fik Christine Leth Plads hos Godsejer Pontoppidan, Constantinsborg, hvor hun i en Aarrække indtog en betroet Stilling som Leder af Godsets store Mejeri.

Religiøst paavirket i grundtvigsk Retning (Hostrups Konfirmationsundervisning) søgte hun sammen med den Kreds, der samledes om J. Teilmann i Ormslev, og her var det, hun traf Hans Leth. Efter et Møde, hvor ogsaa Jomfru Elise havde været med, ytrede denne: „Ja, han ser mildt til dig, lille Søster, men han er jo dog kun en Bonde!“. Men Christine havde en anden Maalestok end den ydre Finhed. En „fin“ Forvalter havde engang reddet hendes Liv, da hun sammen med ham sank gennem Isen paa Brabrand Sø; men da han senere paa en mindre fin Maade gjorde Krav paa hendes Taknemmelighed, maatte hun ryste ham af sig. Hun fandt, at Bonden var finere, og heri tog hun ikke fejl. Forlovelsestiden blev kun kort. Den 6. August 1873 blev Hans Leth og Christine viet af Pastor Teilmann i Lading Kirke, og dermed indlededes et rigt og lykkeligt Samliv. De var altid fremmelige med Arbejdet, og Markerne gav gode Afgrøder. Hjemmet var præget af jævn Velstand. Rigdom tilstræbtes ikke. Hverken Hans eller Christine tog ret megen Del i det offentlige Liv eller gjorde sig bemærket udadtil. Han tog sin

Tørn som Medlem af Sogneraadet, Andelsmejeriets og Sparekassens Bestyrelse, og hun var en Aarrække i Menighedsraadet, men de holdt sig beskedent tilbage, brugte aldrig Albuerne for at komme frem i Førerstillinger. I al Stilhed øvede Christine Leth betydelig Indflydelse paa mange Mennesker, ikke blot de allernærmeste. Uden store Fagter kæmpede hun som god Kvinde og ærlig Kristen for Sandhed, Renhed og Ret. Hendes Sind var rent som hendes Have. Hun hadede Ukrudtet og skyede ingen Umage for at fjerne det, saa vidt det stod i hendes Magt. Og hun nøjedes ikke med at hugge Toppen af, Roden skulde med. — Christine Leth kunde „tale igennem“, som hun kaldte det, baade med unge og ældre, og det er ikke faa, der mindes hende med Kærlighed og Tak, fordi hun fik talt igennem med dem i rette Tid; thi hun talte ud af et kærligt Hjerte. Derfor havde hendes Ord ogsaa Myndighed. Hun var en ædel Kvinde.

Østjydske Folkeminder.

Opholdsfolk.

Naar Folk blev ældre, overlod de som oftest Ejendommen til et af Børnene og gik saa selv paa Ophold. Der indrettedes et Par Stuer i en Sidelænge eller der byggedes et Opholdshus ude i Toften. Men i hvert Fald kom de Gamle til at føre egen Husholdning, og de, som hidtil havde ledet Gaardens Drift inde og ude, blev nu sat fra Bestillingen og saa at sige henvist til at leve Resten af deres Dage i Lediggang. Den gamle Kone havde endnu sin egen lille Husholdning at varetage; hun kunde fremdeles karte, spinde og binde — kun efter en noget mindre Maalestok. Men hun var egentlig bedst stillet af de to; thi Manden fandt, at der ikke var noget videre for ham at tage sig til. Den »nye Mand« i Gaarden — en Søn eller Svigersøn — vilde som oftest ikke vide af ham med Hensyn til Gaardens Drift, saa han maatte se at finde sig lidt at pusle med, »naattel« lidt i Huggehuset, lave Tøjrepæle og Klaptræer, sætte Tænder i River o. s. v., eller han kunde hjælpe Hjordrengen lidt med Køerne. Men i de fleste Tilfælde regnedes han af Folkene for et afdanket Nummer — en lidet misundelsesværdig Stilling for en, som i sine bedste Aar selv havde drevet sin Gaard og taget Del i Byens og Sognets Anliggender.

Opholdet — Aftægtsydelserne — Føde- og Klædevarer, Brændsel o. s. v., svarede mest i Naturalier og var i de fleste Tilfælde gode og rigelige. Ingen vilde have det sagt om sig, at de ikke svarede de Gamle det, de skulde.

Jens Dam i Bjertrup var paa Ophold fra Gaarden, som han havde overladt til sin Søn. Jeg mindes ham mest som en lille, gammel Mand, der undertiden strøg omkring i Omegnen med en lille Pose Byggryn paa Nakken. Han fik aabenbart flere Opholdsgryn, end han og Konen kunde bruge, saa han søgte at gøre Overskudet i Penge.

I mine Drengaar var der i en Gaard i Jexen — Rosenberggaarden — to Hold Opholdsfolk paa samme Tid, vel nok et enestaaende Tilfælde, nemlig Ejerens Forældre og Bedsteforældre. Der var tre Beboelser i Gaarden. Den gamle Bedstefader gik altid med en rød, strikket Lue paa.

M. Sørensen.

Et Besøg paa Frijsenborgegnen 1871.

Af Proprietær Vilh. Bruhns Erindringer.

Ved F. Elle Jensen.

Vilh. Bruhn (f. 1847 i Næstved, d. 1937, 89 Aar gl., hos sin Søn, Godsejer Rømer Bruhn, Vindumovergaard) var Søn af Premierløjtnant, senere Oberst C. J. Bruhn, og lærte som ung Landvæsen. Efter derpaa at have været Forvalter bl. a. paa et Par jydsk Gaaarde, skulde han 1871 tiltræde en Plads paa Sjælland, og paa Rejsen dertil besøgte han en Garderkammerat, Søn af Skovfoged Knuthsen, Emilsminde under Frijsenborg Gods. Herom handler nedenstaaende, der er et Uddrag af de overordentlig livfuldt fortalte Erindringer fra hans Barndom og Ungdom, som han ved sin Død efterlod sig.

Vilh. Bruhn.
(Ungdomsbillede).

Udenfor Hinnerup Station holdt en særdeles flot Ekvipage, dejlige Heste, Kusk i brunt Liberi — det var sikkert ikke efter mig, thi vel havde jeg jævnligt hørt, at det at faa Plads under Grevskabet Frijsenborg var bedre end at være Embedsmand, men dette var nok for meget — og dér kom Herskabet, selve Grevinden med en Datter og en Tjener. Stationskarlen bar Tøjet ud, Tjeneren gik med en Kaabe paa Armen, hjalp Damerne ind, sprang op paa Bukken, og afsted rullede det grevelige Køretøj. Bag dette saa jeg nu en Enspænder; en ældre, glatbarberet, pæn Herre havde den største Møje med at holde og berolige en smuk Blodhoppe, der vilde følge Kammeraterne for Grevindens Vogn, det var nok en Remonte fra de Aarhus Dragoner. Præsten — for det var den barberede Herre — viste sig imidlertid som en vældig Hestebetvinger, fik sin Post og sine Blade, og væk var Køretøjet. »Hvem var det?«, spurgte jeg Drageren.

»Det var saamænd Pastor Læssøe fra Galten«, svarede han, »han er ogsaa en drabelig Rytter«.

Men hvor blev min gode Ven af? Naa, der kom han luntende i en gammel Enspændervogn med en velnæret gammel Følhopper for. Det var en Kontrast til de andre Køretøjer, og Knuthsen selv var ogsaa en Kontrast til de bortkørte Herskaber; der sad han støt og rolig med sin kraftige Skikkelse; over det blonde Skæg lyste et Par venlige Øjne, der ganske svarede til hans »Velkommen« — og saa luntede vi af, idet vi svingede ind paa en bred, gruset Vej i den dejlige Bøgeskov. Det var Grevskabets private Vej, som Grevnen havde ladet hugge gennem Skoven, saa lige som en Linje førte den til Hammel eller rettere Frijsenborg omved 2 Mil, og hvor offentlige Veje krydsede den, var den spærret med Bomme. Det var en prægtig Tur i det klare Maaneskin, Træerne kastede lange Skygger over Vejen, ligesaa de endnu nøgne

Grene, hvorpaa en Rest af Sommerens Løv stadig sad som Bronzeblade, der lyste som rødligt Kobber; en Rudel Kronvildt havde vi den Fornøjelse at se fare af Sted — hvor saa det prægtigt ud.

Saa drejede vi til venstre op ad en smal, eensporet Vej, der førte lige ind til »Emilsminde« — og der laa det gamle Skovfogedsted med sine tre lave, straatækte Længer, Stuehuset midtfor. Lysene var tændt i Stuen; nu gik Døren op, og Skovfogden selv viste sig i den, medens en graaspættet Høsehund og et Par Gravhunde halsende fo'r ned til Vognen, en passende Modtagelse i et Skovmandshjem. Skovfogden viste sig som en høj, kraftig Skikkelse med et stort, graasprængt Skæg; venligt gav han mig Haanden og bød velkommen, medens Konen, en lille, trind Madame, i et underligt blandet Sprog — hun var vist Holstener og lærte aldrig rigtig Dansk — bød mig indenfor i Varmen og for at faa noget til Føden.

Det var et jævnt, beskedent Hjem, præget af disse retsindige, gode Menneskers Livsstilling. Den gamle Greves og Grevindens Billeder havde Hæderspladsen over Sofaen, ellers dekoreredes Væggene af nogle Litografier af Jagtscener, forskellige Bøsser af gammel Kaliber, Jagttaske af Grævlingeskind og en Del Opsatser af Raavildt, placeret rundt om en udstoppet Glente med udbredte Vinger, helt dekorativt. Man var ikke i Tvivl om, at man var i en Jægersmands Hjem, og var man det, skulde Racehundene nok minde derom; nu laa de henne ved Kakkellovnen paa et Dyreskind. — Ja, saadan var min Vens Hjem, og hyggelig var Passiaren, til Mutter mente, vi skulde »zum Bette gaaen«.

Jeg sov sødeligt om Natten. Næste Morgen var viet til at se Bedriften. En god Mark hørte til Embedet, Køerne drevs til Skovs med Klokkekoen i Spidsen; hvor saa det hyggeligt ud, og hvor lød Klokken kønt inde under de høje Bøge. Vi kom ud i Hestestalden, dér var et Par store, laadne Bæster, som saa saa vilde ud, at jeg ikke ønskede nærmere Bekendtskab med disse Uhyrer — de kom kun ud, naar Skovfogden og hans Medhjælper skulde ud efter Krybskytter eller Brændetyve om Natten, hvad der maatte være drøje Ture. Derefter drog vi ud for at besigtige et stort Stykke adrevet Skov, der nu var kultiveret og tilsaaet med Ager. Her gik stadig to Skovarbejdere med Bøsser for at skyde Skovduerne, der vilde tage Agerne; de fik en Rdl. om Dagen og Duerne, de skød. Der var rejst et Monument i Granit, som fortalte, at den ædle o. s. v. Grev Oppen-Schilden havde skænket Lensgreve Frijs en hel Tønde Ager, som her var saaet, og denne dyre Sæd bevogtedes nu mod Duernes Angreb.

Efter Middag sagde min Ven: »Nu skal jeg vise dig Egnens mest durkdrevne Krybskytte, Vildttv, Brændetyv og alt, hvad der ender paa Tyv; han har sit Hus eller Hytte lige ved vor Mark. Det er den mest udspekulerede Rad, som ingen rigtig kan komme til Livs. Det er saaledes ikke længe siden, han stjal alle Birkedommerens Kyllinger og straks efter solgte dem til hans Frue, uden at nogen kunde overbevise ham derom«. Per Frandsens Residents var et lille, yderst forfaldent Hus med skæve, hullede, lerklinede Vægge, helt mosgroet Tag med en revnet Skorstenspipe og smaa, solbrændte Vinduer; det hele saa ud til at kunne vælte naarsomhelst, men ikke at kunne blive enig om, til hvilken Side det skulde være. En tæt Tjørnehæk omgav det mærkelige Sted, det var lige, man kunde komme igennem. Henne i det ene Hjørne af en meget lille Gaardsplads var en Slags Skur uden anden Væg end nogle Lægter, beklædt med Rør, og med et Lyng- og Græstørvstag; her var en lille gulgraa Køter bundet, en af den Slags med store Øjne, opstaaende Museøren og krøllet Hale, den modtog os med en øredøvende Gøen. Paa den ene

Halvdør sad en tam Krage og hvæsedde arrigt ad os. Dette var Per Frandsens Livgarde. Men nu kom han selv til Stede, en af de mærkeligste Skikkelser, jeg har set — lang, mager, noget duknakket og med saa »aabent« et Ansigt, at man straks kunde se, hvor han havde hjemme. Et Par snedige Øjne skævede hen til os, hvad Forstassistenten og denne fremmede vilde her, men nogle Ord af min Ven beroligede ham: han vilde have ham til at gaa Bud til en Skovløber, endda med Penge, thi saa modstridende kan Menneskenaturen være, at blev han betroet at købe noget eller besørge et Bud, var han Paalideligheden selv. Nu traadte han helt frem af Døren, barfodet var han, men Fødderne var af aldeles ubeskrivelig Farve, overtrukket af et helt Lag Snavs, Benklæderne, hvis de kan benævnes saaledes, bestod af saa mange forskelligt farvede Lapper, at der vist ikke var en Stump til Rest af det oprindelige Klædningsstykke; de var knappet eller med Sejlgarn bundet til en Skindtrøje, der glinsede af Fedt, og endelig havde han en Vest af Raadyrskind med det laadne ud, men underligt knappet sammen over gammeldags Sølvkapper, som de gamle Bønder brugte. Et langt, sort, filret Haar hang langt ned ad Nakken og over de missende Øjne; ovenpaa tronede en gammel spids Jægerhat med en Hanefjer i. Det var en Person, vist ingen yndede at møde i Skovensomheden. Knuthsen fortalte, at det aldrig var hørt, at han ellers havde forulempet nogen, men var han paa Krybskytteri eller efter Brænde, da gjaldt det Livet. — Jeg kiggede ind i Skuret, det var som et lille Torturkammer; der hang et gammelt Militærgevær, et Net, flere Ræve- og Maarsakse samt andre Fælder, Doner, og i det ene Hjørne laa en stor Bunke Lyng. »Du kan være vis paa«, sagde Knuthsen, da vi gik, »at under Bunken har han et Hul i Jorden, som nok vilde vise underlige Ting, om det blev undersøgt, men det drister ingen sig til!«

Om Eftermiddagen kørte den gamle Skovfoged til Frijsenborg Godskontor, og jeg fulgte med. Selve Slottet er jo en meget smuk Bygning, men det har ingen historisk Interesse, da det jo nærmest er en Nybygning: det ligger ret kønt, men trykkedes af Stalde, Mødding og en mægtig Lade opført af stampet Ler. Nu er jo Ladegaarden sløjftet — heldigvis — og vist lagt ind under Avlsgaarden Jernit. Jeg havde den Fornøjelse at se den gamle Greve, en prægtig Skikkelse, høj og kraftig; han stod jævn og ligefrem, klædt i almindeligt Jakkesæt og med et Par almindelige Træsko paa, og røg af en lille Træpibe, mens han talte med en af sine Fæstere ganske som sin Ligemand, men alligevel kunde ingen tvivle om, hvem der var hvem.

Fra Frijsenborg kørte vi til den mægtige Avlsgaard Jernit; her var jo meget at se for en Landmand. Den gamle Hovedbygning, lang og hvidkalket, beboedes af Inspektøren, som venligt førte os om i de store Bygninger — ja, der var egentligt kun to, en grundmuret Lade, hvor udelukkende Hveden og Rugen sad, og saa en ganske imponerende Stald- og Ladebygning, Stald fornedet og ovenover Lade. Stalden var bygget saaledes, at der var en bred, lang Fodergang langs den ene Væg, og der førte Tværfodergange ind mellem de mange Dyr, der altsaa stod paa tværs af Bygningen. Her var 200 Stude, prægtige Dyr, og i den øverste Ende sorte, kullede Køer, hvoraf nogle havde været udstillet paa den store Landmandsudstilling i København. Udenfor den ene Gavllaa en mægtig Dyrge Kaalroer — der var det Aar avlet 4700 Tdr. — og de blev aldrig dækket, sagde Inspektøren, det kunde ikke betale sig, selv om nogle frøs. Indenfor Gavlen stod en Dampkøger og nogle mægtige Egetræskar; i dem fyldtes Roerne, blandet med Sæden fra Laden over Stalden, Havre og Byg, skares ved damptrukne Hakkelsemaskiner, og naar Karrene var fyldt, lededes Dampen derind, saa det hele blev kogt. Naar Karrene var

afkølet, hældtes denne Blanding i mindre Foderkasser, som paa smaa Tipvogne ad Skinner førtes forbi Krybberne og tømtes i dem, Dyrene aad den med Begærlighed. »Det betaler sig bedst saadan«, sagde Inspektøren, »vi slipper nu baade for Tærskning, Rensning og Malning«.

Med Tak for den interessante Forevisning begav vi os paa Hjemturen. Skovfogden betroede mig, at det var en god Forretning at være Inspektør, da han foruden god Løn fik 2 Rdl. for hver Stud, kan købte og solgte, og der omsattes ca. 400 om Aaret.

Paa Vejen hjem skulde Skovfogden tilse nogle Arbejdere, der var beskæftiget med at afbarke nogle store Ege, som skulde fældes. Dette skete ved, at de sad, stod eller hang langs Grene og Stammer og med Baandknive skrællede Barken af, et ikke helt ufarligt Arbejde, men det lønnedes godt. Det saa helt morsomt ud at se disse Folk som Aber eller Akrobater hænge rundt i de store Træer og med Færdighed holde sig fast med Benene, medens de haandterede Baandkniven. Barken samledes omhyggeligt sammen og solgtes til Garverierne.

Næste Morgen kørte den gamle Skovfoged til Hinnerup; jeg skulde se en stor Fabrik for Cellulose, som Greven havde bygget til Forarbejdning af det meget Grantræ, hans Skove afgav. Det var en ret stor Bygning paa den anden Side af Banen, den kendtes paa de store Mængder af Granstammer, der laa opstabled i afsavede Længder paa vel 3 Alen. Disse Stykker blev transporteret paa en Skinnetipvogn hen til et Lad, her vippedes de af og førtes mekanisk hen til — ja, jeg ved ikke, hvorledes jeg skal betegne det, for det snurrede rundt ustandseligt, men saa ud som en Metalskive med Knive, der i Løbet af nogle Minutter huggede Stykkerne i ganske smaa Dele paa Størrelse med Enden af en Finger. De faldt saa ned paa en Sigte, der ogsaa bevægede sig mekanisk og rystede det fine Støv og Barksmuldet fra, hvorpaa hele Massen faldt i et stort Kar og kogtes sammen med Soda eller en anden kemisk Substans, jeg ikke erindrer, til en jævn brun Grød. Fra Karret flød den derpaa ud som en tyk Vælling og passerede forskellige store Valser, hvor al Væden klemtes ud, indtil den tilsidst viste sig som noget, der lignede brunt, tykt Pappapir, som i store Ruller førtes bort for at gaa til andre Fabrikker, der lavede dem til fint Papir.

Det var virkelig interessant at se.

Derefter kørte vi hjem til Emilsminde — til Afskedsfest, thi næste Morgen rejste jeg med rigtig hjertelig Tak for de gode Dage og med en lige saa hjertelig Indbydelse til at komme igen, naar jeg havde Lyst, samt med et »Paa Gensyn« til min Ven. Vi skulde nemlig indkaldes til Manøvre om Efteraaret.

Landsbyen Rye ved Foden af Himmelbjerget. Tegnet af Komponisten Prof. Barnekow 1857.

Den gamle Ry-Randers Landevej.

Af Chr. Heilskov.

Som Fortsættelse af min Skildring af Horsens—Ryvejen i »Østjydsk Hjemstavn« 1945 skal jeg i det følgende meddele, hvad jeg har fundet om den ældste Landevej fra Ry til Randers.

Medens Horsens—Ryvejen i alt væsentligt har ligget fast gennem Tiderne, har dens Fortsættelse til Randers paa en større Strækning skiftet Retning. Naar vi fra Gammel-Ry stiler mod Randers, maa vi først mod Nordøst. Men her møder vi snart en stor Naturhindring, nemlig Gudena. I de senere Aarhundreder er man kommen nemt og smertefrit over denne Hindring, idet Vejen nu gaar over Broen ved Ry Mølle. Og vel er samme Mølle særdeles bedaget, men saa ældgammel er Vejen fra Gammel-Ry til Landet nord for Silkeborgsøernes Vanddrag, at den har eksisteret før Møllen blev oprettet, og følgelig har man maattet finde et andet Sted, hvor det var muligt at slippe over denne betydelige Vandstrøm. Denne Overgang har man fundet knap 2 km nord for Ry Mølle. I et Brev fra afdøde Sanatorielæge Dr. Kristen Isager, dateret Ry d. 20. Marts 1913, til Forfatteren af denne Artikel har Dr. Isager paavist (og senere i Trykken meddelt), at den oprindelige Overgang over Aaen uden Tvivl har været umiddelbart syd for Rymølle Sø, hvor der findes et smalt Sted, kaldet Snævringen. Vejen dertil gaar lige i Øst og er i vore Dage for en Markvej at regne. Hvor den passerer Gaarden Aldersro, ser man tydeligt en gammel Hulvej jævnsides med Markvejen. Senere kommer man forbi Lyngbakkegaard, som før hed Fælund, et Navn man aabenbart er bleven ked af. Det sidste lille Stykke ned til Snævringen er udslettet. — Om dette Overfartssted har Førstelærer H. Nielsen i Gammel-Ry meddelt mig, at gamle Folk har fortalt, at de har kørt over Aaen ved Snævringen, hvor der er fuldt af store Sten i Bunden. Paa den anden Side af Gudena har man maattet over Skærsoa (Afløbet fra Vessø), der munder ud i Rymølle Sø lidt ovenfor Snævringen. Terrænet maa her have

været lidt vanskeligt at passere. Dr. Isager skriver: »For en halv Snes Aar siden, da Sanatoriet blev bygget, blev der i den Mose, som ligger nedenfor, foretaget en Del Udgravninger. Jeg var da paa Rejse, men da jeg kom hjem, meddelte Arbejdsmanden mig, at man i Mosen havde fundet Rester af gamle Veje, Træstykker, Fyld og Sten«. Herfra fører nu en Vej op til Siim, af Egnens Befolkning kaldet »Tingvejen«. Om denne bemærker Dr. Isager, at den »lignede en rigtig gammel stærkt befærdet Vej — nu befærdes den jo aldrig«. Det er rigtigt nok, at der, hvor Vejen fra Jernbaneoverkørselen har Stigning op efter Sim, findes flere tilgroede Hulveje. Oppe i Sim By mødtes denne Vej med den gamle Skanderborg—Viborg Landevej, og de slog saa Følgeskab ned gennem Firgaarde Skov og videre langs Knudsø.

Men vi maa nu tilbage til det senere Overgangssted ved Ry Mølle. Vejen har stadigt Fald ned mod Møllen og er anlagt som Chaussé 1875. Nogle faa Alen fra denne, paa venstre Side, naar man kommer fra Gammel-Ry, omtrent i lige Linje mellem Tinghus og Stensgaard, har man ved den nye Vejs Anlæg udgravet et gammelt Tingsted²⁾. Det er formodentlig til dette Tingsted, at den ovenfor omtalte Tingvej har haft Ærinde. Skulde det mon være Ry Birks Tingsted?

Herefter gaar Vejen ned mellem Mølle skov og Lammehoved Skov. — I Kanten af sidstnævnte nedenfor Landevejen ses en Hulvej, der vist maa anses for Spor af den ældre Vej. Snart efter passerer Broen ved den gamle, anselige Ry Mølle, hvor der blev betalt Bropenge indtil 1872, og Vejen fører saa nord om Ry Stationsby langs Sydsiden af Knudsø. Her er Vejen i de sidste Aar bleven udvidet og reguleret, hvorved noget af Idyllen er gaaet tabt. Her er ellers overdaadigt dejligt. Vejen følger nu Østbredden af Søen. Ved dennes sydøstlige Hjørne, hvor Knudaa har sit idylliske Udlob under Elmetræernes Bladhang, laa syd for Knudbro, der allerede nævnes i 1470, en Oldtidshøj, som desværre blev sløffet ved et Vejarbejde for en Del Aar siden. Dens Navn var Knudhøj.

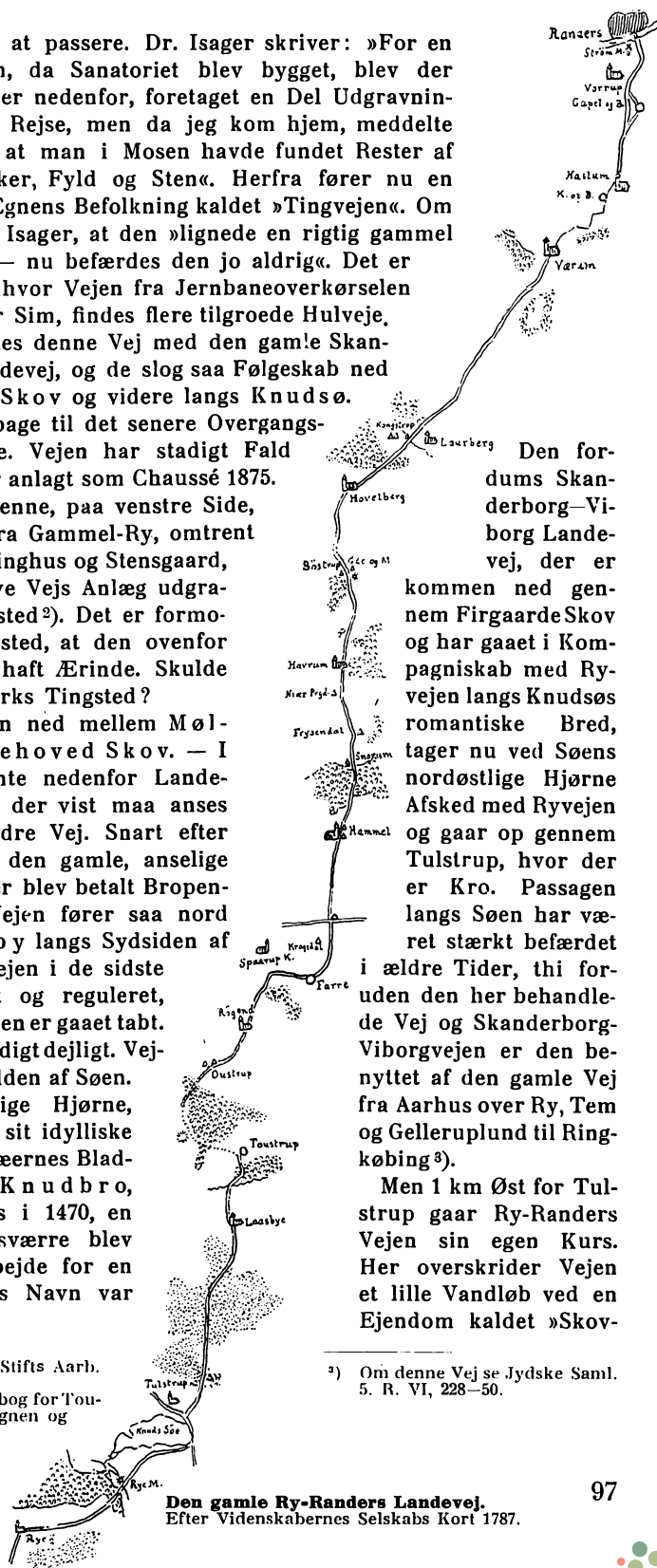
Den foruds Skanderborg—Viborg Landevej, der er kommen ned gennem Firgaarde Skov og har gaaet i Kompagniskab med Ryvejen langs Knudsøs romantiske Bred, tager nu ved Søens nordøstlige Hjørne Afsked med Ryvejen og gaar op gennem Tulstrup, hvor der er Kro. Passagen langs Søen har været stærkt befærdet i ældre Tider, thi foruden den her behandlede Vej og Skanderborg-Viborgvejen er den benyttet af den gamle Vej fra Aarhus over Ry, Tem og Gelleruplund til Ringkøbing³⁾.

Men 1 km Øst for Tulstrup gaar Ry-Randers Vejen sin egen Kurs. Her overskrider Vejen et lille Vandløb ved en Ejendom kaldet »Skov-

¹⁾ Se herom Aarhus Stifts Aarb. 1913.

²⁾ A. Lütken: Haandbog for Tourister i Silkeborgegnen og Grejsdalen S. 11.

³⁾ Om denne Vej se Jydske Saml. 5. R. VI, 228—50.

Den gamle Ry-Randers Landevej.
Efter Videnskabernes Selskabs Kort 1787.

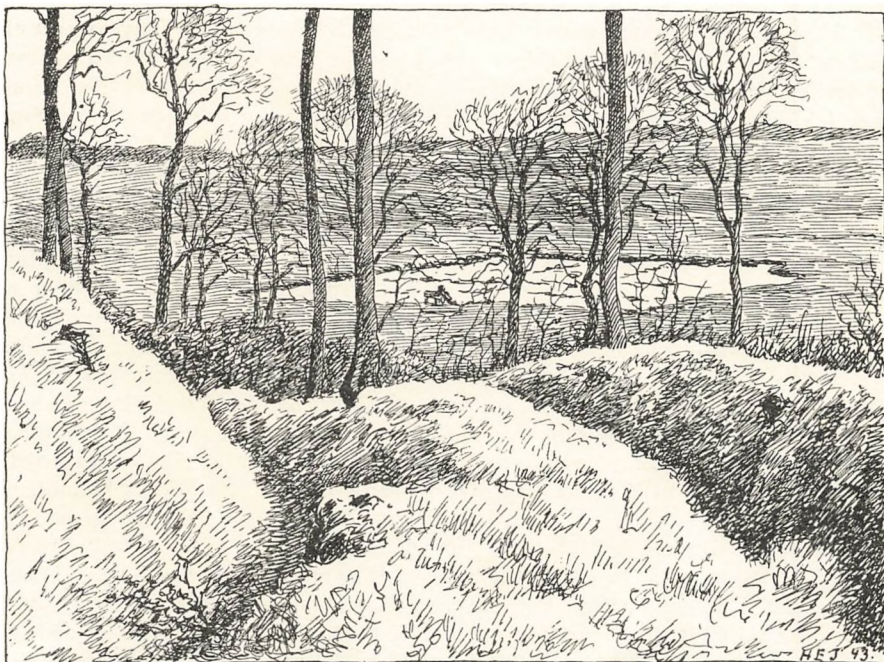
bæk«, hvor der i gamle Dage har ligget en Vandmølle, som vist blev nedlagt i Slutningen af det 16. Aarhundrede. Den har ellers ligget meget idyllisk, thi Stedet findes nederst i en højt malerisk, men lidet kendt, smal Dal, der vestfra strækker sig hen langs Skæggeskov. Vejen gaar nu stejlt opad gennem denne meget maleriske Skov, hvorfra man ser dybt ned i den Dal, gennem hvilken Knudaa har sit Løb, og over til de højt opstigende Firgaarde og Nygaarde Skove. Vejen op gennem Skæggeskov kaldes af den stedlige Befolkning »Randersbakken«, ligesom hele Strækningen herfra gaar under Navnet »Den gamle Randersvej«. Saa der kan altsaa ikke herske nogen Tvivl om, at vi er rigtig afmarcheret. Her har man iøvrigt nylig anlagt en ny Vej til Laasby, som er kommen til at gaa lidt vestligere og (paa nær et lille Stykke) udenom Skoven.

Naar vi er ude af denne, har vi en bar Strækning for os, hvor der i 1787 var Hede omtrent helt til Laasby. Vi passerer en Korsvej ved Jaungyde vestre Skole, kommer siden langs Østsiden af Flensted Krat, krydser Aarhus-Silkeborg Chaussé og kommer ind i Laasby. Her finder vi en Kro, den første paa denne Rute, efter at vi har forladt Gammel-Ry. Mine Oplysninger om den indskrænker sig til det ene magre Faktum, at den eksisterede i 1737, da Regimentsskriver og Krigsraad Christian Knudsen Gyberg fik Bevilling paa den. Han døde i Skanderborg 1740.

Udfor Laasby Kirke deler den nuværende Amtsvej sig i to Grene, idet den tilhøjre fortsætter til Randers, medens den tilvenstre (anlagt i 1870'erne) gaar op til Sorring. Den gamle Randersvej fulgte dog ingen af disse. Vest for Kirken gaar derimod en Markvej i nordvestlig Retning; den deler sig senere saaledes, at en Gren fører over til Kalbygaard Skov, en anden hen langs Østsiden af et lille Skovparti paa den saakaldte »Langvad Bakke« ovenfor Engene langs Lyngbygaards Aa. Denne sidste Forgrening er den gamle Randersvej. Beviset foreligger synligt for enhver, der vil ulejlige sig hen til Stedet. Der ser man nemlig tæt vest for Markvejen, som den nu gaar, en Række anselige og dybe Hulveje inde i det ovenfor nævnte Skovstykke. Hvor de kommer ud af dette, ses de ikke mere, men har drejet østligt ned mod Lyngbygaards Aadal. Paa et senere Tidspunkt, uvist naar, har man forlagt Vejen paa en græsgrøet Vase, som findes endnu og er afsat som almindelig Kørevej paa Generalstabens Kort 1876. Vasen kan følges lige ned til det gamle Overgangssted Langvad, beliggende et kort Stykke fra den nuværende Bro, som Laasby-Sorring Landevej gaar over. Her har været en Bro over Aaen, hvilket kan ses af de store Kampesten, der stikker frem af Jordbunden paa begge Sider af Aaen.

Oppe i Toustrup Sønderkov findes en Række fredede og højt interessante Hulveje¹⁾, som Lærer H. E. Jensen i Toustrup for en halv Snes Aar siden viste mig som en af denne smukke Skovs Seværdigheder. Vi var begge klar over, at her havde gaet en Vej af mere end lokal Betydning. Men det var mig længe en Gaade, hvorfra og hvorhen disse Spor havde ført. Skulde det muligvis have været en Genvej fra Skanderborg til Aarhus-Viborg Landevej ved det gamle Overgangssted Søbyvad? Et »Tilfælde« førte til Gaadens Løsning. I en gammel Tingbog fra 1731 fandt jeg nemlig en Beretning om Syn over »Laasby Vasebro«, der førte over Lyngbygaards Aa ved Langvad, og som da var meget forfalden, hvorfor 4 Mænd var bleven udpeget til at tage Syn over den. De beskriver Broen, »som er over Aaen imellem Laasby og Taustrup Enge, hvor der falder Een stoer Fart over fra Randers og

¹⁾ Med Fredningens Overholdelse er det dog saa som saa, thi det øverste Parti af disse Hulveje har man allerede overplantet med unge Graner!

Hulvejen gennem Toustrup Sønderskov. Tegnet af H. E. Jensen.

ned i Synden baade med en stoer deel øksen, som kommer nær af landet, saa og med Reisende til og fra Randers markeder fra Synden, som Kiøber hæste, for uden anden stoer fart til og fra Rye og Skanderborg markeder af folk fra Nørre Kantten, Saa og er det Præsten i Sielle hans almindelige Kircke Vey til og fra Laasbye Kiercke¹⁾, og som samme broe der i lengden over vandet bestaar af 12 alen, er saa gandske øde og forfalden at folk nu med lifs fare nep kand bierge sig der over, og ey nogen andenstedz der omkring er leylighed at komme over Aaen formedelst Moratz, alt saa hafuer wij efter seet hvad til slig en liden flad broe udfordres efter som ey noget af alt det træe udi broen findis :| der mest bestaar af noget gl: æege og bøge træe :| Er tienlig til at Reparrere eller bruge, undtagen 2 gl: bielcker hvilke kand bruges til 2de over træer paa bullen, paa bege sider af broen. Da der efter allernøieste Skønsomhed udkræves ægetræ til 3 pælle mit i Aaen a 5 alen, 10 tom i fiirkandt, 6 dito ved bege landingerne a 4 alen 8 tom i fiirkandt . . . . saa er det os vitterligt at broen er bleven saa øde formedelst at dend icke udi mangfoldige Aar er bleven Reparerit, uden hvis de Laasbye mænd undertiden har kundet flicke paa dend, og undertiden har Præsten maattet ladet giøre noget ved dend for at bierge sig der over til Kircken«²⁾.

Et Sagn fortæller, at i ældre Tid, da der ingen Bro var over Aaen, kom nogle unge Toustrupfolk, som havde været til Legestue i Laasby, og vilde hjem. Da Vandet stod temmelig højt, spekulerede de paa, hvorledes de skulde komme over. Paa Engen i Nærheden gik der en Hest og græssede. Den vilde de ride over paa, og den viste sig at være saa lang, at der var Plads til dem alle. Men da en af dem udbrød: »Jøsses Kors! Sikke et langt Hors!«, saa gik Hesten midt over og de faldt alle i Vandet. Det var nemlig »Mosehesten«³⁾.

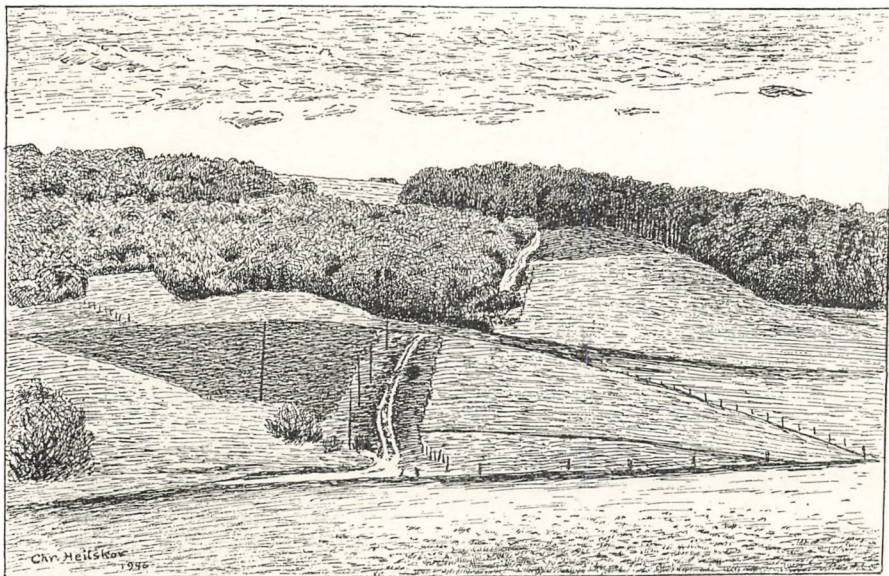
¹⁾ Laasby var Anneks til Sjelle-Skørring indtil 1855. ²⁾ Tingprotokol for det Skanderborgske Distrikt 30. April 1731. ³⁾ J. Kämp: Danske Folkeminder S. 118.

Efter at være kommen over dette Sted, der altsaa synes at have været et kildent Punkt i gamle Dage, følger vi Vejen videre ad en fordums Vase over et Stykke Engbund og svinger derpaa østligt, følgende en Markvej, der kommer fra den nedrevne Dallerup Mølle. Vor Vej skærer saa Laasby-Sorring Vejen og sigter efter Toustrup Sønder skov efter først at have passeret det Sted, hvor Sidedalen Krogsdal munder ud i Lyngbygaards Aadal. Det er kun en kort Passage, men den har aabenbart voldt noget Besvær i Trafiken, eftersom her er lidt sumpet. Man ser derfor ogsaa Rester af en gammel Vase over Stedet. Nu gaar den gamle Vej et lille Stykke indenfor Sydkanten af Skoven følgende en i vor Tid brugt Skovvej, men gør derpaa et brat Sving tilvenstre og snor sig saa som to dybe og anselige Hulveje opad gennem Skoven, hvor de snart efter breder sig i mange sideløbende Spor. Det har utvivlsomt i mere end een Forstand været et »Hestearbejde« at faa Vognene op gennem disse dybe og trange Slugter, hvor to Vogne ikke kunde mødes. Oppe i det nordvestre Hjørne af Skovenses Hulningen efter Vejen gennem en tæt Granplantning, men udenfor Skoven er ethvert Spor forlængst overpløjet.

Saa gik Vejen til Toustrup By og førte derfra efter Folks Sigende i Nordvest over Niels Jensens Gaards Mark med Retning mod Oustrupgaardene i Røgen Sogn. Denne Vej kaldtes »Tingvejen,« fordi Tinget i sin Tid skal være holdt paa »Slottet« i Oustrup (Oustrupgaard nemlig). Paa Højden af Niels Jensens Mark ligger en Gravhøj, kaldet Tisballehøj, som blev udgravet af Tyskerne i 1864. Nordvest for denne Høj synes der at have ligget en anden. Denne Strækning fra Toustrup op forbi Tisballehøj er ikke angivet paa Videnskabernes Selskabs Kort fra 1787; da gik Vejen ligesom nu gennem Toustrup Nørreskov, men paa et Kort over Toustrup Mark fra 1805 ses den gamle Vej afsat som Markvej op forbi Højen og forbi Toustrup Nørreskov i Retning mod Røgen. Vejen har gaaet Øst om Højdepunktet Sorring Loddenhøj med den bekendte vide Udsigt. Her har Tyskerne haft en Observationspost under den sidste Verdenskrig, og der er gravet Skyttegrave i den. En Markvej, der kommer sydfra, gaar mellem Højen og den nedenfor liggende Sorring Skov. Fra Vejen er der et imponerende »Nedsyn« i den dybtliggende Skov, der stiger stejlt op mod Loddenhøj. Den gamle Vej har sikkert fulgt denne Markvej, der snart efter forener sig med Vejen fra Sorring til Røgen. Nu gaar det nedad langs med og det sidste Stykke igennem Skoven. Ved Østkanten af den nuværende Vej ses umiskendelige Spor inde i Skoven af gamle Hulveje, delvis skjulte af Græs og høje Ørnebregner. Vejen gaar over den nedenfor liggende Dal paa fast Terræn, medens der til begge Sider er Engbund. Oppe paa Bakkerne paa Oustrup-Siden er der et fortrinligt Overblik over den gamle Vejs Passage over Dalen. Ved Oustrupgaardene svinger Vejen tilhøjre udenom en Mose og har derefter vistnok fortsat direkte til Røgen, uden det Knæk, den nu har.

Ruten synes saa at have gaaet om forbi Gaarden Sporuplund til Farre, hvor den træffer vor Tids Amtsvej fra Skanderborg over Hammel til Randers, som den gamle Vej sikkert i det store og hele herefter har fulgt. — Dr. Vilh. la Cour hævder, at Stednavnet Farre betegner Vejspor eller Overfartssted over Vandløb, sumpet Terræn o. l., særlig paa vigtige Færdselsruter¹⁾. Det stemmer godt hermed, at Vejen netop i den nordlige Ende af Byen har overskredet en Bæk (nu kun en tør Grøft) gennem et smalt Engdrag. Nu gaar det videre over aabent Terræn til Anbæk, hvor Randersvejen krydser Aarhus-Viborg Chaussé og hvor der indtil for henved en Menneskealder siden var Kro og forhen Markedsplads. Kroen har jeg ikke fun-

¹⁾ Fortid og Nutid 1921.

Den gamle Randersvej set nordfra mod Sorring Skov. Tegnet af Forf.

det omtalt tidligere end 1843, men den maa jo have eksisteret, saa længe der har været holdt Marked her. Det var stort og godt Marked, men da Bebyggelsen ved Midten af forrige Aarhundrede kun bestod af en Kro og et Handelshus, var det ikke let at skaffe Nattely til de mange Mennesker. En Del af dem, nemlig Karrusselejere, Skærslibere, Pottemagere, Træskohandlere, Zigøjnere o. fl., fik anvist Plads paa et Høloft ovenover Stald og Køreport¹⁾.

Fra Anbæk er der kun 2 km til Hammel. Midtvejs passerer et mindre Dalstrøg, kaldet K a p p e d a l eller K a p p e n d a l. Et Sagn fortæller, at Stedet har Navn efter en tapper Kriger, Kappen eller Kappél, der ønskede at dø, og derfor bad Sønnen om at rette et vældigt Kølleslag mod hans Bryst, idet han foregav at ville lære Sønnen, hvordan man afbødede et saadant Hug. Men Kæmpen afværgede ikke Hugget og faldt død om. Hvor han faldt, udsprang en hellig Kilde, der besøgtes til omkring Aar 1800²⁾. Stedet har nok i Virkeligheden faaet Navn efter et Kapel for vejfarende, som har ligget her. Paa Højderne i Nærheden har der været 2 Gravhøje, i hvilken den gamle Kappel og hans Søn sagdes at hvile. Sagnet tilføjer en Spaadom om, at der, naar visse Tegn er gaaet forud, skal staa et stort Slag i Kappendal. Naar Kampen er paa sit højeste, vil gamle Kappel vaagne i sin Gravhøj og komme sine betrængte Landsmænd til Hjælp, saa de sejrer³⁾.

I H a m m e l var der en Kro, som eksisterede 1706. Her døde i 1798 en Kromand ved Navn Regneer, og i 1802 var her en Karup. Siden kom Søren Thomassen, der døde 1821 og efterfulgtes af Henrik Blichfeldt, som tillige var Snedker. Han var gift med Anne Stilling, vist en Slægtning af Lauritz Stilling i Toustrup Mølle. Kroen blev senere til det nuværende Ortveds Hotel.

Fra Hammel gaar Vejen op gennem Skov og derpaa dybt og malerisk ned i en smuk Dal nær Vandskellet mellem Gern Aa og Granslev Aa. Her laa i 1789 et Hus ved Navn »Snurom«. Atter op ad Bakke og saa lige stik i Nord

¹⁾ Aarh. Stifts Aarb. 1932 S. 184—85.

²⁾ J. Kamp: Danske Folkeminder S. 117.

³⁾ Almuevennen 1842 Nr. 8.

forbi Haurum og gennem Bøstrup til Houlbjerg, hvor Amtsvejen fra Kongensbro støder til. Fra Houlbjerg tager Vejen for at komme over Lilleaadal en nordøstlig Retning, gaar nedad gennem Skov til Kongstrup og over Lilleaa til Laurbjerg, hvor vi atter finder en Kro. Den hedder Bøsbros Kro og har Navn efter Broen. Hvor langt dette Herberg gaar tilbage i Tiden, har jeg forgæves søgt at udfinde, men St. St. Blicher omtaler den i sin Novelle »Et Eventyr paa Himmelbjerget i 1843«. Han fortæller om sit Ophold i Gæstestuen, hvor der var Færdsel ud og ind. Han lægger Mærke til en velklædt ung Herre, der stod ved et Vindue ud til Vejen og stirrede udholdende efter et eller andet, som han ventede paa. Da en Vogn hurtigt rullede forbi sydpaa, stødte den unge Mand i sin Ivrighed Hovedet mod Ruden, saa den gik itu. Blicher var af den Formening, at den unge Mands Afgundinde nok har været i Vognen. Siden kommer en anden ung Person ind i Kroen og spørger den første paa fransk med Hentydning til Blicher: »Hvem har vi der?« — »Jeg kender ham ikke«, lød Svaret, »formodentlig en Landpranger; det er nok hans Vogn, der holder udenfor med Trækram — hold ham med Selskab, om du behager, mens jeg faar Værten til at skaffe os en Vogn i en Fart«. Blicher tilbyder dem da Plads i sin Vogn, da han hører, de vil til Ry, og da de kommer til Laasby Kro, forefinder de unge Mænd dér det eftertragtede Selskab.

Bøsbros Kro laa oprindeligt Syd for Lilleaa, i Viborg Amt, men blev senere flyttet til sin nuværende Plads nord for Aaen og gjorde derved Rejsen ind i Randers Amt. Den nu staaende Bygning er opført 1881 af A. Zacho og Hustru M. Kjerstine Sørensen, hvis Navne staar paa Façaden.

Laurbjerg By laa forhen lidt Øst for Landevejen, men er i nyere Tid vokset vestpaa, saa Vejen nu gaar gennem denne nyere Del og op gennem en Skovstrimmel. Men fra den gamle Del af Byen ved Skolen gaar en lille Vej, kaldet Gydevejen, i nordlig Retning op i Marken. En gammel Mand i Laurbjerg har udtalt sig om, at det skulde være den gamle Randersvej. Hvad dette Spørgsmaal angaar, da staar jeg, som salig Holberg siger, udi tvivlrædige Tanker. Jeg vil dog tro, at Kursen er gaaet ad den nuværende Vej, thi inde i den ovenfor nævnte Skovstrimmel ses straks vest for Landevejen inde mellem Træerne en mærkelig Hulning, der næppe kan tydes som andet end en gammel Vej. Det synes at have været Forløberen for den nuværende, der blev anlagt som Amtsvej senest 1827. Desuden har jeg nylig spurgt en gammel Kone, der i 65 Aar har boet paa »Gydevejen«, om hun havde hørt, at det skulde have været den gamle Randersvej, men det havde hun aldrig.

Resten af Vejen gaar vest om det høje Bakkedrag Lysnet med den fænomenale Udsigt, gennem Værum og Haslund, forbi Vorup og gennem Forstaden Strømmen (hvor der i 1789 kun laa en Vindmølle) og derpaa over Sønderbro ind i Randers. Hvor Vejen gaar ind gennem Strømmen, hedder den Bøsbrovej til Minde om det Overgangssted over Lilleaa, som Vejen kommer fra (eller stiler imod). — Om samme Vej skrives i 1827: »Den Bi-Landevej, som fører fra Randers over den vestlige Deel af Galten Herred til Rye, er fortrinligen vedligeholdt og udmærker sig endog tildeels fremfor Hovedlandeveien imellem Randers og Aarhus, der er meget sandt«. ¹⁾

Som man vil have faaet Indtryk af i det foregaaende, havde den her skilrede Vej sin særlige Betydning som Handelsvej. Og først og fremmest var den en af de gamle Studeveje, ad hvilken store Studedrifter førtes fra Egnene nord og syd for Aalborg over Randers, Bøsbros, Hammel og Laasby sydpaa over Hedeegnene til Marsken. Paa denne Rute har Gammel-Ry gennem Aarhundreder ligget som det faste Punkt, hvorfra Vejene snoede sig de mange mødige Mil ud over de store Vidder.

¹⁾ J. C. Hald: Randers Amt s. 124.

Kalø. I Forgrunden Gustav Vasas Pil. (Efter Maleri af L. Schmidt Nielsen).

Erik Eriksen Banner, Lensmand paa Kalø. *En dansk Adelsmand paa Reformationstiden.*

Af Johan Hvidtfeldt.

I September 1519 stod en ung Adelsmand paa Kalø Slots store Taarn. Ensom var han, tankefuld og sørgmodig. Nu og da faldt han hen i Drømmerier, saa vaagnede han og lod Blikket hvile paa det underskønne danske Landskab, der laa foran ham, fra Mols Bjerges betagende Højder til Kattegats store, ensformige Flade.

Den unge Mand var Gustav Eriksen af Slægten Vasa. Han var Svensker, bortført af Kong Christian II, der paa forræderisk Vis havde taget han med sig som Gidsel. Naar han var blevet anbragt paa Kalø, skyldtes det uden Tvivl, at dette Slot ved sin særegne Beliggenhed egnede sig fortræffeligt som Fængsel. Og Lensmanden, den unge Erik Eriksen, var en paalidelig og besindig Mand, som Kongen havde stor Tillid til. — Fangen blev behandlet paa bedste Vis, havde en udstrakt Frihed, saa han endogsaa kunde tage paa smaa Jagtudflugter i Omegnen. Men Adspredelserne kunde ikke forjage de tunge Tanker. Angsten for Fremtiden — hans egen, hans Slægts og hans Lands — laa som en knugende Byrde over hans Sind.

Den ene Dag gik som den anden. Men pludselig blev Ensformigheden brudt. Et kongeligt Brev gav Lensmanden Ordre til at møde med sine Svende. Krigen med Sverige stod for Døren. Kongen havde længe forberedt sig til denne Dyst. Denne Gang skulde Rebellerne knuses. Gustav var Vidne til de travle Forberedelser til Kampen mod hans Fædreland. Og her gik han — en uvirksom Fange — ene blandt sit Lands Fjender. Mere og mere vandt den Tanke Overhaand, at han maatte prøve at komme hjem til Sverige. Det vilde være et haardt Slag for Lensmanden, om han forsvandt. Kongens Vrede vilde være ham sikker, og han maatte udrede den store Pengesum, han havde

lovte Kongen, hvis Fangen slap bort. Men en saadan Tanke skød Gustav Vasa hurtigt til Side. Var hans Tilfangetagelse ikke en saadan Niddingdaad, at alle moralske Skruller var overflødige? En Dag paa en Tur i Omegnen — vist en Jagttur — kom Chancen, og Gustav greb den. Han var klar over, at det gjaldt om at komme saa langt bort fra Kalø som muligt, og den første Dag tilbagelagde han ikke mindre end 12 Mil. Naar Flugten lykkedes, skyldtes det ogsaa, at den stolte Adelsmand forklædte sig som Kvægdriver. Hans danske Fjender spottede ham senere herfor, og den drastiske Søren Norby gav ham Tilnavnet »Kong Korumpe«, Men hvad betød det, naar han naaede sit Maal. Bag den frie Hansestad Lübecks Mure var han foreløbig i Sikkerhed.

Lübeckerne stod langtfra i noget godt Forhold til Kong Christian, og en af Gustav Vasas gode Venner, Borgeren Kort Konig, der paa Grund af sine

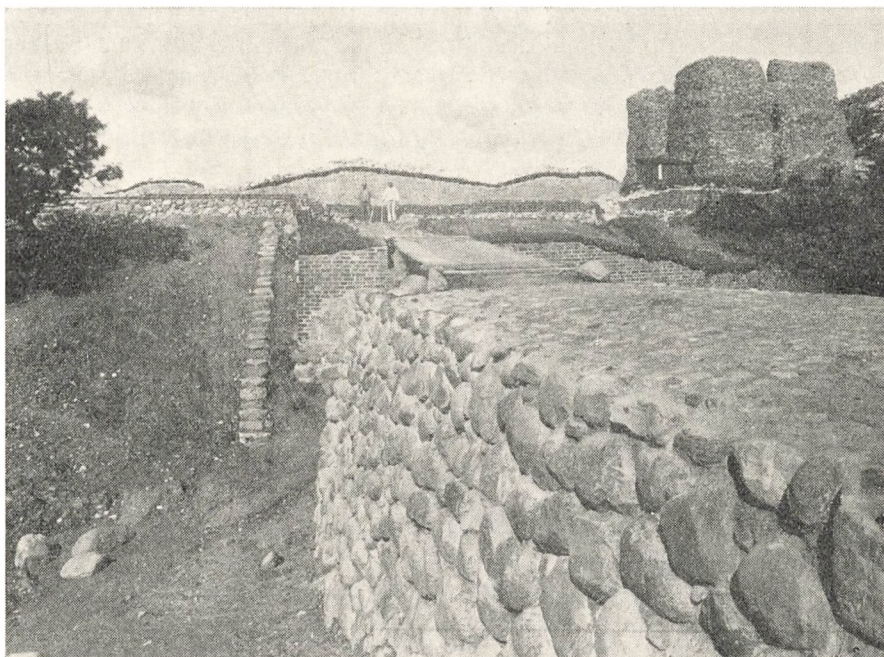
Gustav Vasa.

Fribytterier var hadet af den danske Konge, gav ham Husly. Men Danskerne fandt hurtigt ud af, hvor den svenske Fange var forsvundet hen, og snart mødte Erik Eriksen op i Lübeck ledsaget af Predbjørn Podebusk, en af Datidens mest fremtrædende Adelsmænd. De forlangte ham udleveret. Lübeckerne frygtede Christian II, men sagde dog nej. Deres By var »en fri kejserlig Stad til Ret og ikke til Vold«. I hvert Fald maatte Erik Eriksen først bevise, at Gustav Vasa ved at flygte havde brudt sit Æresord, saaledes som Lensmanden paastod, men Gustav benægtede. Da Erik Eriksen ikke kunde føre Bevis herfor, maatte han vende hjem med uforrettet Sag, hjem til Kongen og hans Krav. 1600 Gylden, en uhyre Sum i Datiden, maatte han betale til Christian II. Som naturligt var, søgte han

senere, da Gustav Vasa var blevet svensk Konge, at faa ham til at godtgøre Pengene. Gustav Vasa var dog af en anden Opfattelse end Erik Eriksen og stod stejlt paa, at han ikke var paa Kalø som Fange og ikke havde givet Erik Eriksen »nogen Haandstrækning.«

Historien kan somme Tider have et vist barskt Lune. Det maatte Erik Banner bekende, da han i 1541 deltog i Brømsebro-Mødet mellem Christian III og Gustav Vasa og fra dansk Side blev stillet som Gidsel, saa længe Mødet varede. Maaske bødede det lidt paa den ubehagelige Følelse, at den svenske Konge gjorde et stort Gilde for Gidslerne.

Naar Erik Eriksen var i Stand til at betale Kongen 1600 Gylden som Bod, viser det, at han var en Mand, der var rigere paa denne Verdens Gods end de fleste andre. Han havde arvet en Del efter sin Fader Erik Andersen, der ejede Asdal, Kokkedal og Højris, og en Tid havde været Lensmand paa Aalborg Slot. Faderen var gift med Karen Stensdatter Gøye, der tilhørte en af Landets rigeste Adelslægter. Hun ægtede efter sin første Mands Død et andet Medlem af den danske Højadel Niels Høg til Asdal (død 1524), en dygtig Diplomat, der var kendt for sin hvasse Tunge. Erik Eriksen maa være opvokset i hans Hjem, men om hans Barndom vides iøvrigt intet. Første Gang han træder ind paa Historiens Skueplads er i 1514, da han blev Lensmand i det store Kalø Len, hvortil der laa fem Herreder: Mols, Nørre- og Sønderherred Djurs, Sønderhald og Øster-Lisbjerg. Forleningen kan vel ikke siges at have været særlig indbringende, idet han kun fik Lenet paa Regn-

Kalø Slotsruin, efter Udgravningerne og Restaureringen 1941—46.

Foto: E. Hounsgaard.

skab. Indtægterne af Gæsteriet maatte han dog selv nyde. Erik Eriksen var paa dette Tidspunkt kun 30 Aar gammel, saa det var i en meget ung Alder, han overtog en saa vigtig Stilling. Det har næppe skadet, at han gennem Familieskab var knyttet til en Række af de politisk førende Adelslægter. Men Erik Eriksens egen Karakter har sikkert ogsaa medvirket til, at Kongen turde betro ham det vigtige Embede. Hans senere Liv viser, at Ro og Besindighed samt Evne til at omgaas Mennesker, ikke mindst Almuen, var fremtrædende Karakteregenskaber hos ham. Og netop som Lensmand fik han i høj Grad Brug for disse Evner.

Erik Eriksens Forgænger paa Kalø havde været den bekendte Niels Klemitsen, og det var ikke med sin gode Vilje, at han afgav Lenet til den unge Adelsmand. Men i sin Haandfæstning havde Christian II maattet love, »at om nogen Vanbyrding eller ikke Ætling født er, have nu i Danmark eller Norge enten et Slot, Len eller Landsting, da skal de med det første afsættes«. Og Kongen vilde ikke nu sætte sig op mod det mægtige Adelsaristokrati, først naar han havde vundet større Magt og Indflydelse, kom hans Tid. Derfor maatte Vanbyrdingen Niels Klemitsen rømme fra Kalø. Men allerede 1516 overtog han Aalborghus Len, det største og vigtigste i Jylland.

Det Slot, den trediveaarige Erik Eriksen rykkede ind paa som Lensmand, hørte til en af Landets stærkeste Fæstninger. Omtrent uindtagelig var Erik Menveds gamle Borg derude paa den lille Ø, der kun var forbundet med Fastlandet ved en smal, kunstig Stenbro. Flere Befæstningslinier hindrede Fjendens Fremmarch, og naaede han helt ind under selve Borgen, blev han standset af de dybe Grave. Og selv om det lykkedes at forcere dem, stod den store Ringmur endnu tilbage, ja, selv om den var taget, kunde Besætningen holde Stand i det mægtige Taarn. I Dag kan vi, takket være Nationalmuseets

omfattende Udgravninger, danne os et Indtryk af hele det mægtige Anlæg, Ruinerne taler stærkt til Sindet, minder os om fordums Stolthed og maner os til ikke at glemme, at alt er Forgængelighed — omnia vanitas. Men da Erik Eriksen som ung Lensmand drog ind paa Slottet, stod de stolte Mure endnu, og Taarnet, Borgens Donjon, synlig vidt omkring, var med sine næsten 3 Meter tykke Mure en Borgen for, at hans Magt ikke byggede paa Sand — at den hørte hjemme i Virkelighedens Verden.

Erik Eriksen ejede Gods rundt om i Landet. Hans politiske Gerning bragte mange Omskiftelser med sig, og som Kriger og Politiker eller som Kongernes Sendebud maatte han drage langt af Led, men Kalø blev for ham altid det faste Punkt i Tilværelsen, Hertil vendte han stadig tilbage, her glemte han sine Skuffelser, her nød han Mindet om de mange Glæder, Livet gav ham. Her endte han sine Dage, 40 Aar efter at han første Gang havde taget Slottet i Besiddelse. — Vi kan vel ikke fortælle meget om hans Forhold til Lenets Indbyggere. Kildematerialet fra den Tid er jo knapt. Men bag de korte Udtalelser, aner vi dog, at han har været afholdt og respekteret af sine undergivne. De Aartier, han sad her som Lensmand, hører til nogle af de mest bevægede i Danmarks Historie. Revolutionens Uro fængede i alle Sind. Christian II maatte drage af Landet, og Reformationens Uvejrlighed trak ind over Danmark. Overalt gærede det, og baade under Christian II og Frederik I stod Bønderne rede til Rejsning. Og da saa Uvejret brød løs under Grevefejden, kom det til det endelige Sammenstød mellem Bonde og Herremænd. Den sidste Borgerkrig hærgede i Danmark. Men i Erik Eriksens Len syntes alt at have været roligt. Han og hans gode Ven, Hr. Mogens Gøye paa Skanderborg, havde en særlig Maade at behandle Bønderne paa, der fik dem til lydigt at bøje sig for deres rette Herrer.

Hvornaar Erik Eriksen har giftet sig, ved vi ikke. Hans Hustru nævnes første Gang i 1525, men formodentlig er Ægteskabet indgaaet noget før. — Først var han trolovet med Karen Rosenkrantz, der dog døde før Brylluppet. Derefter ægtede han hendes Søster Mette Rosenkrantz, med hvem han fik seks Børn. Hun døde imidlertid allerede 1533, og fire Aar senere ægtede han Margrethe Gyldenstjerne, som overlevede ham i nogle faa Maaned. Hans første Hustru var Datter af Rigshofmesteren Niels Eriksen Rosenkrantz, der dog allerede var død i 1516. Ægteskabet fik uden Tvivl Betydning for Erik Eriksen, idet han derigennem kom ind i den store Rosenkrantz'ske Familie, der spillede en betydningsfuld Rolle i Datidens politiske Liv. Den kendte Tyge Krabbe var gift med en Søster til hans Kone, og hans Svoger Oluf Nielsen Rosenkrantz, der var Lensmand paa Koldinghus, hørte ogsaa til Rigets kendte Mænd.

Der var dog næppe nogen særlig nær Forbindelse mellem Erik Eriksen og hans Svogre. Derimod var han knyttet til den noget ældre Mogens Gøye — af Sigbrit spottende kaldet Kongen i Jylland — i et Venskab af en sjælden Styrke og Inderlighed. I 1520'erne og 1530'erne ser vi næsten altid de to Stormænd optræde sammen paa den store politiske Arena. De arbejdede mod de samme Maal og valgte de samme Midler. Mogens Gøye var uden Tvivl den betydeligste af dem, en af de store Personligheder i dansk Historie i 1500-Tallet, paa mange Maader en typisk dansk Skikkelse, besindig og velovervejet i al sin Færd. Men Erik Eriksen var ham en udmærket Medhjælper, maaske lidt mere fremfusende og næppe med samme politiske Omdømme som Vennen, men altid trofast overfor denne, trofast overfor deres fælles Politik.

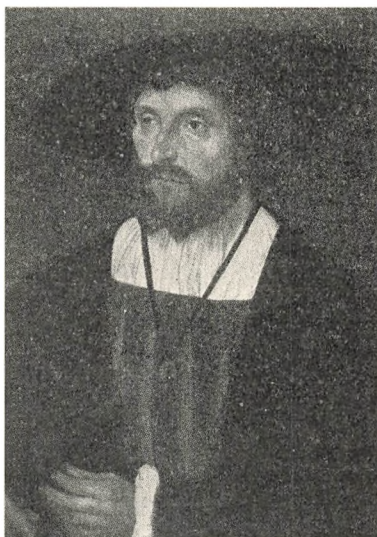
1522 fik Mogens Gøye Ordre til at drage rundt i Landet og fælde Dom. Paa Rejsen blev han ledsaget af Erik Eriksen og den kongelige Sekretær Jo-

hannes Wenck. Denne Domsrejse har sin særlige Interesse, idet det i Virkeligheden var de høje Domsmands Opgave at gennemføre de nye Love, som var blevet vedtaget efter meget vanskelige og besværlige Forhandlinger. Det er nærliggende at formode, at naar det netop blev disse to Mænd, som fik det ansvarsfulde Hverv, skyldes det, at de havde en stor Andel i Gennemførelsen af Lovene. Paa dette Tidspunkt var Modsætningsforholdet mellem Kong Christian II og en stor Del af den danske Adel og Højgejstlighed blevet skærpet. Den Politik, som bestemtes af Kongens indflydelsesrige Raadgivere — først og fremmest Mor Sigbrit og Hans Mikkelsen — førte til en dybtgaaende Mistænksomhed hos mange af de Mænd, som var vant til at betragte sig selv som de virkelige Herrer i Riget. Snart voksede den Tanke frem, at Kongens Tyranni maatte knækkes med Magt, Oprørets Fane skulde samle de mange utilfredse.

Mogens Gøye og Erik Eriksen kom ogsaa til at spille en afgørende Rolle i de dramatiske Begivenheder, som gik forud for Kongens Flugt fra Landet. I Februar 1523 rejste Mogens Gøye, Erik Banner og dennes Svoger Oluf Nielsen til Horsens for at forhandle med Oprørerne, hvis Førstemand var Erik Eriksens Svoger Tyge Krabbe. Forhandlingerne blev lange og trange, men brød tilsidst sammen. Kongen var tvivlraadig. Kendt er Fortællingen om hans Sejlads frem og tilbage over Melfar Sund, en

Sejlads, der tilsidst førte ham til Fyn. Den Nat brast Danmarks Rige af hans Haand. Oprørerne gik nu haardt frem, men Mogens Gøye og Erik Eriksen, der blev støttet af Oluf Nielsen, vilde dog ikke svigte Kongens Sag. Saa længe som muligt blev de tro mod deres rette Herre. Deres Stilling var dog haabløs, og da Hertug Frederik med sine Tropper var gaaet ind i Nørrejylland, blev de kongetro udsat for et haardt Pres, saa de tilsidst blev nødsaget til at opsiges Kong Christian Huldskab og Troskab. Og da Afgørelsen først var faldet, gik Mogens Gøye og Erik Eriksen helt ind for den nye Politik.

Erik Eriksen var nu en Mand i sin bedste Alder, og det var vigtige Opgaver, der optog ham i de kommende Aar. Han blev straks optaget i Rigsraadet, og i nogen Tid virkede han sammen med andre Rigsraader som Statholder i Jylland. Han blev forlenet med Hindsted Herred, og var med ved Belejringen af København. I de følgende Aar ser vi ham Gang paa Gang betroet vigtige Hverv, næsten altid sammen med Vennen Mogens Gøye. Tiden var vanskelig, og skulde Statsskibet føres sikkert i Havn, maatte alle Kræfter lægges i Arbejdet. Til Held for Danmark fandt Kongen og Hr. Mogens hinanden i et frugtbart Samarbejde, saa de kunde afvise de yderliggaaende Aristokraters Forsøg paa at tage hele Magten i Landet. Og i dette Arbejde havde han altid en redbon Hjælper i Erik Eriksen eller Erik Banner, som han nu ogsaa kaldtes, efter at en kongelig Forordning havde bestemt, at Adelen skulde føre faste Slægtsnavne. Ustandselig ser vi de to Herrer virke i Kongens Tjeneste. Snart rejser de rundt som Rettertingsdommere, snart

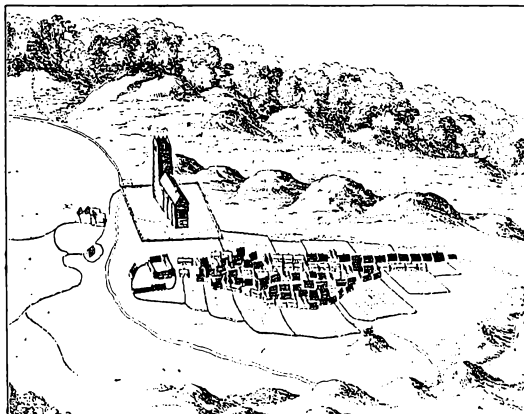
Kong Christian den II.
Efter Maleri paa Rosenborg.

fører de vanskelige Forhandlinger paa Kongens Vegne eller opkræver Skat. En særlig vigtig Opgave fik de to Mænd i Begyndelsen af 1530erne, da Bondeurolighederne bredte sig over store Dele af Jylland. I Kalø og Skanderborg Len var alt roligt, og det blev da ogsaa Lensmændene herfra, som sammen med Jens Hvas fik de ophidsede Gemytter neddæmpede. I Vesterherred, der var forlenet til Erik Krummedige, blev Lensmandens Foged dræbt af Bønderne, da han skulde indkræve Landgilden. Rigsraaderne henstillede til Kongen at lade Erik Banner »handle Erik Krummedige og samme Bønder imellem, saa at den Kongeskat udkommer«.

Et af de mest brændende Problemer i Datidens politiske Liv var dog det religiøse Spørgsmaal. I Tyskland havde Martin Luther tændt en Ild, som med rivende Hast bredte sig over en stor Del af den civiliserede Verden. Ogsaa en Del af den danske Adel blev grebet af de nye Tanker, og til dem hørte Erik Banner. Skibykrønikens Forfatter, den ikke særligt vennesæle Poul Helgesen, Reformationsens fanatiske Modstander, siger om ham, at han var Mogens Gøyes »Eftersnakker og Abekat«, og at denne »ved hans hemmelige Overtalelser blev endnu mere forhærdet og umedgørlig, thi denne Erik var det lutherske Partis mest stivsindede Hjælper og Forsvarer«. At Poul Helgesens stærke Ord dækker over en Realitet, viser Udviklingen med al Tydelighed. Naar Erik Banner i 1531 udvirkede, at Slotsskriveren paa Kalø, Hr. Jens Skuthe, blev Præst i Grenaa, skyldes det sikkert, at denne var Lutheraner. Og i hvert Fald var dette Tilfældet med Just Lauridsen (Ranch), der havde været Lærer for hans Svoger Christoffer Nielsen under dennes Ophold ved Universitetet i Rostock. Han havde et Vikariat ved Domkirken i Aarhus, og i 1529 udvirkede Erik Banner et kongeligt Beskærmelsesbrev for ham, hvorved han fik Lov til at beholde sine gejstlige Len, hvis han giftede sig Almuen i Kalø Len, der kendte deres Lensmands Indstilling overfor den katolske Gejstlighed, udnyttede dette Modsætningsforhold og nægtede at betale Tiende til Biskoppen, den iøvrigt udmærkede Ove Bille i Aarhus, der i politisk Henseende i mange Maader stod paa samme Linie som Mogens Gøye og Erik Eriksen. I 1531 var Erik Banner nede hos Kongen, der opholdt sig i Haderslev, og han fik her et Paalæg om at sørge for, at Bønderne, hvis de ikke vilde betale Bispetiende, i Stedet ydede en ældre Tids Afgift, den saakaldte Biskopsgave.

Hvilken religiøs Overbevisning Kong Frederik I havde, ved vi ikke, men meget tyder paa, at han i sit Hjerte har været overbevist Lutheraner. Men for ham var Religionen underordnet. Hans Opgave var først og fremmest at klare de mange almindelige politiske Problemer, der i saa rigt Maal bød sig til. Ikke mindst var de udenrigspolitiske Forhold meget vanskelige. Christian II arbejdede jo stadig paa at vende tilbage. Mogens Gøye har maaske nok i alt væsentligt haft den samme Indstilling, selv om han vel nok var mere positivt indstillet overfor den nye Tro. Og hvis vi kan tro Poul Helgesens Ord, var Erik Eriksen en endnu mere bevidst Modstander af Katolicismen. Modsætningerne mellem den gamle Lære, først og fremmest dens mest fremtrædende Repræsentanter Biskopperne, og Tilhængerne af den nye Tro, blev stadig stærkere i Frederik I's Regeringstid. Alligevel lykkedes det at undgaa den aabne Kamp. Men da Kongen var død i 1533, stod man overfor en meget vanskelig Situation, der let kunde føre til aaben Krig. Biskopperne og de katolsksindede Adelsmænd ønskede Frederik I's yngre Søn Hertug Hans (den ældre) som Konge, mens Mogens Gøye og Erik Eriksen af al Kraft arbejdede paa at faa den ældste Søn, Christian, paa Danmarks Trone. Denne havde i Hertugdømmerne vist, hvad Katolikkerne kunde vente sig, hvis han fik Magten.

I Juni stævnedes Rigsraaderne fra hele Landet til Herredag i København. Kongevalg og Landets Religion var de to store brændende Problemer, man skulde tage Stilling til. Mogens Gøye og Erik Eriksen pressede paa for at faa Hertug Christian valgt til Konge, men det var umuligt at naa til Enighed, og Kongevalget blev derfor udsat til det følgende Aar. Foreløbig var Danmark blevet en Adelsrepublik. I Religionssagen lykkedes det Katolikkerne at faa vedtaget en Bestemmelse om, at Afgørelsen her skulde lægges i Biskoppernes Hænder. Brevet herom blev imidlertid ikke forseglet af Mogens Gøye og Erik Banner, som heller ikke deltog i den Dom over Hans Tausen, som Biskopperne fik gennemtrumfet nogle Dage senere. De to Mænd og deres Tilhængere protesterede i stærke Ord mod Rigsraadets Fremgangsmaade og skal have udtalt: »I vil ikke høre op, før I har drevet et Spil, som vore Børnebørn vil komme til at undgælde«. Modsætningerne var nu blevet saa stærke, at Mogens Gøye og Erik Banner fandt det bedst at forlade København. De blev fulgt af en Del evangelisksindede Herremænd. Forhandlingerne var dermed sprængt og Situationen uhyre spændt.

Rye og Rye Kirke ca. 1677. (Efter Resen).

I den følgende Tid fulgte en Række Forhandlinger, og det synes som om de to Mænd har haft en personlig Sammenkomst med Hertug Christian for at faa ham til at modtage den ledige Trone. Hertugen var dog ikke under disse Omstændigheder særlig villig hertil. Imidlertid kom Udviklingen ind i en helt ny Bane, idet Lübeckerne pludselig gik til Angreb. Grevefejden var begyndt. Grev Christoffer og de borgerlige Kredse, der sluttede sig til ham, var nok luthersk orienterede, men deres Politik var saa demokratisk, at det fik enhver Adelsmand til at gyse, ikke mindst da de som Kongsemne havde den gamle Kong Christian, der sad som Fange paa Sønderborg Slot. Vel var der en Del af Adelsmændene i Øst-Danmark, deriblandt Tyge Krabbe, som under Begivenhedernes Tryk gik over til Grev Christoffer, men Jyderne og først og fremmest de to lutheranske Venner stod endnu frit og agtede ikke at give op. I Paaskeugen havde der været forhandlet med Hertugen, som omtrent paa denne Tid udstedte et Brev, hvori han tilsagde Mogens Gøye og Erik Banner til Asdal, at hvis han blev Konge i Danmark, vilde han holde tidligere Kongers Privilegier samt beskytte og hjælpe dem og deres Venner.

Den 4. Juni kom saa det berømte Møde i Ry, hvor Biskopperne og de katolsksindede Adelsmænd under Indtryk af Begivenhederne i Øst-Danmark maatte gaa med til at vælge Hertug Christian. Enigheden var delvis genoprettet, og Mogens Gøye sendtes sammen med Ove Lunge til Hertugen for at tilbyde ham Kronen, mens Erik Banner blev i Jylland for blandt den menige Adel at virke for Tilsluning til Kongevalget.

Danmark var saaledes delt i to Dele. Kun Fremtiden kunde vise, hvem der skulde være Herre i Landet. Foreløbig saa det ud til, at Grev Christoffer og hans Tilhængere skulde vinde Overhaand, thi i September 1534 landede

Skipper Klement pludselig i Aalborg, og i Løbet af kort Tid flokkedes Bønderne om hans Faner. Overalt i Vendsyssel gik de biskoppelige og adelige Gaarde op i Luer. Uvejret var for Alvor naaet til Jylland. Men Erik Banner og Mogens Gøye vilde ikke give op. Bemærkelsesværdig er en Udtalelse i et Brev fra en samtidig: »Tænk paa, hvad Skade Hr. Mogens og Erik Eriksen lider, de er kvit ved al den Del, de havde i Sjælland, Skaane, Lolland og Falster. Det regner de for intet«.

Det lykkedes at samle en Adelshær paa omkring 600 Mænd under Ledelse af Erik Eriksen og Holger Rosenkrantz. Tillidsfulde rykkede Herremændene

Kong Christian den III.

Efter Portrættet i den danske Bibeloversættelse af 1550.

mod Nord. Nu skulde de vise disse Bønder, hvorledes danske Adelsmænd kæmpede. Ved Svendstrup lidt Syd for Aalborg mødte de Bondehæren. Men som ved Hemmingstedt 34 Aar før viste Overmodet sig ubegrundet. — Adelen led et knusende Nederlag. Mange fandt deres Død her, og andre maatte vandre i Fangenskab. Kunde da intet standse Grev Christoffers og Skipper Klements sejrriige Skarer? Stod den lübeckske Borgmester Jürgen Wollenweber overfor den endelige Sejr? Det kunde synes saa, men Erik Banner og Mogens Gøye gav dog ikke op. De fik Randers befæstet, og efter at Skipperen forgæves havde løbet Storm paa denne By, kunde Fronten for en Tid stabiliseres — for at bruge et moderne Udtryk — langs Gudenaalinien. Skipper Klement kunde ikke holde Orden paa sine efterhaanden demoraliserede Tropper, og da Hertugens Feltherre Johan Rantzau rykkede op i Jylland med sine krigsvante Lejetropper, kunde Kongen og hans

Tilhængere gaa over til Offensiven. Mogens Gøye og Ove Bille blev udnævnt til Statholdere, mens den mere krigerske Erik Banner sammen med Johan Rantzau fik Overkommandoen over Krigsfolket. Den 18. December gik man til Angreb paa Aalborg, som blev taget med Storm.

Lensmanden paa Kalø havde spillet en afgørende Rolle i denne Tids blodige Begivenheder. Nu gjaldt det om at bringe Jylland til Ro og sikre Kongens Magt her. Det er et stærkt Vidnesbyrd om den store Anseelse, Erik Banner nød hos Kongen, at denne udnævnte ham til Lensmand over Aalborg, det vigtigste Len i Jylland. I Vendsyssel var Forholdene langt fra rolige. Mange Steder gærede det, og den forhadte Biskop i Børglum, Stygge Krumpen, pustede til Ilden, saa godt han kunde. Det blev Erik Banners Op-gave at søge at bringe Ro heroppe. Spodsk kunde han sige om Stygge Krumpen, at det havde været bedre, om han havde været med ved Stormen paa Aalborg, »da var I ikke krøben i Peder Ridemands Bagerovn«. Biskoppen hadede sikkert Erik Eriksen af et godt Hjerte, og skal have sagt: »Ikke lader jeg hænge, ikke lader jeg stejle Folk, som han gør«. Det er muligt, at han undertiden maatte gaa frem med Strenghed, Forholdene var jo ekstraordinære, og de, der havde fulgt Skipper Klement, maatte bøde haardt for deres Forseelse. Frygteligt tyngende var den saakaldte Halsløsning, som Lensmanden paa Aalborg maatte indkræve i de Herreder i Vendsyssel og Himmerland, som hørte under ham.

Efter Grevefejden og dens stormende Begivenheder fulgte en Del rolige Aar. Erik Banner var nu en moden Mand, over de 50. Hans store Anseelse førte en Række Tillidshverv og Tillidsposter med sig. Ofte ledsagede han Kongen paa vigtige Rejser, i 1538 saaledes til Fyrstendømmet Braunschweig, og i 1541 deltog han, som foran nævnt, i Kongemødet i Brømsebro, hvor han var Gidsel hos Kong Gustav. Det var dog først og fremmest paa det militære Omraade, at hans Evner blev taget i Brug, og det var derfor ganske naturligt, at han, efter at hans Svoger Tyge Krabbe var død i 1541, blev dennes Efterfølger som Danmark Riges Marsk. Mogens Gøye havde været Danmarks Riges Hovmester fra 1523 (før 1523 var han Marsk), saa at Vennerne nu beklædte de to højeste Rigsembeder. I Forbindelse med denne Udnævnelse staar det maaske ogsaa, at Kalø Len nu blev et Afgiftslen, hvilket var betydeligt mere fordelagtigt for Lensherren. Han skulde aarligt give Kongen 100 Rigsdaler og nogle Naturalier, tjene Kongen med 12 rustede Ryttere, klæde sine Svende i kongelig Majestæts Hofklædning samt underholde Kongen to Nætter paa Slottet. Aalborghus havde han allerede afstaaet i 1536. Hans Lensmandsstilling der var jo kun betinget af de særlige Forhold under Grevefejden.

Ligsten i Torslev Kirke, Hjøring Amt, over Erik Erikssen Banner, og hans to Hustruer Mette Rosenkrantz og Margrethe Gyldenstierne.

En af de vigtigste Opgaver, Erik Banner fik betroet som Rigsmarsk, var Ledelsen af de Styrker, som blev sendt til hans gamle Bekendt Kong Gustav af Sverige i Forbindelse med den saakaldte Dackefejde. Togtet blev dog ikke langvarigt, idet Dacke kort efter blev dræbt, hvorefter den svenske Konge sendte Danskerne hjem. I 1547 blev han sammen med to andre danske Adelsmænd sendt til Tyskland i en vigtig Mission, hvor de gennem Mægling skulde søge at hindre Udbredelsen af den schmalkaldiske Krig. Mæglingen førte imidlertid ikke til noget Resultat. Erik Banner fik dog ikke bare Tid til at tage sig af de store Opgaver. Paa forskellig Vis deltog han i Landets Administration og Rettens Pleje. Som i sine yngre Aar sad han ofte i Dommersædet som Rettertingsdommer.

Da han den 28. Marts 1554 lukkede sine Øjne paa sit kære Kalø Slot, var det ikke blot en af Rigets Stormænd, der gik bort, men ogsaa en af dets bedste Mænd. Redelig og tro var han i sin Færd og altid rede til at sætte sin store Arbejdskraft ind til Gavn for Land og Folk. Kan nogen ønske sig et bedre Eftermæle?

Han blev begravet i Torslev Kirke, hvor hans anden Hustru, der døde kort efter, ogsaa blev stedet til Hvile. Over dem sattes en smuk Ligsten med Billeder af ham og hans to Hustruer.

Hads Herreds Friskoler og deres Lærere.

Af Thorv. Madsen.

II. Eriksminde.

I »Østjydsk Hjemstavn« 1945 skrev jeg om de to af Hads Herreds tre Friskoler: Gylling og Odder. I Aar kommer Turen til Eriksminde Friskole.

Ligesom Gylling begyndte den sin Virksomhed i 1865, ikke paa det nuværende Sted, men paa Randlev Hedegaard, hvor den kendte, uforfærdede og aandsprægede Sejr Nielsen boede.

Pastor Borch, Randlev, skriver i sine Erindringer om ham, at han var en udpræget Personlighed, en Mand, som med Lidenskab forfægtede sine Standpunkter, og som med den største Dygtighed drev et Mønsterlandbrug.

Sejr i Hedegaard var stærkt aandelig interesseret og havde paa sin smukke Gaard indrettet en Mødesal, hvor Otto Møller en Gang om Maanedens samlede med stedlige Sognebaandslødere, til hvilke ogsaa Sejr Nielsen hørte. Det var denne Sal, der blev indrettet til Brug for en Friskole efter Krigen 1864.

Sønnen Peder Sejersens, der døde 1944 og ligger begravet paa Odder Valgmenighedskirkegaard fortæller i nogle Erindringer, at Skolestuen var fyldt med Børn, ca. 50 ialt, der var delt i to Klasser.

Skolens første Lærer var fra Gylling og hed Hans Nielsen. Hans Løn var meget minimal, omkring 2—300 Kr. aarlig, »fri Bolig hos Far, og Middagsmaden fik han skiftevis i de forskellige Hjem ved de nærmestboende Familier, der benyttede Skolen, bl. a. hos Rasmus Thøgersen, Elkjær, Rasmus Knudsen, Hesselbjerg, Rasmus Thomsen Ø. Terp i Randlev og naturligvis ogsaa hos mine Forældre«.

Denne Lønningsmaade kunde have sin Betydning for baade Læreren og Forældrene, idet man paa den Maade lærte at kende hinandens stærke og svage Sider. Det var ikke for Lønnens Skyld, disse Lærere valgte at gaa Friskolevejen, man maa snarere sige, at det var deres ideelle Livssyn, der drev dem ind i denne Skoleform, i hvilken de søgte først og fremmest at oplive Børnene gennem Sang og Fortælling, men ogsaa at oplyse dem især i Dansk og Regning.

Hans Nielsen var ugift og var kun Lærer paa Randlev Hedegaard i godt to Aar. Hans daarlige Helbred gjorde, at han maatte trække sig tilbage.

I 1866 byggede Sejr Nielsen Avlsbygningerne om og indrettede samtidig en Skolestue med tilhørende Beboelseslejlighed for en gift Lærerfamilie i det vestre Fløjhus med Indgang fra Haven. I denne Skolestue fortsatte nu Friskolen i en Række Aar.

Peder Sejersens skriver videre i sine Erindringer: »Friskole var noget ganske nyt paa Egnen og blev udsat for stærk Kritik. Skellet mellem Grundtvigianerne og Bjørnbakkerne var trukket skarpt op og gjorde sig stærkt gældende saavel blandt voksne som mellem Børn.

Viggo Bjørnbak, Redaktør af »Aarhus Amtstidende«, det mest udbredte Blad paa Egnen, rasede mod alle, der havde med Friskole og Grundtvigianisme

at gøre. Dette Skel førte til et ulykkeligt Modsætningsforhold mellem Egnens Folk, saa at Tilhængerne af de to Retninger ikke kunde taale at se hinanden. De bjørnbakske Højskoler i Viby og Ask søgte at klemme Livet af den grundtvigske Højskole i Testrup. Men her kom de til kort. Dr. Nørregaard og Christoffer Baagø var aandelig myndige Mænd, der ved Møder hist og her tog et kraftigt Livtag med den bjørnbakske Livsopfattelse.«

Inde i det fede Hads Herred bredte Bjørnbakkerne sig stærkt, og det var da ogsaa her Møderne især blev holdt. De gamle kan endnu fortælle om Mødernes Hidsighed, naar Bjørnbak, Dr. Nørregaard og Otto Møller optraadte samlet. Det var rene Braavalleslag, naar Diskussionens Bølger gik højt; men de gav Stof til Samtaler i de forskellige Hjem og tvang Folk til at tage Standpunkt.

Under alt dette trivedes trods alt de smaa Friskoler i Hads Herred og bestaar den Dag i Dag.

Efter Hans Nielsens Fratrædelse antoges en ny Lærer til Friskolen paa Randlev Hedegaard. Niels Rasmussen hed han og havde lige taget sin Skolelærereksamen. Han giftede sig og tog den nye Lejlighed i fuldt Brug. Det viste sig at være et heldigt Valg. Niels Rasmussen var baade en god og dygtig Lærer, som blev afholdt af baade Forældre og Børn. I nogle Aar gik alt godt for Friskolen paa Randlev Hedegaard, men saa vilde Skæbnen, at Skolelæreren i Dyngby Skole blev dødssyg, saa der var Mulighed for, at Embedet inden længe blev ledigt. Lærer Niels Rasmussen havde været uforsigtig nok til at spørge sine egne Skolebørn fra Dyngby, om de vilde gaa i Skole hos ham, hvis han blev Lærer i Dyngby. Da denne Forespørgsel blev bekendt i Skolekredsen, var dette tilstrækkeligt til i Forældrekredsen at rejse en Modvilje mod Læreren. Alene dette, at han nærede Tanker om at søge ind i den offentlige Skole var nok til at fælde ham som ikke renlivet Friskolemand. Man tænkte vel næppe paa, at det kunde knibe ham at klare sig med den lille Løn.«

Peder Sejersén fortæller videre: »Forældrekredsen blev sammenkaldt for at tage Bestemmelse om Forholdet til Skolens Lærer, og den Aften Mødet blev holdt, stod vi Børn udenfor Vinduerne og lyttede spændt til Forhandlingerne. Da Afstemningen godtgjorde, at Niels Rasmussen skulde rejse, græd vi. Han havde da været Lærer for os fra 1867—1874.

Den næste Friskolelærer paa Randlev Hedegaard var en Fynbo ved Navn Pedersen-Dalin. Ogsaa han havde Skolelærereksamen og var en dygtig Lærer, men ikke særlig afholdt af Børnene.

Det varede imidlertid ikke længe, før han blev gift med en ret velhavende Pige fra Ørting, der satte ham i Stand til at købe »Eriksminde« paa Bjerager Mark, og hertil flyttede han nu med Forældrekredsens Billigelse Friskolen fra Randlev Hedegaard.

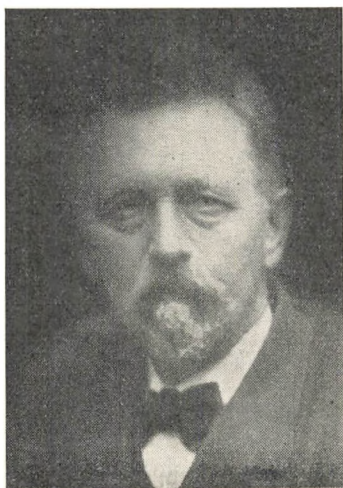
Gennem 10 Aar var Pedersen-Dalin Lærer og Leder af Eriksminde Friskole, men ved Købet af Ejendommen og Flytningen af Skolen, hvorved han selv blev Ejer af Skolen, forandredes Forholdet noget mellem ham og Skolekredsen. Det nære Samarbejde mellem Hjem og Skole svækkedes lidt derved. Men det er Manden, der præger Skolen, hvad enten den ejes af Kredsen eller Læreren, og dette blev i høj Grad Tilfældet, da Friskolelærer Mads Hansen Laursen først i Firserne købte Skolen med tilhørende Jordlod. Han var den fødte Friskolemand, som i over 30 Aar udførte en velsignelsesrig Gerning baade i Skolen og paa Egnen.

Mads Laursen var født 13. Novbr. 1853 i Staarup i Fjends Herred. Hans første Fremtidsmaal var at blive Sømand, men Moderen havde bestemt, at

han, ligesom sin ældre Broder skulde være Lærer, og saaledes blev det. Den eksamensmæssige Uddannelse til Lærergerningen modtog Mads Laursen paa Jelling Seminarium, der lededes af den kendte grundtvigske Forstander Svendsen.

Det synes, i hvert Fald i det sidste Aar af hans Jellingophold, at han har været under et aandeligt Tryk, ja, at han ligefrem har været i Tvivl om, at der overhovedet var en Gud til. Disse Anfægtelser blev vistnok Aarsag til, at han kom paa Vallekilde Højskole. Atter og atter kom han senere i sine bibel-

Friskolelærer Mads Laursen og Hustru, Eriksminde Friskole.

historiske Fortællelimer for Børnene tilbage til Ernst Triers levende og varme bibelhistoriske Forkyndelse. Denne Tale gjorde et stærkt Indtryk paa Mads Laursen. Navnlig dette: »At der er en Gud og denne Gud elsker Menneskene«. Om disse Ord udtrykte M. L. sig saaledes: »Er dette sandt, saa er vi de lykkeligste Mennesker, der er til«. (Hans egne Ord).

Efter et Par korte Perioder som Lærer i Høve og Kalundborgegnen, ca. 3 Aar paa Fyn, hvor hans første Hustru døde fra ham og deres lille Dreng (Thorvald Laursen, Redaktør af »Dansk Ungdom«, Slagelse), kom han i 1882 til Hads Herred og købte Eriksminde Friskole i Bjergager, og her faldt Mads Laursens Manddomsgerning. Her dannede han sammen med sin anden Hustru, Karoline, Datter af Drejer Jensen fra Skanderborg, det Hjem, til hvilket saa mange Familier i Egnen skulde faa Tilknytning og komme til at staa i Taknemmelighedsgæld til, baade paa den ene og den anden Maade, men mest dog fordi deres Børns Skolegang faldt her.

Det viste sig ogsaa ret hurtigt, at M. L. var en ideel Friskolemand, samtidig med, at han var i Besiddelse af stor Arbejdsevne og -vilje. Børneantallet i Skolen kom snart op mod de 70, og da der var gaaet nogle Aar, byggede han en stor og rummelig Efterskole med Plads til 40–50 Elever, samt en Gymnastiksal og en Beboelseslejlighed ovenpaa Skolelokalerne til sig selv og Karoline, naar de engang vilde trække sig tilbage.

Forholdene var smaa den Gang. Lønnen indbragte vistnok kun ca. 800 Kr. aarlig, og M. L. maatte derfor med en voksende Familie se sig om efter »Bierhverv«. En Tid var han Regnskabsfører for Cikoretørrieriet i Boulstrup

og desuden Revisor i Odder Andelssvineslagteri. Efter Revisorstillingens Ophør var M. L. de sidste 25 Aar, han levede, den regnskabsmæssige Leder af »Østjydske Frøavlerforening« og en kort Tid Kirkesanger i Odder Valgmenighedskirke. Alt dette tog selvfølgelig baade af hans Tid og Kræfter, men naar han stod overfor sine Elever, i Skolen, var det ligesom Trætheden var strøget af ham, da kunde han synge og fortælle saadan, at Eleverne blev draget med ind i det levende Liv, han aandede i. Hans Fremstilling af Nordens og Verdenshistorien og i særlig Grad af Bibelhistorien nedfældede sig i Barne-sindet som Lydhørhed og Optagethed, og efterlod Indtryk, som Børnene aldrig glemte.

Der er et gammelt, engelsk Ordsprog, der siger: »Vær dit Barns Far til dets fjortende Aar, dets Formynder til dets tyvende Aar, dets Ven til din Død«. Det vil passende kunde sættes som Ramme om det, Mads Laursen var for sine Elever, der ogsaa som voksne havde den Glæde vedblivende at staa i nært personlig Forhold til ham.

Den 31. Januar 1941 døde Caroline Laursen. Hun havde været sin Mands trofaste Støtte i hans Manddomsgerning paa Eriksminde Friskole. Tabet af hende har sikkert været Aarsag til, at Mads Laursen tænkte paa at trække sig tilbage.

Men imidlertid fik han en udmærket Medhjælper i sin Svigersøn Lærer Bollerup, der var en fortrinlig Lærer og som blev afholdt af baade Børn og Forældre. Baade Kredsen og sikkert ogsaa M. L. har nok tænkt sig, at han kunde blive en dygtig Afløser med Tiden paa Eriksminde. Dette skete imidlertid ikke. Til stor Skuffelse for Kredsen søgte Lærer Bollerup ind i den offentlige Skole efter kun kort Tids Forløb paa Eriksminde Friskole.

Ene kunde Mads Laursen ikke staa med sin Skole og da slet ikke efter at have mistet sin Hustru. Han søgte da at faa sin Skole solgt. Der indlededes Forhandlinger mellem Skolekredsen og Mads Laursen om Køb af Skolen. Disse Forhandlinger resulterede i, at en Handel kom i Stand om Skolebygningen, der indeholdt Plads til Børne- og Efterskole, samt Gymnastiksal. Prisen blev aftalt til 14.000 Kr., men da der ingen Lærerbolig fandtes, maatte Kredsen opføre en saadan. Denne kostede 9.000 Kr., men heldigvis var det paa en Tid, da der var Pengerigelighed blandt Folk, og disse ofrede stort, saa alt blev betalt paa nær 7.000 Kr., der optoges som et Laan i Sparekassen. Kredsen blev paa denne Maade ret velstillet i økonomisk Henseende, idet den havde ene nye Bygninger og ingen Gæld af Betydning. Ejendomsforholdet blev derefter ordnet i Retning af, at Skolen blev en selvejende Institution, saaledes at Forældrene til de Børn, som til enhver Tid benyttede Skolen havde Ejendomsretten til og Ansvaret for Skolen, samt dens økonomiske Drift. Grundlaget syntes derefter at være helt ideelt for en Friskole eller Forældre-skole, hvor Bestemmelsesretten i alle Forhold er hos Forældrene. Til Eriksminde hører et lille Landbrug med egen Bolig, og her flyttede Mads Laursen ind efter Afstaaelsen af Skolen, og her døde han d. 19. Januar 1927. Han ligger begravet paa Odder Valgmenigheds Kirkegaard.

Inden Mads Laursen fratraadte som Lærer fik han som Medhjælper til meget dygtige Lærerkrafter, først Anna Bredkjær, Rasmus Bredkjærs Datter, og den 1. Januar 1916 Lærer Karl Kirk, Søn af den kendte Friskolelærer Kristen Kirk fra Sd. Næraa paa Fyn. I Eftersommeren 1917 blev disse to gift og blev Mads Laursens Arvtagere paa Eriksminde. I dem fik Kredsen et Par dygtige Mennesker, som fortsætter den Dag i Dag med Skolens Ledelse til Forældrenes fulde Tilfredshed.

Fra Grauballegaard.

Af August F. Schmidt.

Grauballegaard i Svostrup Sogn (Hids Herred) nordøstlig for Silkeborg er oprettet ved Sammenlægning af fire Gaarde i Grauballe By i 1660. Den tilhørte først Henrik Andersen Wendelboe, hvis Enke ægtede Jens Jensen Augsburg, der døde 1706. Hans Stifson Niels Wendelboe testamenterede Grauballegaard til Chr. Fischer, der ejede Allinggaard i Tiden 1719—1774. De to store Gaarde i Sognet hørte nu sammen til omkr. 1810. Grauballegaard var i hin Tid paa 12 Tdr. Hartkorn. Chr. Fischer testamenterede sine Gaarde til Brødrene Chr. og Jean Arnold Fischer. Sidstnævnte udkøbte straks sin Broder Chr. Fischer og var nu Eneejer af Gaarden i en Aarrække. I 1804 solgte han den til Kaptajn N. Secher til Trudsholm. Efter hans Død i 1808 skødede Enken Allinggaard m. m. til Major Johan Schuchardt, der bortsolgte Godset og udstykkede Hovedgaarden i Allinggaard, Allingskovgaard og Alling Mølle, som afhændedes til forskellige Ejere.

Omkring 1810 blev Grauballegaard købt af Albert Stabell (senere til Allingskovgaard), som i 1813 skødede den for 25,584 Rigsbankdaler til Chr. Carl Alberti fra Flensborg (1776—1831), der var gift med Anna Elise Lindberg (1789—1868) fra Ribe, Søster til den kendte kirkelige Frihedskæmper i grundtvigsk Retning, Jacob Chr. Lindberg, som herved ogsaa blev kendt med Silkeborgegnen, idet han som ganske ungt Menneske gerne foretog lange Fodture. Lindberg fortæller i nogle Optegnelser om sit Levned (udg. i Hist. Maanedsskr. I, 1883, 63—64, jfr. smsts. III, 1884, 308), at første Gang han var paa Grauballegaard var i Følge med en hel Flok Skolekammerater fra Ribe under Anførsel af Adjunkt P. T. Hansen. De gik tilbage over Vejle, Frederits og Kolding. Anden Gang Lindberg var i Grauballe var med den Ribe Bispesøn, N. Hjort. Før denne Tid havde L. dog været til Vogns paa Grauballegaard med Flyttegods fra Ribe. Han kørte da sammen med en Søn af Rektoren og en Karl. Rejsen var saa fatal, at den fortjener at blive kendt med Lindbergs egne Ord. Beskrivelsen giver et levende Indtryk af Rejselivets Besværligheder i Tiden omkring 1815 paa saa kort en Strækning som mellem Ribe og Silkeborg. Lindberg fortæller: »Jeg kørte en lille jydsk vogn, en karl en stor fragtvogn med 4 heste. Udenfor Ribe væltede jeg. Samme aften kørte kusken den store vogn fast i Randbøl kros port og knækkede nogle stole. Dagen efter væltede han, da vi var bleven viste vild ved Skovgaard, og om natten nægtedes vi hus baade i Ørholm og Hesselballe, saa vi maatte ligge paa den aabne mark under stærk tordenvejr. Dagen efter kørte fragtvognen fast i sumpig grund og om aftenen blev karlen slagen slemt paa sit ene ben af en af hestene, saa han ikke kunde ride. Jeg maatte da ride med den vogn. Vi kom dagen efter til Grauballegaard, hvor vi opholdt os natten over, kørte saa med den tomme fragtvogn over Skanderborg,

Horsens og Vejle hjem. Men før vi naaede Skanderborg, blev jeg berøvet min tegnebog eller tabte den i Ildved — og heri var alle vore penge, saa vi nu maatte sulte tilligemed hestene og saaledes komme hjem. Karlen og Hansen tabte modet; jeg maatte hænge dag og nat paa hestene og køre«. —

Paa Grauballegaard skete en glædelig Begivenhed i 1814, idet Ægteparret Alberti da dette Aars 12. Maj blev velsignede med en lille Dreng, der fik Navnet Christian Carl Alberti. Han blev holdt til Bogen, da han viste Lærenemme. Det var rimeligt for Forældrene at sende ham til det fjerne Ribe, hvor der var en Latinskole, og hvor Fru Alberti jo var fra. I Ribe fik Drengen Adjunkt Peter Adler til Lærer i Historie, Geografi og Græsk. Peter Adler (1796—1851), der var Københavner, og var blevet ansat ved Ribe Latinskole efter Sommerferien 1827, giftede sig ind i et af de mest ansete Hjem i Ribe, idet han 24. Decbr. 1830 blev viet til Anna Ussing (1789—1885). Ved dette Giftermaal blev han beslægtet med Lindbergfamilien, og her har vi den Forbindelse, som førte ham paa Sommerferiebesøg paa Grauballegaard i 1830 og 1831. I Ferien 1830 gik Adler med Randsel paa Ryg fra Ribe til Uldum, hvor hans Hustrus Broder var Præst. Fra Uldum gik han over Skanderborg til Herregaarden Ristrup mellem Silkeborg og Aarhus. Her var Adlers Svoger Rahr Forvalter. Det er rimeligt at antage, at Adler paa denne Rejse ogsaa har besøgt Grauballegaard. I Sommeren 1831 var han der i hvert Fald, hvad man kan læse om i hans Brev af 21. Aug. 1831 til Historikeren P. V. Jacobsen (se min Udgave af »Peter Adlers Breve til P. V. Jacobsen«, 1937, 45): »Jeg har som sædvanlig i Sommerferien gjort en lille Udflugt. Jeg kjørte med min Kone og 2 Disciple over Bekke, Randbøl, Kollemorten, Nørre-Snede, Palsgaard, Vrads, Them, Silkeborg til Grauballegaard (18—20 Mile), der var vi 1½ Dag over, kjørte derpaa over Frijsenborg til Ristrup (4 Mil) til min Svoger Rahr. Derfra gjorde jeg adskillige Smaa-Ekcurser. Vi vare i Aarhus 2 Gange til Olafs Markedet, hvorfra jeg gik til Riisskov og til Marselisborg. Om Mandagen gik jeg til Rye og Himmelbjerget, og næste Dag over en navnløs Bro, Sandvad Kro og Niim til Uldum, hvorhen min Kone Dagen efter kom kjørende direkte fra Ristrup«.

Af dette Brevcitater faar man ligeledes noget at vide om Rejseforhold for et Aarhundrede siden. — Det var paa høje Tid, Peter Adler kom til Grauballegaard; thi allerede den 19. Oktober 1831 døde Chr. Carl Alberti paa sin Gaard, kun 54 Aar gammel*), efter 18½ Aars Ægteskab med Elise Lindberg. En Overgang har Alberti ikke ejet Grauballegaard, idet den i 1824 ved Tvangsauktion for 5000 Rigsbankdaler Sølv gik over til Kommandørkaptajn Gotfred Hagerup (død 1838), som i 1835 skødede Gaarden (13 Tdr. Htk.) for 5000 Rbd. rede Sølv og 5550 Rbd. Sedler til Albertis Enke, som straks efter, i August 1835, solgte Ejendommen til A. B. Hildebrandt fra Lübeck og V. B. Munch. — Albertislægtens Forbindelse med Grauballegaard er med Salget i 1835 ophørt, men inden vi gaar videre, skal der i denne Forbindelse nævnes en Detaille af en vis Interesse. Det er tidligere nævnt, at det var Slægtskabsbaand, der var Aarsag i, at Sønnen fra Grauballegaard, Chr. Carl Alberti (1814—1890), netop blev sendt til Ribe Latinskole, hvorfra han blev Student

*) Alberti synes en Tid at have optraadt som Ejendomsmægler. »Aarh. Stiftstid.« meddeler saaledes d. 8. Aug. 1820: Hr. Alberti paa Grauballegaard gjør i tyske Aviser Udlænderne opmærksomme paa, at det just nu er den rette Tid for dem, som med Sikkerhed ville anbringe deres Penge til høje Renter at købe Landejendomme især i Jylland og Fyen. De som ville bære ham med deres Tillid til saadanne Indkiøb, lover han at betiene med den største Oprigtighed. — Nogle Maaneder senere, d. 3. Okt. 1820, bringer Iverssens fynske Avis, Odense, en saalydende Annonce: Tilkiøbs søges et Landgods til ca. 20.000 Species, beliggende i Nærheden af Østersøen eller en seilbar Flod, med stor Skov og betydeligt Areal. Nærmere Efterretning kan ved frankerte Breve erholdes hos C. C. Alberti paa Grauballegaard pr. Aarhus.

1833. Han kom her til at synes godt om Peter Adler, der var en begavet, men noget kolerisk Lærernatur. I hvert Tilfælde gik det senere saaledes, at C. C. Alberti lod sin Søn opkalde efter sin gamle Lærer og gav ham Navnet Peter Adler Alberti. Medvirkende til Opkaldelsen kan maaske have været, at Peter Adler, der har efterladt sig et smukt Navn som Lokalhistoriker, døde kort før C. C. Albertis Søn blev født. Adler døde 10. April 1851 og P. A. Alberti blev født 10. Juni 1851. Dødsfaldet i Ribe har faaet den ældre Alberti, der i 1851 var Folketingsmand, til at erindre Skoledagene i den gamle Domkirkeby. Og det er let forstaaeligt, at Peter Adler har indtaget en stor Plads i den forhenværende Ribedisciplens Sind, at han har ønsket at hædre hans Minde gennem en Sønneopkaldelse. Desværre gik det jo saaledes, at Peter Adler Alberti (død 14. Juni 1932) senere, som Landets Justitsminister, blev sørgelig berømt som Besviger i offentlige Sager. Men nu ved vi da, hvorfor han havde sine to første Navne.

A. H. Hildebrandt blev snart Eneejer af Grauballegaard og besad den til sin Død 1895 — med Undtagelse af nogle Aar fra 1855, da den tilhørte Lensgreve Fr. M. Knuth (død 1856) og hans Bo. I 1866 lod Hildebrandt Hovedbygningen, et Stokværk med høj Kælder, af Grundmur, opføre. Bygningen bestaar af et Midterparti med to Sidefløje (jfr. Silkeborg Avis 5. Marts 1940). Gaarden havde i 1850'erne, som alle større Ejendomme i Egnen, et Ladested ved Gudenaen for Prampfart (Fra Viborg Amt 1936, 72), og ude paa dens Mark laa et Teglværk, der i Hildebrandts Tid blev drevet af tyske Teglværksarbejdere. Fra Værket kørtes mange Mursten til Prammen ved Ladestedet, hvorfra Stenene førtes videre ad Gudenaen til Randers. Paa Grauballegaard blev i Hildebrandts Tid uddannet Lærlinge under Landhusholdningsselskabet. Saaledes kom hertil den 1. Maj 1867 Jakob Hansen (Forsinge), der senere blev Forstander for Faurbogaards Agerbrugsskole paa Sjælland. Jakob Hansen, der har nedskrevet sine Erindringer, har i disse et godt og lærerigt Afsnit om sit Ophold som Elev et Aar paa Grauballegaard 1867—68 (se Fra Holbæk Amt 1933, 31—35). Han fortæller her om Hildebrandts, at de var dygtige Folk, men meget hidsige, saa naar Vreden kom over dem, gik det løs med tyske Skældsord og andre Brokker imellem det daarlige Dansk, som Hildebrandt og Madammen ellers talte. Iøvrigt havde Hansen et godt Aar paa Grauballegaard, Tiden løb hurtigt, og der var meget at se og lære for en videbegærlig ung Mand fra Holbækegnen. Han oplyser bl. a., at Gaarden dengang havde et Tilliggende af 700 Tdr. Land, hvoraf 480 var Ager, 12 Eng, 144 Mose og 18 Skov. Under 8 Huse laa 46 Tdr. Land. Besætningen udgjorde 22 Heste, 5 Plage, 100 Malkekøer, 20 Stk. Ungkvæg, 50 Faar, 45 Svin og 2 Trækstude. Agermarken var overvejende Lerjord og i god Drift.

Efter Hildebrandts Død i 1895 solgte hans Dødsbo i 1897 Gaarden med tilhørende 390 Hektar for 157,500 Kr. til dens daværende Forvalter Fritz Neukirch, der i 1909 afhændede den til et Konsortium for 250,000 Kr. Konsortiet udstykkede de to Trediedele af Gaarden. Det oprettede paa en Parcel Ny-Grauballegaard med et Tilliggende paa 115 Hektar (hvoraf de 45 senere er udstykket). Endvidere frasolgtes to mindre Ejendomme paa henholdsvis 22 og 17½ Hektar samt 9 Hektar til en Nabo og 7,7 Hektar til en anden Køber. Desuden oprettedes der 7 Statshusmandsbrug, hver med 6 a 7 Hektar, foruden at Gaardens Mose med godt 60 Hektar frasolgtes eller udstykkedes, ialt ca. 275 Hektar. — Efter Udstykningen købte Neukirch atter Hovedparcellen tilbage med tilhørende 115 Hektar, som han derefter i 1912 solgte til Proprietær J. O. S. Laurson (jfr. Traps Danmark, 4. Udg., Bd. VI, 305; J. J. Hansen: Større danske Landbrug VI, 1934, 587—89). Denne Ejer

tilkøbte i 1915 25,2 Hektar, men frasolgte i 1917 18,7 Hektar. Senere er tillagt 14,3 Hektar Skov og 12,5 Hektar Eng, hvorefter Grauballegaard nu er paa ialt 150,6 Hektar. Til Gaarden hører to Arbejderhuse.

Den statelige og anselige Proprietærgaard ligger tæt Nord for Grauballe By. Have og Gaardsplads strækker sig over ikke mindre end $4\frac{1}{2}$ Hektar. — Gaardens Matrikelnummer er Nr. 1 a m. fl. af Gravballe. Dens nuværende Ejer, Johs. Laursen har siden 1. Novbr. 1938 haft den bortforpagtet til Sønnen Arne Busk Laursen. — Grauballegaard er en af de større Jordbesiddelser, der har lidt mindst ved Udstykning, da det er den bedste Jord der er blevet tilbage til Hovedparcellen, og det Areal, der frasolgtes, er den Hedejord, som Hildebrandt opdyrkede. Det er interessant at lægge Mærke til, at endskønt Jordtilliggendet er mere end halveret, ser det ikke nær saa grelt ud med Besætningen, da der nu paa Gaarden holdes ca. 140 Stk. Hornkvæg, deraf 80 Malkekøer. Og i 1927 paabegyndte Andelsslagerierne deres Svinefodringsforsøg der med ca. 40 Grisesøer og deres Grise.

Jydske Ordsprog.

Ved R. P. Randløv.

Tyven.

»No begynde vi føst å«, såå Tywwen Nøjjesmuen.
 »En ska blyw ve de en há læ«, så Tywwen, »men de má t a it«.
 »Læ ryyg«, så Lonng Kresten, da røg han i Togthuset.
 Næe en lo sæ lest te á stæel, má en læ sæ nøø te á hæng.
 Stæel á gi hæn de gi Vænskav, mæn stæel á sæel de gi Pææng.
 Di ka sajt kom tile nák, dæ ska hænges ve Lyws.
 Tyw tænke hwæ Mand stæel.
 Bekind, så æ Synnen it så stue.
 Lejlighed gjø Tyww.
 Di smo Tyww hænge di, di stue læ di go.
 Dæn, dæ stæle jæn Gong, o álti Tyw.
 Di blywwe it straffet fá de di stæle, mæn fá de di bekinne.

Katten.

Gammel Katte ka á læb Mjlk.
 Di sleeg Misse di vel ryw.
 Næe Katteren rywwes, så gjø di Killinge.
 Dæ wanker it Steg te Perris, ujen den falle i Aasken trej Gongg.
 Dæn Fowl, dæ sønge så glaj om Muenen, vel Katten gjænn ta innen Awten.
 En ka sajt væ klog po Kattens Dø, næe dæn há Tarmen om Halsen.
 Skælling æ Skællingens Browwe, á Katten æ Killingens Mowwe.
 Næe Katten æ uud, spelle Musen po Bordet.
 Gall Katte fo røwwen Skind.
 Dæn, dæ gjæmme te Natten, gjæmme te Katten.
 Æ Kat á æ Kuen á æ Klæmm ska álti ve æ Hus væ hjæmm.
 En ka trej en Kat saa lænng paa Hoolen, te den vænne Kløeren imod.
 I Mørki æ áll Katte gro.
 Ow manne Tak døø Smejjens Kat.
 Hue Kuenen æ fáhat, Katten fásult á Kakkelownen roste, die ær et it gát á vææ.
 »No seje vi áll wall«, såå Katten, den sajt po Flæsket.
 En ska it kyeve Katten i Sækken.

Holme Kirke og Præstegaard, set fra Syd.

Tegnet af A. Fritz, 1900.

Træk af Aarhusegnens Bebyggelse.

Af Kristian Hald.

Stednavnene paa et moderne Danmarkskort er gamle. Landsbyer og oprindelige Enkeltgaarde bærer som Regel Navne, der i det mindste lader sig føre tilbage til Middelalderen. Ser vi bort fra de helt moderne Gaardnavne, der først er givet efter de store Udflytninger i det 19. Aarhundrede, er det næsten kun blandt Herregaardsnavnene, vi træffer Navne fra nyere Tid. Her kunde den enkelte Ejers Smag og hans Ønske om at opkalde sig selv og sin Slægt gøre sig gældende, saa vi faar en lang Række Navneændringer i det 17. og 18. Aarhundrede. Det gamle **Stadsgaard** bliver til Constantinsborg, **Kanne** til Rantzausgave, **Loverstrup** til Rathlousdal, **Hovedstrup** til Rodsteenseje. Derimod er der saa godt som ingen Eksempler paa, at en Landsby skifter Navn. Stednavnenes høje Alder hænger sammen med Bebyggelseshistorien. I de fleste Egne af Danmark er der næsten ikke grundlagt nye Landsbyer fra Slutningen af Middelalderen til de store Landboreformer for 150 Aar siden.

Naar Stednavnene kan kaste Lys over Bebyggelsens Udvikling gennem lange Tidsrum — fra Folkevandringstid til Middelalder — beror det paa, at en stor Del af Navnestoffet lader sig gruppere efter Endelser, der med større eller mindre Sikkerhed kan dateres til forskellige Tidsafsnit. Det Billede, som Arkæologerne udfra deres Materiale kan give af Landets Opdyrkning og Bebyggelse, kan Stednavneforskerne supplere med væsentlige Træk. Dog maa det ikke glemmes, at Navneforskningen er en ung Videnskab, og at mange af dens Resultater stadig er omstridte. Det gælder ikke mindst det Omraade, det drejer sig om her: Navnenes Datering. Mange Dateringsspørgsmaal, som vi nu staar usikre overfor, vil maaske kunne løses i Fremtiden gennem et nærmere Samarbejde mellem Sprogforskningen og Arkæologien.

Det Omraade, hvis Bebyggelseshistorie denne Afhandling skulde belyse udfra Stednavnestoffet, er Aarhuseggen, der her er taget i en noget videre Betydning end sædvanligt, idet det omfatter hele Aarhus Amt med Undtagelse af de tre vestligste Herreder (Tyrsting, Vrads og Nim) og desuden de to Naboherreder Hovlbjerg i Viborg og Øster-Lisbjerg i Randers Amt. Omraadet begrænses altsaa mod Øst af Aarhusbugten og Kattegat, mod Syd af Horsens Fjord. Vestgrænsen dannes for største Delen af Gudenaanen, hvorimod der ikke er nogen naturlig Grænse mod Nord. Det er saaledes ikke fra Naturens Haand et helt afgrænset Omraade, en egentlig „Bygd“.*)

Nogle af de ældste Navnetyper er -ing og -heim, der er udbredt over næsten hele det germanske Sprogomraade. De er blandt andet meget talrige i England (-heim = eng. -ham, f. Eks. i Birmingham), hvortil de er bragt af germanske Stammer fra

*) Om „Aarhusbygden“ i snævrere Forstand se Peter Skautrup og S. Haugstrup Jensens Afhandling om Aarhusbygdens Stednavne i Aarhus gennem Tiderne I p. 80 ff., til hvis Stednavnetolkninger der her kan henvises. Stednavnene i en stor Del af Omraadet er iøvrigt behandlet af Forfatteren til nærværende Afhandling i forskellige Aargange af Østjydsk Hjemstavn (Øster-Lisbjerg Herred

Kontinentet, der erobrede Landet i det 5. Aarhundrede efter Kristus. Mange af de -ing og -heim-Navne, der forekommer i England, genfindes i Norden, og det er derfor en nærliggende Tanke, at de ogsaa her maa stamme fra Folkevandringstiden. For heim-Navnenes Vedkommende stemmer denne Antagelse godt med de arkæologiske Fakta. I Himmerland, hvor Arkæologerne i de sidste Aar har afdækket en lang Række Hustomter fra Jernalderen, viser det sig, at Bopladsfundene pludselig op-hører omkring Aar 300, og dette hænger sikkert sammen med Opkomsten af de nu-værende Landsbyer, blandt hvilke heim- (nu um-) Byerne er de dominerende. Mellem de forhistoriske Boplads- og de ældste af de nuværende Landsbyer lader der sig tilsyneladende ikke paavise nogen almindelig Sammenhæng.

Heim er samme Ord som det moderne Hjem, og Betydningen er oprindelig „Bygd, bebygget Omraade“; senere er Ordet gaaet over til at bruges i Betydningen „Landsby“ eller „Gaard“. I Nutiden er Endelsen sammentrukket til -um (hvor Forleddet ender paa en Vokal som Regel til -n). Som det fremgaar af Kort I er denne Type ikke meget udbredt i Aarhusegnen. I Kystherrederne mangler den helt, ligesom det er Tilfældet paa Djursland (med en enkelt Undtagelse: Ørum). Det er et af de mange Lighedspunkter mellem Navneskikken i disse Egne og paa de danske Øer, hvor -heim ligeledes er sjælden. Mest udbredt har Endelsen været i Hjelmslev Herred, hvor vi har tre Eksempler: **Sim**, **Gram** og det forsvundne **Høm**, hvis Navn er bevaret i Udflytterbyen **Hemstok**. De andre Eksempler er Sognavnene **Havrum**, **Haldum**, **Borum**, **Lundum** og **Tvilum**. **Toftum** i Søvind Sogn er ikke medtaget paa Kortet; her er Endelsen ikke -heim, men den gamle Bøjningsendelse i Hensynsfald Flertal, der i stivnet Form har holdt sig i en Række Stednavne. Det samme gælder muligvis Nissumgaard i Hylke Sogn. Navne af denne Art er næppe ældre end Vikingetiden. **Toftum** er en ret lille Bebyggelse (34 Tdr. Hartkorn i 1688), medens de oprindelig -heim er store Landsbyer, i Aarhusegnen gennemsnitlig paa 87 Tdr. Hartkorn.

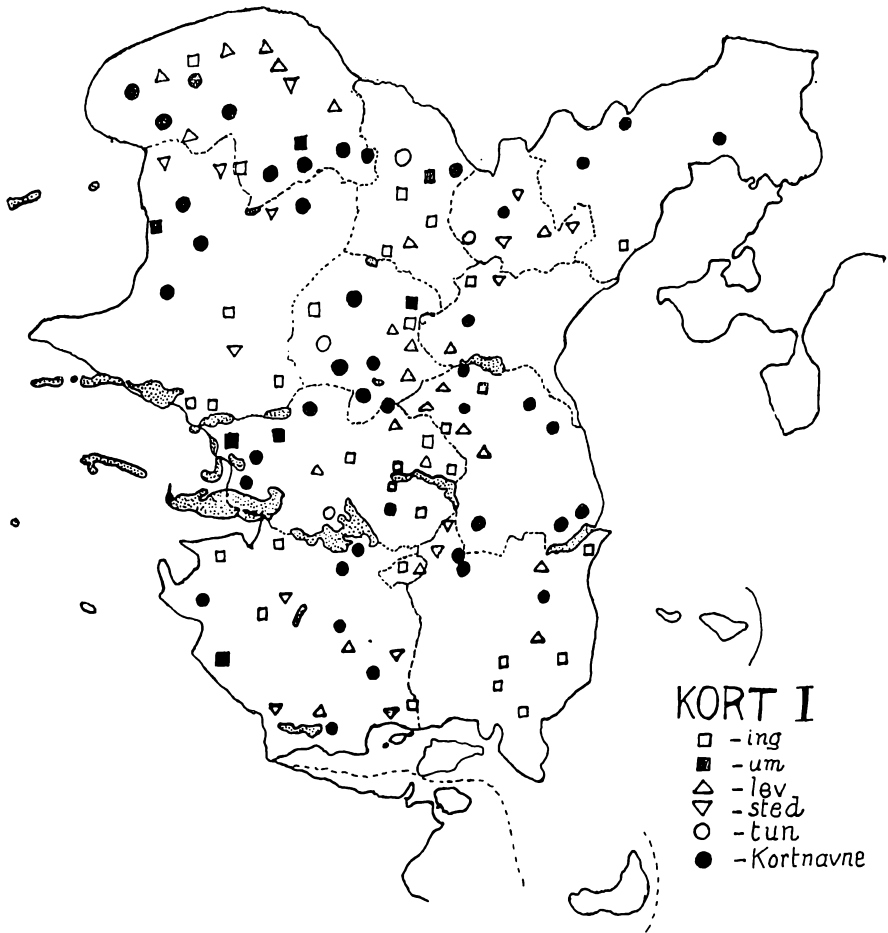
Ing-Byerne er talrige, særlig i Hads og Hjelmslev Herred. I dette lille Herred findes ikke mindre end 7 Navne paa -ing, deriblandt 4 Sognavne, foruden det forsvundne **Skibing**. Ialt findes der i Omraadet 29 ing-Byer, hvoraf 14 er Sognebyer. Den egentlige Betydning af Stednavneendelsen -ing har Forskerne længe været i Tvivl om. Spørgsmaalet er nylig blevet drøftet af den svenske Stednavneforsker C. I. Ståhle i det store og grundige Arbejde: Studier över de svenska ortnamnen på -inge, der ogsaa er af den største Vigtighed for dansk Navneforskning. Ifølge Ståhle har Hovedmassen af de danske og svenske ing-Navne oprindelig endt paa -ingi, og er Afledninger af gamle Stamme- eller Indbyggernavne. De fleste af dem er afledt af Ord for forskellige Terrænforhold el. lign., men kun faa indeholder Ord, der stadig lever i Sproget, som f. Eks. **Hörning**, der er afledt af Horn i Betydningen „Frenspring, Bakke“. Ogsaa dette Forhold viser, at Navnetypen her, som i andre Lande, maa være af meget ærværdig Alder. Et Navn som **Blegind** er et oprindeligt ing-Navn (Aarhusbogen 1347 Bleghyng), mens vi i **Spørring** har faaet den modsatte Udvikling. Her er Endelsen oprindelig -ind (1306 Spyrind), der senere er blevet til -ing i Analogi med andre Navne med denne Endelse.

Ældgammel er Endelsen -tun „Indhegning“, der sikkert maa forudsættes i tre Sognavne, **Søften** i Vester-Lisbjerg Herred, **Vitten** i Sabro og **Galten** i Framlev Herred, selv om den ikke lader sig nøjere datere. De tre Navne betegner usædvanlig

i Bd. I, Hasle og Vester-Lisbjerg Herreder i Bd. III, Sabro Herred i Bd. V., Gern Herred i Bd. VIII og Framlev Herred i Bd. X). Navnene fra Hovlbjerg Herred udgives i Stednavneudvalgets Udgave af Viborg Amts Stednavne (Danmarks Stednavne Nr. 9), der for Tiden er under Trykken, og i den planlagte Hjemstavnsbog for Hads Herred vil dette Herreds Stednavne blive behandlet.

store Landsbyer, henholdsvis paa 172, 115 og 113 Tdr. Hartkorn, altsaa betydelig større end um- og ing-Byer af Gennemsnitsstørrelse. Udover nogle faa østjydske Navne har vi kun Ordet i det sjællandske Herredsnavn Tune.

De to Endelser, man plejer at anse for typiske for Folkevandringstiden, -lev og -sted, er begge rigt repræsenteret i Aarhusegnen. Ordet Lev, oldnordisk leif, der fin-

Det ældste Navnelag.

des i alle germanske Sprog er beslægtet med Udsagnsordet levne, og betyder overalt „noget efterladt“, „Arv“ o. lign. Betydningen maa altsaa være „efterladt Gods, Arve-gods“ og ikke, som det ogsaa er blevet hævdet, „overladt Gods, Embedsgods“. Forleddene i lev-Navnene er altid Personnavne eller Personbetegnelser, og de Navne, vi møder, er for en stor Del Personnavne, der er overleveret fra Folkevandringstiden, ofte Navne paa Konger og andre højtættede Mænd. Overensstemmelsen med Folkevandringstidens Navneskik tyder meget stærkt paa, at Navnene virkelig stammer fra denne Periode. At Typen maa være ældre end Vikingetiden fremgaar af, at den mangler i de danske Nybygder i England og Normandiet. De Mænd, der har grundlagt og ejet lev-Byerne, har sandsynligvis tilhørt Folkevandringstidens krigerske Overklasse, men om lev-Navnene ligefrem er Minder om en Erobring, ved hvilken Sejrherrerne har delt det undervungne Land imellem sig, saaledes som H. V. Clau-

sen mener i sine Studier over Danmarks Oldtidsbebyggelse, er tvivlsomt. H. V. Clausen har formodentlig Ret i, at Typen hører hjemme paa Sjælland, men derfra kan den godt have bredt sig til andre Omraader med fredelige Kulturstrømninger. I Aarhus-egnen er der 23 Lev-er, deraf 12 Sognebyer, med et gennemsnitligt Hartkorn paa 76 Tdr. Med Undtagelse af et Par Navne i Hads Herred (**Randlev** og **Nødlev**) mangler de i de egentlige Kystegne. Deres Hovedomraader er Hovlbjerg Herred og et samnhængende Omraade, bestaaende af Hjelmlev Herred, den østlige Del af Framlev (mærk Herredsnavnene!) og den vestlige Del af Ning Herred. I Vor Herred findes der to lev-Navne, og i hvert af Herrederne Hasle, Vester-Lisbjerg og Sabro et enkelt; derimod mangler de helt i Gern og Øster-Lisbjerg.

Nogt mindre hyppig end -lev er Endelsen -sted med ialt 15 Eksempler, som Regel store Landsbyer med et Gennemsnitshartkorn paa 60 Tdr. Mindst er **Vadsted** i Gern Herred, der kun er paa 29 Tdr. Hartkorn. Navnet er maaske et oprindeligt Fællesnavn, der betyder Vadested og hører i saa Fald ikke til samme Gruppe som de øvrige.*) Navnene paa -sted er tit overordentlig vanskelige at forklare. Enkelte af dem indeholder utvivlsomt Personnavne ligesom Lev-erne, f. Eks. **Kasted**, **Elsted** og **Ølsted**, og et Navn som **Hæst** (Herst) har sikkert samme Forled som det flere Steder forekommende Herlev. Andre synes derimod at have et Fællesnavn til Forled, men om der foreligger to kronologisk adskilte Lag, af hvilke kun det med Personnavne sammensatte er nogenlunde samtidigt med lev-Navnene, er endnu uvist. Man har hævdet, at de andre tilhører en væsentlig yngre Periode, men Spørgsmaalet kan først afgøres efter en nøjere Undersøgelse af hele Navnegruppen. Sandsynligheden taler dog for, at de to Slags sted-Navne kan være dannet i samme Periode. I Aarhus-egnen forekommer baade -lev og -sted i Omraader med andre gamle Bebyggelsesnavne, og de to Navnetyper synes at supplere hinanden geografisk, idet -sted navnlig forekommer i de Herreder, hvor der er faa eller ingen lev-Navne. Der er kun eet i det levrige Hovlbjerg Herred, derimod fire i Gern Herred, hvor -lev helt mangler. Om Ordets oprindelige Betydning hersker der stadig Uvished. Det er blevet formodet, at Endelsen oprindelig betyder „Malkeplads“ eller lign. og vidner om primitiv Kvægavl (Jöran Sahlgren i Namn och Bygd 1930 p. 137 f.). Sted-Byerne skulde med andre Ord repræsentere en Slags Sæterbrug i Forhold til en ældre Bebyggelse. — I det usammensatte **Stath**, senere Stadsgaard, det nuværende Constantinsborg, har vi et nærbeslægtet Ord, men Betydningen er en helt anden, nemlig „Landingsplads“ el. lign. **Tilst** i Hasle Herred hører ikke til Gruppen, selv om -sted i mange andre Navne er sammentrukket til -st (jfr. Hæst). Det skrives i Middelalderen Tislæst og indeholder et gammelt Ord læst „Efterladenskab“. Forleddet er Gudenavnet Tir.**)

Til det gamle Navnelag fra Tiden før Vikingetogene hører desuden først og fremmest en Del af de saakaldte „Kortnavne“. Blandt disse Navne maa man sikkert søge noget af vort ældste Navnestof, men det er utvivlsomt at gaa for vidt, hvis man vil hævde, at de alle er ældgamle. At de skal henføres til vidt forskellige Tidsafsnit er paa Forhaand sandsynligt, naar man betænker, at de ikke med Hensyn til deres Dannelsesmaade udgør en ensartet Gruppe. De bestaar dels af oprindelige Fællesnavne i Sproget — uddøde eller stadig eksisterende — der er gaaet over til at anvendes som Stednavne, dels af Stednavne, der er dannet ved Hjælp af Afledningsendelser. Som Eksempel paa den første og talrigste Slags kan anføres Navne som **Holm** og **Balle**; ogsaa Balle har for ikke længe siden kunnet anvendes som et alm. Ord i Sproget. Derimod har der næppe nogensinde eksisteret Fællesnavne som **Kolt** eller **Gern**. Disse Navne er — som Stednavne — dannet med bestemte Aflednings-

*) Jfr. Østjydske Hjemstavne VIII p. 90.

**) Østjydske Hjemstavne III p. 15.

endelser, de saakaldte Suffixer, der indeholder henholdsvis et t og et n. I denne sidste Gruppe kan vi vente at træffe ældgammelt Navnestof, medens den første frembyder en broget Blanding af gammelt og nyt. Hvor vi som Stednavne har Ord, der stadig lever i Sproget eller indgaar som Efterled i andre, unge Stednavne, er det paa Forhaand ikke sandsynligt, at de usammensatte Navne er særlig gamle. For Eksempel er der ingen Grund til at tro, at det usammensatte **Balle** skulde være ældre end Sammensætninger som **Lyngeballe** og **Søballe**, og lige saa lidt er det usammensatte **Torp (Terp)** ældre end de Navne, der har **Torp** som Efterled. Anderledes forholder det sig ved Navne som **Stjær, Dover, Hammel***) og flere andre, hvor gamle Fællesnavne ganske vist maa formodes at ligge til Grund, men hvor det drejer sig om et Ordstof, der forlængst var gaaet af Brug, da vore ældste litterære Mindesmærker blev nedskrevet. Ogsaa blandt saadanne Navne træffer vi sikkert mange, der hører til vore ældste Stednavne. Den Omstændighed, at mange Kortnavne betegner store Landsbyer, er ogsaa et Indicium for deres høje Alder. En virkelig kronologisk Lagdeling af dette Navnestof er imidlertid en vanskelig, ja umulig Opgave, og dette Forhold er medvirkende til, at det er saa vanskeligt at afgrænse det gamle Navnelag i Omraader, hvor Kortnavnene spiller en fremtrædende Rolle i Bebyggelsen, hvad der er Tilfældet i store Dele af Jylland, særlig Østjylland. Kortnavnene er indlagt paa Kort I (dog er det usammensatte **Terp** indlagt paa Kort II sammen med de sammensatte **Torpnave**, og **Ris, Rude** og **Slet** findes paa Kort III).

Blandt de mest interessante Kortnavne kan nævnes de dunkle t-Afledninger: **Aidt, Brundt, Kolt** og **Rørt**, der tilhører en Navnetype, der strækker sig op gennem Størstedelen af Jylland fra Angel i Syd til Randerseggen i Nord med enkelte Udløbere til Vestfyn (Kerte og Orte). Navnene er alle vanskelige at tolke, men nærbeslægtede Afledningsendelser synes at forekomme paa vestgermansk Omraade, og Typen maa være ældgammel, selv om den unddrager sig en nøjere Datering. Mærkeligt er det ogsaa, at vi meget hyppigt træffer det usammensatte **Rind** „Bakkekam“ som Stednavn. I **Rind** ved **Herning** er det bevaret i sin oprindelige Form, men i Aarhusseggen er det ændret paa forskellig Vis. Det er det, vi har i **Ringkloster** (1340 **Rind**) og i Navnene **Rønde, Storning, Lillering** og **Fruering**; **Stor-, Lille-** og **Frue-** er senere Tilføjelser for at holde de tre Landsbyer ude fra hinanden. Det maa iøvrigt nævnes, at det ikke altid er muligt at afgøre med Sikkerhed, om der foreligger gamle Sammensætninger eller oprindelige, usammensatte Navne. Navnene **Trige** og **True** er paa Kortet opført som usammensatte, men der eksisterer ogsaa den Mulighed, at de er gamle Sammensætninger paa **-høj**, der ofte bliver stærkt sammentrukket i tidlig Tid.**)

Navne paa **-ild**, som **Saksild, Snærild, Torrild** og **Vivild**, er undertiden blevet opfattet som en ensartet Gruppe, men er sikkert af højest forskellig Oprindelse. I nogle Tilfælde kan der foreligge Sammensætninger med forskellige Ord, i andre Tilfælde en gammel Afledningsendelse, men alle Navnene gør dog et gammelt Indtryk. Det samme gælder de Navne, der i Nutiden ender paa **-ind** og **-en**, **Røgind** (el.

*) Om **Stjær** se Østjydske Hjemstavn X p. 79, om **Hammel** Østjydske Hjemstavn VIII p. 89; **Dover** er behandlet i Danmarks Stednavne IV p. 576 f.

) Ifl. Poul Rasmussen (Jyske Samlinger 5. Rk. V p. 89 f) er Skriveformen **Thryghæ i Aarhusbogen Fejl for **Thrvghæ** og skal henføres til Navnet **True**. Dette kunde i saa Fald være en Sammensætning paa **-høj**, gammeldansk **-høgh**, som antaget af Peter Skautrup og S. Haugstrup Jensen i Aarhus gennem Tiderne I p. 95, men Forleddet kan næppe være Kvindenavnet **Thrud**. **True** forekommer ogsaa som Stednavn i Randers Amt og i Himmerland, og bortset fra de lydlige Vanskeligheder vilde det være meget paafaldende, om samme Kvindenavn tre Gange indgik i en Sammensætning paa **-høj**.

Røgen), Søvind o. s. v., men ogsaa her synes forskellige Endelser at være faldet sammen i moderne Tid.

Blandt Navnene paa -er gaar de fleste, bl. a. Sognavnene **Odder** og **Beder**, tilbage til et gammeldansk -ræth, der ogsaa forekommer i andre østjyske Stednavne. Endelsens Betydning er omstridt, men ogsaa denne Gruppe er sandsynligvis gammel.

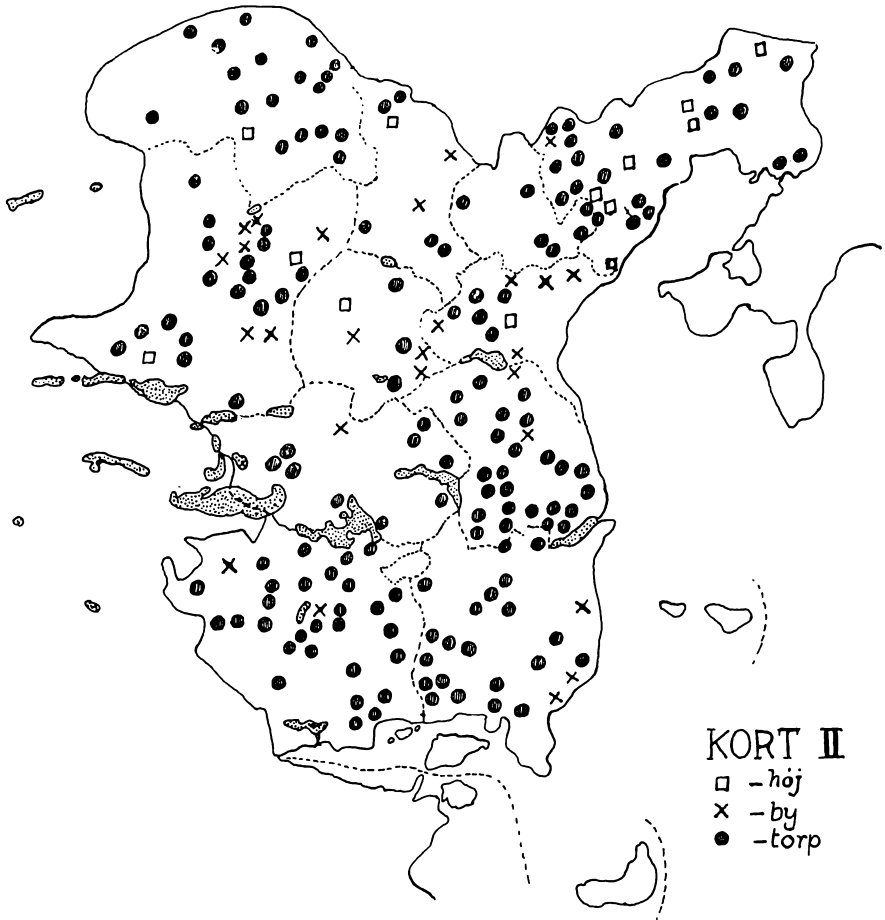
Paa Overgangen mellem det gamle Navnelag fra Folkevandringstiden eller før og det yngre Lag fra Vikingetiden og den ældste Middelalder staar muligvis Navnene paa -høj. Som det fremgaar af Kort II findes de kun i den nordlige Halvdel af Omraadet og særlig i Øster-Lisbjerg Herred. Otte af tretten er Sognebyer, en enkelt (**Hasle**) tillige Herredsby, og det gennemsnitlige Hartkorn er paa 78 Tdr., lidt mere end ved -lev; fem af dem, **Egaa, Hasle, Lyngaa, Sjelle** og **Farre**, har over 100 Tdr. Hartkorn. Alderen er vanskelig at bedømme, men Bebyggelsernes Størrelse tyder paa, at den er meget anselig, selv om Navnenes Oprindelse i de fleste Tilfælde er let gennemskuelig. Paa den anden Side kunde den Omstændighed at over Halvdelen af dem ligger i Øster-Lisbjerg Herred maaske være et Indicium for, at de ikke hører til det allerældste Navnelag. Sikre Eksempler paa Navne af de ældste Typer mangler saa godt som fuldstændig i dette Herred. At et Navn som **Torsø** (1351 Thorhøy) i alt Fald gaar tilbage til hedensk Tid fremgaar af, at det er sammensat med Gude-navnet Tor. Som det ses af de ovennævnte Eksempler, er Endelsen stærkt svækket i Nutiden; kun Sognavnet **Hjortshøj** har bevaret Ordet i den sædvanlige Form.

Navnene paa -by er opstaaet til forskellig Tid, men Hovedmassen af dem plejer man at henføre til Vikingetiden. I dette Tidsrum dannes der i Hundredevis af nordiske Navne paa -by i Vikingebygderne i England, tildels med de samme Forled, som kendes fra Moderlandet (Aby = dansk Aaby, Barrowby = Bjergby etc.), og man kan derfor gaa ud fra, at Typen ogsaa var produktiv i Hjemlandet paa den Tid. At nogle maa være yngre fremgaar af, at vi finder Navne som Munkeby, Kirkeby o. lign., der maa stamme fra kristen Tid. Ogsaa de meget almindelige Navne, der er sammensat med Verdenshjørnenavnene og andre Betegnelser for Beliggenheden i Forhold til Omgivelserne, er sikkert gennemgaaende unge. Af dem findes der dog kun et Par Stykker i Aarhuseggen, **Østerby** og **Mejlby**, d. v. s. Midtbyen. Mange af Landsbyerne paa -by er meget store, Vejlbj har saaledes ikke mindre end 228 Tdr. Hartkorn (Gennemsnittet er 66 Tdr.), og det er fristende at tænke sig, at deres Navne allerede har eksisteret i Aarhundrederne før Vikingetiden.*) Kort II viser, at Navnene paa -by og -torp stort set supplerer hinanden geografisk. De store Sognebyer paa -by Nord for Aarhus ligger i en Egn uden Torper, og i Omraader som Sabro og Framlev Herreder og de østlige Dele af Gern og Hads Herreder er Torperne meget sparsomt repræsenteret. Til Gengæld mangler -by helt i Øster-Lisbjerg Herred med Undtagelse af Mejlby, der kan være ungt, og i Hovlbjerg Herred; begge disse Herreder er meget rige paa Torper. Kun i den midterste Del af Gern Herred ligger en lille Klynge af Navne paa -by: **Dalby, Møgelby, Lyngby** og **Søby**, tæt omgivet af Navne paa -torp. Denne geografiske Udbredelse tyder i modsat Retning af Byernes Størrelse og er snarest et Vidnesbyrd om, at Navne paa -by i Aarhuseggen stort set tilhører samme Periode som Torperne, selv om enkelte kan gaa noget længere tilbage i Tiden. Naar Navne paa -by og -torp er forskellige af Størrelse, beror det altsaa ikke saa meget paa en kronologisk Forskel som paa en Forskel i Bebyggelsesformen. Eller sagt paa en anden Maade: i selve Anvendelsen af Ordene By og Torp i dette Omraade ligger, at det drejer sig om Bebyggelser af forskellig Størrelsesgrad.

Den mest udbredte af alle danske Stednavneendelser er Torp, og Aarhuseggen

*) Saaledes i Østjysk Hjemstavn III p. 15.

er et af de Omraader, hvor Torperne ligger tættest. Omtrent 150 Bebyggelsesnavne eller næsten en Tredjedel af det samlede Antal ender paa -torp. Udbredelsen er dog ikke jævn. Som nævnt ovfr. er de talrige i Hovbjerg og Øster-Lisbjerg Herreder, og det samme gælder Gern, Vor og Ning Herreder. I de øvrige Herreder er der kun faa Eksempler, hvilket betyder, at de er sparsomme i de Omraader, hvor Bebyggelsesnavne af de ældste Typer ligger særlig tæt. Her var den meste Jord allerede taget ind til Dyrkning, da Torperne blev grundlagt. I Øster-Lisbjerg og Vor Herreder

KORT II
 □ - høj
 × - by
 ● - torp

Vikingetidsnavne.

optager Torperne en Tredjedel af den samlede Hartkornsmængde, i Hads Herred en Fjerdedel, i Vester-Lisbjerg en Ottendedel, i Hasle en Niendedel og i Framlev Herred endog kun en Attendedel. I Omraadet taget under eet lægger de Beslag paa mellem en Fjerdedel og en Femtedel af Hartkornet. Størrelsen er ret forskellig i de forskellige Herreder, størst er de i Øster-Lisbjerg, gennemsnitlig paa 46 Tdr. Hartkorn, mindst i Gern Herred, hvor Gennemsnittet kun er 26 Tdr. For selve Aarhusbygdens Vedkommende er Peter Skautrup og S. Haugstrup Jensen kommet til det Resultat,*) at de smaa Torper gennemgaaende træffes i Bygdens Centrum, hvor de gamle Be-

*) Aarhus gennem Tiderne I p. 108 f.

byggelser ligger tæt, de store derimod i Yderkanterne, hvor der er forholdsvis faa Bebyggelser af gammel Type.

Torperne er Udflytterbyer eller -gaarde fra ældre Bebyggelser, enten grundlagt paa nyryddet Jord (jfr. et Navn som Skaarup = Skovtorp) eller i Udkanten af de gamle Landsbyers Bymarker. Langt de fleste af Torpnavnene indeholder som Forled et Personnavn, hvad der tyder paa, at de er blevet til paa Enkeltmands Initiativ. Hvor Torp er sammensat med et Landsbynavn, f. Eks. i Lisbjerg Terp, er der vel Tale om en kollektiv Udflytning fra den gamle Landsby, og det samme kan være Tilfældet ved Navne, der er sammensat med en Terrænbetegnelse som f. Eks. Skaarup. Ligesom -by er -torp meget udbredt i Danelagen, og ogsaa de danske Torpnavne maa for største Delen tilhøre Vikingetiden. Det fremgaar af, at kun ganske faa (**Bendstrup, Pederstrup, Tammestrup**) er sammensat med Personnavne, der er indkommet med Kristendommen. Man behøver ikke at gaa ret langt ned i Middelalderen, før de fremmede Personnavne spiller en meget fremtrædende Rolle, og ved Periodens Slutning er de absolut dominerende over de nordiske.

Andre primære Bebyggelsesnavne af det yngre Lag spiller kun ringe Rolle i vort Omraade. Der findes tre Navne paa -bøl, **Kankbølle** og **Ugelbølle** i Øster-Lisbjerg Herred, samt Sognavnet **Nebel**, oprindelig Nybøl, i Vor Herred. Navnene kan først være givet under Middelalderen; jfr., at Kankbølle indeholder det kirkelige Ord Kannik. Det nærbeslægtede -bol indgaar i Navnet **Hørslevbol** i Framlev Herred og Endelsen -bølling, der ogsaa hører til de unge Navneendelser, forudsættes vistnok i Navnene **Skaabling** og **Skabelund** i henholdsvis Ning og Hads Herred. Begge kan være et oprindeligt Skovbølling, fra først af et Indbyggernavn, der betyder „Skovboer“. Endelsen -kot „Hytte“ indgaar i **Koldkærgaard** i Hasle Herred (jfr. Østjydske Hjemstavn III p. 17). De to Navne paa -bo, **Svinbo** i Øster-Lisbjerg og **Ballebo** i Vor Herred, gaar begge tilbage til et ældre -bod. Ordet bruges i Stednavne om en Hytte eller et Skur til midlertidigt Ophold. Oprindelig er der sandsynligvis Tale om midlertidige Beboelser i Sommertiden af samme Art som de norske Sætre, eller om Fjækerboder. Svinbo kan sammenlignes med det nordsjællandske Nødebo, der betyder „Kvægskurene“. I Navnet **Aabo** i Ormslev Sogn, Ning Herred, er Endelsen af anden Oprindelse. Navnet skrives Ahbarth i Øm Klosters Krønike og er sammensat med det gammeldanske Ord barth, der betyder „Rand, Kant“, som kendes fra en Række Stednavne. Navnet har altsaa ikke, som det som Regel antages, noget at gøre med Aabo Syssel. Dette betyder „Aaboernes Syssel“, og Aaboerne er Beboerne ved Aaen d. v. s. Gudenaalen.

I det foregaaende har vi væsentlig holdt os til de primære Bebyggelsesnavne (bortset fra de usammensatte Naturnavne). Andre Ord for menneskelig Virksomhed har vi i oprindelige Betegnelser for Ager, Eng eller ryddet Jord.

De faa Navne paa -ager betegner mest smaa Bebyggelser. Dog er Sognebyen **Bjergager** i Hads Herred paa 85 Tdr. Hartkorn, og **Torsager** i Øster-Lisbjerg Herred er en af Egnens største Bebyggelser med ikke mindre end 197 Tdr. Hartkorn (30 Gaarde og 27 Huse i 1688). Som ved Torsø viser selve Betydningen her, at dette Navn maa gaa tilbage til hedensk Tid. De øvrige Navne, **Hasager, Hasselager, Hjelmager** og **Svinsager**, er sikkert relativt unge. Ordet Vang indgaar kun i **Faarvang** (24 Tdr. Hartkorn) og Eng kun i Navnet **Sminge** (Valdemars Jordebog Smaængiæ); begge ligger i Gern Herred.

De forskellige Ord for Rydning er indlagt paa Kort III. Herhen hører bl. a. Endelsen -slet, der i alt Fald i mange Stednavne synes at være et andet Ord end det Slet(te), der betyder „flad Mark“. Ifl. Gunnar Knudsen*) er Slet i disse Navne en

*) Saga och Sed 1938 p. 60 f.

Afledning af Roden i Ordet slaa og betyder „Fældning, Rydning“ (jfr. Høslæt). Denne Betydning passer godt paa slet-Navnene i Aarhusegnen, der ligger paa Steder, hvor der er eller har været betydelige Skovstrækninger i Nærheden; derimod ligger de ikke paa fladt Terræn. To af dem indeholder Ord, der betyder „Skov“, **Maarslet** i Ning Herred og **Vedslet** i Vor Herred. Det sidste er sammensat med Ordet Ved, det første med et gammelt Ord morth med lignende Betydning. Navnet **Hornslet** i Øster-Lisbjerg Herred er allerede af H. V. Clausen sat i Forbindelse med den „Hornskov“, der nævnes i Harald Haarderaades Saga. Hvis dette er rigtigt, kan Navnet ligefrem betyde „Rydningen i Skoven Horn“. De tre sammensatte Navne paa -slet er alle Sognavne og maa antages at gaa temmelig langt tilbage i Tiden, selv om kun Maarslet hører til de større Landsbyer (115 Tdr. Hartkorn).

Et andet Ord for Rydning er Tved, der indgaar i et Par Navne i den nordøstlige Del af Øster-Lisbjerg Herred, **Rostved** og **Hvitvedgaard**. Af samme Oprindelse er antagelig sidste Led i Sognavnet **Bregnet**.*) Navnene paa -tved, der slutter sig til de djurslandske Navne af samme Type (bl. a. Tved paa Mols), stammer antagelig fra Vikingetiden eller den ældste Del af Middelalderen. Endelsen forekommer ikke sjældent i Danelagen og Normandien.

Yngre end Sammensætningerne paa -tved er sikkert Navnene paa -rod, **Skovsrod** i Gern Herred og **Eskerod** i Øster-Lisbjerg, hvortil slutter sig de usammensatte **Rode** i Framlev Herred og **Rude** i Hads Herred. Rude skrives i 1203 Saxwælruthu, d. v. s. Saksild Rude og er utvivlsomt en Udflytterbebyggelse fra Sognebyen Saksild. Det sproglige Forhold mellem Rude, Rode og -rod er ikke helt klart, men Formerne maa i alt Fald være nærbeslægtede indbyrdes (og nærbeslægtede med det sjællandske -rød, gammeldansk -ruth), og nogen Forskel i Betydning kan ikke konstateres. I Modsetning til -tved forekommer Endelsen ikke i Vikingebygderne. Bebyggelserne er smaa med Undtagelse af Rude, der er paa 66 Tdr. Hartkorn.

Et Ord for Rydning indgaar vistnok ogsaa i Sognavnet **Brabrand** i Hasle Herred (1340 Brabrun), idet Endelsen synes at være et gammelt Ord for „Svedje“, Jord, hvor Skoven er ryddet ved Afbrænding. Samme Endelse har vi sikkert i det djurslandske Stabrand; se iøvrigt Østjydske Hjemstavne III p. 16.

De forskellige Ord for Skovbevoksning er ikke meget talrige i Omraadet (Kort III). Ældst er Navnene paa gammeldansk -with, der i flere Tilfælde svækkes til -et (-it). Denne Endelse indgaar i Sognavnet **Hvitved** i Hjelmlev Herred, samt i **Gedved** og **Rodved** i Vor Herred. Det sidste Navn skrives Rodwigh 4-4-1492 (men 28-9-1396 Rødwith, Rodwich) og efter Beliggenheden ved en Engstrækning, der fortsætter den smalle Nordstrand, en Indskæring af Horsens Fjord, var der her Mulighed for, at Endelsen oprindelig kunde være Ordet Vig. Efter Naturforholdene er dette derimod udelukket ved Gedved, der ogsaa skrives -wigh i det samme Dokument fra 1492. I svækket Form indgaar -with i Sognavnet **Tiset** i Ning Herred, Landsbynavnet **Hørret** i samme Herred og i **Jernit**, det gamle Navn paa Frijsenborg. Jernit er et gammeldansk Iarnwith „Jernskoven“, der antagelig betyder „den uigennemtrængelige Skov“; det forekommer flere Steder, bl. a. som Navn paa det nuværende Dänischwohld, den gamle Grænseskov mellem Daner og Sakser. Tiset skrives 1418 Tiswith og maa være en Skov, der er indviet til Guden Tir. Ogsaa Hørret kunde have Relation til den hedenske Gudsdyrkelse, idet første Led kunde være Ordet Hørg „Alter, Offersted“. Landsbyerne paa -with er store, og Navnenes Betydning viser, at Typen

*) I Østjydske Hjemstavne I p. 164 har jeg antaget, at Navnet var sammensat med Ved ligesom andre Navne paa -et. I et Dokument fra 1338, der kun er bevaret i et Udtog hos Hvitfeld, skrives Navnet imidlertid Bregentwed, og hvis man tør stole paa denne Form, er sidste Led Ordet Tved; jfr. det sjællandske Bregentwed.

maa gaa tilbage til hedensk Tid. Navne med denne Endelse kan dog være dannet endnu under Vikingetiden, idet de ogsaa forekommer i Danelagen.

Ordet Lund indgaar i fem Navne i Hovlbjerg Herred, med en enkelt Undtagelse Navne paa ganske smaa Bebyggelser, derudover kun i Navnet **Hjortshøjlund** i Øster-Lisbjerg Herred og Sognavnet **Hundslund** i Hads Herred. Typen kan gaa tilbage til Vikingetiden, da nordiske Navne paa -lund er ret hyppige i Danelagen, men de fleste tilhører sikkert Middelalderen.

Navne paa -skov og -holt forekommer spredt i Omraadet og stammer antagelig først fra Middelalderen. Ligesom -lund er det gennemgaaende smaa Bebyggelser af samme Størrelsesorden som Torperne. Den største er **Segalt** i Øster-Lisbjerg Herred (74 Tdr. Hartkorn), hvor Holt har faaet en særlig Form ved a-Vokal, der kendes fra andre østjydske Stednavne. Til Skovnavnene bør maaske ogsaa regnes nogle af de ikke særlig talrige Navne paa -kær, der ikke er medtaget paa Kortet. Ordet synes i ældre Stednavne almindeligt at have Betydningen „sid Kratskov“,*) en Betydning, der f. Eks. er bevaret i Blaakær, Navn paa en lille Skov i Hjortshøj Sogn, Øster-Lisbjerg Herred.

Selv om man regner Sammensætningerne paa -kær med til denne Gruppe, har Navne for Skovbevoksning og Rydning spillet en underordnet Rolle ved Navngivningen i Aarhusegnen. Dette kan synes mærkeligt, da Omraadet er og har været ret skovrigt, men det hænger sikkert sammen med det meget store Antal af ældre Bebyggelsesnavne, der findes her.

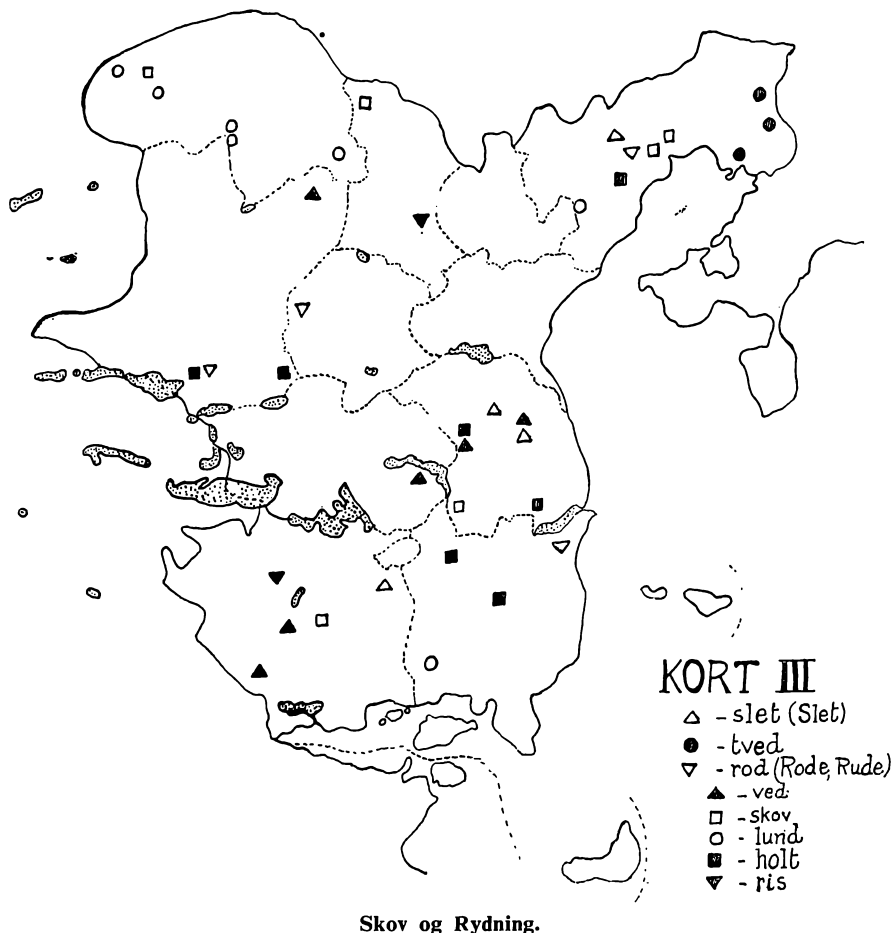
Foruden Skovnavnene optræder der imidlertid mange andre oprindelige, usammensatte Naturnavne med forskellige Efterled. Om disse gælder det, at de er vanskelige at datere, men gennemgaaende hører de næppe til det ældste Navnestof. En Undtagelse danner bl. a. Navnene paa -bjerg, der har et meget gammelt Præg i Østjylland. Blandt den halve Snes Navne med denne Endelse er der fire Sognavne: **Hovlbjerg, Lisbjerg, Todbjerg og Tranbjerg**, og af dem er Hovlbjerg og Lisbjerg tillige Herredsnavne. Det er store Bebyggelser, gennemsnitlig paa 69 Tdr. Hartkorn — hvis Gaarden **Hjordbjerg** ikke medregnes paa 76 Tdr. — altsaa samme Størrelse som Lev-erne. Størst er de to Herredsbyer, idet Hovlbjerg er paa 133 Tdr. Hartkorn og Lisbjerg paa 127 Tdr. Disse store Landsbyer er sikkert ældgamle. Ved Lisbjerg er der som bekendt fundet meget betydelige Gravpladser fra romersk Jernalder, og det er ikke utænkeligt, at Byen stammer fra samme Periode. Forklaringen af selve Navnet er usikker (Østjydske Hjemstavne III p. 13 f.); derimod indeholder Hovlbjerg (Valdemars Jordebog Haghælbiargheret) Ordet Hagl i den oprindelige Betydning „lille Sten“.

Sammenligner vi Endelsen -bjerg med -balle, der ogsaa er et almindeligt Ord for „Bakke“ i Aarhusegnens Stednavne (selve Ordet Bakke mangler i Bebyggelsesnavnene), møder vi en meget karakteristisk Forskel. Navnene paa -balle er næsten alle etymologisk gennemsigtige; det er Sammensætninger som **Bygballe, Hesselballe, Havreballe, Højballe, Lyngballe, Stensballe, Svinballe** o lign. Bebyggelserne er desuden smaa, gennemsnitlig 39 Tdr. Hartkorn; den eneste store By er Stensballe i Vor Herred (115 Tdr. Hartkorn). Der er derfor ingen Tvivl om, at Endelsen -balle er langt yngre end -bjerg, sandsynligvis ikke ældre end Middelalderen. Det stemmer med, at vi saa godt som ikke træffer Ordet Balle, gammeldansk balgh, i Danelagen; kun en enkelt Gang optræder det som Marknavn.

Foruden Navnene paa -bjerg er der enkelte spredte Naturnavne, der kan formodes at være gamle, f. Eks. Herredsnavnet **Sabro** (108 Tdr. Hartkorn), der indeholder

*) Se Danmarks Stednavne VIII p. XIII f.

et gammelt Ord for Sump, identisk med det oldengelske bróc „Bæk“ (ØstjydsK Hjemstavn V p. 48), og Sogne­navnene **Fensten** i Hads Herred (124 Tdr. Hartkorn), **Grundfør** i Vester-Lisbjerg Herred (162 Tdr. Hartkorn), sammensat med et Ord for „Overfartssted, Vadested“ (ØstjydsK Hjemstavn III p. 17) og **Hadsten** i Sabro Herred. I ØstjydsK Hjemstavn III p. 50 er det nævnt, at Efter­leddet i dette Navn kunde være et Ord svarende til svensk tjärn „lille Indsø“. Denne Forklaring bekræftes af en nytilkommen Form Hal(1)stjerne i et Dokument af 11-1-1487, bevaret i en Afskrift fra 1606.

Om de fleste oprindelige Naturnavne gælder dog sikkert det samme som for Navnene paa -balle, at de gennemgaaende er yngre end de primære Bebyggelsesnavne. Unge er — i alt Fald som Bebyggelsesnavne — saaledes Sættelserne paa -bæk: **Aasbæk, Anbæk, Elbæk, Hvolbæk, Kvolbæk, Sorbæk** og **Ørbæk**. Det er smaa Bebyggelser paa noget over 20 Tdr. Hartkorn i Gennemsnit. Smaa er ogsaa de faa Bebyggelser paa -dal, -hede, -holm, -mose m. fl. Paa -sø har vi et enkelt Navn, Sogne­navnet **Skarressø** i Øster-Lisbjerg Herred, paa -vig ender Navnet paa den store Sogne­by **Følle** i samme Herred (se ØstjydsK Hjemstavn I p. 164); den er paa 102 Tdr. Hartkorn.

Efter Gennemgangen af de enkelte Navnetyper og deres Udbredelse kan vi nu give en sammenfattende Oversigt over Udbredelse af det ældre og yngre Navnelag i Egnen, idet vi herved lægger den ærværdige Herredsinddeling til Grund.

I Øster-Lisbjerg Herred har Navnestoffet gennemgaaende et forholdsvis ungt Præg. Der findes kun et ing-Navn i Nutiden (Skæring) og ingen Sammensætninger paa -lev eller -sted. Af Kortnavne, som kan antages at være gamle, findes der kun et enkelt: Rønde. Desuden findes der en gammel Sammensætning paa -ager (Torsager), men det ældste Navnelag i dette Herred repræsenteres først og fremmest af de syv Navne paa -høj, hvoraf i alt Fald nogle kan formodes at gaa tilbage til Aarhundrederne før Vikingetiden. Ellers domineres Billedet af Torperne og andre unge Navnetyper. I Sammenligning med de andre Herreder er der forholdsvis mange Navne, der betegner Skov og Rydning. De ligger dels i Herredets østlige Del (Sammensætningerne paa -tved), dels i Midten, hvor et Skovbælte stadig deler Herredet i to Dele.

I Vester-Lisbjerg møder vi til Gengæld en udpræget gammel Bygd med det gamle Herredsnavn Lisbjerg og med tre Sammensætninger paa -sted (Elsted, Ølsted, Hæst), eet Navn paa -lev (Elev), eet paa -ind (Spørring) og eet paa -tun (Søften). Gamle er ogsaa det usammensatte (eller med -høj sammensatte) Trige samt Grundfør. Af Torper er der kun fire, og yngre Naturnavne mangler helt.

Ganske tilsvarende er Forholdene i Hasle Herred. Der er fem Torper og ingen Naturnavne. Derimod Sammensætninger paa -ing (Geding), -høj (Hasle), -lev (Aarslev) og -sted (Kasted). Gamle er ogsaa Navnene Brabrand, Tilst og True. Desuden er der fem Navne paa -by.

I Framlev Herred er det gamle Navnelag dominerende. Der findes eet eller to -ing (Skærring, Labing?), eet -heim (Borum), eet -tun (Galten), tre -lev og eet Navn paa -høj (Sjelle). Desuden er der flere gamle Kortnavne, bl. a. Stjær, Lillering og Storning. Derimod er der kun tre Torper og yderst faa andre unge Navne. Om Skovrydning minder dog Navnet Rode.

I Sabro Herred er Torperne noget mere talrige (syv bevarede og adskillige forsvundne), og der findes enkelte unge Naturnavne: Lyngballe, Hanghede, Hummelure etc. Navne som Hadsten og Sabro, der ogsaa er oprindelige Naturnavne, maa derimod, som allerede nævnt, antages at være gamle, og det samme gælder det usammensatte Haar. Af gamle primære Bebyggelsesnavne findes der tre -ing, eet -heim (Haldum), eet -tun (Vitten) og eet -lev (Skjoldelev). Desuden er der eet Navn paa -høj (Lyngaa) og to paa -by.

Af gamle Navne i Gern Herred er der tre paa -ing (Alling, Sorring, Tørring), eet paa -heim (Tvilum) og fire paa -sted, hvorimod -lev mangler. Desuden er der to Navne paa -høj (Linaa og Farre) og fire Kortnavne: Gern, Hammel, Vol og Horn, hvoraf i alt Fald de tre første, der alle er Sognavne, maa antages at være meget gamle. Ogsaa Navne som Laven og Røgind hører antagelig til det ældre Lag. Af Navne paa -by er der seks. Det yngre Navnelag er ogsaa repræsenteret i Herredet. Der er atten Torper og adskillige unge Skovnavne og andre Naturnavne.

En Blanding af gamle og nye Navnetyper møder vi ogsaa i Hovlbjerg Herred. Særlig karakteristisk for dette Herred er de mange lev-Navne (seks ialt). Desuden findes der to -ing (Gerning og Futting), eet -heim (Havrum), eet -sted (Hagested, nu Hagsholm) og en lang Række Kortnavne, der maa antages at være gamle: Aidt, Brundt, Njær, Sahl, Skød m. fl. Endvidere er der en gammel Sammensætning paa -høj (Torsø) og et gammelt Navn paa -bjerg (Hovlbjerg). Endelsen -by mangler helt. Heroverfor staar en lang Række Torper, ialt 17, og flere andre Navne af unge Typer, deriblandt fem paa -lund og eet paa -skov.

Hjelmlev Herred er et Omraade med særdeles gammelt Navnestof. Der findes ganske vist ni Torper og enkelte unge Naturnavne, men heroverfor staar ikke mindre

end otte -ing, tre -heim og fem -lev, desuden flere Kortnavne af gammel Type: Boes, Dover, Fruering og Veng.

I Ning Herred viser Kortet en udpræget Forskel mellem det nordvestlige Hjørne med gamle Navnetyper og Resten af Herredet, hvor de unge Navne er dominerende. I det førstnævnte Omraade ligger Herredets fire lev-Navne, Edslev, Enslev, Ingerslev og Ormslev, og de to ing-Navne, Bering og Lemming, samt det gamle Kortnavn Kolt. Størstedelen af Herredet præges derimod af Torperne, 21 ialt, og af unge Naturnavne, deriblandt flere, der minder om Skovbevoksning. Indimellem disse unge Navne ligger der dog nogle, som maa være forholdsvis gamle, selv om de ikke kan dateres til en bestemt Periode, Navne som Tiset og Hørret, Beder, Maarslet m. fl.

I Modsætning til Ning Herred ligger Hads Herreds ældste Bebyggelse i den østlige Del. De gamle Landsbyer ligger dog som Regel ikke direkte ved Kysten, men et lille Stykke inde i Landet. I de østlige Sogne ligger fem af Herredets ing-Navne og de to -lev, Nødlev og Randlev. De to Navne paa -sted (Hvilsted, Onsted) ligger derimod i den nordvestlige Spids, der kiler sig ind mellem Hjlemslev og Ning Herred. Paa Højderyggen mellem Hads og Vor Herred mangler Stednavne af gammel Type (med Undtagelse af Glibing Mølle), hvad allerede P. K. Thorsen har gjort opmærksom paa.*) Her er der til Gengæld usædvanlig mange Torper; i Hundslund Sogn ligger 8 af Hads Herreds 22 Torpnavne.

I Vor Herred er den gamle Bebyggelse ret jævnt fordelt over hele Omraadet; dog ligger de tre ing-Navne (Elling, Taaning, Yding) i det nordvestlige Hjørne. Desuden findes der to Navne paa -lev (Serridslev, Ørreslev) og fire paa -sted. Blandt um-Navnene kan kun Lundum betragtes som et nogenlunde sikkert -heim; af Kortnavne er i alt Fald Vær og Ringkloster gamle. Torpbebyggelsen er meget fremtrædende, ialt 27 Navne; adskillige Navne, som Gedved, Ørskov, Vedslet m. fl. minder om Skovbevoksning.

Karakteristisk for Omraadet som Helhed er Navnenes gamle Præg. Der findes næppe noget dansk Omraade af samme Størrelse, hvor vi finder saa mange Navne af de Typer, vi plejer at anse for de ældste: -heim, -ing, -lev, -sted o. s. v. I flere af Herrederne har største Delen af Landet været taget ind til Dyrkning, da den stærke Udvidelse af Bebyggelsen satte ind under Vikingetiden samtidig med den voldsomme Ekspansion udadtil. Imidlertid var der Jord nok i nogle af Herrederne til, at Torpbebyggelsen fik et meget betydeligt Omfang, navnlig i Ning Herred og Omraadets Yderkanter. Derimod er Bosættelsen efter Torptiden forholdsvis ringe. Betegnelser for Rydning spiller ikke nogen større Rolle i Navngivningen, i Modsætning til et Omraade som Nordsjælland, og det samme gælder Ord for Skovbevoksning og andre unge Naturnavne. Tættest er den gamle Bosættelse tydeligt nok i den egentlige Aarhusbygd, men vel at mærke ikke helt ude ved Kysten, men et Stykke inde i Landet. Dens Kerne er Framlev, Hjlemslev og de vestlige Dele af Hasle og Ning Herreder. Ude ved Kysten var Landet for en stor Del bevokset med Skov, hvoraf der jo er betydelige Rester den Dag i Dag. Det forklarer det paafaldende unge Præg af Bebyggelsen i største Delen af det frugtbare Ning Herred. Oldtidsfolket formaaede ikke at rydde Skoven og opdyrke den svære Lerjord, men slog sig ned paa den noget lettere Jord i den nordøstlige Del af Herredet.

Det ligger nær at spørge til Slut, om der kan paavises nogen Sammenhæng mellem de Landsbyer, vi kan fastslaa som vore ældste, og den forhistoriske Bebyggelse i Sten- og Bronzealderen, saaledes som den fremtræder i de bevarede Mindesmærker fra Oldtiden. Sammenligner vi Kort I med det store Højkort i Johannes Brøndstedts

*) Gjedved Seminarium 1862—1912 p. 165 ff.

Danmarks Oldtid, vil man finde, at der ikke er Tale om et gennemgaaende lokalt Sammenfald mellem Højgrupperne og de ældste Landsbynavne, selv om der findes talrige Høje i de Omraader, der ovfr. er betegnet som Centrum for den gamle Bebyggelse. F. Eks. findes der meget faa Høje i den østlige Del af Hads Herred, hvor Herredets gamle Landsbyer ligger. Dette synes at vise, at den nuværende Landsbybosættelse kun i ringe Grad er en Fortsættelse af Sten- og Bronzealderbebyggelsen. Her som andetsteds synes det, som om Forholdet er det, at der i Løbet af Jernalderen har fundet en gennemgribende Omlægning af Bebyggelsen Sted. Men Spørgsmaalet har næppe fundet sin endelige Besvarelse, der maaske skal gives gennem arkæologiske Undersøgelser i de nuværende Landsbyer. Vi maa ikke glemme, at Højenes Beliggenhed ikke direkte afspejler Oldtidens Bebyggelse, og at Højkortet desuden er mindst fuldstændigt i Egne med ældgammel Landsbybosættelse, hvor Opdyrkningen er længst fremskredet, og hvor talrige Høje kan være forsvundet uden at efterlade sig Spor.

Østjydske Egne.

*Den gamle Eg
ved Vosnæsvejen mod Løgten.*

Folkeskribenten Peder Jæger

Af Aug. F. Schmidt

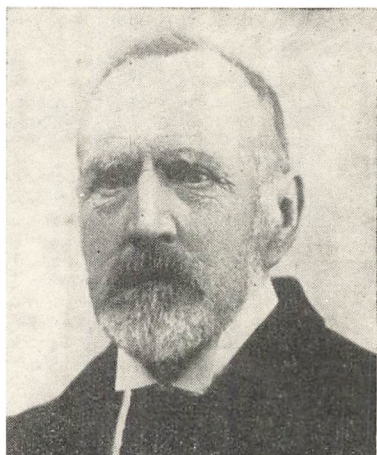
I sidste Halvdel af afvigte Aarhundrede fremstod der en Del Skribenter, som navnlig paa Dialekt søgte at skildre dansk Folkeliv paa Landet. Flere af disse Forfattere benyttede sig af Pseudonymer. Fra Østjylland kan nævnes Navne som *Johanne Bøggild* fra *Todbjerg*, *Jakob Nielsen* (c: *Knud Skytte*) i *Sjelle*, *Christen Sørensen Thomaskjær*, *Ry*, *Erik Christensen* (c: *Svend Thusbek*), *Rørt*, *Bolette Sørensen* (c: *Hans Hede*), *Hald*, og *Jens Knudsen* (c: *Peder Jæger*), *Tinning*. Det er om den sidstnævnte, vi skal høre i det følgende.

Jens Knudsen blev født 4. Februar 1840 i *Norring* (Foldby Sogn) mellem *Hinnerup* og *Hammel*. Hans Fader, *Knud Jensen*, der var *Gaardejer* og *Sognefoged*, døde fra *Hustru* og 11 *Børn*, da *Jens* var 9 Aar. Det blev derfor yderst trange Aar, den store *Børneflokk* voksede op i, saa meget mere som *Moderen* var svagelig. *Jens* maatte derfor fra *Barns Ben* arbejde haardt. *Bøger* og *Blade* saa han ikke meget til, men desto ivrigere var han i *Skolen* og i *Legen*. Som den velbegavede *Dreng* han var, sad han øverst i 4 Aar i *Skolen*. Efter *Konfirmationen* udførte han ca. 2½ Aar *Karletjeneste* hjemme, indtil en *Morbroder*, der var blevet opmærksom paa hans gode *Evner*, fik udvirket, at han kom til at læse. *Jens Knudsen* blev 17 Aar gammel optaget paa *Lyngby Seminarium* i *Djursland*, hvorfra han udgik 1860 med 1. *Karakter* til *Lærereksamen*. *Evald Tang Kristensen* har i sine „*Minder og Oplevelser*“ I (1923), 174—212 givet en udførlig og meget lærerig *Skildring* af sin *Seminarietid* her samtidig med *Jens Knudsen*, om hvem han fortæller (S. 193), at han en *Dag* efter indgaaet *Væddemaal* med *Kammeraterne* optog en hel *Time* hos den ikke afholdte *Lærer Bentzen*. *Knudsen* vandt *Væddemaal*et, idet han i *Timen* sludrede løs om alt muligt.

Efter endt *Seminariueuddannelse* blev *Jens Knudsen* *Huslærer* i *Ry* ved *Silkeborg*, men opgav efter et ½ Aars *Tid* denne *Stilling* for et *Lærerembede* i *Lyngby* (*Hasle Herred*). Dette *Kald* var dog for usselt aflagt, og han kunde ikke opdrive *Kosten* i *Byen*. Han var derfor saa heldig kun at være her i kort *Tid*, idet han kunde søge derfra og faa *Embedet* i sin *Fødeby Norring*. Her virkede han med *Iver* og *Held* i nogle Aar. Han holdt *Aftenskole* med *Foredrag* og *Oplæsning* samt stiftede en *Sangforening*, saa man kan forstaa, han var optaget i flere *Retninger* med folkeoplysende *Arbejde*.

Da *Knudsen* i 1871 rejste herfra, fik han af *Beboerne* et *Skrivebord* og et *Uhr* med *Sølvplade* med *Inskriptionen*: „*Fra Beboerne i Norring Skole District 1871.*“ *Knudsen* takkede for *Uhr* og *Skrivebord* i et *Digt* i *Aarhus Amtstidende* 18. April 1871. —

I 1869 blev ude iblandt Nybyggerne paa *Tinning Hede* i Foldby Sogn bygget en Skole og oprettet et Lærerebmede. Dette Embede blev ledigt i 1871, men Aaret i Forvejen, 1870, søgte Jens Knudsen det ledige Lærer- og Kirkesangerembede i Sognets Hovedby, Foldby. Han blev der indstillet som Nr. 1, Lærer F. V. Thiesen, Tinning Hedeskole, blev Nr. 2, og Lærer Tandrup, Rold, Nr. 3. Denne Indstilling tyder jo paa, at Knudsen var anset i Sognet; men ikke desto mindre fik Thiesen Embedet. Da der saa skulde gøres Indstilling til Tinning Hedeskole, blev Knudsen ogsaa der sat som Nr. 1 med 7 af Raadets Stemmer. Der var 9 Sogneraadsmlemmer ialt.

Jens Knudsen
(»Peder Jæger«)

Her fik Jens Knudsen saa Embedet. Han blev beskikket hertil 20. Februar 1871 og forblev her Resten af sin Lærertid.

I Vakancen efter Thiesens Forflyttelse blev Embedet ved Tinning Hedeskole betjent af en Vikar Pedersen, som Skoledistriktets Beboere meget ønskede at beholde. Det vakte derfor ikke ringe Modstand blandt Beboerne, da Sogneraadet satte Knudsen paa Listen ved Indstillingen, og Skoledirektionen derpaa kaldede ham til Embedet. Der fremkom i denne Anledning fra Beboerne en Protestskrivelse i Aarhus Amtstidende, og nogle Dage efter offentliggjordes i samme Blad en Erklæring fra Skoledistriktets 2 Sogneraadsmlemmer, hvori de oplyste, at de ikke havde stemt for Indstillingen. —

I Begyndelsen af Knudsens Lærervirksomhed i Tinning Hedeskole var der da ogsaa en Del Hjem, som ikke vilde have deres Børn i Skole hos ham. De utilfredse Forældre lejede derfor en Stue i en Nabogaard til Skolen; her holdtes saa Skole med Vikar Pedersen som Lærer. Da den lejede Stue var for lille, byggede Forældrekredsen en Skole lidt fra Knudsens Skole og beholdt Pedersen som Friskolelærer. Det varede dog ikke saa længe, inden Pedersen blev kaldet andetsteds hen, og da man havde forsøgt med en anden ung Lærer, strandede Foretagendet, og Friskolen nedlagdes. Saa kom alle Børnene i den offentlige Skole hos Knudsen, men der gik dog en Del Aar, inden der blev Ro over Forholdene. Knudsen døjede i disse første Aar en Del ondt baade med nogle af Børnene og med deres Forældre. Som Tiden gik, faldt han dog helt godt til herude blandt Nybyggerbefolkningen, og efterhaanden fik han en vellykket Lærergerning og vandt talrige Venner. Saaledes blev han nær knyttet til Hjemmet paa Gaarden *Tinning Vesterholm*, hvor Sønnen, *Povl R. Povlsen*, blev Knudsens Elev og senere hans nære Ven. Povlsen har som Lokalhistoriker i Breve til nærværende Forfatter meddelt gode Oplysninger om Jens Knudsens Levned ¹⁾. Han værner med Taknemmelighed om sin begavede Barn-

¹⁾ I Aarhus Amtstidende 14.-10.-1916 skrev han en værdifuld Nekrolog over Jens Knudsen. Om hans Jordefærd skrev Povlsen smst. 18.-10.-1916 og samme Dato i Randers Dagblad. Fru Knudsen omtalte Povlsen ved hendes Død i Aarhus Amtstidende 24.-5.-1928. I Randers Dagblad 23.-5., 29.-5. skrev han ligeledes om den afdøde, sidstnævnte Dato er Begravelsesreferat. Om

domslærers Minde og har fortalt, at Knudsen, der var Lærer af den gamle Skole, havde en sjælden Evne til at bibringe Børnene Knudskaber; ved de aarlige Eksamener stod Børnene i hans Skole som de bedst oplærte i Forhold til Kommunens øvrige Skoler. Og saa maa her endda tages Hensyn til, at en Del af Børnene kom fra Hjem, der i Henseende til Oplysning og aandelige Interesser stod paa et lavere Niveau, end Tilfældet almindelig var i Hjemmene i de gamle Landsbyer (Smaakaarshjem og Arbejderhjem, hvoraf de fleste den Gang ikke holdt en Avis).

Som ung havde Jens Knudsen været forlovet i flere Aar, men saa svigtede Kæresten ham, hvilket han med sin følsomme og trofaste Natur tog sig meget nær. I de første Aar i Tinning havde han derfor Husbestyrerinde, men saa blev han kendt med Pigen i Søften Præstegaard, *Ane Kristensen*, med hvem han blev gift 8. August 1873. Hun var fra Bøvling ved Nissum Fjord, født 28. Maj 1840 og Datter af Husmand og Sognefoged Christen Pedersen og Hustru Marie, født Jensdatter. Med hende levede Jens Knudsen et langt og harmonisk Ægteskab. De fik tre dygtige Sønner. Ældst var *Janus Chr. Knudsen*, født 11. Juli 1874. Han blev cand. mag. og theol. og Præst i Skaarup, Sydfyn, 1909. Her blev han gift med Seminarlærer Henrik Toftes Datter *Emilie* (f. 27. December 1881), hvis Moder, Valborg Tofte, var Datter af den kendte sønderjydske Patriot og Landbrugsskoleforstander paa *Aagaard* Syd for Flensborg, H. M. Tofte. Valborg Tofte var den ene af „De sønderjydske Piger“ paa det kendte nationale Portræt fra 1877. Valborg Tofte staar op paa Billedet¹⁾. J. Chr. Knudsen blev senere (1915—21) Præst i Gjerrild Nord for Grenaa, og 1921—34 var han Præst i Bylderup ved vor nuværende Grænse. Han døde som Emeritus 6. Maj 1939 i Riis Skov, hvor hans Enke stadig bor.

Jens Knudsens næstældste Søn, *Alfred Knudsen* (2. Juni 1877—9. November 1943), var Dyrslæge, først i Roskilde og sidst paa Bylderup-Bov Svineslagteri. — Den yngste Søn, *Victor Knudsen*, blev født 24. Maj 1881. Han døde som Kommunalærer i Brønderslev 21. April 1946.

Det blev ved Lærer Jens Knudsens Død i 1916 karakteriseret som en Heltedaa, at det var muligt for ham under trange Kaar at hjælpe sine Sønner frem til hver en fuldstændig Uddannelse indenfor deres Fag. Under Opofrelse lykkedes denne Bedrift. For at hjælpe sine Sønner under deres begyndende Studium lærte Knudsen sig fremmede Sprog. Stille og nøjsomt levede man i Lærerhjemmet i Tinning; det beskedne Embede tvang til megen Resignation. For at bøde paa Indtægterne gjaldt det om, at *Skolelodd* blev godt passet. Uden for Skoletiden arbejdede han derfor flittigt og dygtigt som Landmand; han passede sin Jord med Interesse, den laa lige ved Skolen, saa Pladsen kunde ikke være bedre for en Mand som Knudsen, der ogsaa var god til at handle med Kreaturer. Han drog til Marked og købte Løbekvier, som han holdt til Tyr og fodrede op, for saa atter at sælge dem, naar de skulde kælv. Paa denne Maade sparede han Arbejdet med

---

Jens Knudsens Levned og Forfatterskab har Oskar Thyregod skrevet i Værket: *Lærerne og Samfundet I* (1913), 404—408. Interesserede bedes læse Thyregods Fremstilling og sammenholde den med min Redegørelse for den gamle Folkeskribents Liv og Gerning. Se ogsaa Karakteristik af Jens Knudsens Forfatterskab i *Hejmdals Søndagsblad* 24.-6.-1923.

1) I Tidsskriftet *Grænsevagten* 1946 har jeg skrevet udførligt om H. M. Tofte og De sønderjydske Piger.

Malkningen. Ved sin Kreaturhandler tjente Knudsen jo nogle nødvendige Skillinger. Iøvrigt levede han hele sin daglige Færd som en Bonde blandt Bønder. Og dette var i flere Henseender klogt; thi derved uddybede han stadig sit Kendskab til sin Hjemegns Befolkning, den, han fik sin Livsgerning iblandt, og som han skildrede i sine Bøger.

Lærer Knudsen var Venstremand, men holdt sig udenfor den storpolitiske Strid, der opstod hos Befolkningen under Estrups Regimente, men privat var han ikke altid Tilhænger af alt, hvad Oppositionen foretog sig i Provisorieaarene. Han var udpræget Frihedsmand, hvad man bl. a. faar et Indtryk af af den Tale, han holdt i *Hinnerup Skov* 6. Oktober 1879 i Anledning af Frederik 7.'s Fødselsdag. Talen findes refereret Dagen efter i Aarhus Amtstidende. Knudsen opfordrede i denne Forsamlingen til at værne om vorre store Minder og ikke mindst om det Minde, der er rejst for Frederik 7. overfor Hinnerup Station. For at kunne værne Minderne, maatte vi værne om vor Frihed. Til Trods for Splid og Splittelse, der havde fundet Sted i Anledning af det første Provisorium 1877 og Venstres Uenighed, vilde Knudsen haabe, at Kampen maatte forblive ført paa en saadan Maade, at den kunde vinde Respekt fra oven. Derefter omtalte han nærmere Rigsdagens Partier og nævnte, at man maatte vise Fordragelighed og Tolerance overfor anderledes tænkende. Vi maatte søge Oplysning og arbejde paa at gøre os værdige til at hævde Frihedsarven, som Grundloven fra Frederik 7.'s Tid havde givet os. Dette gjaldt ikke alene Mændene; Kvinderne havde ogsaa Forpligtelse til Dygtiggørelse i deres Kald som Mødre og Vejledere for den opvoksende Slægt.

Ret tidligt begyndte Jens Knudsen at skrive Lejlighedsdigte, da han havde let ved at sætte Vers sammen. Det første Digt, han fik offentliggjort, findes i Aarhus Stiftstidende 9. Maj 1863, skrevet i Anledning af Lyngby Seminariums Jubilæum. I Aarhus Amtstidende fik han Digtet „Oplysning“ frem 30. Oktober 1867. Og i Aarene, der kom, var det slet ikke faa Vers og Avisbidrag af forskellig Art, han fik frem.

Ved denne Bladvirksomhed tjente han af og til lidt, og det var naturligvis ogsaa Hensigten med hans Skribentarbejde, idet en Lærer ved en almindelig Landsbyskole i hin Tid var nødt til at se sig om efter lidt Bifortjeneste, da Lønnen ikke var stor. Det blev i Virkeligheden adskilligt, Jens Knudsen i Aarenes Løb fik trykt, saaledes i Bogform følgende 10 Bøger: Et Yuelbesøgel i Knærkibøj (1884. 135 Sider). — Juleknas (1885. 91 S.). — I Ferien (1888. 64 S. Udkom i 2. Oplag 1905 under Titlen: I de lonng Awtene). — Gillsjow (1893. 63 S.). — Den nøj Skuellov (1897. 80 S.). — Will Fovl (1898. 61 S.). — Billeder fra Landet (1902). — Kronjyder (1904. 97 S.). — Histaarrier (1910. 96 S.). — Foredrau øue Skuellovens Paragraf 8 (1916. 19 S.).

Disse Bøger udsendte Jens Knudsen under Forfatternavnet *Peder Jæger*. Naar han valgte dette Pseudonym, har det været for at tage et Parallelnavn til Lærerkollegaen i *Sjelle*, *Jakob Nielsen*, der offentliggjorde sit Forfatterskab under Dæknævnet *Knud Skytte*.

Med Undtagelse af „Juleknas“ fra 1885 er Peder Jægers Bøger alle skrevet paa *Dialekt*. Dette betinger ikke mindst deres Værdi, idet Sprogforskerne i Fremtiden altid med Held kan søge i hans Skrifter, naar de beskæftiger sig med det Folkemaal, der taltes i Egnen mellem *Aarhus* og *Houlbjerg* (hvorfra man har en videnskabelig Dialektbeskrivelse) i Tiden

o. 1850—1910; thi der findes i hans Fortællinger en Mængde gamle Ord og Vendinger, som nu efterhaanden er ved at forsvinde i Folkemaal. Til Brug for sin store Ordbog over jyske Almuesmaal udnyttede *H. F. Feilberg* de tre af Jægers Bøger: „Et Yuelbesøgels“, „I Ferien“ og „Gillsjow“. I en ny Udgave af denne uforlignelige Ordbog kan man regne med, at alle Peder Jægers Bøger vil blive brugte. De yder i det hele et fortrinligt Bidrag til det gamle Kronjyllands Dialekter. Ofte kan man under Læsningen af de jægerske Tekster rigtig godte sig over det djærve jyske Mundsprog, han formaar at anvende i sine ofte veltalende Fortælleres Munde. Ligesom sit store og uopnaaelige Forbillede, *Steen Blicher*, bruger Peder Jæder h som Længdetegn, men dette ser dog ikke godt ud, naar han ved Siden heraf anvender *u* i Tvelyd, og man faar Former som *Hahu*, *lahut*, der ikke let opfattes som de er mente, som *Have*, *lavet*. Ogsaa ved at benytte forskellige Dialekter minder P. Jæger om Blicher, men her bliver Forskellen mellem dem straks iøjnefaldende. Hos Blicher er dette dels noget, der uvilkaarligt følger med Personen, som ved Jens Jensen i E Bindstouw, der udtrykkelig siges at bo østerpaa, eller ogsaa er det en mere tilfældig Omstændighed. Peder Jæger derimod opfatter Vestjydsk, Sallingbomaal og Stedmaalet paa Mols som komiske i Forhold til hans egen Egns Maal og siger det udtrykkeligt. *Molbomaal* anvender han i Et Yuelbesøgels, S. 20 ff. og i Gillsjow, S. 9. Og naar han undertiden har Skildringer og Sagn fra Eggen ved Nissum Fjord og fra Lemvig—Holstebroegnen, er det naturligvis hans Hustrus Fortællinger fra disse Egne af Jylland, han udnytter. Se saaledes et Yuelbesøgels, S. 15: et Harboørebyllup; S. 45 ff. Toldbetjent fra Lemvig m. v. Juleknas har sit meste Indhold fra Vestkysten, han meddeler heri om Strandinger, Oversvømmelser, Redningsfolk, Giftermaal, Strandtyve o. s. v. I Ferien, S. 17, har han et Sagn fra Herregaarden Ryssensten om Frederik 6.s Sølvbæger. Gennem sin Hustrus Maal er den lydhrø Peder Jæger blevet kendt med Vestjydsk, som han har vidst hist og her at benytte sig af, saaledes især i Et Yuelbesøgels, S. 45 f. Det er antyd det ovenfor, at Fru Knudsen var Kilden til Peder Jægers vestjydske Historier, et Forhold, Evald Tang Kristensen i øvrigt ogsaa gør opmærksom paa (Minder og Oplevelser III, S. 360). Han udformede saa de Træk fra Folkelivet, hun havde fortalt. Tang Kristensen føjer derefter til, at Knudsen havde ret gode Ideer, „men forstod ikke at sætte dem ordentlig i Pennen“ ... Han stavede ikke godt Jydsk, „men han kunde faa fat i gode Dialektudtryk og forstod at anvende dem paa rette Steder. Jeg sætter da ikke hans Bøger ret højt, men der er gode Enkeltheder i dem.“ Knudsen kunde ikke taale at blive kritiseret, og han bad Tang Kristensen om ikke at kritisere hans Forfatterskab, naar Fru Knudsen hørte paa det. Om hende skriver den store Folkemindesamler, at hun „var virkelig meget akkurat og behagelig at komme til, og jeg blev meget gæstfrit modtaget, naar jeg kom.“ Jens Knudsen kunde til Gengæld heller ikke lide E. Tang Kristensens Bøger. De to Mænd kunde altsaa ikke for godt sammen! Men den meget tjenstvillige Tang Kristensen hjalp dog Knudsen et Par Gange med hans Forfatterskab. Han gennemgik saaledes en af Knudsens jyske Historier i Manuskript, da han, navnlig i Begyndelsen, ikke var stiv i at skrive Jydsk. Den dialektale Ortografi er saaledes ikke for heldig i Knudsens første Bøger, men med Aarene blev han mere behændig og erfaren i saa Henseende. Man har ofte, i hans tidligste Skrifter især, Fornemmelsen af, at hans Skildringer først har været skrevet paa

Almensproget, oven i Købet paa et temmelig stift Skriftsprog¹⁾, og senere oversat paa Jydsk med Bibeholdelse af alle de skriftdanske Gloser. Et lærerigt Eksempel herpaa findes i Et Yuelbesøgels, S. 82, hvor det hedder: „*en vemodig Stemning ubreht sæ te hiele Faasamlingen*²⁾). *Klaakken slov 12. Uh i Naturen hæhn den evige Natlamp, Monen, dæ ha faadrøuen Skøi aa Mørki.* No gik di hjem hvæjén, aa *innskjønt dæ ha won en øuevejen Morskavsstemning i Faasamlingen, fek Vemoden, fremtryllet ve Invalirens Sang, nu Øuetaget, aa de waa mæ et dyft Sok, di flest fehl i Søen.*“³⁾ —

Peder Jægers Styrke laa i *Anekdoten*, mere end i den sammenhængende Fortælling. Der findes i hans ti Smaabøger en Række fortrinlige Smaa-historier, hvor en god Pointe fremhæver deres morsomme Indhold. Træfsikre Replikker har han Held til ofte at anvende, ikke mindst hvor han er spydig og ironisk, og det er han egentlig ret tit. Der var noget af en Samfundsrevser i hans Sind, sikkert udviklet under de trange Kaar, han selv maatte virke under. Hans Foragt for Opstyltethed. Snobberi og Vigtighed mærker man jævnlig, dog ikke mindst i Bøgerne „Den nøj Skuellow“ (1897) og „Foredrau øue Skuellowens Paragraf 8“ (1916). I disse Bøger lader han stærke indre Følelser faa Udtryk. Det er tydeligt nok, at han har været utilfreds med det gammeldags Skoletilsyn, Landsbylærerne var undergivet, hvorfor han snerter godt — ogsaa i andre af sine Bøger — efter velærværdige, overlegne Præster, blærede og temmelig uvidende Sogneraadsformænd og Skolekommissionsmedlemmer. I det hele taget havde han et godt Øje til Folk, der mer eller mindre selvbestaltede optraadte som smaa Sognekonger, hvorfor han ironiserer over saadanne Folk. I saa Henseende er „Will Fovl“ (1898) ogsaa lærerig. Heri er Stemningen vendt mod Folketinget, som der sendes en Kritikadresse til. Denne Adresse opvejer hele Resten af Bogens Indhold, og det er ikke just ved sit politiske Værd. P. Jæger er ofte særdeles heldig med sit Vid og sin Lyst til at stille ham usympatiske Personer i Gabestokken, naar han lader dem optræde som Talere. Han lader dem anvende Fremmedord forkert, meddele unøjagtige Oplysninger o. s. fr. Den primitive Veltalenhed, der viser Ordførere uden Komplekser og Hæmninger, findes navnlig udnyttet i de tre sidstnævnte Bøger samt i „Histaarrier i jydsk Boenmoel“ (S. 46). Øvrigheds personer ynder han ogsaa at give en Snert, hvad han kan faa Lejlighed til, naar han skildrer Retsmøder eller lignende Begivenheder, hvor juridiske Personer optræder. Eksempler herpaa findes i Et Yuelbesøgels og i Gillsjow. Trindt om i Jægers Bøger er der Historier, hvori Præster optræder, dels ved Skoleoverhøringer, paa Prædikestolen og ved Sammenkomster med Sognefolk. Det var ikke at vente, at det skulde være lutter Ros, den skarptseende Tinning-Lærer havde til overs for sine kirkelige Foresatte!

I Jægers Bøger erindres man for ofte om *E Bindstouw*, der er hans Forbillede. Tit er hans Vendinger nær ved at være Plagiat efter denne det jydsk Sprogs Bibel. Han var desværre ikke kritisk nok til at undgaa den alt for nære Paavirkning af Blicher.

Rammen i hans Bøger er den samme som i *E Bindstouw*; Folk, der nogle

¹⁾ I Virkeligheden skrev P. Jæger bedre paa Folkemaal end paa Rigssprog, hvad man kan se ved at læse »Juleknas« (1885), der — som tidligere nævnt — er affattet paa Højdansk.

²⁾ Udhævelserne er af mig.

³⁾ Jfr. Marius Kristensen i *Dania II* (1894), S. 305—07.

Aftener kommer sammen, ikke for at spille Kort eller drikke, men for at fortælle og synges. Til den Ende indfletter Jæger med passende Mellemrum *Digte* af ham selv og paa Jydsk¹⁾. Som Helhed tør det siges, at hans Vers ikke forhøjer Værdien af hans Bøger. Sproget kan i dem være skruet, Formen ikke for god, og Indholdet noget banalt. Da man i Planen i Jægers Bøger idelig bliver mindet om Forbilledet, Blichers Værk, er det ikke altid let at undgaa et benytte en noget strengere Maalestok overfor ham end man ellers vilde.

Foruden sproglig og folkepsykologisk Betydning har Jægers Bøger ogsaa *kulturhistorisk og folkloristisk Værdi*. Ved at samles med Jægers Almue bliver man straks sat ind i det gamle Landsbymilieu, man mødes med Norring-Tinning Egnens Befolkning i deres lave, hyggelige Stuer eller i Landsbyens offentlige Lokale. Og hvor meget Godtfolk kommer sammen, faar man gerne en god Snak at høre. I en Del Tilfælde lader Jæger et eller andet *Gilde* være Anledning til Samværet. Der fortælles ikke synderligt om selve Gildet og dets Anledning eller dets Betydning for Hjem og Bylav, men man faar et levende Indtryk af, hvad det var, Folk havde at underholde hinanden med, naar de kom sammen, som hos Jæger til *Julegilder, Sætbarsel* (goldt Barsel, holdt af Folk, der ingen Børn havde), *Forlovelse, Bryllup, Begravelse, Fødselsdagsgilde, Sølvbryllup, Jagilde, Hønsøl* (Optagelsesgilde i et Bylav), *Ruskomsnuskilde* (Andendagsgilde, hvor man spiste Levninger), *Legestuer, Kartegilde, Høstgilde* (hos Jæger: Kaargilde, Skaargilde), *Rejsegilde, Mortensgilde*, 10. Nov., *Gilde mellem Jul og Nytaar* samt *Krigerbal* efter Trearskrigen. — Som man vil se, er det slet ikke saa faa Gilder, Jæger benytter som Rammen om sine Folkelivsskildringer. Hertil kommer saa politiske Møder og mer eller mindre offentlige Sammenkomster, hvor han lader Mændene drøfte Brugen af den nye Skolelov eller hvad andet, han har kunnet finde paa at lade dem sludre eller kævles om.

For Folkelivsforskningen er det jo betydningsfuldt nok, at en Kender af det gamle Landsbyliv har givet et underholdende og ret mangeartet Indtryk af, hvad en jydsk Egn's Befolkning kunde finde paa at opmuntre sig ved, naar der var indbudt til Gilde eller Forhandling af en eller anden Slags. — Som i E Bindstouw dvæler Jægers Bønder hyppigst og gerne ved *Krigstildragelser* fra Krigen 1807—14, 1848—50 og 1864. I hans Tid levede der jo Veteraner nok fra disse nu ret gamle Krige. Det er formentlig i det store og hele rigtige Begivenheder, P. Jæger gengiver i sin undertiden noget brede og snaksomme Form, men derfor er hans Bidrag til vor Almues Fortællinger om de Krige, vort Land var indviklet i i afvigte Aarhundrede, alligevel værdifulde og nationalt opmuntrende nok. I Et Yuelbesøgels fortæles om Napoleonskrigen, 1849 og 1864. I „I Ferien“ hører vi om Krigen 1849. Gillsjow har en god Skildring af et Krigerbal efter Trearskrigen. Kronjyder har to Steder Oplysninger om 1864 og en særlig god Fremstilling af en gammel Soldats Beretning om sin Deltagelse i Slaget ved Isted 25. Juli 1850. — *Sagn, Folketro og gamle historiske Tildragelser* var ligeledes yndet Samtalestof, og det er hist og her ænseværdigt folkloristisk Materiale, Jæger udnytter i sine Skildringer, saaledes ikke mindst i Kronjyder, der paa sin Vis er hans bedste Bog. Heri findes Sagn om Niels

¹⁾ I »Et Yuelbesøgels«, S. 83—134, findes Prøver paa Digte af ham affattede paa Rigssproget.

Ebbesen, om Svenskekrigen 1657—60, om Frijsenborg og Jernit (ogsaa i Den nøj Skuellow, S. 66), om Norrings ældste Historie, om Borum Eshøj paa gloende Pæle, Skattegravning, Lygtemænd, Præstehistorier, Spillekorts symbolske Betydning i religiøs Henseende, Skanderborg Slots ældste Historie, Faldborg Kirke og Brandstrup, Davbjærg Daas, Røvere, samt Højsagn. Som man vil se, er det slet ikke faa Emner, Jæger her har udnyttet fra Folkeoverleveringen. I Histaarrier i Jydsk Boenmoel har han et godt Herremandsagn fra *Skød* Sogn om Lokaliteten *Botout*. Et Yuelbesøgels har Røversagn, Bjærgfolkssagn, ligesom der i denne og andre Bøger hist og her antydes et og andet til Belysning af gammel Opfattelse af den Verden, der omgiver Menneskene. — Ogsaa Træk fra Dagliglivet beretter Jæger om, han skildrer Markeder, Folks Ophold i Krostuer, en Hølékræmmers Oplevelser, røveriske Overfald nær *Eldalen* ved Tilst, en dygtig Kones Arbejde for sit Hjem m. v. Undertiden er det Beretninger fra Midtjylland og Hedeegnene (Timianseggen), Jæger anfører. En vis Forkærlighed for at skildre Folk, der ikke kan begaa sig ved Bordet, findes i nogle Smaatræk hist og her. Som et Eksempel paa saadan Malør ved et godt Maaltid kan anføres Stedet i Juleknas, S. 9—10, hvor Mølleren under Spisningen sank en Bolle, der var saa hed, at han gav et smerteligt og lydeligt „Av“ fra sig. Fru Lassen blev saa altereret derover, at hun stødte en Terrin med Suppe om paa Bordet, og Hr. Pastor Flemming, der ikke havde Tandstumper i Munden, fik et Kyllingebeen paatværs i Ganen, just da han, fortrædelig over Forstyrrelsen i sin Madro, maatte overrække Mølleren et Glas koldt Vand. Mens han nu selv maatte hoste og gispe, hoppede Brillerne af Næsen og ned i en Sauceskaal, hvor det ene Glas gik i Stykker. Flemming jamrede højt, indtil han ved en haardnakket Hosten fik det skarnagtige Ben op, hvilket ikke en Gang skete uden Scene; thi det fløj som en Pil over Bordet og ramte Fru Hjelm's Næsetip, saa hun, der var meget nervøs, gav en hujende Lyd fra sig, for i Vejret, slog derpaa Nakken tilbage, og knuste med denne et kostbart Spejl, som hang paa Væggen. Disse Fataliteter foregik under Nydelsen af Suppen! Umiddelbart morsomt virker det, naar Jæger i Gillsjow, S. 39, fortæller om en Mand ved et Gilde, der spiste en Mængde Klumper (d. v. s. Boller i Suppen). Da han endelig lagde Skeen, kom hvert Menneske til at le, ved det han slog sig paa Maven og sagde: „De æ ilyvel faalet som di Klompe da mætte.“ Kødets skred ogsaa ned med Appetit. —

Efter at Peder Jæger i 1884 havde faaet Et Yuelbesøgels ud (en ny Udgave udkom 1907, men den er desværre saa fuld af Trykfejl og Forkortelser, saa det er ret forskrækkelig), havde han den Glæde, at han blev Medarbejder ved „Nørrejydske Tidende“. Heri skrev han i Tiden 6. December 1884—3. April 1886 71 større og mindre Artikler samt 5 Fortællinger. I Artiklerne behandles mangfoldige Emner, saasom Landbrug, Kvægavl, Politik, Husraad, Dyr, historiske og geografiske Spørgsmaal o. s. fr. Redaktøren af „Nørrejydske Tidende“, J. Wistoft, skaffede Jens Knudsen nogle Fortællinger trykt i Bladets Trykkeri og udgivne i Kommission under Titlen „Juleknas“. Denne Bog, der mest indeholder vestjydske og midtjydske Folkelivsbilleder, er, som vi véd, skrevet paa Rigssproget og er af denne Grund mindre værdifuld end Jægers øvrige Bøger. De var i sin Tid, navnlig i 1890'erne, ret kendte og udbredte i Østjylland. Særlig Lykke gjorde de, naar han selv læste dem op for en Forsamling. Selv om han ikke var nogen egentlig god Oplæser, gjorde han alligevel ved hele sin særprægede

Personlighed og en ejendommelig Ægthed i Fremførelsen et dybt Indtryk paa Tilhørerne. — Maalet med hans Bøger var den samme som i hans Lærergerning, at virke for sund Oplysning, for Afholdssagen, Biblioteksagen, Husflid, Fremme af god Orden og human Opførsel hos Befolkningen og Embedsmændene samt Paapegelsen af værdifulde menneskelige Egenskaber. Han fordømte den hovne og opblæste Autoritet og fremhævede altid den jævne, ærlige Almuesmand, hvis djærve Vid og kloge Lune han med Forkærlighed henleder Opmærksomheden paa i sine Bøger. — I Bogen „Histaarrier“ fra 1910 har han i Skildringen af en Stationsby (vel nærmest *Hadsten* med sin Højskole) ad Omveje fortalt om sin egen folkeoplysende Virksomhed. Med Rette kritiserer han de gammeldags Legestuer (S. 79), fremhæver Afholdssagen (jfr. hermed I Ferien, S. 11—15) og taler varme Ord for Bogsamlinger, Aftenskoler og Højskoler, saa man kan forstaa, den gamle Folkeskribent har været klar over, det var gavnligt at faa den gamle Almue oplyst og opdraget saa godt, at den kunde blive et dygtigt Led i vort Folkesamfund, uddannet saadan at den kunde tage virksomt og klogt Del i Landets offentlige Anliggender. Og denne Udvikling har jo i fortrinlig Grad fundet Sted. Peder Jæger havde selv den Glæde at se Almuen udvikle sig til et oplyst Folk.

Paa Grund af tiltagende svækket Hørelse tog Jens Knudsen sin Afsked som Lærer i 1905, samme Aar som han første Gang fik en Bevilling af Finanslovens Raadighedssum til midlertidige Forfatterunderstøttelser. Som pensioneret Lærer fik han offentliggjort to Bøger. Han boede efter Fraflytningen fra Embedet en Tid hos Sønnen, der var Dyrlæge. Senere slog han sig ned i *Hinnerup* og kom derefter til sin Søn, der var Præst i Gjerrild paa Djursland. Her døde han 13. Oktober 1916.

Aarhus Amtstidende skrev i sin Nekrolog af samme Dato, at Lærer Knudsen paa sine gamle Dage blev betragtet som lidt af en Særling. Den gamle, stærkt talende Mand med den ludende Ryg, og i Haanden den slidte Vadsæk, der fulgte ham paa alle hans Rejser, var et ejendommeligt Menneske med store personlige Egenskaber og med Evner, der under lysere Kaar maaske kunde have ydet det bedste.

Jens Knudsen blev begravet paa Gjerrild Kirkegaard. Venner og gamle Elever i Tinning Hedeskoledistrikt sendte en Sølvkrans til hans Baare. Denne Krans ejes nu af Enkefru Emilie Knudsen, Risskov. Ved Begravelsen talte i Hjemmet Gaardejer Povl R. Povlsen, Tinning Vesterholm; han bragte en varm Tak fra Egn og Elever. I Kirken talte Sønnen, Pastor J. Chr. Knudsen, bevæget om sin nøjsomme, dygtige og gudfrygtige Fader. Gamle Elever bar Kisten til Graven.

Efter Jens Knudsens Død bragte Sønnen, Pastor J. Chr. Knudsen, i Aarene 1916—18 Orden paa Faderens literære Efterladenskaber, idet han i 4 indbundne Kvartbind med en særlig smuk Haandskrift ikke alene samlede indbundne Kvartbind med en særlig smuk Haandskrift ikke alene samlede Oplysninger om Jens Knudsen, men ogsaa afskrev hans Avisartikler og spredt tilgængelige Fortællinger og Digte.

Mellem Træskomænd og Spillemand i Salten Skov.

Af Kristian P. Kristiansen*)

I Tiden omkring 1880 blev der tilvirket Træsko overalt paa Husmandsstederne og hos Indsiderne i Salten Skov, ja, selv Gaardmænd lavede Træsko. Træskoarbejdet var i Virkeligheden Befolkningens Hovederhverv, Jorden alene kunde ikke føde sin Mand. Jordbunden var jo karrig, for en stor Del gammel Skovbund eller Kærjorder, og den manglede Mergel.

Naar Gaardmanden var Træskomand, holdt han Tærsker til at aftærsk Kornet, hvilket skete med Plejl. En saadan Tærsker kunde faas for 50 Øre om Dagen, ja, der var saamænd dem, der gik for 35 Øre. En Gaardmand havde saaledes fæstet Niels Tærsker for 35 Øre om Dagen, men da en anden Gaardmand hørte det, udbrød han indigneret: „Det var dumt, for havde du ventet til efter Jul, naar det føg og knøg, saa sku' han Dælnmæ nok have gaaet for 25 Øre!“

Paa Gaardene og Husmandsstederne havde man ogsaa Træskokarle, som betalte for Kost og Logi og Værksted. Prisen var 180 Kr. om Aaret eller 50 Øre om Dagen.

Hangrød til Middag.

Om Kosten paa den Tid kan oplyses, at man om Morgenen begyndte med Mælkegrød. Til Middag fik man Grød, den saakaldte Hangrød, det vil sige Grød, der var kogt af store Byggryn, „Hangryn,, kaldte man dem. Om Aftenen Mælkebrød med Grødklumper i, hvis der var levnet noget fra Middagen. Disse Grødklumper var der stor Efterspørgsel efter. En lille Knægt, som ikke rigtig havde Held til at fange disse Grødklumper, udbrød grædende: „A haa sørenjensemæ et fot mie end jen Grød!“

For at forstaa Grunden til Drengens Klage skal bemærkes, at Serveringen af Maden skete paa den Maade, at Grøden eller Mælkebrødet blev sat paa Bordet i et stort Fad, og alle de spisende langede saa til samme Fad, og de, som var mest bjergsomme, fik jo gerne de bedste Bidder. Den Luksus at bruge Tallerkener til hver Kuvert kendtes ikke dengang, derimod havde de spisende hver sin Ske, som var af Træ**) og gerne forsynet med

*) Forf. har i sine yngre Dage været bosiddende i Salten Skov og været baade Træskomand og Spillemand. (Red. Anm.)

**) Der var dem, der selv lavede Skeer til eget Forbrug, men ellers købte man af omrejsende Skehandlere. Før min Tid boede i Virklund en Mand, de kaldte Ske-Anders; han lavede Skeer, som han gik omkring og solgte.

Ejerens Mærke, og denne Ske var der ingen anden end Ejermanden, der vovede at bruge. Efter Spisningen slikkede enhver sin Ske, strøg den af udvendig med den flade Haand, drejede med Tommelfingeren rundt inden i Skeens Kop og satte den i en Læderstrop, som sad i Vinduet, og der blev Skeen siddende til næste Maaltid.

Det hændte ogsaa, at man spiste Kartofler til Middag til Afveksling for Hangrøden. Kartoflerne blev hældt ud paa Bordet med Skrælning eller Pilningen paa, og saa maatte enhver Deltager selv pille sine Kartofler, som man saa lagde paa det bare Bord foran sig udfor den venstre Haand og Pilningen udfor den højre Haand. Naar alle Kartoflerne var pillede, vurderede man, hvem der havde den største Dyngge, og det viste sig igen, hvem der var mest begærlig, man fik nemlig ikke flere Kartofler, end man selv havde pillet. Nu blev Pilningen fra alle Deltagerne skubbet ind midt paa Bordet i en Dyngge, og Konen eller Pigen kom med Stegepanden fyldt med dejlig Dyppelse. Derefter et Stykke stegt Flæsk til hver Person, og derpaa begyndte Spisningen paa den Vis, at enhver stak et Stykke Kartoffel paa sin Gaffel og dyppede ned i Pandens Indhold. Og nu viste sig igen Personernes Karakter, idet nogle dyppede dybt i Panden, for at faa saa meget med af den gode Dyppelse, som muligt, medens de mere beskedne kun dyppede den ene Side af Kartofflen.

Flæsket, som hver fik et Stykke af, holdtes med venstre Haands Fingre, og saa bed man af Flæsket, og var Fingrene ikke rene før Maaltidet, var de gerne efter det blevet rene paa den Haand, man holdt Flæsket med.

Om Sommeren spiste man fem Gange om Dagen, idet man spiste Formiddagsmellemmad og Eftermiddagsmellemmad. Mellemmadstiden om Eftermiddagen indtraadte, naar Vildgæssene drog nordpaa, og ophørte, naar de drog sydpaa. Mellemmadstiden om Formiddagen indtraf omkring Maj og ophørte efter Høsten.

Arbejdet om Vinteren paa Bøndergaardene var stort set for Bonden kun at passe Køer, Heste og Kreaturer samt Faar og rense Kornet samt om Lørdagen at køre til Silkeborg med Smør og faa Købmandsvarer med hjem; ja, der skulde ogsaa gerne sættes nogle Kaffepunche til Livs.

Træskomændene arbejdede haardt.

Før Træskomanden var der ingen Hviletid om Vinteren. Han maatte arbejde haardt for at faa Føde og Klæder til sig selv og Kone og Børn, hvilke sidste Træskomanden tit havde mange af. Arbejdstiden for en Træskomand var i disse Tider 12 Timer og somme Tider mere. Hvis for Eksempel der kom et Par Mænd en Aften for at spille Kort — som Regel Scherwentzel eller Sjavs — saa fik man en Tællebet, det vil sige, man fik ikke de Træsko tælleret, man havde lavet den Dag, og dem havde man saa mere at tælle næste Aften, og Arbejdstiden saadan en Dag kunde nemt blive paa 16 Timer.

Men der var dog en vis Tilfredshed hos Træskomændene den Gang; de var jo deres egne Herrer og var selv Mester i deres Værksted.

Indkøb paa Skovauktion.

Det værste for Træskomanden var at faa Træet købt til en rimelig Pris og faa Træskoene solgt til den Pris, de omtrent var værd. Træets Kø skete gerne ved Skovauktion. Naar der var Skovauktion, mødte alle Træskomændene, og mange andre mødte ogsaa for at faa en glad Dag. Det var

nemlig saadan, at Skovejeren bød paa Smørrebrød og lange Snapse i en Uendelighed; enhver kunde faa alt det Brændevin, han kunde drikke. Naar saa Brændevinen var gaet ind, var Forstanden tit gaet ud, og Træerne var blevet uhyre store at se til. Saa gik Budene livligt. Somme Tider bød ogsaa en Ikke-Træskomand paa et Træ for at lade sin Stemme høre; somme Tider hjalp Skovejerens Nabo eller gode Ven ogsaa til med at byde Træet op. Ja, det skete ogsaa, at Skovejeren selv bød med.

Naar Træet var købt, skulde det jo fældes. De fleste Træskomænd fældede selv deres Træ, andre overlod det til Lukas og Niels Tolstrup i Salten, som fik Toppen for at fælde Træet.

Træet skulde derefter køres hjem til Træskomanden, og det blev tit besørget af Peter Flø i Hvidmosebakker.

Skotning foregik i Mørkningen.

Naar Træet var kørt hjem, blev det læsset af i *Skotstedet*.

Her blev det savet af i Ruller efter Træskoenes Længde, derefter kløvet til den Tykkelse, Træskoene skulde have.

Skotstedet var et Sted, som laa udenfor Træskoværkstedet, hvor der var lidt Læ for Vind og Sne. Skotningen blev gerne udført i Mørkningen, naar man ikke kunde se inde i Værkstedet uden at tænde Lys; thi Lyset skulde man spare paa dengang. En Pot Stenolie eller Petroleum kostede 8—9 Øre, og der kunde godt brændes en Pot hver Aften, hvis man skulde brænde Lys fra Klokken 4 til 10, og det var tit, at Træskomanden maatte arbejde til Kl. 9—10.

Naar Træskotræet var kløvet — hvilket foregik med en Jernkile, som man slog paa med en stor Trækølle, kaldet en Nye — begyndte man at skotte eller hugge. En lav Huggeblok, en Alen høj, stod paa Skotstedet, og paa den anbragtes Træklodsen paa Enden, og Træskomanden holdt fat paa den øverste Ende af Blokken med venstre Haand; tog derefter fat paa Skotaksen — en stor Økse med et langt Skaft, godt en Alen lang — og begyndte saa at forme Træet med Øksen. Det var dog kun det groveste, Skotøksen kunde forme. Næsens Facon og Bedene maatte gøres med en mindre Økse — Blokøksen.

Og saa var Træskoen færdig til Hulning.

Et Par Træsko blev spændt i Hulstolen, og saa begyndte Udhulningen paa den Maade, at man med en Naur skar Indmaden ud af Klodsen. saa der fremkom et Hul, som kunde passe til en Fod, altsaa ikke et rundt Hul, som en Fod ikke kan passe. Naar Træskoene var hulet, skulde de tælles, d. v. s. man satte dem i Tællehesten og tællede endnu et lille Lag af Træskoene udvendig, saa de blev glatte, og gav dem den Facon, de skulde have.

De fine Gjessø-Træsko.

Der er mange Faconer paa Træsko. Der er Thisted Træsko, meget bred, med en spids Næse — Aalborg Træsko, hvis Næse gaar lige ud, og rundnæsede, og endelig *Gjessø* Træsko, opfundet af Søren Gjessø, som var Træskokarl hos Rasmus Hjort i 6 Aar og hos min Fader, Niels Kristiansen, i 12. Og saa var der *langaaerede* Thybotræsko, som Fiskerne brugte til Træskostøvler. Dem lavede Hans i Skoven og Mikkelt Svinsø.

Gjessøtræskoene — der som nævnt var opfundet af Søren Gjessø — var fine Dametræsko med en meget lille og spids Næse, og saa var de saa klejne

og tynde i Træet, saa de synede ikke mere end et Par Lædersko, og Hullet i dem var tilpas — hverken for lille eller for stort — til at passe ethvert Par velskabte Damefødder.

Det maa her bemærkes, at det ikke er saa let at lave Træsko, som mange maaske tror, da Træskomanden kun kan benytte Øjemaal. Man kan maale, hvor lang en Træsko skal være; men man kan ikke maale Bredden — Tykkelsen og Hullets Størrelse. Selv Kløvning af Træet er Øjemaal; thi en kort Træsko skal jo ikke være saa tyk eller bred eller have saa stort et Hul, som en lang.

Træskoene ringes og røges.

Naar Træskoene er tællede, skal de ringes, det vil sige udringes omkring Mundingen, saa der ingen skarpe Kanter findes. Nu skal Træskoene skræbes og renses — derefter tørres og røges, og er færdige til at binde op, hvilket foregaar paa den Maade, at man sætter Træskoene ind i hinanden parvis og binder saa en Halmsime eller et Reb om, saa der bliver sammenhængende 10 Par i hvert Reb.

Træskorøgning var ogsaa vigtig. Naar Træskoene var rigtig røgede, og laa og var bundne sammen i Reb, var de kønne at se paa. Der gik ikke Orm i dem, og de kunde gemmes i mange Aar.

Røgningen foregik paa den Maade, at man i den aabne Skorsten lagde Hulspaaner — de Spaaner, som var fremkommen ved at udhule Træskoene — i Bunden af Skorstenen og tændte Ild foroven i Spaanerne. Oven over Spaanerne sad saa Træskoene paa en Stang, som var fastgjort i Fordybninger i hver Side af Skorstenen, og nu kunde Røgen saa drive op mellem Træskoene.

Det maa bemærkes, at en Snes Par Træsko ikke altid er 20. For Eks. til Smaa Træsko eller „Kløver“ fra 5 til 7 Tommer skal der 40 Par til en Snes. Af *Koltringer* fra 7 til 8 Tommer skal der 30 Par til en Snes. Af *Tomlænger* fra 8 til 9 Tommer skal der 24 Par til en Snes, af Kvindetræsko fra 9—10 og Mandstræsko fra 10 til 11 Tommer skal der 20 Par til en Snes; men saa kommer Overmaals fra 11 til 12 Tommer, der skal kun 15 Par til en Snes.

Træskosalg og Træskopriser.

Naar Træskoene var færdige, skulde de jo sælges, og man skulde have en nogenlunde Pris for dem; men det var ikke saadan dengang som nu. Nu bestemmer Træskofabrikkerne Prisen. Dengang var det Opkøberne, som bestemte Prisen.

Træskohandlere var der ikke ret mange af i Salten Skov; men andre Steder fandtes der mange, og der var nogle, som tog deres rigelige Fortjeneste, og det var jo gerne hos de mest fattige, at Fortjenesten var størst.

Naar en fattig Træskomand ikke selv kunde blive betroet Træ ved Skovauktion, leverede Træskohandleren gerne Træ til Manden, og denne lavede saa Træsko til Forhandleren.

Prisen paa Træsko omkring 1880 var for Mandstræsko 18—20 Kroner pr. Snes Par og for Kvindetræsko 15—16 Kroner, og Træet kostede omkring 6—8 Kroner pr. Snes Par, saa det blev kun 1 Krone for Parret af Mandstræsko og noget mindre for de øvrige.

Landbruget i hin Tid.

Landbruget paa den Tid var meget simpelt. Der dyrkedes næsten kun tre Slags Korn, og Sædskiftet var Rug, Byg og Havre, af hvilket Rugen var vigtigst og saaedes i Brakjord. Det var nemlig meget vigtigt at avle megen Rug, som jo skulde bruges til Brød. Roer dyrkedes ikke paa den Tid. Der var heller ikke Mejerier. Først efter Mejeriernes Fremkomst begyndte man Roedyrkning. *Rasmus Knudsen* var en af de første, som dyrkede Roer, ligeledes var han blandt de første, som solgte sin Mælk til Silkeborg Mejeri, og han var den, der havde de bedste Køer i Salten Skov. Og i nogle Aar var hans Køer de eneste, som fik Præmie ved Dyrskuerne i Silkeborg.

Om Sommeren var der travle Dage i Salten Skov, først med at faa Sæden i Jorden, saa at grave Tørv i Tørvemosen — derpaa i Mergelgraven efter Mergel — Pasning af Brakjorden, ud at slaa og rive Hø, køre det hjem. Og saa, naar Kornet var modent, ud med Høstleen.

Høsten var den store Tid dengang. Da skulde al Arbejdskraft udnyttes, og Drengene eller Tøsene var ikke ret gamle, før de med Kratten i Haand blev sat til at kratte og binde Neg efter Høstkarlen. I Høsten holdtes gerne en Daglejer, som hos Husmanden fik sin Dagløn paa den Maade, at Husmanden gjorde Plovarbejde for Daglejeren, hvis han havde Jord. Saadanne Daglejere var *Hans* i Skoven og *Rask Hus*.

Hans og Rask var to dygtige Høstkarle, som Folk gerne vilde have om Høsten. De gjorde et godt Skaar, som det hed, og muntre og livlige var de begge to.

Hans kunde stryge en Le paa en morsom Maade, saa det lød som Trommeslag, og Rask Hus fortalte muntre Historier og sang med sin rungende Basstemme.

Naar Kornet var kommet i Hus, var den travleste Tid forbi, saa skulde der pløjes og saas Rug, og nu begyndte Efteraarspløjningen og Kartoffeloptagning.

»De, der kører med Stude, kommer ogsaa med,«

sagde man dengang. Alle Husmændene var studekørende, ja. mange Gaardmænd holdt ogsaa Stude. Saaledes havde man i Stenhule baade Stude og Heste.

Naar man havde et Par gode Stude, var man godt kørende. De var umaadelig stærke og kunde trække Ploven gennem den stiveste Jord. Studene var tillige fordelagtige at køre med paa blød Jord. De gik nemlig ikke „i Bløde“, saadan som Heste tit gør. „Stude kan ogsaa malke,“ hed det dengang. Det vil sige: det kan betale sig at holde Stude. Naar et Par Stude er udvoksede og fede, kan de løse et Par mindre ind, og man kunde faa et halvt Hundrede Kroner i Bytte, og det var en god Indtægt dengang.

Det skal her nævnes, at en Maanedsgris kostede 4—5 Kroner — en Spædekalv kostede 5 Kr. — et Lam paa 50 Pund kostede 7—8 Kr. — en fed Gris kostede 30 Kr.. En Ko kostede 70—75 Kr. Et Pund Smør kunde om Sommeren koste 35 Øre. Det kan heraf ses, at Indtægterne ikke var store, og der skulde Sparsommelighed til. Men dengang havde man ikke store Udgifter. Gælden var ikke stor. Paa Ejendommen *Petersminde* var Gælden 3000 Kroner, og det var det højeste Laan, som kunde faas i Husmandskreditforeningen.

Naar man skulde hente Jordemoder, var det jo ikke saa godt at køre

med Stude; men det er dog prøvet en Gang. Manden, som kørte, fortalte siden: „A kjo, o kjo, o kjo; men da a kam hjem, høj hun fot en!“

Ellers naar der skulde Bud efter Madammen nede i Skovkrogen, var Ras Knudsen Manden, som tit maatte ud at køre. Og han var velegnet dertil. Han var hurtig til at komme i Tøjet, han var hurtig til at faa Hestene spændt for. Han havde gerne raske Heste, og han skaanede dem ikke.

Engang skulde han hente Doktor til Svend Rasmussens Kone, som var i Barselnød, og denne Tur gjordes paa 20 Minutter. Da han kørte op ad Myrehusbakken, raabte Doktoren til ham: „Er det Mandens egne Heste!“ „Ja, sandeligen er det saa! Di er baade kjøvt og betaal!“ svarede Ras Knudsen. Og baade Kone og Barn reddedes; men Hestene laa ned og svedte i 3 Dage. Ras Kundsens havde knap saa godt Held, da han hentede Madammen til Trine i Dalen. Vejen gik dengang gennem Niels Hørnings Port, og der havde Birte en Tøjsnor hængende, og den fik Madammen om Halsen; men hun blev dog ikke hængt, og hun kom ogsaa tidnok og fik reddet baade Trine og Tøsen.

Højtiderne.

Julen var den Højtid, som fordrede den største Forberedelse. Grisen skulde slagtes, der skulde brygges Øl, og der skulde bages Rugbrød og Sigtebrød og Søsterkage og Pebernødder.

Naar den store Bagerovn var passende opvarmet, sattes der 12 Rugbrød ind, og naar der var gaaet tre Timer, var de gennembagt og kunde tages ud af Ovnen; og nu kom Sigtebrødet ind i Ovnen, som blev let opvarmet. Naar Sigtebrødet havde staaet en Time, blev det taget ud og var bagt, og endelig kom Pebernødderne i Ovnen.

Var Levemaaden tarvelig til Hverdagene, var den til Gengæld rigelig om Julen. Naar Klokken var 6 Juleaften, gik man til Bords. Saa læste Husfaderen til Bords og der toges fat paa første Ret, som var Sigtebrød med Smør paa og saltet og kogt Faarebov, og nu blev der skænket en Snaps Brændevin til hver, ogsaa til Børnene, og derpaa hævede enhver sit Glas og ønskede hinanden „Glædelig Jul!“ Og det var et af de største Øjeblikke for Børnene, naar de med Glasset i Haand fik Lov til at sige: „Skaal og en glædelig Jul!“

Og derefter spistes Risengrød og Flæskesteg. Naar der var taget af Bordet, blev der sunget Julesalmer, og Husbonden læste Juleevangeliet. Mandfolkene røg en Pibe Tobak af Juletobakken, og Kvinderne vaskede op. Naar Klokken var 9, serveredes Kaffe og Søsterkage. Efter Kaffen blev der spillet Kort om Pebernødder, hvori alle Børnene deltog. Juletræ brugte man ikke dengang. Klokken 12 blev der sat et halvt Grisehoved, saltet og kogt, paa Bordet, og Spisningen begyndte igen. Der var kun tørt Brød og Sennep til at følge Flæsket paa Vej — for Kvindernes og Børnenes Vedkommende. Hvorimod Mandfolkene gerne fik nogle gode Dramme til.

Efter Flæskespisningen sagde man: „Godnat og glædelig Jul!“ og gik til Hvile efter en anstrengende Aften.

Juledag var man tidlig oppe for at komme i Kirke. Det var en uskrevet Lov, at de ældre gik i Kirke den første Dag og de unge den anden Helligdag.

I de følgende Juledage begyndte Julegilderne rundt om i Hjemmene, hvor man spiste Flæskesteg og Medisterpølse i stor Maalestok. Efter Spisningen spillede Mændene Kort og drak Punch, medens Kvinderne strikkede

eller broderede, og spiste gerne lidt Juleknas eller andre Godter. Ved Midnatstid serveredes højt Smørrebrød med Snaps og Øl, hvorefter man tog hjem. Næste Dag begyndtes saa igen et andet Sted.

Nytaarsaften spistes gerne Sødsuppe og Æbleskiver, og senere paa Aftenen Kaffe og Æbleskiver. Det var dog sjældent, at Børnene spiste ret meget den Aften, for da skulde der skydes Nytaar ind saa mange Steder, som man kunde overkomme. Man havde dengang Knaldpapirbøsser paa Størrelse med en halv Lillefinger.

Man brugte ogsaa Pigkæp, hvorpaa man satte en Knaldhætte og stødte saa Piggen mod en Sten, saa der kom et Knald. Naar man havde afleveret sit Skud, blev man budt indenfor og blev saa budt en Æbleskive eller en Haandfuld Pebernødder, hvorefter man hastede af Sted til næste Hus.

Fastelavn var paa den Tid ikke nogen særlig stor Højtid for Børn, og særlig var der ikke noget med megen god Mad. Det skete endog, at vi ikke fik Kage til Fastelavn; og Fastelavnsløjer kendtes næsten ikke i Salten Skov.

Paasken var vel nok en stor Fest for Børn, men vist mest for dens mange Helligdage.

Pinse imødesaas vel ogsaa med Forventning, for da var Skoven jo udsprungen, og Sommeren i Anmarch. Men ellers var der ingen Festdag, der kunde sammenlignes med Salten Marked.*)

Salten Marked var Aarets store Begivenhed.

Naar Almanakken var kommet, var det første, Børnene saa efter, hvad Tid det var Salten Marked. Havde man ikke været til Salten Marked, var man ikke regnet for noget. En lille Pige, som ikke kunde snakke rigtig, udbrød grædende: „A hoe aldrig vot te Saten Marken!“

Salten Markedsdag var Børnene fri for Skole, og Tjenestefolkene havde fri om Eftermiddagen. Køer og Heste blev lukket inde, og saa drog alle til Marked.

Dagen før Salten Marked var der allerede kommen mange Markeds-gæster og Teltholdere. Der var ogsaa et helt Læs Thyboaal. Det var en stor Vogn med lukket Sidefjæl, lignende en Renovationsvogn. Der fortaltes, at Manden eller Mændene, som kørte med Aalene, pissede ned paa Aalene for at faa dem blanke og skinnende.

Selve Markedsdagen var naturligvis en lang og travl Dag baade for Befolkningen i Salten By og for de tilrejsende, som kom fra næsten hele Landet. Salten Marked var og er vist endnu Landets næststørste Marked. Hvad der mest interesserede Børnene og Ungdommen var naturligvis Gøglet, af hvilket der var en Mængde. Der var gerne to Karuseller, hvorpaa var anbragt frysende Heste, som det var en storartet Fornøjelse at ride paa. Der var Honningkager og Sukkerhjerter. Der var Verdens tykkeste Dame, som lignede en Gasballon, og Verdens stærkeste Mand. Her var et Faar med to Hoveder. Her kunde faas Hus og Have for 5 Øre (et Kræmmerhus med Kirsebær). Der var Skydetelt, og der var Keglespil. Der var en Gedebuk, som kunde bukke, og en Bjørn, som kunde danse. Her var en

*) Salten Marked affholdes 1. eller 2. Tirsdag i Juli Maaned, i 1877 saaledes Tirsdag d. 10. Juli. Det var Aarets eneste Marked i Salten og omfattede Heste, Kvæg, Kram, Haandværks- og Trævarer samt Havevarer.

Mand, som kunde krybe gennem en Træstamme. Her kunde købes Skrigeballoner og Trompeter. Her var Cirkus, og her var Kraftprøver, hvor man fik 6 Slag for 25 Øre. Der var ogsaa et Dansetelt med offentlig Bal; her spillede Kresten Pedersen og Carlsen, hvem vi senere skal høre mere om. Ungdommen i Salten Skov gik dog ikke til Bal Salten Markedsdag; det betragtedes nemlig for en stor Skam at danse, hvor der var offentlig Bal. Det var heller ikke pænt Publikum, som gik til Bal i Markedsteltet, det bestod af Prangere og Handelsfolk, samt Kvinder af tvivlsom Art.

Der fandtes ved Markedet en hel Række Beværtningstelte baade fra Silkeborg og Horsens, og desuden var der Beværtning i Kroen. Og i hver Gaard og Hus i Salten By kunde faaes baade Spise- og Drikkevarer.

Der var ved Salten Marked en Mængde fulde Folk, og der var gerne megen Slagsmaal. Dengang var der ikke saa mange Politibetjente; der var kun een, Jepsen fra Silkeborg, samt Sognefogederne Peder Rask og Rasmus Petersen.

Efter Salten Marked faldt Sindene lidt til Ro hos Beboerne i Salten Skov. Dog vedblev man i lange Tider at drøfte Oplevelserne derfra, baade i Hjemmet og i Skolen.

Salten Marked var for Bønderne en Slags Mærkedag; da skulde man begynde at slaa Hø, Vaarsæden skulde begynde at skride, og Rugen skulde være færdig med at dræ. Hvis vi fik Regn nok til Salten Marked, blev Høsten god.

Efter Høsten holdtes Høstgilderne; de foregik i Hjemmene; men efter at Forsamlingshuset var bygget, blev Gilderne holdt der.

Naar der skulde være Høstgilde i Glarbo Forsamlingshus, blev der averteret i Silkeborg Avis: „Høstgilde afholdes i Glarbo Forsamlingshus den — —. Madkurve medbringes. Der serveres Kaffe.“

Naar Deltagerne var bleven samlede, blev Bordene og Bænkene stillet paa Plads, og enhver Husmoder pakkede op af Madkurven og bød nu sin egen Husstand at spise af den medbragte Mad, og saa kom Kaffen ogsaa paa Bordet.

Nogle Mænd havde Brændevin med, og drak sig en Dram til Maden; men det skulde dog helst ske i Smug, da Spiritus ikke maatte nydes i Forsamlingshuset.

Efter Fællesspisningen blev der danset af baade gamle og unge til Kresten Pedersens og Carlsens udmærkede Musik. Naar Klokken var 2, sluttede Høstgildet og Dansen, og saa var der ikke Dans før til Jul.

To dygtige Spillemænd.

Om de to Spillemænd „Kren Piesen“ og „Carlsen“ kunde fortælles meget; men først skal fortælles om deres store Dygtighed som Spillemænd.

Naar der skulde være Bal, gik der altid Bud til Kren Piesen og Carlsen, og kunde de ikke komme, blev Dansen tit opsat. Hvor var det ogsaa god Musik at høre paa, naar Kresten spillede paa Violin og Carlsen blæste paa Fløjte; man kunde næsten blive et bedre Menneske ved at høre dem spille, saa rent og kønt var det; ja, det var næsten for kønt at danse efter. De var hinanden jævnbyrdige og langt forud for deres Tid. De kunde med Lethed klare sig i Dag for mange af de dygtige Spillemænd.

Naturligvis drak Spillemændene, og det blev tit for meget, og saa blev Musikken jo ikke saa god; men det maatte man se at finde sig i, for alle Spillemænd drak dengang.

„Nævn os en Spillemand, som ikke drikker, og en Præst, som ikke er gerrig“, var et meget brugt Udtryk i disse Tider.

Carlsen kom til Regimentsmusikken, da han var 15 Aar, og han lærte baade at slaa Tromme, blæse Kornet, spille Violin, Fløjte og Clarinet. Han kom fra Bjerre Herred og til Silkeborg, her kom han straks til at spille i Mogensens Orkester som Clarinettist, og Mogensen kaldte ham for den bedste Clarinettist i Jylland. Det blev dog ikke ret længe, Carlsen spillede hos Mogensen. Saa kom han til Kresten Pedersen og blev Makker med ham.

Kresten Pedersen boede i Hvidmosebakker, lige ved Skellet mellem Ry og Them Sogn. Han havde lært at spille ved den berømte Kat-Søren i Svejstrup,*) desuden lærte han meget ved Johan Wartho i Salten en Vinter, da denne var hjemme paa Ferie. — Wartho spillede nemlig ved Folketheatret i København. Og da Kresten var lærenem og særdeles godt begavet, fik han stort Udbytte af Warthos Undervisning.

Kresten Pedersen var en meget dygtig Spillemand, langt forud for sin Tid, ja, maaske den dygtigste Landsby-Spillemand, der fandtes dengang. Han kunde spille hele Stykker med Flageolettoner (Fløjtetoner), og han havde den rigtige Fingerstilling og kunde spille i baade halv Stilling, anden og fjerde, sjette og ottende Stilling. Lejlighedsvis kunde han vibrere nydeligt, hvilket var en sjælden Kunst i hin Tid. Han havde en flot Bueføring. Han sagde tit til sine Elever: „Du skal Fannenhuggeme ta'r snottet Næse!“ Det vil sige, at det bageste af Haanden skulde saa langt frem og op, saa Haanden kunde stryge mod Næsen.

Kresten Pedersen var ogsaa ualmindelig dygtig til at lave Træsko; han havde Træsko til Udstilling i København og fik ogsaa første Præmie for dem.

Han førte Pennen fortrinligt. Naar der var Skovauktion, skrev han tit for Oskar Lund.

Der var heller ingen som kunde skrive Noder som Kresten. De var lettere at læse end trykte Noder.

Men Kresten havde ogsaa sine Fejl, og en af dem var hans Trang til Brændevin, han kunde ikke modstaa Brændevin. Han prøvede og prøvede at være Afholdsmand mange Gange. Han blev Good Templar flere Gange; men hvad hjalp det altsammen. Naar saa han spillede til Dans, og han blev budt Spiritus, kunde han ikke modstaa Fristelsen.

Peter Flø, der havde en lille Ejendom i Hvidmosebakker og drev lidt Vognmandskørsel, har fundet Kresten mange liggende døddrukken i Skoven om Morgenen. En Gang Flø fandt Kresten, laa denne paa det bare Is, og Vandet løb nedden under Kresten og Violinen.

En saadan Livsførelse kan nok forkorte et Menneskes Liv, og Kresten blev da heller ikke gammel. Han døde, da han var 45 Aar. Det var i 1901.

*) Kat-Søren var død før 1880.

Nogle kirkelige Genstande fra Hasle Herred i Nationalmuseet.

Af S. Fritz.

Vil man kende sin Hjemstavns Historie, Kunst og Kultur til Bunds, er det ikke tilstrækkeligt at dyrke Studierne i Hjemstavnen, det er nødvendigt at drage udenfor Omraadet dels for at kunne sammenligne — se Ligheder og Forskelle — og dels for at opsøge de Genstande, som fjernet fra Hjemstavnen findes opbevaret i andre Egne.

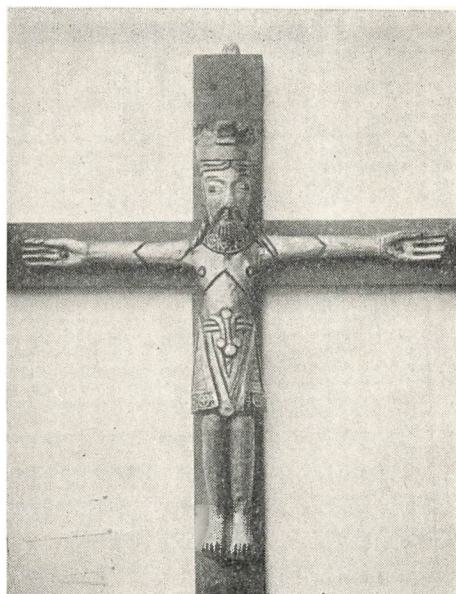
Ganske naturligt er det at søge i Nationalmuseets Samlinger, og her er igennem Aarene indgaaet Genstande fra følgende Kirker i Hasle Herred: Aaby, Vejlbj og Tilst, medens der ikke findes kirkelige Genstande fra Brabrand, Aarslev, Lyngby, Hasle, Skejby og Kasted.

Aaby Crucifixet. (Natm. Nr. D. 629).

Den mest værdifulde Genstand af de indbragte er Aaby Crucifixet. Indsendt til Nationalmuseet 1870 af Bestyrelsen for »Oldsagssamlingen i Aarhus« (senere Aarhus Museum). Crucifixet er udført af Egetræ med en Belægning af tyndt Kobberblik, drevet og graveret og med Brunemaille i de forsænkede Partier og iøvrigt forgyldt. Aaby Crucifixet er det ældste af de bevarede »gyldne Altre«, symbolsk staar Kristus usaaret, kronet foran Korset — det er ikke de senere Tidsaldres martrede, lidende Kristus, nej, her er Mesteren, Kongen afbildet.

Fra Aaby Kirke er i 1887 erhvervet 3 Genstande, efter Indstilling af Arkitekt E. Schjødt.

Den gamle, meget interessante Kirke i Aaby blev nedrevet Aar 1872, og den nye særprægede Kirkebygning, tegnet af Arkitekt, Profes-

sor, Bygningsinspektør Walther og opført med Anvendelse af den gamle Kirkes Granitkvadre benyttet som vekslende Baand med gul Murstensmuring imellem. Saa meget som muligt af den gamle Kirkes Inventar blev overflyttet til den nye Kirke: Døbefont og -fad, Altertavle, der dog var opstillet i Taarnets mellemstet Sokværk; og et Maleri af A. Fritz: »Den korsfæstede«, skænket af Krieger, Elisabethsminde, Brabrand, var Alterprydelse. I 1938 blev Alterbilledet fjernet fra Kirken og den gamle Altertavle istandsat og delvis fornyet for derefter at blive opstillet som Alterprydelse. De nævnte Genstande er:

2 Stolegavlsfragmenter. (Natm. Nr. D. 2343).

2 Stykker af Stolegavle begge med indskaaren Indskrift, paa det ene synes det vanskeligt at faa Mening ud af den læselige Del af Indskriften, hvoraf Bogstaverne MLN-PARARF kan skelnes, det andet ses derimod tydeligt ANO. DN. 1575 14 DECE. Altsaa Anno domini: 1575, 14. December, og det maa formodes, at Stykkerne hidrører fra en Degnestol.

Degn og Præst havde eller fik hver deres særlige lukkede Stol og i Landsbykirkerne almindeligvis indrettet paa hver Side af Alterbordet. Nutildags forekommer Anbringelsen noget paatrængende — dels forekommer det vel vore Dages Menighed, at Degnens Plads er i Skibet, og dels er der nu en Forstaaelse af Alteret som Kirkens dyrebareste Sted, som man ganske naturligt ønsker skal staa frit. I Aarene fra 1862 og til vore Dage er i adskillige Kirker »Præstens og Degnens lukkede Stole ved Alteret« flyttet, mange Gange først til de modsvarende Hjørner i Koret — hvor de f. Eks. staar i Dag i Gammelstrup Kirke ved Viborg —, nogle Steder flyttedes Degnestolene ned i Skibet, medens Præstens Stol fjernedes fra Kirkerummet.

Teglstens-Gulvflise. (Natm. Nr. D. 2344).

Flisen maaler ca. 19 cm i Kvadrat af rødt brændt Ler, og har paa Overfladen en Dobbeltlillie og i Hjørnerne indridset et tredelt Ornamentblad. Flisens saaledes ornamenterede Overside er grønt glasseret — typisk for Renaissancetiden.

Glasserede Gulvfliser findes ofte ved Arbejder i Landsbykirkerne; saavel i Koret som i Skibet træffer man paa fliselagte Gulvpartier. Maaske har det virket noget ejendommeligt med de grønne glasserede Fliser over hele Gulvet, men efter nogle Aars Slid — Glassuren var hist og her borte og Tegflisens røde Masse skinnede igennem — kan det have været af stor Farveskønhed. Og de samvittighedsfuldt mønstrede og glasserede Fliser vidner om en Lyst til at smykke Kirkerummet. Disse glasserede Flisegulve har jo sikkert de fleste Steder været lagt i Stedet for et Munkestensgulv og paa sine Steder i Stedet for et Lag Haandpikning.

Teglstens-Gulvflise. (Natm. Nr. D. 2345).

Flisen maaler som foregaaende ca. 19 cm i Kvadrat og er den midterste af 3 Fliser, hvis fortløbende Indskrift bestemmer Flisen som Gravflise. — Over den i Kirkegulvet nedgravede Kiste er i Stedet for den almindelige Gulvbelægning (Brolægning, Munkesten, Fliser etc.) lagt de nævnte Fliser, markerende Begravelsen:

HER	ER BEGR	AFVEN
ERLI	CH GUDF	RYGTIG
HÆDERLI	ANNE	

Vejlby Kirke. Røgelseskar. (Natm. Nr. 108).

1808 skænker Pastor E. West Hertel i Aarhus et Malmrøgelseskar, »som i den katolske Tid var i Brug i Vejlby Kirke«, til Nationalmuseet (og bekoster nye Kæder, da de 3 Jernstænger er fortæret af Rust)

Røgelseskar var støbte af Malm og bestod af en dyb Underskaal og et Laag. Underskaalen var forneden saadan formet, at Karret kunde staa (paa Gulvet) og havde 3 eller flere Ører, hvori Stænger eller Kæder var fæstnede; glidende paa disse, kunde Laaget løftes, naar Trækul eller Røgelse skulde i Karret. Røgelsen sivede ud gennem kunstfærdigt formede Huller i Laaget. Stænger eller Kæde samledes foroven til et Haandfang, Grebet for den betjenende.

Tilst Kirke. Vinduesglas. (Natm. Nr. D. 11121).

Museumsinspektør Chr. Ax. Jensen indsendte i 1927 et lille Stykke af et Vinduesglas, grønt Glas med mørk Paamaling.

I adskillige Kirker er fundet Stumper af middelalderlige malede Ruder, Stumperne har tydeligvis været blyindfattede, og fælles for de romanske malede Ruder er deres mørke Farvetone. Ofte maa man beundre den Sirlighed og Præcision, hvormed Figurer og Ornamenter er udførte. Det er næppe forkert at formode, at Østvinduer i Landsbykirkers Kor næsten alle har været forsynet med saadanne romanske Glasmalerier, men ogsaa fra de andre Vinduer har man fundet Rester. Stykket fra Tilst stammer fra det nordlige Vindue i Koret.

Østjydske Folkeminder.

Skolegang i 1870'erne.

Af Peder Jensen, Lisbjerg.

Min Barndom faldt i Halvfjerdserne, idet jeg er født den 27. Juli 1870 i den Gaard, jeg nu ejer. Den første Undervisning i A. B. C. fik jeg af en gammel kone, hvis Navn var Kjesten Tammeste (Thomasdatter). Da jeg var 7 Aar, begyndte jeg min egentlige Skolegang. Der var 2 Klasser, lille klasse og store Klasse, i lille gik vi 2 Dage om Ugen om Vinteren, 4 om Sommeren, i store 4 om Vinteren og $\frac{1}{2}$ om Sommeren, fra Kl. 6 Morgen til 12 Middag. Det var en stiv halv Dag. Lige saa glad jeg var for at gaa i Skole om Vinteren, lige saa ked var jeg af den halve Dag om Sommeren.

Vor Lærer hed Stensgaard, han var den Gang en ældre Mand, men en meget dygtig og afholdt Lærer. Vi var over 50 Børn i den store Klasse, saa der var nogle at komme om ved. Det med Remseri brugte han ikke meget, han fortalte os alt, baade Historie og Geografi, saa vi kunde huske det og fortælle det igen. Det var meget lettere end at lære en hel Masse udenad, som vi ikke kunde huske Dagen efter. Han kunde godt holde Disiplin uden at bruge Krabasken hver Dag; han havde en vis Evne til at sætte sig i Respekt. Stensgaard havde flere Børn, hvoraf en var Lærer i Elsted og en i Skejby, de kom meget sammen og sang meget, undertiden spillede de Diletant for Beboerne om Vinteren.

Der fandtes ogsaa en Slags Pogeskoole den Gang, hvor en ældre Mand holdt lidt Undervisning i sit Hjem; han var ellers Væver, men blev kaldt Skræder Niels. Han vilde gerne bruge Spanskrøret; han havde en Broder hos sig, som var en lille dværgagtig Skikkelse og ham var vi Børn svært interesseret i, da han var dygtig til at fortælle Historier og Eventyr, han var jo meget ældre end vi Børn, ogsaa klogere, men dog noget barnlig alligevel; han hed Ole Olsen, men vi kaldte ham bette Volle. Der var ikke megen Hygiejne i den Skole. Skræder Niels kogte sin Mad i Kakkelovnen; naar han saa kogte Vælling eller Grød, kunde det ske, at det kogte over, saa der blev en Taage i hele Stuen.

Et uroligt Liv.

Af M. Sørensen*).

Det er efter Tilskyndelse af »ØstjydsK Hjemstavns« Redaktion, at jeg nedskriver de efterfølgende Linier om mit — saaledes forekommer det mig — ret betydningsløse Liv, som det næppe vil interessere ret mange at læse.

Jeg er født den 15. November 1863 paa Edslev Knude, hvor mine Bedsteforældre havde en Gaard, som blev delt i tre Dele, da deres tre Sønner, Peder Niels og Søren giftede sig, saa de hver fik et Bolsted. Jeg er den yngste af fire Søskende. Min Fader døde, da jeg var et halvt Aar gammel, og jeg har saaledes ikke kendt ham, men altid manglet ham. Senere giftede min Moder sig igen, Ejendommen blev solgt, og vi flyttede til Adslev, og det er derfra, jeg har mine første Erindringer. Jeg voksede op ligesom alle Drengene, gik i Skole i Jexen — et Afsnit, der ikke efterlod stærke Indtryk. Det var først, da jeg blev ældre, at jeg lærte noget videre.

M. Sørensen (20 Aar gl.).

I 8–9 Aars Alderen kom jeg ud at tjene som Hyrdedreng, først til at passe en mindre Hjord, senere en større. Hyrdedrengenes Kaar bliver nu og da kritiseret, men naar jeg nu tænker tilbage til hin Tid, da husker jeg kun Solskin og gode Dage. Jeg ved meget vel, at der var onde Dage ind iblandt — Regnvejrsdage, da baade Trøje og Fødder var kvasvaade hele Dagen; at en Ko kunde slaa sig løs og ikke var til at fange, at det kunde sætte ind med Bissevøj, saa hele Hjorden spredtes for alle Vinde eller at en Ko blev »owsen«, saa den ikke var til at styre — men alt dette er glemt. Jeg mindes bedst varme Solskinsdage, naar der var rigeligt Græs, naar Køerne havde ædt sig Livet fuldt og havde lagt sig for at tygge Drøv. Saa kunde der blive Tid til at lede efter Lærkereder, og fandt jeg nogle, blev det en Hemmelighed mellem mig og den Lærkemor, som rugede paa Æggene. Man kunde ogsaa tage sin Melmad med til Skellet og spise den i Selskab med Nabodrengen. Saa blev Melmaderne vurderede og kritiserede. Maaske Smørret var smeltet i Solen og Osten havde krympet sig op, men den blev ligefuldt stoppet under Vesten. Drengene har som Regel en god Appetit. Eller, naar det blev hen ad Efteraar og Dagene blev køligere, kunde vi tænde et Baal af Pinde og gamle Tyrhæl (Tøjrepæle), som vi samlede. Saa stegte vi

*) Mikkel Sørensen vil være kendt som en fremragende Folkemindesamler. Han har saaledes sendt mange gode Optegnelser til Evald Tang Kristensen, der alene i sine Bøger om »Det jydsk Almuelev«, som udkom i 12 Bind i Aarene 1891–1905, har over 125 Optegnelser af ham. Ogsaa »ØstjydsK Hjemstavns« har nydt godt af hans Optegnelser og Erindringer om Folkeliv og Folkeskikke i Østjylland i forrige Aarhundrede. Mikkel Sørensen har ligeledes et godt Navn som dansk-amerikansk Forfatter, og den udmærkede Fortæller har strøet en lang Række af Fortællinger og Skitser omkring i Almanakker, Julbøger og Tidsskrifter. Desuden har han herhjemme udgivet: Trækfugle, Skitser af Danskes Liv i Amerika. Milo, Odense, 1903. 116 Sider. — Udvandrersfolk. Danske i Amerika, Milo, Odense, 1904. 132 Sider. — Hinsides Atlanten En Fortælling fra en dansk Koloni i Amerika. T. R. Thomassens Bogtrykkeri, København. 1906. 169 Sider. Ø.

Kartofler og Æbler — hvor de smagte! En og anden Dreng kunde maaske nu og da finde et Æg i Laden. Kunde det saa lade sig gøre at faa det smuglet ud i Marken, blev det klistret over med et Lag vaadt Ler og bagt i Asken.

Mit første Hjohus — Hyrdehus — byggede jeg selv af Pinde og Græs. Jeg husker endnu, hvor lille og usselt det var, saa jeg ikke kunde være derinde alt sammen paa een Gang. Senere fik jeg et større og bedre, som var lavet af tre Stænger, sammenføjede i Toppen og spredte ud forneden, saa de dannede en Trekant. Herpaa sømmedes tykkere Pinde som Lægter, og Huset tækkedes med Rughalm. Et saadant Hus kunde flyttes omkring, drejes efter Sol og Vind, og var virkelig en stor Bekvemmelighed for en Dreng, som maatte tilbringe det meste af Dagen under aaben Himmel. Det er selvsagt, at jeg havde en Solring, saa jeg paa Solskinsdage kunde holde nogenlunde nøje Rede paa Tiden.

Men det stolteste Øjeblik i en Hyrdedrengs Liv var dog nok, naar han fik koblet Køerne sammen, havde en ældre, adstadig Haandko, som kunde lede Flokken, vige til den rette Side, hvis der kom et Køretøj, føre Koblet ind gennem Byen og hjem til Gaarden, med Hyrden bagefter, knaldende med Pisken, nu og da langende ud en Irettesættelse: »Naa, Hjelmet, ka' du dy dø?«, eller: »How, Broget, hwa æ dø ve't mæ dø?«. Og saa, naar man kom i Nærheden af Byen, skraale op i vilden Sky:

»O, Susanne, vil du gifte dig med mig?

Saa rejser jeg til Californien og graver Guld til dig!«

Jeg vidste ikke dengang, hvor California laa, og Guld kendte jeg lige saa lidt til, men det er slet ikke utænkeligt, at denne Susanne-Vise tændte den første Spire af Udlængsel i Ens Sind.

Som allerede nævnt i »Østjydske Hjemstavn« 1945, gik jeg i Skole i Jexen, og mit sidste Aar dér blev ogsaa Lærer Hansens sidste Aar i Skolen; han døde nemlig kort efter. Og underligt nok døde ogsaa den gamle Præst, Bendtsen, kort efter at have konfirmeret vor Klasse. Disse to, Hansen og Bendtsen, var to Alen af eet Stykke saa at sige — de var begge af den gamle Skole, som forlængst er ude af Virksomhed. Og som det traf sig, fik jeg ingen Nytte af nyere og bedre Kræfter.

Var Degnen opfarende mod Børnene, saa var Præsten det ikke mindre mod Konfirmanderne. I den gamle Præstegaard var der stoppet Mos i Vinduerne for at holde Træk ude. En Dag, vi var til Overhøring, sad en Dreng og pillede ved dette Mos i Vinduet. Det fik Præsten at se. Saa fo'r han op: »Hvad har du dér at pille efter? Skal jeg tage Saksen og klippe dine Fingre af?«. — Bendtsen skrev i Reglen sine Prædikener forud og stod saa og læste dem op paa Prædikestolen. De var altid skrevne paa blaat Papir. Naar han vendte et Blad, sagde han gerne — for at udfylde den korte Pause —: »Mine kære Venner!«, idet han samtidig slog Haanden i Stolen.

Da jeg var 17—18 Aar, vilde jeg gerne have været paa Højskole, men kom der ikke. Jeg vilde nemlig søge Amtsrådet om Tilskud, og det blev mig fortalt, at for at komme i Betragtning, maatte jeg skaffe en Attest fra Sogneraadets Formand. Denne, der boede i en anden By, gav mig den Besked, at han kendte mig ikke. Saa gik jeg til Præsten, men med samme Resultat.

I Stedet for kom jeg i Mejerilære i Brundby paa Samsø. Her var det, jeg ret begyndte at optegne Folkeminder, en Del Sagn, men især Folkeviser, som der var mange af. Evald Tang Kristensen havde startet »Dansk Folkeminde-samfund« og udgav et Tidsskrift, »Skattegraveren«, som indeholdt de indsendte

Optegnelser fra Medlemmerne. Det blev en forholdsvis rig Tid for mig, da jeg lige fra Drengaaarene havde haft Interesse for Folkeminder og folkelige Traditioner. Jeg husker saaledes, at jeg allerede som Dreng havde nedskrevet et eventyrligt Sagn om, at Jexendalen engang havde været en stor Sø. At en Frue paa en Borg i Nærheden en Dag havde været ude paa Søen i en Baad og havde tabt en Guldring. Dagen efter fangede en Mand en stor Fisk, som han solgte til Fruen, og stor var hendes Overraskelse, da hun skar Fisken op og fandt sin Ring i den. Jeg husker ogsaa, at jeg sendte denne Optegnelse til en Avis, men den har rimeligvis været saa kludret og uklar, at den ikke blev trykt.

Paa Samsø kom det til at gaa bedre. Jeg kunde synge alle de Folkeviser, jeg havde optegnet, og jeg lærte at skrive Dialekt med Lydskrift. Dette interesserede mig, og trods alle Aarene siden har jeg ikke glemt det. Jeg fik endog Attest fra E. T. Kristensen, at af alle de unge Mennesker, han havde søgt at undervise i den Lyngby'ske Lydskrift, var der kun en foruden mig — Ane Nielsen, Lisbjerg Terp —, som rigtig havde lært den til Gavn. At søge at nedskrive en Egn's Dialekt med almindelige Bogstaver, saa andre kan læse det rigtigt, er plat umuligt, og det var derfor Lydskriften interesserede mig.

Det var ogsaa, mens jeg var paa Samsø, at jeg kom i Forbindelse med F. L. Grundtvig i Clinton, Iowa. Han samlede paa Folkeminder om Fuglene, og da jeg kunde sende ham en Del Bidrag herom, vekslede vi Breve nu og da, og dermed var Forbindelsen i Stand. Det var til ham, jeg drog, da jeg rejste til Amerika. Han kunde straks have anbragt mig i en god Plads paa et Mejeri — danske Mejerister var efterspurgt —, men der var een Ting, jeg havde forsømt, og det var, at faa lært det engelske Sprog, saa der blev intet af dette. Jeg blev en Tid hos Grundtvig, og mit Ophold der skal jeg aldrig glemme ham. Det var ved Vinterens Begyndelse, og det var sløjt med Arbejde, men noget maatte der kunne findes.

Som de fleste andre, der er kommen til dette store Land, maatte jeg begynde fra neden af. — Jeg kom ud til en Pennsylvania-tysk Farmer, som fedede en Flok Stude. Jeg blev altsaa Røgter. Han kunde snakke lidt Tysk; det kunde jeg ogsaa, og med et Kaudervælsk af Dansk-Tysk-Engelsk klarede vi os meget godt med hinanden. Men jeg holdt ikke af at være der, og en Dag, Manden ikke var hjemme, tog jeg min Kuffert og gik derfra. Jeg kom til en anden Farmer, og her kom jeg til at gaa i Skole sammen med Farmerens 7 Aar gamle Dreng. Det var en god Lære for mig. Jeg var da godt en Snes Aar, og syntes selv, at jeg var en temmelig gammel Skoledreng, men det kom jeg snart over. Klassen bestod nemlig af Smaarollinger i alle Aldre op til unge Mennesker, som havde begyndt at faa Skæg i Ansigtet. Det var nemlig saaledes, at de unge Fyre ikke havde Tid til at gaa i Skole om Sommeren, men blev saa ved at gaa i Skole saa meget længere om Vinteren. — Læreren var en ganske ung Tøs, og alt gik meget fornøjeligt. Og jeg lærte saa meget Engelsk den Vinter, at jeg nogenlunde kunde følge med i en Samtale og kunde begynde at sige »yes« og »all right«. Men en Dag gik det galt. Jeg var alene hjemme, og der kom en Familie paa Besøg for at afgive en Besked. Jeg sagde »all right«, men da Manden kom hjem, og jeg skulde lade Beskeden gaa videre til ham, kunde jeg ikke forklare mig, saa han kunde forstaa det. Saa begyndte han at bande.

En amerikansk Politiker gav engang de unge Mænd det Raad, at de skulde gaa Vest paa og gro op med Landet. Det havde jeg nu ikke hørt noget om den Gang, men paa een eller anden Maade drev jeg længere og længere Vest paa. En Vinter arbejdede jeg i en Tømmerlejr i Skoven. Det var strengt, men sundt.

Koldt var det, men Kosten var god. Vi sov i Bjælkehytter. Om Natten kunde man undertiden høre de tykke Fyrrestammer spaltes af Frosten med et Brag som et Kanonskud.

Jeg trak mere og mere vestpaa og havnede tilsidst paa en stor Kvæg-Ranch, avancerede omsider til Cowboy; jeg kunde nu ride enhver Bronco og slynge en Lasso saa godt som nogen. Men det var et vildt og haardt Liv, og herom skrev jeg senere flere Skildringer. Forfatteren Zakarias Nielsen var den, der særlig opmuntrede mig til at skrive om dette urolige Liv, og flere af disse Skildringer findes i den af ham redigerede Almanak og i »Søndagsbladet«, som han ogsaa redigerede.

Omsider kom der en Reaktion. Jeg begyndte at længes efter et mere roligt Liv. Naar man sad og dasede paa en Hesteryg, naar Solen brændte ned over en solbagt Slette, saa gav Ensomheden Hjemlængsel, noget i Retning af, hvad Jeppe Aakjær har skildret i et Digt:

Der ligger da paa Lyngen
hans Barndoms Lykkeslot;
hvor husker han hver Stolpe,
og Taget hver Tot.
Og Hylden ved Dammen
er altsaa til endnu!
Vel hælder den en Kjende,
men det gjør ogsaa du.

At noget saa fattig,
saa sunken og lav
kan drage dig hjem
over Land, over Hav,
saa du een Kvæld kan glemme
det onde paa Jord
for Mindets Barnehvisken
i Stuen hos din Mor!

Jeg tog det overtvært og rejste en Tur hjem paa Besøg en Vinter. Det var under dette Besøg, at jeg gæstede E. T. Kristensen, som da boede i Hadsten. Han fandt frem alle de Folkeviser, jeg tidligere havde optegnet og sendt ham, og jeg kunde synge dem alle. Han nedskrev Melodierne efter min Sang, hvilket tog os to Dage. Henad Foraaret rejste jeg atter tilbage til Amerika.

Fire Aar senere rejste jeg atter hjem i den Hensigt at blive hjemme. Jeg købte en Ejendom paa Herskind Mark, blev gift, og saa begyndte jeg at nedskrive nogle af de Indtryk, jeg havde bragt med mig hjem. Først skrev jeg fire Bøger, som alle er udsolgte for længe siden, senere mange Smaafortællinger og Skildringer, som findes spredte omkring i Aviser, Julehefter og Almanakker. Det var i det hele taget en rig Tid for mig. Jeg fandt imidlertid, at jeg nu engang var mere vant til Livet i Amerika, og begyndte at længes tilbage dertil igen. Saaledes synes det at være med Mennesker, at har man een Gang forladt sit Fædreland, føler man sig rastløs, hjemløs, baade der og andre Steder.

Kort efter at jeg havde nedsat mig paa Herskind Mark, blev jeg indvalgt i Mejeribestyrelsen. Saa fik jeg oprettet en Brugsforening, en Læseforening og en Husmandsforening. Og man vilde have mig valgt ind i Sogneraadet, men dette maatte jeg afslaa, da jeg under mit Ophold derhjemme hele Tiden havde beholdt mit amerikanske Borgerskab.

Jeg solgte da min Ejendom og rejste ud med min Familie, denne Gang til Canada, hvor det var min Hensigt at slaa mig ned som Farmer.

Det var under det samme Besøg hjemme, at jeg en Dag sad og talte med en Bekendt fra tidligere Dage. I Samtalens Løb kom han til at nævne »Galopskrædderen«.

»Vent lidt«, afbrød jeg ham, »hvem er nu Galopskrædderen?«

Ja, det var en Skrædder, som var flyttet til Byen.

»Men hvorfor Galopskrædderen? Han maa da have et andet Navn?«

»Ja, han hedder vist Jens Petersen eller saadan noget, men vi kalder ham nu altid Galopskrædderen, saa ved Folk straks, hvem man snakker om«.

»Men hvorfor kalder man ham nu saaledes?«

»Aa, han har et krumt Ben, saa han ligesom hopper fremad, naar han gaar«.

»Men er det ikke grimt at give Folk slige Øgenavne, som I ikke kan nævne dem ved, naar de er til Stedet«.

Han indrømmede, at det var det maaske, men det var ofte bekvemt at have saadanne Kendingsnavne i Stedet for alle de kedelige Jens'er, Peter og Kristen'er, som de var saa mange af, Med et Kendingsnavn vidste Folk straks, hvem man snakkede om.

Der kunde jo være noget i dette, men mange Øgenavne er saarende, satiriske, spottende, tager Sigte paa Legemsfejl — som nu Galopskrædderen, og i slige Tilfælde synes det mig forkasteligt.

Ved en anden Lejlighed var der Tale om »Franskmanden«, som jeg antog maatte være en Mand, men det var det ikke; det var en Kone i Byen, og hun »franskede« saa voldsomt — stak Tærne ud, naar hun gik.

En anden Kone gik stedse under Navnet »Bowse-Karen«. Der sagdes, at hun tilfældig kom forbi en Hæk, hvor der hang et Par Bukser, men de var der ikke, da Karen gik derfra. Saa fik hun Navnet »Bowse-Karen«, som varede hende ud.

Saaledes kunde man blive ved i lange Baner, men jeg har ofte syntes, at man i Danmark var for tilbøjelig til at give Folk Øgenavne.

*

For om muligt at finde mig et Hjem ude paa Landet, som Canada dengang havde nok at give bort af, foretog jeg en Tur paa ca. 400 Mil ud gennem Manitoba og Saskatchewan op til Egnen omkring Moose Jaw. Her passerede jeg en Banestrækning, som maaske ikke har sit Sidestykke i Verden. Fra North Portal ved Grænsen mellem »Staterne« og Canada og op til Moose Jaw — en Strækning af ca. 140 Mil — er der ikke en eneste Bøjning i Banen, der er ikke en eneste Hævning eller Gennemskæring paa hele Strækningen. Man ser et Tog et Par Timer før det ankommer til en Station. Anlægget af Banen havde ikke været brydsomt. Der var pløjet nogle Furer sammen, ovenpaa disse laa Sveller og Skinner, og Banen var færdig til Brug. Det gjaldt om at faa begyndt, saa kunde Resten komme senere.

Men trods det jævne Banelegeme kørte Togene — ogsaa Passagertogene — meget uregelmæssigt. Ret ofte var de forsinkede 6—8 Timer. Der var en uhyre Trafik. Tog efter Tog — ofte 3—4 i Følge — af Nybyggere med alle deres Ejendele, Husgeraad og Kreaturer, rullede mod Vest, ud mod de aabne Prærier, som havde Arbejde nok for alle villige Hænder. Det var Farmere fra Staterne, som havde solgt deres Farme der for en høj Pris, og nu vilde begynde forfra i Canada. Det var den Slags Indvandrere, Canada syntes om at faa. —

Det var i en lille Stationsby i Nærheden af Grænsen at jeg sad og ventede paa Toget. Ventetiden blev lang, som Ventetid altid er. Toget skulde komme Kl. 7, men den blev over 10, inden vi kom af Sted, og jeg fik intet at se af det Land, vi kørte igennem. Mit Bestemmelsessted var — eller skulde være — en lille By i Nærheden af Moose Jaw, og midt om Natten, Kl. var over 12, ankom vi dertil. »Look out!«, sagde Bremsemanden, som lyste mig ned ad Vogntrapperne, »her er ingen Perron«. — Jeg sprang ned i Mørket. »All right«, raabte Bremsemanden og svang sin Lygte, og bort kørte Toget, ladende mig tilbage i Mulm og Mørke. Der var ingen Perron, havde han sagt,

men der var heller ingen Stationsbygning, og der var vist heller ingen By. Mørket omgav mig; jeg saa mig om til alle Sider. Dette var ikke Skumringens og de lyse Nætters Land. Fandtes der en By, maatte der være lukket og slukket allevegne. Da jeg en Tidlang havde vænnet mig til Mørket, saa jeg en mørk Fremtoning et Stykke borte. Med stor Forsigtighed — for ikke at løbe imod et eventuelt Pigtraadshegn eller falde i en Grøft — nærmede jeg mig den mørke Genstand, som viste sig at være et Hus. Jeg fandt Døren og bankede paa 3—4 Gange. Omsider lød der slæbende Trin i Huset, og Døren aabnedes. Jeg spurgte om Vej til et Hotel. Oplysningen jeg fik, var tydelig nok. Jeg skulde bare dreje om Hushjørnet og i en angiven Retning vilde jeg finde en Restaurant, hvor jeg muligvis kunde faa Husly for Resten af Natten. Jeg stavrede atter af Sted, fandt Restauranten, blev lukket ind og fik Tilladelse til at rulle ind paa Gulvet ved Siden af en mig ubekendt, sovende Mand, som laa alene paa en Madras. Værten ruskede ham vaagen og spurgte, om han kunde tage en Mand ind hos sig. Manden aabnede søvndrucken Øjnene, skubbede sig over til den ene Side og sov videre. Værten gjorde en klædelig Undskyldning. Det var under Omstændighederne det bedste, han kunde byde mig. Det troede jeg saa gerne. Huset var fuldt af sovende Mennesker — alle Landsøgere — og alle laa de paa Gulvet. Der var ikke en Seng i Huset. Jeg smed Frakken og lod mig dumpe ned paa Gulvet, og snart efter sov jeg — sov til Kl. 5, da Værten vækkede mig med den Besked, at Toget, jeg skulde rejse med, var i Sigte. Og jeg skulde have Frokost og tale med en Mand! »Det haster ikke saa stærkt«, trøstede den lokalkendte Mand, mig og han fik Ret. Jeg fik baade Frokost og mit Ærinde besørget tidsnok til at komme tilbage med Toget. Men Tiden var alligevel knap. Det sidste afgørende Ord blev sagt, da jeg stod paa Vogntrappen og Toget havde sat sig i Bevægelse.

Der var virkelig kun de to Huse i den vordende By, og i Stedet for Station var der rammet en Pæl i Jorden med Stedets Navn paa.

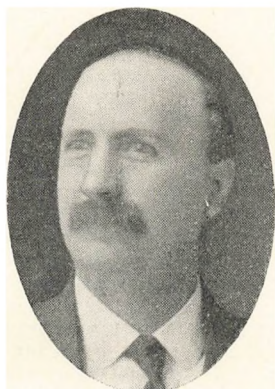
Morgensolen lyste over Saskatchewan's Sletter, da jeg kørte mod Øst. Nybyggeren ledte sit 4- eller 6-Spand til Arbejde i Marken. Grønne Hvedemarker strakte sig milevidt til alle Sider. Hist og her tonede frem en Træeller Jordhytte, eller man simpelthen havde slaaet Lejr under en Vogn. Der skal haardføre Folk til at opdyrke Prærien.

Tanken om at blive Farmer opgav jeg; thi da det kom til Stykket, kunde jeg indse, at vi vilde komme til at gennemgaa mange Trængselsaar, før det blev muligt at faa en Farm — og et Hjem — ud af et Stykke raa Prærie; det vilde jeg ikke udsætte min Familie for. Vi slog os forløbige ned i Winnipeg. Det var i 1906.

Mens vi boede der i Winnipeg, fik vi en Dag Besøg af Mr. Chr. Rasmussen, Chef for den store Avis- og Forlagsforretning i Minneapolis, Minn. Han var stedse paa Rejser i Forretningsanliggender, og nu var han paa en Tur op gennem Canada, Det maa have rygtedes, at jeg var kommet til Canada, men hvorledes det var lykkedes ham at finde mig i denne forvirrede By, forstod jeg ikke. Men fandt mig, gjorde han, og nu vilde han have mig til at arbejde for sig som rejsende Agent. Han bød mig Vilkaar, som forekom mig gode, og vi kom snart overens. Jeg kunde dog ikke rejse lige straks, men Pladsen skulde staa mig aaben.

Paa den Tid var der rigeligt Arbejde i Winnipeg. Den, der havde en Hammer og Sav og kunde slaa et Søm i et Brædt, kunde med Lethed — og en Smule Frækhed — faa Arbejde som udlært Tømrer. Der rejstes Huse i Rækker ud over Sletten, der hørtes Hammerslag fra tidlig Morgen til sent om Aftenen.

En Dag, jeg gik forbi en ubeboet Lod, havde nogle Canuck-Franske med en stor, sort Bjørn, opslaaet deres Telt der. Bjørnen dansede med en Stav i Favnen, medens Mændene drævede en Sang, som jeg ikke forstod, da jeg endnu ikke var vant til at høre Canuck-Fransk. Men Melodien var den samme, som Børnene der hjemme sang, naar de legede »Skære, skære Havre« eller »Søster, Søster Sejle«. Saa lille var Verden altsaa, at denne simple Melodi havde fundet Vej her ud til dette Vildnis! Alle Veje ledte til Oldtidens Rom. Her oppe i Canada leder alle Veje til Winnipeg, til det moderne Babel ved den røde Flod, og alle Folkeslag satte hverandre Stævne der. Der var ikke blot Folk af alle Racer, men af alle Nationaliteter. Og paa Gader, i Sporvogne og Arbejdspladser lød alle Tungemaal i en forvirret Blanding.

M. Sørensen som 76-aarig.

I et gennemsnitligt Antal af 1000 om Ugen kom Indvandrere til Winnipeg fra alle Jordens Lande. Og et Besøg paa den nye, stilfulde Jernbanestation var ikke uden psykologisk og etnografisk Interesse. Ved at opholde sig der et Par Timer, faar man et nøjere Kendskab til de forskellige Nationaliteter, end man kunde erhverve sig ved at læse bindstærke Beskrivelser. Man ser ikke blot de forskellige Folketyper, hører deres Sprog o.s.v., men vort Lugtorgan fortæller os ogsaa noget om den ejendommelige Stank, der hefter sig ved de forskellige Landes Folk. Der kan være mange Variationer, men trods den lange Rejse over Havet synes Stanken at have holdt sig med uformindsket Styrke.

Fra alle Jordens Egne mødes de, Mænd og Kvinder, med Haab i Hjertet og meget lidt af Verdens Gods i deres Besiddelse — her i Landet med de gyldne Løfter. Her lyder Fransk, Spansk og Dansk, og her lugter af Russere, Jøder og Polakker. Alle mødes de her paa det samme Grundlag og med det samme Maal for Øje, at bygge sig et Hjem, at tilegne sig saa meget af den Frihed og Rigdom, som de alle haaber, Vesten har i Gem til dem.

Et Par Maaneder efter Mr. Rasmussens Besøg, sagde vi Canada Farvel og rejste til Minneapolis, hvor jeg meldte mig i Forretningen, fik Instruktioner og Kreditiver, og faa Dage efter var jeg paa Vej ud i det store Territorium, som var givet mig — hele den nordvestlige Del af U. S., hvor der fandtes Skandinaver. Det var et nyt Virkefelt, og der er ikke mange Byer og Settlementer i dette vældige Omraade, som jeg i Tidens Løb ikke fik besøgt. Men jeg trættes efterhaanden af denne stadige Rejsen, thi jeg var næsten aldrig hjemme.

Saa aabnede der sig en ny Virksomhed for mig, nemlig som Medredaktør af »Kvinden og Hjemmet«, et dansk-norsk Kvindeblad, med en svensk Udgave »Kvinnan och Hemmet«, her i Cedar Rapids, Iowa. Her har jeg nu været i 36 Aar; her har jeg haft det godt og roligt — nej, ikke just roligt, thi et Redaktionskontor er sjælden et roligt Sted. Ved mit gamle Skrivebord og ved min gamle Skrivemaskine har jeg i Aarenes Løb produceret en Masse Læsestof — har det været godt eller daarligt, saa har det gjort sin Mission blandt de skandinaviske Kvinder her i Landet, for Resten ogsaa i de gamle Lande. Og jeg fandt endelig min rette Plads — kom paa den »rette Hylde«.

Fra samlet til spredt Bebyggelse.

Træk af Snærilds Historie.

Af Ejnar Jørgensen.

Paa en sydlig Bakkeskraaning ca. 3 km Nordvest for Odder ligger Landsbyen Snærild. Den vender ud mod den langstrakte Snærilddal, en Smeltevandsdal fra Istiden.

Snærild skrives 1405 Snæreth, men 1610 Snerrillt. Regner man med den første, hvor Snæ- betyder Krat og -reth Rydning, skulde Navnet betyde Kratrydning. Gaar man derimod ud fra Skrivemaaden Snærild som den oprindelige, er en anden Udtydning den sandsynligste. Da bliver Forleddet Snær = snæver og Efterleddet ild = et Vedel, d. v. s. lavt fugtigt Areal, en Vejle, altsaa den snævre Vejle. Sidstnævnte Tydning stemmer i hvert Fald godt med Terrænforholdene i den fugtige Dalsænkning.

Gennem Dalen, der fra Torrild gaar gennem Snærild og udmunder nær Odder, snor sig endnu en liden Bæk som et beskedent Minde om Fortidens større og voldsommere Vandmasser. Senere har der i de dybest liggende Dele af Dalen dannet sig langstrakte Søer, der efterhaanden ved frodig Vegetation er omdannet til Mose. Store Dele ligger endnu hen som saadan ved Torrild. Andre er i Tidens Løb omdannet til Eng, men et gammelt Kort fra 1780 viser, at der ogsaa i Snærild har henligget Strækninger som Mose.

Snærild er en gammel Boplads. Der er fundet smukke Stenredskøer, der minder om, at Folk allerede i Stenalderen har fundet en attraaværdig Plet ved denne Dal.

Som Landsby betragtet kan Snærilds Historie føres ca. 700 Aar tilbage. I Kong Valdemars Jordebog nævnes Tingsted Bakke ved Snærild. Det maa antagelig være Bakken, der ligger ved Snærild-Ulvsborg-Fillerup Vejen; paa Kortet fra 1780 betegnes Marken der som Tingsted Agre.

Snærild hørte under Aarhusbispens Skipæn. Det hedder i den gamle Jordebog, at i Bispens Skipæn (Bischof Schibbels i Harzheret) ligger Snærild, Odder Sogn og Hvilsted.

Hvad er da Bispens Skipæn?

Ja, ifølge historiske Kilder udgjorde dengang tre til tolv Gaarde en Havne (Hafne), som skulde udruste en Mand med Skjold og ytre Folkevaaben, d. v. s. Sværd, Spyd og Kedelhat. Et vist Antal Hafne udgjorde et Skipæn, der stillede et Skib med fuldt Udstyr (til Skibsledning), Vendertogene var sikkert Aarsagen til denne Militærpligt, der her blev paalagt det danske Folk.

Snærild var i saa Henseende en Hafne, et Læg af Bønder, der i Fællesskab skulde præstere alle Ydelserne til en saadan Hafnebonde.

Hvordan Byen har set ud dengang ligger hen i det uvisse; intet Kort røber det. Man kan kun fastslaa, at den har eksisteret.

Udskiftning og Udflytning.

Derimod fastslaaer det gamle Kort — sikkert det ældste, et Udskiftningskort fra 1779—80 — nøjagtig Byens Beliggenhed og Udseende, som den har været gennem Middelalderen.

I det attende Aarhundrede laa Bøndernes Gaarde nemlig samlede i Landsbyer som i Middelalderen. Paa den Maade kunde man i Fællesskab beskytte sig mod vilde Dyr og Fjender. Men Fællesskabet strakte sig videre. Markerne blev dyrket i Fællesskab, og alt vedrørende Arbejdet blev drøftet paa det

fælles Byting. Her blev det f. Eks. afgjort, naar man maatte begynde at saa, at høste o. m. a. Et daarligt System efter vore Begreber, thi den dygtige og flittige blev paa den Maade tvunget til at vente paa den dovne og ligegyldige, og værdifulde Dage kunde ofte gaa tabt.

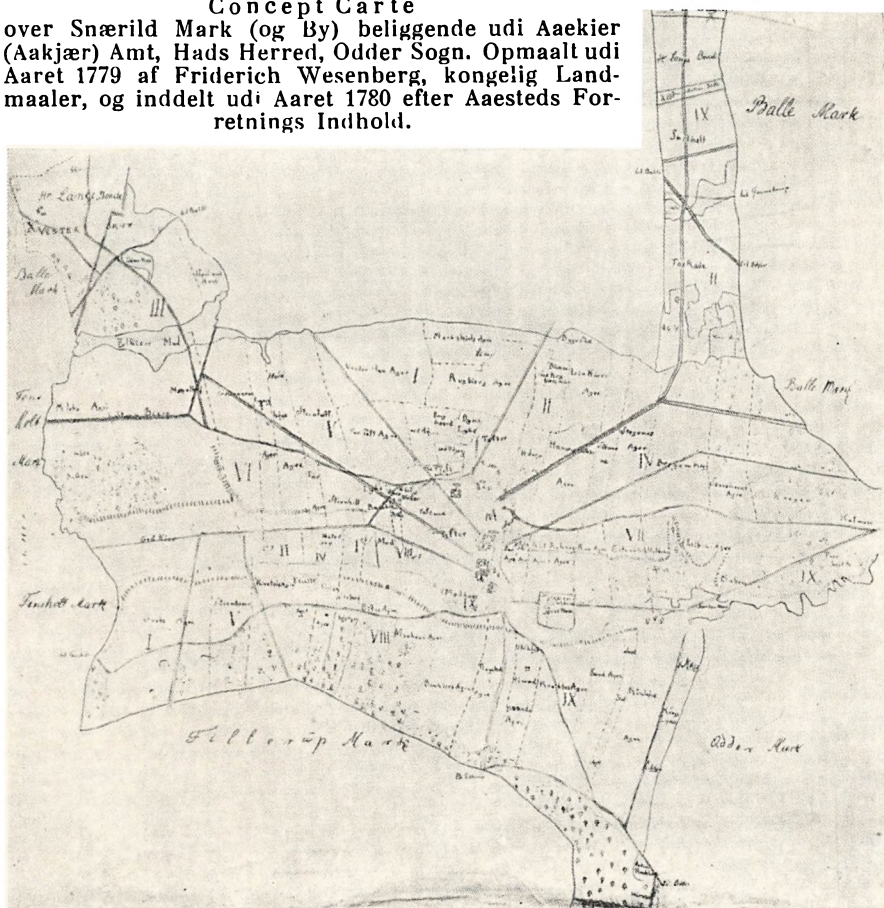
Det var derfor et stort Fremskridt, der fandt Sted 1781, da en Forordning fastsatte, at enhver Lodsejer kunde forlange, at faa de Jorder han havde i Fællesskab udskiftet, saa han fik sin Jord samlet. Man havde dog forinden mange Steder faaet Arbejdsfællesskabet ophævet ved Udskiftning af Agerjorden. I Snærild blev Jorden opmaalt 1779 og inddelt 1780.

Udskiftningen af Markerne sprængte det gamle Byfællesskab i Snærild, idet hver Gaard nu fik sin egen Jord. Derimod vedblev Bybilledet, den samlede Landsby, at være det samme endnu et lille Aarhundrede. Folk nærrede Skræk for at komme til at bo paa Udmarken. Eksempelvis kan nævnes, at Snærildsgaarden (Kortets Nr. 9) først blev udflyttet til sin nuværende Plads 1871, Bendixminde 1873 og Snærild Fattiggaard (nu Snærild Vestergaard) 1884.

Snærild Bys Udseende o. 1780.

Det gamle Udskiftningskort bærer følgende Indskrift:

Concept Carte
over Snærild Mark (og By) beliggende udi Aaekier
(Aakjær) Amt, Hads Herred, Odder Sogn. Opmaalt udi
Aaret 1779 af Friderich Wesenberg, kongelig Land-
maaler, og inddelt udi Aaret 1780 efter Aaesteds For-
retnings Indhold.

Kortet er ikke alene interessant derved, at det ved Nr. placerer Gaardene, der nu næsten alle ligger spredt ude paa Markerne, paa en saadan Maade, at man nøjagtig kan fastslaa, hvor de har ligget i den samlede Landsby, men det rummer tillige en Mængde interessante Stednavne paa Agrene.

Et Fæstebrev til 8 Mænd i Snærild.

I Rodstenseje og Kane Fæsteprotokol fra 1719—1894 findes et Fæstebrev til 8 Mænd i Snærild paa Odder Sogns Konge-, Kirke-, Korn- og Kvægtiende 1798. Det lyder:

Jeg Mette Sophie Sehestedt salig Oberstlieutenant Peter von Wejniggels til Rodsteens-Eye gør vitterligt at have stød og fæst, saasom jeg hermed stæder og fæster til efterskrevne Snærild Beboere Odder Sogns Konge Kirke Korn og Qvæg Tiende af deres paaboende Stæder i 19 siger nitten Aar fra Dato paa efterskrevne Conditioner:

	Hartkorn	4 Td.	2 Skp.	1 Fdk.	9 Rdl.	1 Mk	11 Sk.
Søren Jensen ...	-	3	-	2	-	1	-
Jens Mortensen .	-	3	-	2	-	1	-
Niels Thomasen	-	3	-	2	-	1	-
Olle Frandsen...	-	3	-	2	-	1	-
Hans Jensen	-	3	-	2	-	1	-
Erik Thomesen .	-	3	-	3	-	2 1/2 Alb.	
Rasmus Ovesen .	-	3	-	3	-	1 Fdk. 2 1/2 Alb.	
Peder Skræder .	-	3	-	3	-	0	2

Tilsammen 42 Rdl. 3 Mk. 12 Sk.

Siger Fyrgetyve og Tre Rigsdaler Tre Mark og tolv Skilling, som foreskrevne Beboere samlet og under et aarlig til hver Kyndelmisse betaler paa Rodsteens-Eye.

2

Søren Jensen, Jens Mortensen, Niels Thomasen, Olle Frandsen, Hans Jensen og Erik Thomsen leverer desuden hvert Aars St. Hansdag hvert et godt og forsvarligt Lam isteden for Qvæg Tienden; ligesaa forrette de efter Tilsigelse hver en Kiøbstad Reise aarlig til Horsens, Aarhus eller Skanderborg med forsvarlig Læs enten hen eller hiem, hvilken Reise dog ikke maa begæres i Sæde eller Høste-Tiiden.

3

Jens Sørensen Hartkorn 1 Td. 4 Skp. 1 1/2 Alb. betaler aarlig til samme Tiid, som for de øvrige er bestemt, 3 Rdl. 1 Mk. 12 Sk. og hver 2. Aar leverer 1 godt og forsvarligt Lam samt hver andet Aar forretter en Kiøbstad Reise.

4

Fæsteren overdrages Qvæg Tiendens Oppebørsel af alle Jordløse Huse i Snærild i fornævnte 19 Aar. — Til Bekræftelse under min Haand og Segl. Rodsteens-Eye den 6. Febr. 1798.

M. S. Sehestedt Enke af Wejniggell.

L. S.

Ligelydende Original Fæste Contract have vi modtaget og forpligte vi os til at efterkomme og opfylde samme i et og alt, hvilket under vore Hænder tilstaaes. — Paa egne og øvrige Contrahenters vegne.

Jens I: M: S: Mortensen. Hans H: I: S: Jensen med paaholden Pen.
Til Vitterlighed Frands Jensen. Seyer Sørensen.

Idet jeg slutter disse spredte Træk af »Slægtens Spor« i Snærild, er det i Haabet om, at Skildringen maa interessere en eller anden Læser, der som jeg ønsker at fordybe sig i Hjemstavns Historie.

Ogsaa i Snærild har nye Slægter taget Jorden i Arv efter de gamle, der nu ligger under Mulde. Slægt skal følge Slægters Gang. Vi er selv et Led i den lange Kæde. I 1946 passer Jeppe Aakjærs smukke Linier lige fuldt — ogsaa for Landsbyen Snærild:

Nu staar en ny Tids Bonde paa sin Toft
og lytter ud mod andre Lærkesange,
mens Himlen maler blaat sit Sommerloft,
og Rugen gulnes tæt om Vig og Vange.

Gravskrifter over fornemme Folk i Hads Herred og andre Steder.

I det 17. og 18. Aarhundrede.

Ved G. Blichert.

Adskillige, der har aflagt et Besøg i Rathlousdals Have, har sikkert med Møje og Besvær forsøgt at læse Indskrifterne paa nogle af de gamle Gravsten, der ligger i Nærheden af Bjørnegrotten, og som i sin Tid blev fjernet fra Egnens Kirker. En af disse Gravsten er særlig interessant. Dels fordi den er af ikke ringe personallhistorisk Betydning for den Herremandsslægt, den vedrører, og som i omtrent hundrede Aar var en betydelig Faktor i Hads Herred og forøvrigt ogsaa andre Steder, dels fordi den afgiver et Eksempel paa, at en sørgende Enkes Lod ikke altid forbliver saa ubemærket, at end ikke hendes nærmeste indhugger de Datoer, som hun i sin Fremsynethed har afsat Plads til paa Ligstenen over sin kære Ægtefælle og sig selv — en Forglemmelse, der ofte indtraf, dengang som senere.

Indskriften lyder saaledes:

Det i Livvet foreenet oc i Grafven forsamlet Ectepar som for Gud christelig levede og døde i Gud salig, dend høyaectbar oc velfornemme Mand Mads Nielsen, som døde paa Aakier Gaard Anno 1696 den 13 Sept. i sin Alders 59 Aar da han aflet i sit Ecteskab 4 Døttre og 1 Søn ved sin kiere Hustrue den dydædle oc gudelskende Matrone Anne Lassen som døde . . . . Anno . . . . i sit Alders . . . Aar huile i dette Sofvekammer i Haab ved Guds Søns Røst af Dødens Søfen til Levende Opstandelse at opveckis:

Her ligge vore Been i Sofv: Huile roelig
Med Siæle-Eenning skal de samles til Guds Boelig —
Tør ingen flytte dem fra denne Ormeboe
Forbandet være den som gjører dem Uroe
Ackt Læser, tenck Dig om huo du end monne være
Den steen-satte Skrift skal hermed dette lære
At du de døde ei paalægge Skade-Haand
Om deris Minde end fortærer Tidens Tand.

Denne noget bedrøvelige og dog manende Gravskrift kan hos en Læser i vor Tid næsten fremkalde et lille Suk over menneskelig Forkrænkelighed. Men vent lidt — »den dydædle og gudelskende Matrone« Anne Lassen, der 31 Aar gl. er blevet Enke, faar saa sandelig sine Dataer indhugget i en anderledes pompøs og næsten festlig Gravskrift, der ikke lader Tvivl om, at hun ikke fik sagt Farvel til Livet ved Afskeden med sin »højactbare oc velfornemme Mand Mads Nielsen«. Fru Anne bliver nemlig gift den 14. Juni 1698 med Peder Thøgersen Lassen til Rødslet ved Nørresundby. Skønt uddannet til at være Præst, ender han som een af Datidens største Jorddrotter. Men lad Fru Anne og Hr. Peders Gravskrift i Vadum Kirke selv tale for sig:

Se her et Monument
som er saa velfortjent
Af dem hvis Vandrings Fær
Vor Pris og Ære vær.

Den velbaarne Herre Peder de Lasson H.K.M. virkelig Cansellie-Raad, Herre til Rødslet, Gudumlund, Herningsholm, Dybvad, Vosborg, Rugballegaard, fød paa Ryslet d. 17 Novbr. 1667, gift med Velbaarne Frue Anne Lassen til Dybvad 1698 d. 14. Juni, døde paa Rydslet d. 10. Januar 1737 i sit Alders 70 Aar, efterlod sig tvende Sønner Hr. Matthias de Lasson til Bjørns-holm, Hr. Thøger de Lasson til Aakier, Frue Marie de Lasson Sal. Oberstl. de Berregaard til Ørslev-Kloster. Velbaarne Frue Anne Lasson, Frue til Rødslet, Gudumlund, Sejlstrup, fød i Aarhuus d. 14. October 1665, gift første Gang med den Velædle Sr. Mads Rosenlund til Dybvad og ved ham Moder til 3 Døttre, deraf Frue Anne Rosenlund Sal. Captain Buchwaldt til Gudumlund, Frue Dorteia Rosenlund sal. Carisius til Constantinsborg. Gift anden Gang med velbaarne Peder de Lasson, død paa Ryslet den 29. Dec. 1747 i sit Alders 83 Aar, efterlod sig 34 Børn, Børne-Børn og Børne-Børns-Børn.

Den efterladte Slægt lod hugge disse Stene
At ære deres Støv og gemme deres Bene.

Man kunde fristes til at tvivle paa, at den »dydædle Matrone Anne Lassen« paa Stenen i Rathlousdals Have og den »velbaarne Frue Anne Lassen« fra Vadum Kirke er den samme, men derom er der ingen Tvivl. Dog bør man heller ikke tro, at Fru Anne var en »heldig« Enke, der havde den Lykke at finde Naade for den rige Peder Lassen paa Rødslet; thi for det første ejede hun »Dybvad« ved Ørting efter sin første Mand Mads Nielsen, dernæst ejede hendes Broder, Etatsraad Bendix Lassen, Hovedgaarden Aakjær, som han fik Skøde paa i 1696 med adelige Friheder, og hvor Fru Anne og Hr. Peders Bryllup stod. En anden Broder, Anders, ejede Røjgaard — det nuværende Lethenborg —

m. v. En Svoger, Dinus Pedersen Wintz, ejede Søholt Gods og Halvparten af Skaarupgaard ved Hjortshøj, en anden Svoger var den rige Peiter Jessen, Farver i Aarhus. Og ikke at forglemme Broderen Lyder, der var Præst i Viby v. Aarhus, senere Provst og Præst ved Sct. Mortens Kirke i Randers.

Forældrene til denne Søskendeflok boede i Aarhus og var velhavende Borgerfolk. Deres Epitafium findes i Domkirken og har følgende Indskrift:

Herunder hviler

Sal. Jens Lassen fordm Assessor i Admiralitets-Collegiet, som boede og døde i Aarhus Anno 1690 den 17. September, 66 Aar gammel — og hans Sal. Hustrue Sal. Karen Benedictsdatter som efter 12 Aar og 14 Uggers kiærligt Ægteskab og 6 igienlevende Børns Fødsel døde 1669 den 15. September, Alder 33 Aar.

Deris Fødsel var som alle Synderes,
Sedvanlig dog meget ærlig.
Deris Levnet som var de Gudfrygtiges,
Lovlig og meget Christelig.
Deris Skiebne var som nogle Christnes
Foranderlig dog meget lykkelig.
Deris Død var som de Udvaldes
Vel betenkt og meget salig.
Deris Opstandelse bliver som de Retfærdiges
baade herlig og glædelig.

See Vandringsmand om Du da kand
Din Tid saa vel passere
Og giennem Lyckens Ild og Vand
Til Himlens Havn lavere.

Saafrømt denne Indskrift dækker over dette Ægtepars Liv og Levned har vi for os solide, jævne Borgerfolk, der ikke har været helt ukendt med Livets Omskiftelser, og den staar i vor Tids Opfattelse i en behagelig Afdæmpning til Svigersønnen Peder de Lassons, hvis Fader var den i Aalborgegnen kendte Slotskriver Thøger Lassen. Han købte Rødslet og flere andre Herregaarde og dannede Grundlaget for Sønnens store Rigdomme.

Begge Familierne Lassen — henholdsvis fra Aarhus og Aalborg — blev i 1731 adlede med Navnet de Lasson, men fik hver sit Vaabenskjold. De var formentlig ubeslægtede, indtil Giftermaal fandt Sted mellem Fru Anne og Hr. Peder. Deres Søn, Thøger, blev Ejer af Dybvad i 1738 og Aakjær i 1749 og rykkede dermed ind paa sin Morbroder Bendix Lassens gamle Gaard.

* * *

En anden forglemt Gravskrift fra Hads Herred fortjener at blive fremdraget. Den er over Præsten i Ørting-Falling Sogne,

Magister Jens Nielsen Hjersing, der døde i Maj 1722. Mærkværdigvis findes der intet synligt Minde om ham, hverken i Falling eller Ørting Kirker, og dog maa det antages, at nogen helt ubetydelig Kirkens Tjener har han ikke været efter hans Gravskrift at dømme. Denne findes som Vedhæng ved et Dokument, der er i den Kallske Samling paa Det kgl. Bibliotek, og har følgende Ordlyd:

Her under huiler
den

Velærværdige, Hæderlige og Høilærde, nu Salig
Mag. Jens Hiersing

Den Gud hafde begavit med Mosis myndighed,
Arons Veltalenhed, Phineæ nidkierhed,

En Boanerges for de haarnackede, en Barnebas for de blødhiertede,
en Læge for de Syge, en Lærer for de vanvittige.

Hand levede saaledis, at Jorden var ham icke værd,

Hand døde saaledis, at Himmelen har ham eie-kier,

En Herrens Mand og ret en Præste-Mand i Guds huus

En forsynlig og flittig Mand i hans egit huus:

Imod sin Hustrue venlig, for sine Børn omhyggelig,

Imod sin Over-Mand ærbødig, med sin Liige-Mand oprichtig,

Imod sin Under-Mand tienstachtig.

Da hand nu udi XX Aar og VII Maaneder
hafde udviist sig

En troe Væcter i Aarvaagenhed, en ret Hyrde i Omhyggelighed,

En oprigtig Herrens Tiener i flittighed,

behagede det Gud

for hans tienistis retsindighed at løse hannem af hans Embedis

besuærlighed og lønne hannem med ævig glæde og herlighed,

XLIII Aar IV Maaneder III Ugger og II Dage gammel.

Siælen, som er udødelig, er alt faren til sit huilested,

Legomit, som var dødelig, er nedsat i sit Leiersted,

Huorfra

det forventer en ærefuld Opstandelse,

og med Siælen samlit

en ævigvarendis og naadefuld glæde og fornøielse.

Selve Gravstenen er ingen Steder at finde. Maaske er den slæbt bort og anvendt til andet Formaal. Maaske ligger den eet eller andet Sted i Falling eller Ørting Kirker og kommer for Dagens Lys en skønne Dag. Men der er ogsaa den Mulighed, at Stenen slet ikke er blevet færdig. Mærkeligt nok er hans Hustrus Navn ikke nævnt i Indskriften. Hun hed Anne Dines-Datter Wintz og var Datter-Datter af fornævnte Assessor Jens Lassen i Aarhus, hendes Morbroder var følgende Etatsraad Bendix Lassen, Aakjær.

Præsteparret var altsaa i Familie med den Lassenske Slægt, og sikkert med velberaaet Hu udset til deres Gerning i Herregaar-

dens Nærhed. Dette kunde altid have sine Fordele og ikke mindst for Herremænd af borgerlig Oprindelse.

Magister Jens havde 4 Børn, 1 Søn og 3 Døtre, og naturligvis var Egnens Standspersoner Faddere ved deres Daab. Saaledes oplyser Kirkebogen ved en Datters Daab d. 25. Sept. 1718: Oberstinde Rosenørn bar Barnet. Faddere: Oberst Rosenørn, Jomfru Hennick Lassen, Oberstinde Rantzau, Rodstenseje, og Hr. Peder i Hundslund.

Slægten Hiersing var i 1700-Tallet meget udbredt i Jylland og talte især mange Præster. Magister Jens i Falling-Ørting havde i hvert Fald mindst 3 Brødre, som alle havde Præsteembeder i Aarhus Stift, nemlig Hr. Niels i Søften-Foldby, Hr. Jørgen i Lyngaa og Hr. Hans i Skivholme-Skovby.

Faderen til disse 4 Præster er Slægtens betydeligste Mand, Niels Nielsen Hiersing, Forvalter for Grevskabet Frijsenborg. Her er ikke Stedet til at skildre denne Mands betydelige Indsats og Fortjenester for saavel Grevskabet som Borgerfamilier i Aarhus (hvis økonomiske Forhold var blevet vanskelige). Indskriften paa hans Epitafium i Lyngaa Kirke er saalydende:

Den her neden under hvilende edle og højfornemme Mand nu salig hos Gud Niels Nielsen Hjersing forige Forvalter over Grefschabet Friisenborg fød udi Kiøbenhavn Anno 1650, død paa Fawerschouw Anno 1713 huilcken Gaard hand som Forpagter havde beboet i 40 Aar er dette Epitaphium til kierligt og schyldiget Æreminde oprettet af hans i Livet elschelig kiere Hustrue og hos hannem hvilende gud- og dydelschende Matrone Catharina Hansdatter Owidt fød i Tunderen Anno 1650 død . . . . hvilcke lefvede et 35 Aars meget kierligt Ægteschab som af Gud blev velsignet med 9 Børn, 6 Sønner og 3 Døttre af hvilcke dend yngste i sin spæde Aar i Herren hensof, de andre alle af den salige Mand før sin Død ved Guds og hans faderlige Omhu blefve seet i hæderlig og ynskelig Welstand. Deres Siæle ere i Glæde, deres Legomer i Hvile, deres Huckomelse i Ære.

De to Slægter Lassen — fra Aarhus og Aalborg — og Slægten Hiersing har en meget betydelig Efterslægt. Enhver, som dyrker lidt Personalhistorie vedrørende Personer i Jylland, vil ikke kunne undgaa at træffe Navnene flere Gange, særlig fordi der ret hyppigt er sket Samgifte mellem Slægterne.

Guldringene fra Taastrup.

Af Rs. Nielsen.

Det gamle Ord: »Der ligger Guld gemt under Gyvelrod«, skal nok i Almindelighed sættes i Forbindelse med et dygtigt og slidsomt Arbejde for at aftvinge selv den karrigste Jord et taaleligt Udkomme. Men at Guldet ogsaa kan ligge paa aaben Mark, saa man kun behøver at bukke sig for at tage det op, er Fundene af de 2 pragtfulde Guldhalsringe fra Taastrup i Harlev-Framlev Kommune et Vidnesbyrd om.

I Efteraaret 1928 gik Ungkarl Hans Jensen og harvede paa sin Husbonds, Gdr. Agner Kristensens Mark, og ser da, at der ved en af Harvetænderne hang en pæreformig Ring, som han tog med hjem, uden dog at ane Betydningen af det værdifulde Fund, han havde gjort.

En Tid laa Ringen helt upaaagtet hen, men havnede tilsidst paa Aarhus Museum, hvorfra Bibliotekar Ejler Haugsted videresendte den til Nationalmuseet, som fastslog, at det var en Halsring af Guld, stammende fra Folkevandringstiden.

Nationalmuseet giver i sin Fundbog en meget detaljeret Beskrivelse af dette sjældne Fund og fremhæver, at Ringen er usædvanlig ved at være pæreformig. Den bestaar af to bøjede i hinanden hagede og omsnoede Stænger. Disse er 1 cm tykke og stærkt ornamenterede. I alt væsentligt er Ringen velbevaret, den vejede 447,3 Gram med 760 p. m. Guld og 240 p. m. Sølv. Metalværdien blev opgjort til 850 Kr., som tilstilledes Hans Jensen gennem Politimesteren i Aarhus. Desuden modtog Finderen 100 Kr. i Findeløn.

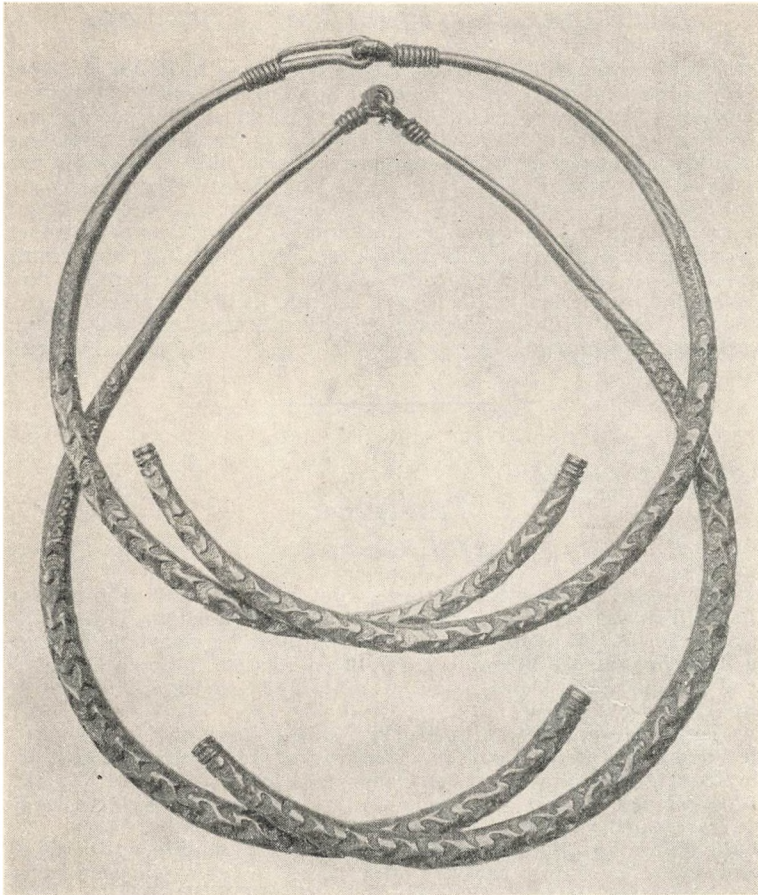
Seks Aar senere, altsaa i 1934, var Gdr. Agner Kristensen beskæftiget paa samme Mark og fandt da ganske kort fra det førnævnte Fundsted en tilsvarende Halsring. Denne blev af Hr. Haugsted indsendt til Nationalmuseet, som beskriver den saaledes: Halsring af Guld fra Folkevandringstiden dannet af 2 Guldstænger indtil 0,7 cm tykke, der med de tynde Ender er hagede i hinanden med Øskener. Stængernes tykke Ender er ornamenterede med hjerteformede Figurer indslaaet med et Stempel. Tværmaalet er 15,4–15,5 cm. — Iøvrigt henvises til Beskrivelsen af den først indsendte Ring. Statsguardeinen fastslog, at Ringens Metalværdi var 825 Kr., som udbetaltes Gdr. Agner Kristensen, samt 125 Kr. i Findeløn.

Der gik stort Ry af Taastrupfundenes arkæologiske Værdi og de omtaltes som værende mellem de værdifuldeste Guldsmykkefund siden Fundene af Guldhornene.

Marken, hvor de 2 pragtfulde Halsringe fandtes, gaar langs med og lige Østen for Randers-Skanderborg Landevej, og skraaner stærkt ned mod Taastrup By. Fra Fundstedet er en storslaet Udsigt mod Nord over Aarhusdalen med Taastrup Sø og Lilleringskovene, medens Sorring-Toustrup og Frijensborg-Skovene toner frem langt ude i Horisonten.

I det stærkt kuperede Terræn ses Landsby ved Landsby ind mellem de mange Smaaskove. Lige saa storslaet er Udsigten mod Øst, hvor Brabrand Sø og Bakker, Aarhus By og Bugt med Mols i Baggrunden danner det herlige Panorama.

Sandsynligvis er Ringene nedlagt i Jorden som Offergave. Parvise Fund af Danefæ fra andre Steder antyder, at Halsringene fra Taastrup Mark er nedlagt paa samme Sted, og at den overdækkede Jord paa den stærkt skraa-

nende Flade i Tidens Løb af Markredskaberne er ført bort, saaledes at det smukke Fund helt uskadt er kommen frem i Dagslyset. Lige oven for Fundstedet mod Syd er en lille Bakkeknold, dog uden Antydning af, at der har været en Gravhøj.

Derimod er der paa Nabomarken nogle faa Hundrede Meter mod Syd en Høj, der kaldes Ljushøj, ligesom der for Aar tilbage er sløjfet en anden Høj umiddelbart op til Ljushøj, og her fandtes en Del Urnerester.

Forøvrigt fandtes for en Del Aar siden i umiddelbar Nærhed af Halsringenes Fundsted en betydelig Mængde Urneskaar, som en Udsending fra Nationalmuseet hjemførte, og af disse Skaar blev flere smukt ornamenterede Urner sammensat.

Uden Forbindelse med disse Fortidslevn kan det oplyses, at der antagelig noget sydligere, men i samme Terræn har ligget en Middelalder-Landsby, som hed Ilstrup. Byen er forlængst forsvunden, men endnu ligger der en Gaard, som bærer Navnet Elstrupgaarden. antagelig en Mindelse om det længst forsvundne Ilstrup.

Mere om „Herregaarden“ i Sorring.

Til forrige Aargang af »Østjydske Hjemstavne« har H. E. Jensen leveret en Række ypperlige Tegninger til en gammel Bondegaard i Sorring, kaldet »Herregaarden«. Hertil har undertegnede skrevet Teksten. Men paa Grund af en Misforstaaelse har der indsneget sig en beklagelig Fejltagelse. Det viser sig, at den afbildede Gaard vel er »Herregaarden«, men ikke den gamle Selvejergaard, som var beboet af Herredsfogedslægten Bonde (den laa, hvor Lægeboligen nu ligger). At skildre den rette Sammenhæng, som er meddelt mig af pens. Lærer Asbæk i Hammel (forhen Sorring), har næppe synderlig Interesse for Læserne. Kun skal her bemærkes, at jeg har fulgt den gamle Herredsfogedgaard til sidst i det 17. Aarhundrede. Men hvad herefter meddeles (S. 27: »Ved Deling er den gamle Gaard o.s.v.«), gælder derimod den af Jensen afbildede Gaard. Her er altsaa to Stykker Kæde, der beklageligvis er bleven sat forkert sammen. *Chr. Heilskov.*

Østjydske Folkeminder.**Tandpine.**

Af M. Sørensen.

Ved at mindes tilbage forekommer det mig, at Folk i min Barndom havde bedre Tænder og bedre Haarvækst end senere hen. Ikke saaledes at forstaa, at Folk ikke dengang kunde faa Tandpine og daarlige Tænder. Der var dog flere probate Midler mod Tandpine, f. Eks. at holde en Dram eller en Skraa ved en værkende Tand, uden at man dog kan sige, at noget af dette havde nogen varig Virkning.

Mens jeg boede paa Herskind Mark, havde jeg en Arbejdsmand fra Nabolaget, der hed Niels Peter Laursen. Han var da ca. 70 Aar, men han havde sit fulde Tandsæt i Munden, og en Haarvækst, der stod lige i Vejret. Han havde aldrig brugt Undertøj, saadan som vi andre, kun Skjorte og Bukser. Men han var maaske ogsaa en Undtagelse.

Til alle Tider har Folk vel være plaget med Tandpine og daarlige Tænder. Havde man Tandpine, var det godt at sætte Iglar paa den ophovnede Kind »for at trække det daarlige Blod ud«. Et andet godt Raad var, at lægge en Sebbedejstien under Pudsen om Natten, eller at lægge et varmt Grødomslag paa. Men vilde en værkende Tand ikke give sig, maatte man gribe til det sidste Middel — faa den trukket ud.

En Maade at trække en Tand ud paa, var, at binde en stærk Snor om Tandens, staa op paa en Stol, binde Snorens anden Ende til et Søm i Væggen og saa hoppe ned fra Stolen. Noget skete der da — enten brast Snoren eller Tandens kom ud.

Kresten Teglbærder i Adslev havde faaet Tandpine og gik omkring med en opsvulmet Kind. Ude paa Gæden mødte han Peder Jensen, som sagde til ham: »Hvorledes er det, du ser ud? Har en Hest sparket dig i Ansigtet?«

Nej, men han havde en Tand, som plagede ham saa kraftens.

»Hvorfor lader du ikke Peder Smed trække den ud?«

Om han var dygtig til det?

»Ja, det kan du bande paa!«

Saa gik Kresten Teglbærder til Peder Smed og spurgte ham, om han kunde trække en Tand ud.

»Ja, det skulde vel ikke tage lang Tid!«

Kresten fik en Strik bundet om Tandens, og Strikkens anden Ende bandtes til Struestykket. Saa varmede Smeden en Sømten i Ilden, og da den var gloende, rev han den ud og kom farende hen imod Kresten, idet han raabte: »Gab nu!« Kresten blev forskrækket og slog Hovedet tilbage, — og Tandens kom godt nok ud.

En Sømteem var en tynd Jernstang, udhamret af gamle Hestesko eller andet gammelt Jern. Disse brugte de gamle Smede til at smede Hesteskosøm af. —

En gammel Bonde sad og talte med en Nabo. I Samtalens Løb sad han og pirrede ved en løs Fortand. Pludselig rejste han sig, idet han sagde: »A trowwe, den Swend ska uj!« Han forsvandt et Øjeblik og kom kort efter tilbage med et Spejl og en Knibtang, hvorefter han tog Plads ved Bordet og bad Naboen om at holde Spejlet for ham. Efter nogle forgæves Forsøg lykkedes det ham omsider at faa Tandene ud med et Snuptag. — Efter at have spyttet nogle Gange og faaet en frisk Skraa, sagde han: »A haa no olle sat Pris po di hie Tandlæger. Føst saa pine di Folk, aa bagætte ska jæn betaal dem fo et!«

Storkefamilierne i Skødstrup.

Ved R. Glarman.

I Embedets liber daticus har Provst Brix givet nogle Meddelelser om Præstegaardens Storke, som sikkert vil interessere adskillige, ikke mindst af de gamle.

»Paa den i 1878 ved Ildsvaade nedbrændte Præstegaard byggede et Par Storke paa Gaardens sydvestlige Hjørne. Da et omstrefjende Storkepar førte Krig imod disse engang i Pastor Linds Tid, formaaede han daværende Gaardejer Laust Jørgensen her af Byen til at opsætte en Rede paa sin Gaard, og saaledes var der indtil 1878 to Par Storke i Byen, men fra dette Aar og indtil 1893 har der kun været det Par, der byggede paa Laust Jørgensens Gaard, idet det ikke har taalt, at noget Par har villet bygge paa den nyopførte Præstegaard.

Det er dette samme Par, der nu har bygget i Aar paa Præstegaardens sydlige Længes (Forpagterboligens) østre Ende imod Stuehuset, og deres Ankomstdag var 1. Søndag efter Paaske, Konfirmationssøndag, 9. April 1893 — (siden var der andre og mere farlige Fugle, der formørkede Himlen netop denne Dag. R.G.). At Parret skiftede Bopæl var begrundet i, at Laust Jørgensens Gaard i 1892—93 var blevet nedbrudt og udflyttet paa Marken Vest for Byen, og at det var det samme Par ses af, at det først nogle Dage holdt sig til en Rest af det gamle Stuehus, der endnu ei var nedbrudt, og omsider valgte at bygge i den gamle Rede, som var flyttet herop paa Præstegaarden, skjøndt der var bygget flere nye Reder til Parret af Folk (deriblandt Skolelæreren) i større Nærhed af den gamle Gaard. At Reden flyttedes her til Præstegaarden, skyldes en Ungkarl Niels Rasmussen (kaldet Andersen), født hersteds 26. April 1846, der havde kjøbt den Ende af Laust Jørgensens gamle Stuehus, hvor Storkereden fandtes, og som, da han vidste, at jeg gerne ønskede Storke igjen her paa Præstegaarden, lod Reden flytte herop, hvor han tillige ogsaa selv som Arbejdsmand (igjennem flere Aar) i Præstegaardshaven kunde have Glæde af den. I Haab, at et Storkepar fremdeles vil bygge her udenfor Vinduet ad Aare — og til Glæde ogsaa for Eftermænd i Embedet — har jeg nedskrevet disse Bemærkninger«.

Desværre er Storkene nu helt forsvundet fra Skødstrup By og Sogn.

Byremse.

Wormsløv æ en gammel Bøj,
 Stautrup legge saa godt i Løj.
 I Koldt dæ rænne di mæ Wand,
 di Lemming Pigge di græjje faa Mand.
 Di Hasselager Hotte,
 aa di Katstrup Knotte,
 Berring æ et godt bette Bol,
 Edsløv legge i et Smørhwol.

M. Sørensen.

Oversigt over de første 10 Aargange af „Østjydske Hjemstavn“.

Fortegnelse over Indholdet af 1.—10. Bind, 1936—45.

1. Aargang, 1936.

Hjemstavnsrøgt. Af Olaf Andersen. Vor Hjemstavns Tilblivelse. Af Lektor Mathias Møller. Skanderborg Amts 2. Valgkreds. I. Kredsens Historie 1848—1890. Af pens. Lærer Kjeld Jensen. Niels Blicher og Bondestanden. Af Skolebestyrer Thv. Madsen. Hedeopdyrkning paa Frijsenborg-egnen. Af Gdr. Povl R. Povlsen. Fra Halvfjerdserne og Firserne. Efterladte Erindringer af Gdr. Anton Jørgensen. Præsten Niels Bak. Af Højskoleforstander Rs. Bording. Da Lars Bjørnbak oprettede Viby Højskole. Af Redaktør N. P. Østergaard. Gamle Stednavne og gamle Beboere i en gammel Landsby. Af fhv. Gdr. R. P. Randsløv. Aarhus Aa. Af Viceskoleinspektør J. Kr. Findal. Folkemængden i østjydske Købstæder og Landkommuner 1769—1930. Amtsgrenser, Trevangsbrug og Udskiftning især vedr. Skanderborg Amt. Ved Aug. F. Schmidt. Folkeminder fra Østjylland (Brudeløb. Af R. P. Randsløv. Bredefeldts Medicin. Af Povl R. Povlsen. Nogle Fyndsprøge om Frierfærd og Giftermaal. Af R. P. Randsløv. Den stærke Kusk). Stednavne i Øster Lisbjerg Herred. Af mag. art. Kristian Hald. »Gamle Weiersøe«. Af Knud Skytte. Kvinden, der udøvede »mystiske Kunster«. Ved G. I Købstad og Landsby for 100 Aar siden. Østjydske Folkemaal: Fra min Barndoms-tid. Af R. P. Randsløv. Østjydske Ordsprog.

2. Aargang, 1937.

Lidt om østjydske. Af Professor Peter Skautrup. Alrø. Træk af Øens Historie i ældre Tid. Af cand. phil. Henrik Larsen. Om Ligstenene i Alrø Kirke. Af Læge J. Didriksen. Træk og Billeder af Livet paa Alrø i Mands Minde. Af Gdr. M. Gjødertsen. Jost Rosenmejer. Alrøboernes »Stamfader«. Af Redaktør N. P. Østergaard. Alrø's Natur. Af Viceskoleinspektør J. Kr. Findal. Aaleblusning ved Alrø før og nu. Af Købmd. Jørg. Østergaard Olesen. Indtryk fra et Vinterophold paa Testrup Højskole i 1880'erne. Af Højskoleforstander Rs. Nielsen. Skanderborg Amts 2. Valgkreds. II. Kredsens Historie 1890—1920. Ved pens. Lærer Kjeld Jensen. Da Fæsterne paa Grevskaftet Frijsenborg blev Selvejere. Af Gdr. Povl R. Povlsen. Juleforberedelse og Julegilder. Af pens. Lærer S. P. Molbech. Et Haandværk, der ikke mere eksisterer. Ved cand. pharm. Arnold Hansen. Jens Stougaard. Af Adjunkt Jens Clausen. Lidt om Skanderborgegnens Fauna. Af fhv. Gdr. R. P. Randsløv. Pibemarkedet i Horsens. Af fhv. Tobaksarbejder M. P. Clemmensen. Fra Halvfemserne og Begyndelsen af Aarhundredet. Efterladte Erindringer af Gdr. Anton Jørgensen. Pseudonymet Knud Skytte. Af Aug. F. Schmidt. To Portrætter. Af Edv. Egeberg. Peter Bojsen. Af Højskoleforstander Rasmus Bording. Om Kaløvigegnens Fugle. Af Kommunelærer V. Sigfred Knudsen. Østjydske Folkemaal: (Alrøremsen. Østjydske Ordsprog. II. Skræderen. Ved R. P. Randsløv). En Foregangsmand og Hedeopdyrker. Af Gdr. Povl R. Povlsen. I Gern Lyngbakker. Af Aug. F. Schmidt. Ved Rosenholm Aa og i Bendstrup Bakker. Af Sognefoged Anders Bang.

3. Aargang, 1938.

Træer i Landskabet og ved Hjemmene. Af Højskolelærer Olaf Andersen. Stednavne i Hasle og Vester Lisbjerg Herreder. Af mag. art. Kristian Hald. Amtsraadsvalg og Amtsraadsmedlemmer i Skanderborg Amtsraads-kreds. Af pens. Lærer Kjeld Jensen. Provst Ramsing og Søren Nielsen fra Harlevgaard. Af Gdr. Søren Leth. Peder Lausen, en østjydske Eventyrfortæller. Af Højskoleforstander Rs. Nielsen. Fra Beder og Malling Sogne. Af Aug. F. Schmidt. Lidt om Skanderborgegnens Fauna: Fugle. Af R. P. Randløv. Ane Jensdatters Erindringer. Af Johannes Vinther. Biologiske Skildringer fra Lilleaa ved Laurbjerg. Af Hj. Ussing. Vandringer i Vrads Herred. Af Bibliotekar Chr. Heilskov. Aandelige Strømninger i Aarhus-egnen i 1850'erne og 60'erne. Af fhv. Skolebestyrer Thv. Madsen. Fæstebonden Niels Remmer, Skivholme Terp. Af Gdr. Povl R. Povlsen. Gamle Gader i Aarhus. Af Adjunkt Jens Clausen. Marked i Skanderborg omkring 1870. Af R. P. Randløv. Overtro blandt Fiskere. Af cand. pharm. Arnold Hansen. Per og Sidselmarie. Af Edv. Egeberg. Østjyllands Skove i Fortiden. I. Hads, Voer og Nim Herreder. Af Forf. Henrik Larsen. Soldaterliv og Husmandskaar i Frederik den Sjettes Tid. Efterladte Optegnelser af Jørgen Thyresen, Følle. Af Skvæt Mølles Historie. Af Overretssagfører Chr. Holtet. Lidt om Skvæt Mølles Bygninger. Af Søren Knudsen. Niels Poulsen, Røgen. Af Gdr. Søren Leth. Folkeminder fra Østjylland: (Et Fastelavnsminde fra Sall. Af fhv. Sognefoged Søren Eriksen. Søften-Degnens natlige Ridetur. Af Povl R. Povlsen. Et lille Træk fra Rye Marked. Af R. P. Randløv. »Christian Strandsand« i Horsens. Ved Arnold Hansen). Østjydske Ordsprog. Ved R. P. Randløv.

4. Aargang, 1939.

Et Lærerhjem. Barndomserindringer af Edv. Egeberg. Østjyllands Skove i Fortiden. II. Træernes Art. Af Henrik Larsen. Klaks Mølle i 1860'erne. Af fhv. Proprietær Carl Ammitzbøll. Hylke Sognekald og Skolevæsen omkring Aar 1800. Af Lærer T. Bundgaard Lassen. Tobaksfabrikør Th. P. Funder. Af Adjunkt Jens Clausen. Træk fra Adslev i Halvfjerdserne. Af M. Sørensen. Fuglelivet i Aarhus-skovene. Af Kommune-lærer Sigfred Knudsen. Den hellige Kilde ved Skvæt Mølle. Af Overretssagfører Chr. Holtet. Endnu lidt om Skvæt Mølle. Af Overretssagfører Chr. Holtet. Erindringer. I. Af R. P. Randløv. Lidt om »Hærormen« og dens Forekomst i Silkeborg-egnen. Af Dr. phil. P. Esben-Petersen. Sognefogden i Skibby. Af Gdr. Søren Leth. Horsens 1779. Af cand. mag. N. Lund Hansen. Fra Yderup. Af Aug. F. Schmidt. Bære Fon til Gilde. Af M. Sørensen. Ungdom i 1880'erne. Skyttebevægelsen i den sydlige Del af Randers Amt. Af Lærer Jens Birk. Oddekerdesen og Gert Winther. Af pens. Lærer Kjeld Jensen. Aandelige Strømninger i Aarhus-egnen i 1850'erne og 60'erne. Af Thv. Madsen. Fra Kolt Sogn. Af Aug. F. Schmidt. Jens Lassen Tommesen. Af Gdr. Povl R. Povlsen. Højskoleforstander N. P. Simonsen, Hesselballe. Af Gdr. Villads Villadsen. Kapitelstaksterne for hvert Aar i Aarhus Stift 1650—1938. Lidt om de gamle Fastelavnsrevyer i Skanderborg Haandværkerforening. Af pens. Lærer L. Thane. Østjydske Folkeminder (At løbe med Limstangen. Ved cand. pharm. Arnold Hansen. Den godgørende Præst. Af fhv. Sognefoged S. Eriksen). Østjydske Ordsprog IV. Ved R. P. Randløv.

5. Aargang, 1940.

Nye østjydske Mosefund. Af Læge Ulrich Balslev. Lidt om Pottemageri og Folkekunst i Gjern Herred. Af Dr. phil. Helge Søgaard. Nogle Erindringer om Kammerherre Reedtz til Bisgaard. Af Carl Ammitzbøll. Minder fra Adslev i Halvfjerdserne. Af M. Sørensen. Østjyllands Skove i Fortiden. III. Skovene i Tyrsting og Vrads Herreder. Af Henrik Larsen. Minder fra et Lærerhjem. Ved Lærer A. Steen. Farre Bys Vide 1663. Af Lærer Alfred Kaae. Stednavne i Sabro Herred. Af mag. art. Kristian Hald. Fra Hads Herreds Østkyst. Af Lærer A. Veien. Hvorledes man tog Maal i gamle Dage. Af M. Sørensen. Erindringer. II. Ungdomsaarene. Af R. P. Randløv. Tyskerpladsen og Galgehøjen ved Stilling. Af S. Østjylland, geologisk set. Af Dr. phil. S. A. Andersen. Dansk Hjem-

stavnskultur. Af Lektor Regnar Knudsen. Nørre Vissing. Af Overretssagfører Chr. Holtet. Hans Raas Gaard. Af Adjunkt Jens Clausen. Lars og Karen. Fra Livet i et Haandværker- og Husmandshjem i Borum. Af Hmd. Laurits K. Larsen. Endnu lidt om Niels Remmer. Af Povl R. Povlsen. Stensballe og Horsens i Tredserne og Halvfjerdserne. Af fhv. Tobaksspinder M. P. Clemmensen. Østjydske Ordsprog. Ved R. P. Randløv.

6. Aargang, 1941.

Hjemstavn. Af Højskolelærer Olaf Andersen. Amsraadsvalg og Amsraadsmedlemmer i Aarhus Amsraadskreds gennem 100 Aar. I. 1842—1891. Af pens. Lærer Kjeld Jensen. Af Kolt Bys Landbohistorie i Middelalderen. Af stud. mag. Poul Rasmussen. Et Par Smaating fra Kolt. Af M. Sørensen. Barndomserindringer fra Horsenseggen i 1860'erne. Af fhv. Proprietær Carl Ammitzbøll. Et Kjørmesgilde i Halvfjerdserne. Af M. Sørensen. En Tur omkring Kalø Vig nu og for 15,000 Aar siden. Af Dr. phil. S. A. Andersen. Bjørnkjær. Af Læge J. Didriksen. Erindringer. III. Manddomsaarene. Af R. P. Randløv. Aarhus 1779. Efter en samtidig Skildring. Ved cand. mag. H. Lund Hansen. Præsterne i Linnerup-Hammer. Af Lærer J. Kristensen. Østjydske Ordsprog. Af R. P. Randløv. Biologiske og geologiske Skildringer fra Gudenaå ved Randers. Af H. J. Ussing. Blade af en Slægtgaards Historie. Af Gdr. Povl R. Povlsen. Skjærring By og dens Beboere i Halvfjerdserne. Af pens. Lærer N. Ø. Lassen. Sognefogderne i Grundfør Sogn fra 1791. Af Gdr. Thomas Nielsen. Kywling Søren og hans Bande. Af Peter Sørensen. Kylling-Sørens Danse. Af O. Larsen.

7. Aargang, 1942.

Amsraadsvalg og Amsraadsmedlemmer i Aarhus Amsraadskreds gennem 100 Aar. II. 1892—1943. Af pens. Lærer Kjeld Jensen. Hylke Sogn i ældre Tid. Af stud. jur. Børge Christensen. Omrejsende Handelsmænd i 1870'erne. Af M. Sørensen. Skorstenshamre og Skorstenshylder samt Stolper. Af Søren Knudsen. Landevejen. Af Skoleinspektør Jørg. J. Jørgensen. Uldens og Hørens Behandling i Halvfjerdserne. Af Gdr. R. P. Rasmussen. Jydske Ordsprog om Mad og Mætning. Ved R. P. Randløv. Bindingsværk i Østjylland. Tegninger og Tekst af Søren Knudsen. Af Stadsgaards ældste Historie. Af Poul Rasmussen. Om Constantinsborg og dens Ejere. Af Aug. F. Schmidt. Et Tilbageblik. Af Godsejer Alfred Pontoppidan. Et Undergrundproblem ved Laasby. Af Dr. phil. S. A. Andersen. Erindringer. IV. Af R. P. Randløv. Af Skødstrup og Elsted Sognes Præsterække. Ved Sognepræst R. Glarmann. Poul Jensen fra Todbjerg. Af Kjeld Jensen. En anselig østjydske Bondegaard. Af Søren Knudsen. Jens Busk. Erindringer af Sparekassedirektør A. Ballisager. Til Weiersø's Skrift om Slavekrigen. Af Dr. phil. Olaf Carlsen. Østjydske Folkeminder. (Saa'en omtrent da). Af Niels Asbæk. Fra Harlev i gamle Dage. Af Søren Leth. Amdam. Af M. Sørensen).

8. Aargang, 1943.

Ved det store Vandskel. Af Højskolelærer Olaf Andersen. Skygger og Lys fra Skanderborg Ams Præstehistorie. Af Sognepræst Aage Dahl. Plejltærskning og Kornets Rensning. Af Carl Ammitzbøll. Christoffer Baagø. Af fhv. Seminarieførstander Chr. Hasselbalch. Hørningkredsen, Randers Ams 3. Valgkreds. I. Kredsens Historie 1849—72. Af pens. Lærer Kjeld Jensen. Fusvad. Af Gdr. Søren Leth. Fuglene i Silkeborgegnen. Af Konservator C. M. Poulsen. Erindringer. V. Alderdommen. Af R. P. Randløv. En Væverfamilie. Ved Thv. Madsen. Mark-Fællesskabets Ophevelse og Jordernes Udskiftning i Foldby Sogn. Af Gdr. Povl R. Povlsen. Digterpræsten Jens Schjærring og Skanderborg. Af Dr. phil. Olaf Carlsen. Stednavne i Gern Herred. Af Dr. phil. K. Hald. Den ældste Kirkebog i Randers Amt. Af Sognepræst Rud. Glarmann. Fra Daglivlivet i Hadsherred i Halvfjerdserne. Af Gdr. R. P. Rasmussen. Den svenske Kvinde i Harlev. Af Gdr. Søren Leth. Østjydske Folkeminder (Husraad). Af M. Sørensen. Gamle Levn. Af M. Sørensen). Smaasagn fra Frederik den Fjerdes Tid. Af Robert Schak. Jydske Ordsprog om Præsten, Degnen og Smeden. Ved R. P. Randløv.

9. Aargang, 1944.

En Landsby i Forvandlingens Tegn. Af Lærer H. E. Jensen. Et Herredsskel, der blev flyttet. Af Forstkandidat Chr. A. Sørensen. Høstarbejde i tidligere Tid. Af Carl Ammitzbøll. En Mand og hans Samtid. Af Pastor emer. N. A. Jensen. Stadsgaards eller Constantinsborgs Historie indtil 1780. Af Poul Rasmussen. Johanne Cathrine Bøggild. Af pens. Lærerinde Marie Kirkegaard. Jydske Ordsprog om Ræven og Hunden. Ved R. P. Randsløv. Lillering Skov. Af Kommunalærer Sigfred Knudsen. Guldsmed Piil. Af Lektor Jens Clausen. Hørningkredsen. II. Kredsen Historie 1872—95. Af pens. Lærer Kjeld Jensen. Hvad en Kirkebog fortæller. Af Sognepræst Rud. Glarmann. Anna Fabritius Nørregaard. Af Nanna Voigt. Da Sondrup Bakker blev skovklædte. Af Lærer A. Steen. En gammel Herredsfogedslægt fra Borum. Af Bibliotekar Chr. Heilskov. Bindebrev. Af M. Sørensen. Kirke og Kirkeskikke i Taaning. Af R. P. Randsløv. Vej og Sti. Af Højskolelærer Olaf Andersen. Af en Slægtsgaards Kronike. Af Johs. Vinther. Oldtidsploven fra Hvorslev Mose. Af Læge Ulrik Balslev. Overholt Plantage ved Skannerup. Af Lærerinde Margrethe Bak. Den rige Christian Pedersen i Tinning. Af Gdr. Povl R. Povlsen. Travlhed. Af E. L. J. En jydsk Vise. Af Johanne Bøggild.

10. Aargang, 1945.

Glimt fra Hjemstavn (Billeder). Aakærdalens Gaader. Af Lektor Regnar Knudsen. Jorden under vore Fødder. Af Lektor A. E. Skjøt-Pedersen. »Herregaarden« i Sorring. Tegninger af Lærer H. E. Jensen. Tekst af Bibliotekar Chr. Heilskov. Bidrag til Ormslev Kirkes Historie i Middelalderen. Af Forf. Poul Rasmussen. Husmandsliv i Gjern Herred for 100 Aar siden. Af Lærer Anders Nielsen Kaas. Østjydske Vige og Søer i Borges Andersens Streg. Stenene i Landskabet. Af Forf. Olaf Andersen. Christoffer Baagø og Folkeminderne. Af Forf. Aug. F. Schmidt. Ulve i Skaade Skov. Af Poul Rasmussen. Brædstrup Folketingskreds 1848—1918. I. 1848—81. Af pens. Lærer Kjeld Jensen. Østjydske Folkeminder. Af M. Sørensen. Køllen. Af R. P. Randsløv. Stednavne i Framlev Herred. Af Dr. phil. Kristian Hald. Da Peder Nielsen i Pindsmølle kastede Sten. Syn paa Beder Kirke. En Hestehandel, som Sælgeren fortrød. Fugle ved Kysing Fjord. Af Kommunalærer Sigfred Knudsen. Landsbygilder i Hads Herred i 1870'erne. Af fhv. Gdr. R. P. Rasmussen. Hylke Sogn under Trearskrigen. Af stud. jur. Børge Christensen. Minder omkring et Forsamlingshus. Af Skoleinspektør Jørg. J. Jørgensen. Et Drab i Skejby 1670. Ved Poul Rasmussen. Skolegang i Jexen i 1870'erne. Af M. Sørensen. Paa Strejftog i Østjylland (Billeder). Den gamle Horsens-Ry Landevej. Af Bibliotekar Chr. Heilskov. Hads Herreds Friskoler og deres Lærere. Af fhv. Skolebestyrer Thorv. Madsen. Jydske Ordsprog og Talemaader. Af R. P. Randsløv. Bogtrykkerliv i 1860'erne og 70'erne. Af Bogtrykker Sophus Backhausen. Østjydske Folkeminder (Præsten i Vejerslev. Af L. Den sære Brud. Af M. Sørensen). Danneqvinden Kirsten Nielsdatter i Lillering. Af Rs. Nielsen. Erindringer fra Rye. Af Sine Nielsen. Nogle sproglige Erindringer. Af Skoleinspektør Jørg. J. Jørgensen. Skirren. Af M. Sørensen.

Østjydsk Hjemstavnsforenings Skriftrække.

Foruden sine Aarbøger udgiver Østjydsk Hjemstavnsforening en Skriftserie. Hidtil er udkommen:

1. Fra Julestue til Valborgblus. En folkloristisk Undersøgelse. Af August F. Schmidt. 1940. 100 Sider. Pris Kr. 4,50.
2. Prishelønnede Landbrugere i Østjylland 1774—1799. Med en Indledning af N. P. Østergaard. 1945. 52 Sider. Pris Kr. 2,50.

Østjysk Hjemstavnsforening

fra 1. Oktober 1945—30. September 1946.

Foreningen slutter sit første Tiaar med et Medlemstal af ca. 1800.

Tiende Aargang af »Østjysk Hjemstavn« blev udsendt til Medlemmerne i sidste Halvdel af November 1945 sammen med 2. Bind af Foreningens Skriftserie, der udkom under Titlen »Prisbelønnede Landbrugere i Østjylland 1774—1799«, et Bidrag til Landbrugels Historie i Aarhus og Skanderborg Amtet samt en Del af Randers Amt, udarbejdet af Foreningens Sekretær.

Aarsskriftet fandt — ligesom sin nærmeste Forgænger — en ualmindelig god Modtagelse, og i Løbet af December Maaned strømmede det ind med nye Medlemmer, paa enkelte Dage i Snesevis. Følgen var da ogsaa, at Aarbogen var fuldstændig udsolgt til Nytaar, og flere, der havde ønsket at komme i Besiddelse af den, maatte gaa med uforrettet Sag.

Den aarlige Generalforsamling fandt Sted den 4. December 1945 paa Forsamlingsbygningen i Skanderborg. Lokalet var fyldt til sidste Plads, da Formanden, fhv. Landstingsmand Rs. Nielsen, Lillering, bød Velkommen og aflagde Aarsberetning. Under Beretningen fremsatte Formanden Forslag om, at der fra Foreningens Side skulde gøres et Forsøg paa at faa fredet et mindre Areal i Hvolbæk, som staar næsten urørt siden Arilds Tid. Tanken vandt stærk Tilslutning i Forsamlingen, og da Ejeren, fhv. Landstingsmand Rs. Rasmussen, Hvolbæk, intet har haft imod, at Arealet fredes, gaar Sagen nu sin Gang.

Kassereren, Gdr. Viggo Leth, Blegind, forelagde det reviderede Regnskab, der balancerede med Kr. 7.474, og udviste en Kassebeholdning af Kr. 1.022. Saavel Beretning som Regnskab godkendtes uden Debat.

Til Medlemmer af Bestyrelsen genvalgtes fhv. Landstingsmand Rs. Nielsen, Lillering, Sparekassedirektør A. Ballisager, Stensballe, Sognefoged And. Bang, Bendstrup, Landbrugskandidat S. Spanner, Skjoldelev, Mølle-ejer Hagbart Hansen, Aarslev, Skolebestyrer Thorv. Madsen, Odder, Overlærer Steffen Rasmussen, Skanderborg, Redaktør N. P. Østergaard, Brabrand, og Sognefoged Aase Jensen, Østbirk. Desuden indvalgtes i Bestyrelsen Gdr. Johs. Grosen, Skæring pr. Hjortshøj, i Stedet for Gdr. A. Bombolt, Egaa, der er afgaaet ved Døden. Til Revisor genvalgtes Lærer A. Jensby, Trige. I sit første Møde efter Generalforsamlingen konstituerede Bestyrelsen sig med Rs. Nielsen, Lillering, som Formand, Amtsskolekonsulent J. Drensgaard, Grundfør, Næstformand, Gdr. Viggo Leth, Blegind, Kasserer, og Redaktør N. P. Østergaard, Brabrand, Sekretær og Redaktør af Aarbogen. Sammen med Overlærer St. Rasmussen, Skanderborg, danner de Forretningsudvalget.

Foreningens østjyske Farvefotografier er sidste Vinter bleven forevist ved Møder i Hammel, Sorring, Tebstrup, Sall og Vejlbjby, hvor Formanden har talt.

De i sin Tid saa populære Automobiludflugter, der har været standset siden 1939, havde vi haabet genoptagne i den nu forløbne Sommer, og vi havde ogsaa planlagt en smuk Tur i Hads Herred, fra Odder over Rodstens-eje, Neder Randlev, evt. Ørting og Aakjær, til Sondrup Bakker ved Horsens Fjord. Den var bestemt til Afholdelse Søndag den 23. Juni. Desværre viste det sig ganske umuligt at faa Rutebiler til Turen, saa det maatte overlades til enhver selv at befordre sig, og under disse Omstændigheder fandt Teg-

ningen ikke den fornødne Tilslutning og Turen maatte opgives. Bedre Held havde vi med Mødet i Hammel Søndag den 25. August. Det blev afholdt i Forsamlingsbygningen, og der var kommen saa mange som Salen kunde rumme. Højskoleforstander Frode Aagaard holdt et interessant Foredrag om Lensgreve Chr. Emil Frijs som Godsherre og Politiker. — Derefter var der fælles Kaffebord, hvorpaa Deltagerne tog ud til Frijsenborg. Paa Foreningens Vegne nedlagde Formanden, fhv. Landstingsmand Rs. Nielsen, Lillering, en Krans ved Foden af Lensgreve C. E. Frijs's Statue; det var den 12. Okt. i Aar 50 Aar, siden Grev Frijs døde. Deltagerne samledes derefter i Slots- gaarden, hvor Grev Tidø Wedell gav en Oversigt over Frijsenborgs Historie. Man besaa den smukke Park, og sluttelig samledes man i Hammel Kirke, hvor Lærer Nielsen holdt Foredrag om Kirkens Historie. — Dagen var helt igennem vellykket.

Foreningen har i Aarets Løb mistet et af sine Bestyrelsesmedlemmer, Sognefoged Aase Jensen, Østbirk. Afdøde havde i den forholdsvis korte Tid, han var Medlem af Bestyrelsen, ikke haft Lejlighed til at tage stærk Del i Arbejdet, men det havde hans store Interesse.

Den 24. September i Aar var det 10 Aar, siden Østjydske Hjemstavnsforening stiftedes. Foreningen oprettedes ved et Møde paa Højskolehotellet i Aarhus, og som Følge af et forudgaaende forbedrende Arbejde kunde der begyndes med omtrent 300 Medlemmer, et Antal, som i Løbet af kort Tid voksede til det dobbelte, og inden det første Aar var gaaet, havde Foreningen vundet saa stærk Fodfæste, at Medlemstallet udgjorde ca. 850. I de forløbne Aar har der været en jævn Stigning, dog har der i de sidste to Aar været en usædvanlig stærk Fremgang. I det nu forløbne Aar har Tilgangen af nye Medlemmer udgjort ca. 350. Heroverfor staar en Afgang paa ca. 60, hovedsagelig som Følge af Dødsfald. Ved Regnskabsaarets Udløb udgjorde Medlemstallet derefter omtrent 1800.

Den stærke Tilslutning i de senere Aar til vort Arbejde vil være en Spore til yderligere Fremgang i det kommende Aar. Opgaverne er mange, og et stort Arbejde ligger for os.

De stærkt stigende Priser har medført, at Fremstillingsomkostningerne for Aarbogens Vedkommende er gaaet yderligere op, og Bestyrelsen har derfor set sig nødsaget til at foretage en Forhøjelse af Kontingentet, dog i al Beskedenhed, nemlig fra Kr. 3,75 til Kr. 4,25, altsaa 50 Øre. Det maa siges at være overkommeligt. Postvæsenet har imidlertid forhøjet nogle af sine Takster klækkeligt, endog 66 pCt. for Postoprævninger, nemlig fra 30 til 50 Øre, og Portoen for Tryksager fra 30 til 40 Øre. Omkostningerne ved Aarbogens Forsendelse og Postoprævning udgør herefter 90 Øre pr. Eksp. — foruden Udgiften til Blanketter og Korsbaand — saa det samlede Opkrævningsbeløb vil blive Kr. 5,25.

Naar man imidlertid betænker, at Kontingentet før Krigen udgjorde 3 Kr., og Udgifterne er mere end fordoblet, vil vore Medlemmer let indse, at en Kontingentforhøjelse til Kr. 4,25, langt fra dækker Udgiftsforhøjelsen, og naar vi alligevel kan udsende en Aarbog, der er fyldigere og smukkere udstyret end før Krigen, skyldes det alene den livlige Tilgang af nye Medlemmer.

Foreningen har i det forløbne Aar haft den Glæde, at Staten har forhøjet sit Tilskud fra 155 til 205 Kr. Endvidere har vi fra Skanderborg Amtsråd modtaget 75 Kr., fra Aarhus Amtsråd 50 Kr., fra Skanderborg Byraad 25 Kr. samt fra følgende Sogneraad: Brabrand-Aarslev 10 Kr., Harlev-Framlev 25 Kr., Hjortshøj-Egaa 10 Kr., Ørting-Falling 15 Kr., Adslev-Mjesing 20 Kr., Saxild-Nølev 15 Kr., Gangsted-Søvind 10 Kr., Blegind-Hørning 25 Kr., Gosmer-Halling 10 Kr., Dallerup 25 Kr., Ormslev-Kolt 25 Kr.

For samtlige disse Bidrag bringer Foreningen sin bedste Tak. Ligeledes en Tak til de Pengeinstitutter, der har støttet vort kulturelle Arbejde ved at avertere i Aarskriftet.

Formanden nedlægger en Krans ved Grev C. E. Frijs's Statue.

INDHOLDSFORTEGNELSE

Side

1. Østjylland. Digt af Forf. Olaf Andersen, Tommerup. Vignetter af Kunstmaler C. V. Stubbe Teglbjærg	5
2. Strejftog i Østjylland (Billeder)	7
3. Astrup Præstegaard og Præstegaardshave samt lidt om Kirken og Præsterne. Tekst af Sognepræst H. Birch Andersen, Astrup, Tegninger af Kunstmaler H. E. Jensen	9
4. Bidrag til Brabrand Bys Historie i Middelalderen. Af Forfatter Poul Rasmussen, Risskov	31
5. Tjenestekarl i 1860'erne. Af Anders Nielsen Kaae (†)	34
6. Den rige og den fattige Møller. Af Bibliotekar Chr. Heilskov.....	34
7. Borgerskabsbreve gennem tre Slægtled. Ved Pastor emer. Andr. Blinkenberg, Risskov	41
8. Brødstrup Folketingskreds 1848—1918. II. 1881—1918. Af pens. Lærer Kjeld Jensen, Skanderborg	43
9. De geologiske Forhold i Vedslet Sogn. Af Statsgeolog V. Nordmann	57
10. Træk af Vedslet Sogns Historie indtil Fællesskabets Ophævelse. Af cand. phil. Henrik Larsen og Landbrugskandidat E. Hauberg Lund	65
11. En Mand fra Skørring fundet død i Holmstrup Mose 1706. Ved P. R.	84
12. En Rømningsmand fra Thorsager 1768	84
13. Glimt af Ungdom i 1870'erne. Af P. L. Balling (†)	85
14. Opholdsfolk. Af M. Sørensen	91
15. Et Besøg paa Frijsenborgegnen 1871. Af Proprietær Vilh. Bruhn (†) ved Forstander F. Elle Jensen, Skals	92
16. Den gamle Ry—Randers Landevej. Af Bibliotekar Chr. Heilskov.	96
17. Erik Eriksen Banner, Lensmand paa Kalø. Af Landsarkivar Johan Hvidtfeldt, Viborg	103
18. Hads Herreds Friskoler og deres Lærere. II. Eriksminde. Af Skolebestyrer Thorv. Madsen, Odder	112
19. Grauballegaard. Af Forf. Aug. F. Schmidt, Brabrand	116
20. Jydske Ordsprog. Ved R. P. Randsløv (†)	119
21. Holme Kirke og Præstegaard 1900. Tegning af A. Fritz	120
22. Træk af Aarhusegnens Bebyggelseshistorie. Af Dr. phil. Kr. Hald..	121
23. Østjydske Egne. Den gamle Eg ved Vosnæsvejen. Tegning af Borges	134
24. Folkeskribenten Peder Jæger. Af Forf. Aug. F. Schmidt, Brabrand	135
25. Mellem Træskomænd og Spillemand i Salten Skov. Af Kristian P. Kristiansen, Virklund	144
26. Nogle kirkelige Genstande fra Hasle Herred i Nationalmuseet. Af Arkitekt, M.D.A., S. Fritz, Aabyhøj	153
27. Skolegang i 1870'erne. Af Gdr. Peder Jensen, Lisbjerg	156
28. Et uroligt Liv, Af M. Sørensen, Cedar Rapids, Iowa, Amerika.....	157
29. Fra samlet til spredt Bebyggelse. Træk af Snæilds Historie. Af Lærer Ejnar Jørgensen, Balle	164
30. Gravskrifter over fornemme Folk i Hads Herred og andre Steder. Ved G. Blichert	169
31. Guldringene fra Taastrup. Af Rs. Nielsen, Lillering	174
32. Mere om »Herregaarden« i Sorring. Af Chr. Heilskov	176
33. Østjydske Folkeminder: Tandpine. Af M. Sørensen	176
Storkefamilierne i Skødstrup. Ved Sognepræst R. Glarman, Skødstrup	177
Byremse. Ved M. Sørensen	177
33. Oversigt over de første 10 Aargange af »Østjydsk Hjemstavn«	178
34. Østjydsk Hjemstavnsforening	182

KUNSTBILAG I FARVETRYK:

Astrup Præstegaard. Efter Akvarel af Kunstmaler H. E. Jensen.

TITELBILLEDE:

Bro over Aaen ved Kasted. Tegning af Borges.

RETTELSER:

Side 84. I Overskrift: Skørring, læs Skørring. Linie 9 fornedet: Ø. Thorsagger, læs af Thorsagger.

» 121. Overskrift: Bebyggelse, læs Bebyggelseshistorie.

Andelsbanken

AARHUS-AFDELING

10 - 3½ LØRDAG 10-1

ALLE BANKFORRETNINGER UDFØRES

Landbosparekassen i Aarhus

Søndergade 44

Kontortid 10—4

Telf. 367

Reservefond 4.000.000 Kr.

Filialer i Brabrand, Hinnerup, Hjortshøj, Løgten,
Trige og Kolt.

Bliv Medlem af Østjydske Hjemstavnsforening

Vær med til at fremme Forstaaelsen af Hjemstavns-
kultur og værne vore Hjemstavnsværdier.

Det aarlige Kontingent er kun Kr. 4,25,
for hvilket man modtager Foreningens
store, illustrerede Aarbog.

Send Indmeldelse til et Bestyrelsesmedlem eller til
Foreningens Sekretær, Redaktør N. P. Østergaard,
Toftevej 1, Brabrand.

Østjydske Hjemstavnsforening.

Undertegnede Bestyrelse opfordrer herved til at indtræde i Østjydske Hjemstavnsforening, der har til Formaal at fremme Forstaaelsen af Hjemstavnskultur og værne om Egnens Hjemstavnsværdier.

Dette Formaal søges opnaaet ved

1. Afholdelse af Foredrag og Sammenkomster samt af Ekspursioner under kyndig Ledelse,
2. Udgivelse af Skrifter, i første Række et Aarsskrift, hvis Afhandlinger skal
  - a. uddybe Kendskabet til Hjemstavns Natur, Landskabets Historie, saaledes som Geologen læser den af dets Linier og af Jordlagenes Beskaffenhed og Aflejringer, Egnens Dyrerliv og Planteverden,
  - b. fremme Kendskabet til Egnens Folkeminder og det gammeldags Folkeliv samt til Egnens Folkemaal,
  - c. skildre Befolkningens skiftende Kaar og Oplevelser, i Særdeleshed i afvigte Aarhundrede saa vel i aandelig som i materiel Henseende. Gennem disse Skildringer fra vore Bedsteforældres, Oldeforældres og Tipoldeforældres Dage søges belyst Landbrugets vekslende Former og Arbejdskaar i Gaard og Mark, Hus og Hjem, Haandværkets og Handels Tilstand og Udvikling, Livet til Hverdag, Højtid og i Gildeslag, de gamle Skikke ude og inde, svundne Tiders Hjemmelid og primitive Industrier, ligesom der oprulles Billeder af Aandslivet saavel i rolige Tider som under de store Brydninger inden for Kirke, Følkeskole, Højskole og Folkeliv, det fremspirende og opvoksende Selvstyre i Kommune, Amt og Stat, derunder Valgkredsens Historie, og endelig Skildring af de Personligheder, der har levet her og præget vor Hjemstavn.

A. Ballisager,
Sparekassedirektør,
Stensballe. Horsens.

A. Bang,
Sognefoged,
Bendstrup pr. Mørke.

Johs. Grosen,
Gaardejer,
Skæring pr. Hjortshøj.

J. Drengsgaard,
Amtsskolekonsulent,
Grundfør.

Peter Nielsen,
Bibliotekar,
Silkeborg.

V. Sigfred Knudsen,
Kommunelærer,
Aarhus.

Hagbart Hansen,
Møllejer,
Aarslev pr. Brabrand.

Karl Jacobsen,
Gaardejer,
„Stenkildegaard“, Viby.

A. Jelsbak,
Konsulent,
Hammel.

Valdemar Jensen,
Gaardejer,
Nølev pr. Odder.

Viggo Leth,
Gaardejer,
Blegind pr. Hørning.

Thorvald Madsen,
fhv. Skolebestyrer,
Odder.

Carl Mikkelsen,
Smedemester,
Hemstok pr. Ry.

Kjartan Møller,
Førstelærer,
Søndervissing.

Rs. Nielsen,
fhv. Landstingsmand,
Lillering.

Niels Pedersen,
Direktør,
Rlsskov.

Steffen Rasmussen,
Overlærer,
Skanderborg.

S. Spanner,
Landbrugskandidat,
Skjolddelev pr. Hinnerup.

N. P. Østergaard,
Redaktør,
Brabrand.

Indmeldelser i Østjydske Hjemstavnsforening modtages af Sekretæren,
Redaktør N. P. Østergaard, »Marielyst«, Toltevej 1, Brabrand.
Kontingentet er Kr. 4,25 aarlig.

Ældre Aargange af Østjydske Hjemstavn faas ved Henvendelse til Østjydske Hjemstavnsforenings Sekretariat, Brabrand. Aargangene 1937, 1944 og 1945 er udsolgte.